

ספר ה-eBook של פרויקט גוטנברג: הווידויים של אוגוסטינוס הקדוש

ספר דיגיטלי זה מיועד לשימוש עבור כל אדם, בכל מקום בארצות הברית וברוב חלקי העולם האחרים, ללא עלות וכמעט ללא הגבלות כלשהן. אתם רשאים להעתיק אותו, למסור אותו או לעשות בו שימוש חוזר תחת תנאי הרישיון של פרויקט גוטנברג הכלולים בספר דיגיטלי זה או באופן מקוון בכתובת www.gutenberg.org. אם אינכם נמצאים בארצות הברית, יהיה עליכם לבדוק את חוקי המדינה שבה אתם נמצאים לפני השימוש בספר דיגיטלי זה.

כותרת: הווידויים של אוגוסטינוס הקדוש

מחבר: אוגוסטינוס מהיפו הקדוש

מתרגם: א. ב. פיוזי (E. B. Pusey)

תאריך שחרור: 1 ביוני 2002 [ספר דיגיטלי #3296]

עדכון אחרון: 5 במאי 2023

שפה: אנגלית

קרדיטים: רוברט ס. מאנדיי

*** תחילת ספר ה-EBOOK של פרויקט גוטנברג: הווידויים של אוגוסטינוס הקדוש ***

הווידויים

של

אוגוסטינוס הקדוש

מאת אוגוסטינוס הקדוש

בישוף היפו

תרגום: א. ב. פיוזי (אדוארד בוברי)

שנת 401 לספירה

תוכן העניינים

ספר ראשון

ספר שני

ספר שלישי

ספר רביעי

ספר חמישי

ספר שישי

ספר שביעי

ספר שמיני

ספר תשיעי

ספר עשירי

ספר אחד-עשר

ספר שנים-עשר

ספר שלושה-עשר

ספר ראשון

גדול אתה, ה', ומהולל מאוד; גדולה גבורתך, ולתבונתך אין מספר. ואותך חפץ האדם להלל; האדם, שהוא אך חלקיק מבריאיתך; אדם, הנושא עמו את תמותתו, עדות לחטאו, עדות לכך שאתה מתייצב מול גאוותנים: ובכל זאת חפץ האדם להלל אותך; הוא, אך חלקיק מבריאיתך. אתה מעורר אותנו להתענג על הילולך; כי למענך בראת אותנו, ולבנו לא ימצא מנוח, עד אשר ינוח בך. הענק לי, ה', לדעת ולהבין מה קודם למה: לקרוא בשמך או להללך? ושוב, לדעת אותך או לקרוא בשמך? כי מי יכול לקרוא בשמך מבלי לדעת אותך? שהרי מי שאינו יודע אותך, עלול לקרוא לך כמי שאינך באמת. או שמא מוטב לומר שאנו קוראים בשמך כדי שנדע אותך? אך איך יקראו למי שלא האמינו בו? או איך יאמינו ללא מבשר? ואלה המחפשים את ה' יהללוהו: כי המחפשים ימצאוהו, והמוצאים יהללוהו. אבקש אותך, ה', בקוראי בשמך; ואקרא בשמך בהאמיני בך; כי לנו בושרו דבריך. אמונתי, ה', אשר נתת לי, אשר בה השראה בי דרך התגשמות בנך בבשר ודרך פועלו של המבשר, היא שתקרא בשמך.

וכיצד אקרא לאלוהי, אלוהי ואדוני, שהרי כאשר אקרא לו, אקרא לו לבוא אליי? ואיזה מקום יש בתוכי שאליו יוכל אלוהי לבוא? לאן יוכל אלוהים לבוא בתוכי, אלוהים שעשה שמיים וארץ? האם יש בתוכי דבר מה, ה' אלוהי, שיכול להכיל אותך? האם השמיים והארץ אשר עשית, ושבהם עשית אותי, מכילים אותך? או שמא, כיוון שדבר מכל הקיים לא יכול היה להתקיים בלעדך, לכן כל הקיים מכיל אותך? כיוון שגם אני קיים, מדוע אבקש שתיכנס לתוכי, אני שלא הייתי קיים לולא היית בי? מדוע? כי לא ירדתי לשאול, וגם שם אתה נמצא. כי אם ארד לשאול, הנך שם. לא הייתי יכול להיות קיים כלל, אלוהי, לולא היית בי; או ליתר דיוק, לולא הייתי אני בך, אשר ממך הכל, על ידיך הכל ובך הכל. אכן כך, ה', אכן כך. לאן אקרא לך, והרי אני בך? או מניין תוכל להיכנס לתוכי? שהרי לאן אוכל ללכת מעבר לשמיים ולארץ, שמשם יבוא אלוהי אליי, הוא שאמר: את השמיים ואת הארץ אני מלא.

האם השמיים והארץ מכילים אותך, כיוון שאתה ממלא אותם? או שמא אתה ממלא אותם ועודך גולש מעבר להם, כיוון שהם אינם מכילים אותך? ולאן, כאשר מתמלאים השמיים והארץ, אתה שופך את שארית עצמך? או שמא אין לך צורך שדבר מה יכיל אותך, אתה המכיל את הכל, שהרי את מה שאתה ממלא, אתה ממלא על ידי כך שאתה מכיל אותך? כי הכלים שאתה ממלא אינם מחזיקים אותך, שהרי גם לו נשברו, לא היית נשפך מהם. וכאשר אתה נשפך עלינו, אינך נופל מטה, אלא אתה מרומם אותנו; אינך מתפזר, אלא אתה מאחד אותנו. אך אתה הממלא את הכל, האם בכל עצמותך אתה ממלא אותם? או שמא, כיוון שכל הדברים אינם יכולים להכילך בשלמותך, הם מכילים חלק ממך? והאם כולם בבת אחת מכילים את אותו החלק? או שכל אחד מכיל חלק משלו, הגדול יותר והקטן פחות? והאם, אם כן, חלק אחד ממך גדול יותר ואחר קטן יותר? או שמא הנך נמצא בשלמותך בכל מקום, בעוד שדבר אינו מכיל אותך בשלמותך?

מה אתה אם כן, אלוהי? מה, אם לא אדוני אלוהים? כי מי אדון מלבד ה'? ומי אלוהים זולת אלוהינו? עליון מכל, טוב מכל, כביר מכל, כל-יכול מכל; רחום ביותר אך גם צודק ביותר; נסתר ביותר אך נוכח ביותר; יפה מכל אך חזק מכל; יציב אך בלתי נתפס; בלתי משתנה, אך משנה את הכל; לעולם לא חדש, לעולם לא ישן;

מחדש הכל, ומביא זקנה על הגאווותנים מבלי שיידעו זאת; פועל תמיד, ונח תמיד; אוסף תמיד ודבר לא חסר לו; תומך, ממלא ועוטף; בורא, מזין ומשלים; מחפש, ובכל זאת הכל ברשותו. אתה אוהב ללא תשוקה; מקנא ללא חרדה; מתחרט אך לא כואב; כועס אך שליו; משנה את מעשיך אך לא את כוונתך; מקבל בחזרה את שאתה מוצא, למרות שמעולם לא איבדת; לעולם לא נזקק, אך שמח ברווחים; מעולם לא חמדן, ובכל זאת תובע ריבית. אתה מקבל מעל ומעבר כדי שתהיה חייב; ולמי יש דבר מה שאינו שלך? אתה משלם חובות מבלי להיות חייב דבר; מוחל על חובות מבלי להפסיד דבר. ומה אמרתי עתה, אלוהי, חיי, שמחתי הקדושה? או מה יכול אדם כלשהו לומר כאשר הוא מדבר עליך? אך אוי למי ששותק עליך, שכן גם דבריהם של הרהוטים ביותר אינם אלא אילמות.

לו רק יכולתי לנוח בך! לו רק היית נכנס ללבי ומשכר אותו, כדי שאשכח את צרותי ואחבק אותך, טובי היחיד! מה אתה עבורי? ברחמיך, למד אותי לבטא זאת. או מה אני עבורך שאתה דורש את אהבתי, ואם אני נותן אותה, אתה כועס עליי ומאיים עליי בצרות קשות? האם צרה קטנה היא לא לאהוב אותך? הו, למען רחמיך, הגד לי, ה' אלוהי, מה אתה עבורי. אמור לנפשי: "ישועתך אני". דבר כך שאשמע. הנה, ה', לבי לפניך; פתח את אוזניו ואמור לנפשי: "ישועתך אני". אחרי קול זה ארוץ ואאחז בך. אל תסתר פניך ממני. תן לי למות — כדי שלא אמות — רק תן לי לראות את פניך.

צרה היא משכנה של נפשי; הרחב אותה כדי שתוכל להיכנס אליה. היא חרבה; תקן אותה. יש בה דברים שבוודאי פוגעים בעיניך; אני מודה בכך ויודע זאת. אך מי יטהר אותה? או אל מי אצעק מלבדך? ה', טהר אותי מחטאיי הנסתרים, וחשוך את עבדך מיד אויב. האמנתי ועל כן דיברתי. ה', אתה יודע. האם לא התוודיתי לפניך על פשעי נגד עצמי, ואתה, אלוהי, מחלת על עוון לבי? איני מתווכח איתך במשפט, אתה שהוא האמת; אני ירא פן אשלול את עצמי; פן ישקר עונוי לעצמו. על כן איני מתווכח איתך במשפט; כי אם עוונות תשמור, ה', אדוני מי יעמוד?

ובכל זאת, תן לי לדבר אל רחמיך, אני שהוא עפר ואפר. תן לי לדבר, שכן אני מדבר אל רחמיך ולא אל אדם לגלגני. אולי גם אתה בז לי, אך אתה תשוב ותרנח עליי. כי מה אבקש לומר, ה' אלוהי, אלא שאיני יודע מניין באתי אל החיים המורבידיים האלה (האם אקרא להם כך?) או אל המוות החי הזה. מיד קיבלו את פני תנחומי רחמיך, כפי ששמעתי (כי איני זוכר זאת) מהוריי שבבשר, שמהחומר שלהם עיצבת אותי בזמן מן הזמנים. כך קיבלו את פני תנחומי חלב האישה. כי לא אמי ולא מיניקותי מילאו את שדיהן עבורי מרצון; אלא אתה הענקת לי את מזון ינקותי דרכן, על פי מצוותך, שבאמצעותה אתה מחלק את עשירותך דרך המעיינות הנסתרים של כל הדברים. אתה גם נתת לי לא לרצות יותר ממה שנתת; ולמיניקותי לתת לי ברצון את מה שנתת להן. כי הן, באהבה שגלמדה מהשמיים, נתנו לי ברצון את השפע שהיה להן ממך. כי הטוב הזה שקיבלתי מהן, היה טוב גם עבורן. ואכן, לא מהן הוא בא אלא דרכן; כי ממך, אלוהים, כל הדברים הטובים, ומאלוהי כל בריאות. זאת למדתי מאוחר יותר, כשאתה, דרך מתנותיך אלו, בתוכי ומחוצה לי, מכריז על עצמך בפניי. כי אז לא ידעתי אלא לינוק; לנוח במה ששימח אותי ולבכות על מה שפגע בבשרי; לא יותר מכך.

לאחר מכן התחלתי לחייך; תחילה בשינה ואז בערות: כך סופר לי על עצמי והאמנתי לכך; שכן אנו רואים זאת אצל תינוקות אחרים, אם כי מעצמי איני זוכר זאת. כך, לאט לאט, הפכתי מודע למקום שבו הייתי; והתעורר בי רצון להביע את רצונותי בפני אלו שיכלו לספקם, בעוד שאני לא יכולתי; כי הרצונות היו בתוכי והם היו בחוץ; והם לא יכלו בחושיהם להיכנס אל רוחי. לכן הנפתי באקראי גפיים וקול, עושה את הסימנים המעטים והדלים שיכולתי, שהיו דומים, אם כי באמת דומים מעט מאוד, למה שרציתי. וכאשר לא נשמעו לי מיד (כיוון שרצונותי היו מזיקים או לא מובנים), כעסתי על המבוגרים ממני שלא נכנעו לי, ועל אלו שלא היו חייבים לי דבר שלא שירתו אותי; והתנקמתי בהם בדמעות. כך למדתי שתינוקות מתנהגים מצפייה בהם; ושאיני עצמי הייתי כזה, הם הראו לי, מבלי דעת, טוב יותר ממיניקותי שידעו זאת.

והנה! ינקותי מתה מזמן, ואני חי. אך אתה, ה', החי לעד, ושוב דבר לא מת: כי לפני יסוד העולם, ולפני כל מה שיכול להיקרא "לפני", אתה הנך, ואתה אלוהים ואדון לכל אשר בראת: בך שוכנים, קבועים לעד, הסיבות הראשוניות לכל הדברים שאינם יציבים; ובך שוכנים המעיינות הבלתי משתנים של כל הדברים המשתנים; ובך חיים ההסברים הנצחיים של כל הדברים חסרי התבונה והזמניים. אמור לי, ה', למתחנן אליך; אמור, רחום

מכל, לי האומלל; אמור, האם ינקותי באה בעקבות תקופה אחרת שלי שמתה לפניך? האם הייתה זו התקופה שעברתי ברחם אמי? שכן על כך שמעתי מעט, וראיתי בעצמי נשים הרות? ומה היה לפני אותם חיים שוב, אלוהים שמחתי, האם הייתי איפה שהוא או מישהו? כי על כך אין איש שיספר לי, לא אבי ולא אמי, לא ניסיונם של אחרים ולא זכרוני שלי. האם אתה לועג לי על שאלה זו, ומצווה עליי להללך ולהכיר בך על מה שאני כן יודע?

אני מודה לך, אדון שמיים וארץ, ומהלל אותך על ראשית הווייתי ועל ינקותי, שעליה אני זוכר דבר; כי קבעת שהאדם ינחש רבות על עצמו מאחרים; ויאמין רבות על סמך נשים חלשות. כבר אז היו לי הוויה וחיים, ובסוף ינקותי יכולתי לחפש סימנים שבאמצעותם אוכל להודיע לאחרים על תחושותיי. מניין יכולה הוויה כזו לבוא, אם לא ממך, ה'? האם יהיה אדם יוצר של עצמו? או האם ניתן לשאוב ממוקם אחר עורק כלשהו שיזרים מהות וחיים לתוכנו, מלבד ממך, ה', שבו המהות והחיים הם אחד? כי אתה בעצמך המהות והחיים העליונים. כי אתה עליון מכל, ואינך משתנה, וגם בך ה"היום" אינו מגיע לקיצו; ובכל זאת בך הוא מגיע לקיצו; משום שכל הדברים הללו נמצאים גם הם בך. כי לא הייתה להם דרך לחלוף, לולא החזקת אותם. ומכיוון ששנותיך לא תמנה, שנותיך הן "היום" אחד. כמה משנותי ומשנות אבותינו זרמו דרך ה"היום" שלך, וממנו קיבלו את המידה והצורה של ההוויה שהייתה להם; ועוד שנים אחרות יזרמו, ויקבלו כך את צורת דרגת הווייתם. אך אתה עודך אותו הדבר, וכל דברי המחר, וכל מה שמעבר לו, וכל דברי האתמול, וכל מה שמאחוריו, עשית היום. מה לי אם אדם כלשהו אינו תופס זאת? שיישמח גם הוא ויאמר: "מהו הדבר הזה?". שיישמח גם כן! ומוטב שיהיה מרוצה מכך שלא מצא אותך וכך מצא אותך, מאשר שעל ידי מציאתך לא ימצא אותך.

שמע, אלוהים. אבוי לחטא האדם! כך אומר האדם, ואתה מרחם עליו; כי אתה בראת אותו, אך את החטא שבו לא בראת. מי מזכיר לי את חטאי ינקותי? כי בעיניך אין איש טהור מחטא, אפילו לא התינוק שחיוו אינם אלא יום אחד על הארץ. מי מזכיר לי? האם לא כל תינוק קטן, שבו אני רואה את מה שמעצמי אני זוכר? מה היה אם כן חטאי? האם היה זה שבכיתי על השד? כי לו הייתי עושה כך עתה עבור מזון המתאים לגילי, בצדק היו לועגים לי ומוכיחים אותי. מה שעשיתי אז היה ראוי לתוכחה; אך מכיוון שלא יכולתי להבין תוכחה, המנהג והתבונה אסרו להוכיח אותי. כי את ההרגלים הללו, כשגדלים, אנו עוקרים ומשליכים. והרי שום אדם, גם כשהוא גוזם, אינו משליך בידעין את מה שטוב. או שמא היה זה טוב, ולו לזמן מה, לבכות על מה שאם ייתן יזיק? לנטור טינה מרה על כך שאנשים חופשיים, ומבוגרים ממנו, ואפילו מולידיו עצמם, לא שירתו אותו? שרבים אחרים, חכמים ממנו, לא נשמעו לניד ראשו? לעשות כמיטב יכולתו להכות ולפגוע, כיוון שפקודותיו לא קוימו, פקודות שאילו היו מקיימות היו פוגעות בו? אם כן, חוסר האונים של איברי התינוק, ולא רצונו, הוא חפותו. אני עצמי ראיתי וידעתי אפילו תינוק קנאי; הוא לא ידע לדבר, ובכל זאת החוויר והביט במרירות באחיו החורג. מי אינו יודע זאת? אימהות ומיניקות מספרות לך שהן מרגיעות את הדברים האלה בתרופות כאלה ואחרות. האם גם זו חפות, כאשר מעיין החלב זורם בשפע רב, לא לשאת אדם אחר שיחלוק אותו, למרות שהוא זקוק לו ביותר וחיוו עצמם תלויים בכך עדיין? אנו נוהגים בסבלנות כלפי כל זה, לא משום שאין אלו רעות או רעות קלות, אלא משום שהן ייעלמו עם השנים; שכן, למרות שהן נסבלות עתה, אותן תכונות ממש אינן נסבלות כלל כאשר הן נמצאות בשנים בוגרות יותר.

אתה, אם כן, ה' אלוהי, שהענקת חיים לינקותי זו, מצייד כך בחושים (כפי שאנו רואים) את הגוף שנתת, מאחד את איבריו, מקשט את פרופורציותיו, ולמען טובתו וביטחונו הכללי, נוטע בו את כל הפונקציות החיוניות, אתה מצווה עליי להללך בדברים אלו, להתוודות לפניך ולשיר לשמך, אתה עליון מכל. כי אתה אלוהים, כל-יכול וטוב, אפילו לו לא היית עושה דבר מלבד זה, שאיש מלבדך לא יכול היה לעשות: שאחדותך היא התבנית לכל הדברים; שמתוך יופיך אתה עושה את כל הדברים יפים; ומסדיר את הכל לפי חוקך. את הגיל הזה אם כן, ה', שאין לי ממנו זיכרון, שאותו אני מקבל על סמך דברי אחרים, ומנחש מתינוקות אחרים שעברתי אותו, למרות שהניחוש נכון, אני עדיין מסרב למנות בתוך החיים האלה שלי שאני חי בעולם הזה. כי לא פחות מאותו זמן שעברתי ברחם אמי, הוא חבוי ממני בצללי השכחה. אך אם בעוון חוללתי ובחטא יחמתי אמי, היכן, אני מפציר בך, אלוהי, היכן, ה', או מתי, הייתי עבדך ללא אשם? אך הנה! על תקופה זו אני פוסח; ומה לי עתה ולה, כשאני יכול להיזכר בשום שריד ממנה?

במעברי מכאן מהינקות, הגעתי לילדות, או ליתר דיוק היא באה אליי, מחליפה את הינקות. והינקות לא הסתלקה — (כי לאן הלכה?) — ובכל זאת היא לא הייתה עוד. כי לא הייתי עוד תינוק חסר מילים, אלא ילד מדבר. זאת אני זוכר; ומאז הבחנתי כיצד למדתי לדבר. לא היה זה שמבוגריי לימדו אותי מילים (כפי שקרה זמן קצר לאחר מכן בלימודים אחרים) בשיטה סדורה כלשהי; אלא אני, שהשתוקקתי בצעקות ובקולות קטועים ובתנועות שונות של איברי להביע את מחשבותי, כדי שאוכל להשיג את רצוני, ובכל זאת לא יכולתי להביע את כל מה שרציתי, או למי שרציתי, תרגלתי בעצמי, בתבונה אשר אתה, אלוהי, נתת לי, את הצלילים בזיכרוני. כאשר הם קראו למשהו בשם, וכשדיברו פנו לעברו, ראיתי וזכרתי שהם קראו למה שרצו להצביע עליו בשם שהגו. ושהם התכוונו לדבר הזה ולא לאחר היה ברור מתנועת גופם, השפה הטבעית, כביכול, של כל האומות, המובעת בתווי הפנים, במבטי העיניים, במחוות האיברים ובטונו הקול, המצינים את רגשות הנפש, כשהיא רודפת, מחזיקה, דוחה או נמנעת. וכך, על ידי שמיעה מתמדת של מילים, כפי שהופיעו במשפטים שונים, אספתי בהדרגה למה הן שימשו; ולאחר שהרגלתי את פי לסימנים אלו, נתתי ביטוי לרצוני. כך החלפתי עם הסובבים אותי את הסימנים המקובלים הללו של רצונותינו, וכך הפלגתי עמוק יותר לתוך יחסי הגומלין הסוערים של חיי האדם, כשאני תלוי עדיין בסמכות ההורים ובפקודת המבוגרים.

ה' אלוהי, אילו סבל ודברי לעג חוויתי עתה, כאשר הוצעה לי הציות למורי, כדבר הולם לילד, כדי שבעולם הזה אצליח, ואצטיין ב"מדע הלשון", שישירת את "תהילת בני האדם" ועושר מטעה. לאחר מכן נשלחתי לבית הספר כדי לרכוש לימודים, שבהם אני (אומלל שכמוני) לא ידעתי מה התועלת; ובכל זאת, אם התבטלתי בלימודי, הוכיתי. כי כך נשפט כנכון על ידי אבותינו; ורבים, שעברו את אותו המסלול לפנינו, התוו עבורנו נתיבים מייגעים, שדרכם נאלצנו לעבור; מכפילים עמל ויגון על בני אדם. אך, ה', מצאנו שבני אדם קראו בשמך, ולמדנו מהם לחשוב עליך (לפי כוחנו) כעל ישות גדולה, שלמרות שהיא חבויה מחושינו, יכולה לשמוע ולעזור לנו. כי כך התחלתי, כילד, להתפלל אליך, עזרי ומפלט; והתרתי את כבלי לשוני כדי לקרוא בשמך, מתפלל אליך, למרות שהייתי קטן, ברצינות לא קטנה, שלא אוכה בבית הספר. וכאשר לא שמעת לי (ובכך לא נטשת אותי לאיוולת), מבוגריי, ואפילו הוריי שלי, שבוודאי לא רצו ברעתי, לעגו למכותי, שהיו עבורי אז רעה גדולה וכואבת.

האם יש, ה', אדם שרוחו כה גדולה, והוא דבק בך באהבה כה עזה (כי סוג של קהות חושים יכול לעשות זאת בדרך כלשהי); אך האם יש מישהו אשר מתוך דבקות חסידית בך, ניחן ברוח כה גדולה, עד שהוא יכול לחשוב בקלות כזו על העיניים והקרסים ושאר המכאובים (שכנגדם, בכל הארצות, בני אדם קוראים בשמך באימה קיצונית), לועג לאלו שמהם הם מפחדים במרירות רבה כל כך, כפי שהורינו לעגו לעינויים שסבלנו בילדותנו ממורנו? כי לא פחדנו פחות מעינויינו; ולא התפללנו פחות אליך כדי להימלט מהם. ובכל זאת חטאנו, בכך שכתבנו או קראנו או למדנו פחות ממה שנדרש מאיתנו. כי לא חסרו לנו, ה', זיכרון או יכולת, שאותם רצונך נתן מספיק לגילנו; אך תענוגנו היחיד היה משחק; ועל כך נענשנו על ידי אלו שבעצמם עשו את אותו הדבר. אך בטלה של מבוגרים נקראת "עסקים"; זו של ילדים, שהיא באמת אותו הדבר, נענשת על ידי אותם מבוגרים; ואיש אינו מרחם לא על ילדים ולא על גברים. כי האם אדם בעל שיקול דעת בריא יצדיק את הכאתי כילד, משום שעל ידי משחק בכדור התקדמתי פחות בלימודים שהיה עליי ללמוד, רק כדי שכגבר אוכל לשחק בצורה לא הולמת עוד יותר? ומה עוד עשה זה שהכה אותי? אשר, אם הובס בדיון חסר חשיבות כלשהו עם חברו המורה, היה מריר וקנאי יותר ממני כאשר הובסתי במשחק כדור על ידי חבר למשחק?

ובכל זאת, חטאתי בכך, ה' אלוהים, הבורא והמסדר של כל הדברים בטבע, ושל החטא המסדר בלבד, ה' אלוהי, חטאתי בעברי על מצוות הוריי ומצוות מורי. כי את מה שהם, מכל מניע שהוא, רצו שאלמד, יכולתי מאוחר יותר להפנות לשימוש טוב. כי סירבתי לציות, לא מתוך בחירה טובה יותר, אלא מתוך אהבת המשחק, אוהב את גאוות הניצחון בתחרויותי, ושיידגדגו את אוזניי בסיפורי בדים, כדי שיגרדו עוד יותר; אותה סקרנות המבזיקה מעיניי יותר ויותר, למופעים ולמשחקים של המבוגרים ממני. ובכל זאת אלו שנותנים את המופעים הללו זוכים להערכה כזו, שכמעט כולם מאחלים את אותו הדבר לילדיהם, ובכל זאת מוכנים מאוד שהם יוכו, אם אותם משחקים עצמם מעכבים אותם מהלימודים, שבאמצעותם הם היו רוצים שיגיעו להיות אלו שנותנים אותם. הבט ברחמים, ה', על דברים אלו, והושיענו אנו הקוראים אליך עתה; הושיע גם את אלו שטרם קראו אליך, כדי שיקראו אליך ותושיע אותם.

כילד, אם כן, כבר שמעתי על חיי נצח, המובטחים לנו דרך ענוות ה' אלוהינו השח אל גאווותנו; וכבר מרחם אמי, שקיוותה בך מאוד, נחתמתי בסימן צלבו והומלחתי במלח שלו. ראית, ה', כיצד בעודי עוד ילד, כשנתקפתי פעם בלחץ פתאומי בבטן והייתי קרוב למות — ראית, אלוהי (כי אתה היית שומרי), באיזו להט ובאיזו אמונה ביקשתי, מהטיפול החסידי של אמי ומכנסייתך, אם כולנו, את הטבילה של המשיח שלך, אלוהי ואדוני. על כך אמי שבבשר, שהייתה מוטרדת מאוד (מכיוון שבלב טהור באמונתך היא חבלה בצירי לידה של ישועתי באהבה רבה עוד יותר), הייתה מספקת בחיפזון נלהב את הקדשתי וטהרתי על ידי הסקרמנטים נותני הבריות, מודה בך, אדוננו ישוע, למחילת חטאים, לולא החלמתי לפתע. וכך, כאילו היה עליי בהכרח להזדהם שוב לו אחיה, נדחתה טהרתי, משום שזוהמת החטא תביא, אחרי אותה רחיצה, אשמה גדולה ומסוכנת יותר. כבר אז האמנתי: וגם אמי וכל משק הבית, פרט לאבי; ובכל זאת הוא לא גבר על כוח חסידותה של אמי בי, כך שכשם שהוא עדיין לא האמין, כך גם אני לא. כי דאגתה הכנה הייתה שאתה אלוהי, ולא הוא, תהיה אבי; ובכך סייעת לה לגבור על בעלה, שא לו היא צייתה, כטובה יותר, ובכך צייתה גם לך, שציווית כך.

אני מפציר בך, אלוהי, חפץ הייתי לדעת, אם כך תרצה, לאיזו מטרה נדחתה אז טבילתי? האם לטובתי הותר הרסן, כביכול, עלי, כדי שאחטא? או שמא לא הותר הרסן? אם לא, מדוע עדיין מהדהד באוזנינו מכל עבר: "הנח לו, יעשה כרצונו, שכן טרם נטבל"? אך בנוגע לבריאות הגוף, איש אינו אומר: "הנח לו להיפצע קשה יותר, שכן טרם נרפא". כמה טוב יותר היה לו נרפאתי מיד; ואז, על ידי חבריי ושלי, בריאותה המחודשת של נפשי הייתה נשמרת בביטחון תחת שמירתך, אתה שנתת אותה. טוב באמת. אך כמה גלים גדולים ורבים של פיתוי נראו תלויים מעליי לאחר ילדותי! אותם חזתה אמי; והעדיפה לחשוף להם את החימר שממנו אוכל מאוחר יותר להתעצב, מאשר את התבנית עצמה, לאחר שנעשתה.

בילדות עצמה, לעומת זאת (שחששו לה עבורי הרבה פחות מאשר לנערות), לא אהבתי ללמוד, ושנאתי שמכריחים אותי לכך. ובכל זאת הוכרחתי; ודבר זה נעשה לטובתי, אך אני לא פעלתי טוב; כי לולא הוכרחתי, לא הייתי לומד. אך שום אדם אינו פועל טוב כנגד רצונו, אפילו אם מה שהוא עושה הוא טוב. אך גם הם לא פעלו טוב כשהכריחו אותי, אלא מה שהיה טוב בא אליי ממך, אלוהי. כי הם לא היו מוטרדים כיצד אשתמש במה שהכריחו אותי ללמוד, אלא כדי להשביע את התשוקות הבלתי נלאות של דלות עשירה ותהילת קלון. אך אתה, אשר שערות ראשינו ספורות לפניך, השתמשת לטובתי בטעותם של כל אלו שהאיצו בי ללמוד; ובטעותי שלי, שלא חפץ ללמוד, השתמשת לעונשי — עונש הולם לאחד, ילד כה קטן וחוטא כה גדול. כך על ידי אלו שלא פעלו טוב, פעלת טוב עבורי; ועל ידי חטאי שלי הענשת אותי בצדק. כי ציווית, וכך הדבר, שכל רגש בלתי מרוסן יהיה עונשו של עצמו.

אך מדוע שנאתי כל כך את היוונית, שלמדתי כילד? עדיין איני יודע זאת לאשורו. שכן את הלטינית אהבתי; לא את מה שמוריי הראשונים, אלא את מה שנקרא "מדקדקים" לימדו אותי. כי אותם שיעורים ראשונים, קריאה, כתיבה וחשבון, נחשבו בעיניי כנטל ועונש כבדים כמו כל יוונית. ובכל זאת מניין היה גם זה, אם לא מהחטא וההבל של החיים האלה, כיוון שהייתי בשר, ורוח הולכת ולא תשוב? כי אותם שיעורים ראשונים היו טובים יותר בוודאי, כיוון שהיו ודאיים יותר; באמצעותם השגתי, ואני עדיין שומר, את היכולת לקרוא את מה שאני מוצא כתוב, ולכתוב בעצמי את מה שארצה; בעוד שבשאר, נאלצתי ללמוד את נדודיו של איניאס אחד, שוכח את נדודיי שלי, ולבכות על דידי המתה, כיוון שהרגה את עצמה מאהבה; בזמן שבעיניים יבשות, נשאתי את עצמי האומלל הגווע בין הדברים הללו, רחוק ממך, אלוהים חיי.

כי מה אומלל יותר מיצור אומלל שאינו מרחם על עצמו; הבוכה על מותה של דידי מאהבה לאיניאס, אך אינו בוכה על מותו שלו מחוסר אהבה אליך, אלוהים. אתה אור לבי, אתה לחם נפשי פנימה, אתה הכוח המעניק חיוניות למוחי, המעורר את מחשבותיי, לא אהבתי אותך. בגדתי בך, וכל הסובבים אותי הבוגדים כך הדהדו "כל הכבוד! כל הכבוד!" כי ידידותו של עולם זה היא בגידה בך; ו"כל הכבוד! כל הכבוד!" מהדהד עד שמתביישים לא להיות אדם שכזה. ועל כל זה לא בכיתי, אני שבכיתי על דידי ההרוגה, ו"מחפשת בחרב מכה ופצע אנוש", כשאני עצמי מחפש בינתיים קיצון גרוע יותר, הקיצוני והנחות ביותר מבין יצוריך, לאחר שעזבתי אותך, עפר ההופך לעפר. ואם נאסר עליי לקרוא כל זאת, הצטערתי שלא יכולתי לקרוא את מה שציער אותי. טירוף כזה נחשב ללימוד נעלה ועשיר יותר מזה שבאמצעותו למדתי לקרוא ולכתוב.

אך עתה, אלוהי, זעק בקול בנפשי; ויאמר לי האמת שלך: "לא כך, לא כך. טוב בהרבה היה אותו לימוד ראשון". כי הנה, מוכן הייתי לשכוח את נדודי איניאס ואת כל השאר, מאשר את אופן הקריאה והכתיבה. אך מעל פתחו של בית הספר לדקדוק פרוסה פרוכת! נכון; ובכל זאת אין זה סמל לדבר נסתר, אלא כסות לטעות. אל יצעקו כנגדי אלו שאיני ירא מפניהם עוד, בעודי מתוודה לפניך, אלוהי, ככל שתחפוץ נפשי, ומשלים עם הוקעת דרכי הרעות, כדי שאוכל לאהוב את דרכיך הטובות. אל יצעקו כנגדי לא קוני ולא מוכרי לימודי הדקדוק. כי אם אשאל אותם האם אמת הדבר שאיניאס הגיע פעם לקרתגו, כפי שמספר המשורר, הפחות מלומדים יענו שאינם יודעים, והמלומדים יותר — שמעולם לא עשה זאת. אך אם אשאל באילו אותיות נכתב השם "איניאס", כל מי שלמד זאת יענה לי נכונה, לגבי הסימנים שבני אדם קבעו במוסכמה. ושוב, אם אשאל מה ניתן לשכוח בנזק הקטן ביותר לענייני החיים, קריאה וכתיבה או את בדיות השירה האלו? מי אינו צופה מראש מה חייבים לענות כל אלו שלא שכחו את עצמם לגמרי? חטאתי, אם כן, כאשר כילד העדפתי את הלימודים הריקים הללו על פני המועילים יותר, או ליתר דיוק אהבתי את האחד ושנאתי את השני. "אחד ועוד אחד — שתיים"; "שתיים ועוד שתיים — ארבע"; זה היה עבורי דקלום שנוא: "סוס העץ הממולא באנשי חיל", ו"שריפת טרויה", ו"צילה ודמותה העצובה של קראוזה", היו המופע הנבחר של הבליי.

מדוע אם כן שנאתי את הקלאסיקות היווניות, שיש בהן סיפורים דומים? כי גם הומרוס ארג בסקרנות בדיות דומות, והוא הבל מתוק מאין כמוהו, ובכל זאת היה הוא מר לטעמי הילדוטי. וכך אני מניח היה ורגיליוס עבור ילדים יוונים, כשנאלצו ללמוד אותו כפי שאני למדתי את הומרוס. הקושי, באמת, הקושי שבשפה זרה, מהל כביכול בִּלְעֵנָה את כל המתקנות של המיתולוגיה היוונית. כי אף מילה ממנה לא הבנתי, וכדי להביאני להבין דחקו בי בחוזקה באיומים אכזריים ובעונשים. היה גם זמן (כתינוק) שלא ידעתי לטינית; אך זאת למדתי ללא פחד או סבל, מתוך צפייה בלבד, בתוך ליטופי חדר הילדים ובמהתלות החברים, המחייכים ומעודדים אותי בדרך של משחק. זאת למדתי ללא כל לחץ של עונש שיאיץ בי, שכן לבי דחק בי להוליד את מושגיו, מה שיכולתי לעשות רק על ידי למידת מילים לא מאלו שלימדו, אלא מאלו שדיברו איתי; שגם באוזניהם הולדת את המחשבות, ככל שהגיתי. אין ספק, אם כן, שלסקרנות חופשית יש כוח רב יותר בלמידת דברים אלו מאשר לאכיפה מפחידה. רק אכיפה זו מרסנת את שיטוטי אותו חופש, דרך חוקיך, אלוהי, חוקיך, החל ממקל המורה ועד למבחניו של המרטיר, היכולים למזג עבורנו מרירות מועילה, המשיבה אותנו אליך מאותו תענוג קטלני המפתה אותנו להתרחק ממך.

שמע, אלוהים, את תפילתי; אל תרפה נפשי תחת תוכחתך, ואל ארפה אני מלהתוודות לפניך על כל חסדיך, שבהם משית אותי מכל דרכי הרעות ביותר, כדי שתהיה לי לעונג מעל לכל הפיתויים שאחריהם רדפתי בעבר; כדי שאוכל לאהוב אותך בכל מאודי, ולאחוז בידך בכל רגשותי, ואתה עוד תושיעני מכל פיתוי, ועד עולם. כי הנה, ה' מלכי ואלוהי, יהא כל דבר מועיל שלמדתי בילדותי מוקדש לשירותך; לשירותך יהיו דיבורי, כתיבתי, קריאתי וחשבונותי. כי הענקת לי את תוכחתך בעודי לומד דברי הבל; ועל חטאי, שהתענגתי על אותם הבלים, מחלת לי. בהם אמנם למדתי מילים מועילות רבות, אך אלו יכולות להילמד גם בדברים שאינם הבל; וזהו הנתיב הבטוח לצעדי הנעורים.

אך אוי לך, נחשול המנהג האנושי! מי יעמוד בפניך? עד מתי לא תיבש? עד מתי תגלגל את בני חווה אל אותו אוקיינוס עצום ומבעית, שגם אלו המטפסים על הצלב בקושי צולחים אותו? האם לא קראתי בך על יופיטר המרעים והנואף? ללא ספק לא יכול היה להיות שניהם; אך כך הרעם המדומה יכול היה לתת חיפוי ולסרסר לניאוף הממשי. ומי עתה מבין מורנו עטויי הגלימה מטה און מפוכחת לאדם הזועק מתוך בית ספרם שלהם: "אלו היו בדיותיו של הומרוס, שהעביר תכונות אנושיות לאלים; לו רק הביא אלינו דברים אלוהיים!" אך באמת נכון יותר היה לו אמר: "אלו אכן בדיותיו; המייחסות טבע אלוהי לאנשים רשעים, כדי שפשעים לא ייחשבו עוד לפשעים, וכל המבצע אותם יראה כמי שאינו מחקה אנשים מופקרים, אלא את אלי השמיים".

ובכל זאת, נחשול גיהנום שכמותך, לתוכך מושלכים בני אדם עם תגמולים עשירים תמורת רכישת לימודים שכאלו; וחגיגה גדולה נערכת סביב זה, כשזה מתרחש בפורום, לעיני החוקים הקובעים משכורת לצד תשלומי התלמידים; ואתה מצליף בסלעך ושואג: "מכאן נלמדות מילים; מכאן רהיטות הדיבור; הנחוצה כל כך להשגת מטרותיכם או להגנה על דעותיכם". כאילו לא היינו יודעים מעולם מילים כמו "מטר זהב", "חיק", "לפתות",

"היכלי השמיים", או אחרות המופיעות באותו קטע, לולא העלה טרנטיוס נער שטוף זימה על הבימה, המציב את יופיטר כדוגמה שלו לפיתוי:

"מתבונן בציור, שבו צויר הסיפור,

על יופיטר היורד במטר זהב

אל חיקה של דנאה, לפתות את האישה."

וראו כיצד הוא מעורר את עצמו לתאוה כאילו מכוח סמכות שמיימית:

"ואיזה אל? יופיטר הגדול,

המזעזע את היכלי השמיים הגבוהים ברעמו,

ואני, בן תמותה עלוב, לא אעשה כמותו!

עשיתי זאת, ובכל לבי עשיתי זאת."

אין המילים נלמדות בקלות רבה יותר בשל כל הניבולים הללו; אך באמצעותן הניבול מתבצע בפחות בושה. אינני מאשים את המילים, שהן כשלעצמן כלים נבחרים ויקרים; אלא את יין הטעות המושקה לנו בהן על ידי מורים שיכורים; ואם אין אנו שותים גם כן, אנו מוכים, ואין לנו דיין פיקח שאליו נוכל לערער. ובכל זאת, אלוהיי (שבנוכחותו אני יכול עתה להיזכר בכך ללא פגע), את כל זה למדתי לצערי ברצון ובתענוג גדול, ועל כך הוכרזתי כילד רב-תקווה.

סבול אותי, אלוהיי, בעודי אומר דבר מה על תבונתי, מתנתך, ועל אילו הבלי שווא בזבזתי אותה. שכן משימה הוטלה עליי, מייגעת למדי לנפשי, תחת תנאים של תהילה או בושה ופחד ממלקות: לשאת את דבריה של יונו, בזעמה ובאבלה על כך שלא יכלה

"להסיט את נסיך טרויה מלאטיוס."

מילים אשר שמעתי שיונו מעולם לא הגתה; אך נאלצנו לתעות בעקבות הבדיות הפואטיות הללו, ולומר בפרוזה את מה שהוא הביע בחרוזים. והדיבור שזכה למחיאות הכפיים הרבות ביותר היה של זה שאצלו רגשות הזעם והיגון בלטו ביותר, והיו לבושים בשפה ההולמת ביותר, תוך שמירה על כבוד הדמות. מה לי, חיי האמיתיים, אלוהיי, שדקלומי זכה למחיאות כפיים מעל בני גילי וכיתתי כה רבים? האם אין כל זה עשן ורוח? והאם לא היה דבר אחר שעליו יכולתי לאמן את תבונתי ולשוני? תהילותיך, ה', תהילותיך יכלו לתמוך בנבט הרך של לבי באמצעות משענת כתבי הקודש שלך; כך הוא לא היה משתרך בין ההבלים הריקים הללו, טרף מזוהם לעוף השמיים. כי ביותר מדרך אחת זובחים בני אדם למלאכים המורדים.

אך מה פלא שנסחפתי כך להבלים, ויצאתי מנוכחותך, אלוהיי, כאשר הוצבו לפניי בני אדם כמודלים לחיקוי; כאלו שאם בסיפור מעשה כלשהו שלהם, שאינו רע כשלעצמו, הם עשו שגיאת לשון או דקדוק, היו נכלמים כאשר נזפו בהם; אך כאשר בנאום עשיר, מעוטר ומסודר היטב הם סיפרו על חייהם חסרי הסדר, היו מתפארים כששיבחו אותם? דברים אלו אתה רואה, ה', ומחריש; אך אפיים ורב חסד ואמת. האם תחריש לעד? והרי כבר עתה אתה משלה מתוך התהום הנוראה הזו את הנפש המבקשת אותך, הצמאה לתענוגותיך, שלבה אומר לך: "ביקשתי פניך; פניך, ה', אבקש". כי רגשות מוחשכים הם התרחקות ממך. שהרי אין זה ברגלינו, או בשינוי מקום, שבני אדם עוזבים אותך או שבים אליך. או שמא אותו בנך הצעיר חיפש סוסים או מרכבות, או ספינות, או עף בכנפיים נראות, או נדד בתנועת איבריו, כדי שיוכל במדינה רחוקה לבזבז בחיי הוללות את כל מה שנתת לו בצאתו? אב אוהב היית כשנתת, ואוהב עוד יותר היית לו כשחזר ריקם. אם כן, ברגשות תאוותניים, כלומר מוחשכים, נמצא המרחק האמיתי מפניך.

ראה, ה' אלוהים, ראה בסבלנות כדרכך, כיצד בני אדם מקפידים לשמור על כללי האותיות וההברות שקיבלו מקודמיהם, בעודם מזניחים את הברית הנצחית של ישועת עולם שקיבלו ממך. עד כדי כך, שמורה או תלמיד של חוקי ההגיה יפגע באנשים יותר אם ידבר ללא ה"א הידיעה או בשגיאת דקדוק, מאשר אם הוא, כיצור אנושי, ישנא יצור אנושי בניגוד לחוקיך. כאילו אויב כלשהו יכול להזיק יותר מאשר השנאה שבה הוא בוער נגדו; או יכול לפצוע עמוק יותר את זה שהוא רודף, מאשר הוא פוצע את נפשו שלו בעוונותיו. ודאי ששום חוכמת אותיות אינה טבועה בנו כמו עדות המצפון: "שלא יעשה לחברו את השנא עליו". כמה עמוקות דרכיך, אלוהים, הגדול יחיד, היושב דומם במרומים ובחוק בלתי נלאה מחלק עיוורון עונשי לתשוקות פורעות חוק. בחיפוש אחר תהילת רהיטות, אדם העומד לפני שופט בשר ודם, מוקף בקהל אנושי, ונואם נגד אויבו בשנאה עזה, ייזהר בשבע עיניים פן בטעות לשון הוא "ירצח" מילה; אך אינו נזהר פן בזעם רוחו הוא ירצח בן אדם ממש.

זה היה העולם שבשעריו שכבתי אני האומלל בילדותי; זו הייתה הבמה שבה פחדתי יותר לעשות שגיאת דקדוק, מאשר, לאחר שעשיתי אחת, לקנא באלו שלא עשו אותה. דברים אלו אני דובר ומתוודה לפניך, אלוהי; עליהם קיבלתי שבח מאלו שאז חשבתי שכל המעלות הן לרצותם. כי לא ראיתי את תהום הניבולים שבה הושלכתי מעיניך. לפניך, מה היה נתעב ממני כבר אז, כשלא הייתי לשביעות רצונם אפילו של הדומים לי? בשקרים לאין מספר מרמה את חונכי, את מוריי, את הוריי, מתוך אהבת המשחק, להיטות לראות מופעי הבל וחוסר מנוחה לחקותם! גם גניבות ביצעתי ממזווה הורי ומשולחנם, משועבד לתאוות זלילה, או כדי שיהיה לי מה לתת לילדים שמכרו לי את משחקם, שבו הם חפצו באותו זמן לא פחות ממני. במשחק זה גם חיפשתי לעיתים קרובות ניצחונות לא הוגנים, בעוד אני עצמי מנוצח על ידי תשוקת שווא לעליונות. ומה יכולתי לשאת פחות, או להוכיח בחוזקה כזו, מאשר את מה שעשיתי לאחרים? ואשר אם נתפסתי והוכיחו אותי עליו, בחרתי לריב מאשר להיכנע. והאם זוהי חפזתה של ילדות? לא כך, ה', לא כך; אני זועק לרחמיך, אלוהי. כי חטאים אלו ממש, ככל שבאות השנים הבוגרות, חטאים אלו ממש עוברים מחונכים ומורים, מאגוזים וכדורים ודרורים, אל פקידים ומלכים, אל זהב ונחלות ועבדים, בדיוק כשם שעונשים חמורים יותר מחליפים את המקל. הייתה זו קומתם הנמוכה של הילדים שאותה שיבחת אתה, מלכנו, כסמל לענווה, באמרך: "כי לאלה מלכות השמיים".

ובכל זאת, ה', לך, הבורא והמושל של היקום, הנעלה מכל והטוב מכל, היו ראויות התודות לך אלוהינו, אפילו לו ייעדת עבורי את תקופת הילדות בלבד. כי כבר אז הייתי קיים, חי ומרגיש; והייתה טבועה בי דאגה לרווחתי – עקבות של אותה אחדות מסתורית שממנה נוצרתי; שמרתי באמצעות החוש הפנימי על שלמות חושיי, ובתוך עיסוקים פעוטים אלה, ובמחשבותיי על דברים פעוטים, למדתי להתענג על האמת, שנאתי להיות מרומה, ניחנתי בזיכרון נמרץ, בכישרון דיבור, התנחמתי בידידות, ונמנעתי מכאב, משפלות ומבערות. ביצור קטן כל כך, מה לא היה מופלא, מה לא היה ראוי להערצה? אך כולם הם מתנות אלוהי: לא אני הוא שהענקתי אותן לעצמי; וטובים הם הדברים הללו, וכולם יחד הם אני עצמי. טוב הוא, אם כן, זה שיצר אותי, והוא טובי; ולפניו אעלוז על כל טוב שהיה לי כילד. כי זה היה חטאי, שלא בו, אלא ביצוריו – בעצמי ובאחרים – חיפשתי הנאות, רוממות ואמיתות, ובכך נפלתי אפיים ארצה אל תוך יגונות, בלבולים וטעויות. תודה לך, שמחתי ותהילתי וביטחוני, אלוהי, תודה לך על מתנותיך; אך נצור נא אותן עבורי. כי כך תנצור אותי, ואותם דברים שנתת לי יורחבו וישוכללו, ואני עצמי אהיה עמך, שהרי גם את עצם קיומי אתה נתת לי.

ספר שני

אזכיר עתה את תועבות העבר שלי, ואת השחיתות הבשרית של נפשי; לא משום שאני אוהב אותך, אלא כדי שאוכל לאהוב אותך, אלוהי. למען אהבת אהבתך אני עושה זאת; סוקר את דרכיי המרושעות ביותר במרירות זכרוני, כדי שאתה תמתק לי (אתה המתיקות שאינה מכזיבה לעולם, המתיקות המבורכת והבטוחה); ומאסף אותי שוב מתוך הפיזור שבו קרעתי את עצמי לגזרים, בשעה שפניתי ממך, הטוב האחד, ואיבדתי את עצמי בין שלל דברים. כי בצעירותי בערתי בתשוקה לשבוע מדברים של מטה; והעזתי להתפרע שוב באהבות שונות ומטושטשות אלו: יופי כלה, והסרחתי בעיניך; בעודי מרצה את עצמי, וחפץ לרצות בעיני בני אדם.

ומה היה הדבר שהתענגתי עליו, אם לא לאהוב ולהיות אהוב? אך לא שמרתי על מידת האהבה, בין דעת לדעת, אותו גבול מאיר של ידידות; אלא מתוך התאוה הבוצית של הבשר, ומבעבוע הנעורים, עלו אדים

שערפלו והחשיכו את לבי, עד שלא יכולתי להבחין בין הזוהר הצלול של האהבה לבין הערפל של יצר הזימה. שניהם רתחו בי בערבוביה, וסחפו את נעוריי חסרי היציבות אל מעבר לצוק של תשוקות טמאות, ושיקעו אותי בתהום של פשעים נתעבים. חמתך נערמה מעליי, ואני לא ידעתי זאת. חירשתי מצלצול שלשלאות תמותתי, עונש על גאוות נפשי, ותעיתי רחוק יותר ממך, ואתה הנחת לי לנפשי, ואני נזרקתי מצד לצד, והתבזבזתי, והתפזרתי, ורתחתי בפריצותי, ואתה החרשת, הו שמחתי המאוחרת! אז החרשת, ואני נדדתי רחוק ורחוק יותר ממך, אל ערוגות זרע של יגונות שהיו פחות ופחות פוריות, בעצבות גאה ובעייפות חסרת מנוח.

לו רק נמצא אז מי שימתן את אי-הסדר שלי, וינצל לטובה את היופי החולף של דברים אלו, נקודות הקצה של בריאתך! לו היה מציב גבול לנעימותם, כדי שגלי נעוריי ישליכו את עצמם על חוף הנישואין, אם לא ניתן היה להרגיעם ולהחזיקם בתוך מסגרת המשפחה, כפי שמורה חוקך, ה': אתה המעצב בדרך זו את צאצאי המוות הזה שלנו, והיכול ביד עדינה להקחות את הקוצים שהוצאו מגן העדן שלך? שהרי כל-יכולתך אינה רחוקה מאיתנו, גם כשאנו רחוקים ממך. אחרת, היה עליי להקשיב ביתר ערנות לקול מבין העננים: "אך לאלה יהיה סבל בבשרם, ואני חס עליכם". וטוב לאדם שלא יגע באישה. ומי שאינו נשוי דואג לענייני האדון, כיצד ירצה את האדון; אך הנשוי דואג לענייני העולם הזה, כיצד ירצה את אשתו.

למילים אלו היה עליי להאזין ביתר תשומת לב, ולו היית נפרד למען מלכות השמיים, הייתי ממתין בשמחה רבה יותר לחיבוקך; אך אני, אומלל שכמוני, קצפתי כים סוער, עוקב אחר דהירת הזרם שלי, עוזב אותך, ועובר את כל גבולותיך; ובכל זאת לא נמלטתי משוטייך. כי איזה בן תמותה יכול? שכן היית עמדי תמיד בחומרה רחומה, והזלפת תערובת מרירה ביותר על כל תענוגותי האסורים: כדי שאחפש תענוגות ללא תערובת. אך היכן למצוא כאלו, לא יכולתי לגלות, אלא בכך, ה', המלמד דרך היגון, ופוצע אותנו כדי לרפא; וממית אותנו, פן נמות ממך. היכן הייתי, ועד כמה הייתי מוגלה מתענוגות ביתך, באותה שנה שש עשרה לחיי בשרי, כאשר שיגעון התאוה (שאליו חוסר הבושה האנושי נותן דרור חופשי, למרות שאינו מותר לפי חוקיך) תפס עליי את השלטון, ואני התמסרתי לו כליל? חבריי, בינתיים, לא דאגו להצילי מנפילתי באמצעות נישואין; דאגתם היחידה הייתה שאלמד לדבר היטב, ואהיה נואם משכנע.

שכן באותה שנה הופסקו לימודיי; בזמן שלאחר שובי ממאדאורה (עיר שכנה, שאליה נסעתי ללמוד דקדוק ורטוריקה), הוכנו עבורי ההוצאות למסע נוסף לקרתגו; וזאת יותר בזכות נחישותו מאשר בזכות אמצעיו של אבי, שהיה רק אדם חופשי עני מתאגסטה. למי אני מספר זאת? לא לך, אלוהיי; אלא לפניך לבני מיני, לאותו חלק קטן של המין האנושי שעלול להיתקל בכתבים אלו שלי. ולא יזו מטרתי? כדי שכל הקורא זאת יחשוב מאילו מעמקים עלינו לקרוא אליך. כי מה קרוב יותר לאוזניך מאשר לב מתוודה וחיים של אמונה? מי לא שיבח את אבי על כך שמעבר ליכולת אמצעיו, הוא סיפק לבנו את כל הנחוץ למסע רחוק למען לימודיו? שכן אזרחים רבים בעלי יכולת רבה יותר לא עשו דבר כזה עבור ילדיהם. אך עם זאת, לאותו אב לא הייתה כל דאגה כיצד אני גדל כלפך, או עד כמה צנוע אהיה; ובלבד שאהיה שופע בדיבור, ולו אהיה עקר לגבי טיפוחך, אלוהים, שהנך האדון האמיתי והטוב היחיד של שדך, לבי.

אך בעודי חי עם הוריי באותה שנה שש עשרה שלי, עוזב כל לימוד לזמן מה (כשפרק זמן של בטלה נכפה בשל דוחק מצבם הכלכלי של הוריי), צמחו קוצי התשוקות הטמאות פרא מעל ראשי, ולא הייתה יד שתעקור אותם. כאשר אבי ראה אותי בבית המרחץ, מתקרב כעת לבגרות, וניחן בנעורים חסרי מנוח, הוא, כמי שכבר צופה מכאן את צאצאיו, סיפר זאת בשמחה לאמי; עולץ באותו שאון של החושים שבו העולם שוכח אותך בוראו, ומתאהב ביצור שלך במקומך, דרך אדי אותו יין סמוי של רצונו העצמי, הפונה הצידה ומשתחוה לדברים השפלים ביותר. אך בחיק אמי כבר התחלת להקים את היכלך, ואת יסוד משכנך הקדוש, בעוד שאבי היה עדיין רק "קטכומן" (חניך בנצרות), וזאת רק לאחרונה. היא אז נבהלה ביראה קדושה וברעדה; ולמרות שטרם נטבלתי, יראה עבורי מאותן דרכים עקלקלות שבהן הולכים אלו המפנים אליך את גבם ולא את פניהם.

אוי לי! והאם אעז לומר שאתה החרשת, אלוהיי, בזמן שתעיתי רחוק יותר ממך? האם אז אכן החרשת לי? ושל מי אם לא שלך היו מילים אלו אשר דרך אמי, הנאמנה לך, שרת באוזניי? דבר מזה לא חדר ללבי כדי לקיימו. כי היא רצתה, ואני זוכר שבפרטיות ובחרדה גדולה הזהירה אותי "לא לנאוף; ובמיוחד לעולם לא לטמא אשת איש". אלו נראו לי כעצות של אישה, שאתבייש לציית להן. אך הן היו שלך, ואני לא ידעתי זאת: וחשבת

שאתה שותק ושזו היא שמדברת; דרכה לא החרשת לי; ובה נבזית על ידי, אני בנה, בן שפחתך, עבדך. אך אני לא ידעתי זאת; ורצתי אפיים ארצה בעיוורון כזה, שבין השווים לי התביישתי בחוסר בושה פחות, כששמעתי אותם מתפארים בפשעיהם, וכן, ככל שהתפארו יותר, כך היו מושפלים יותר: ואני התענגתי לא רק על הנאת המעשה, אלא על השבח. מה ראוי לגנאי מלבד החטא? אך אני עשיתי את עצמי גרוע ממה שהייתי, כדי שלא אגונה; וכאשר בדבר מה לא חטאתי כמו המופקרים, הייתי אומר שעשיתי את מה שלא עשיתי, כדי שלא אראה בזוי ככל שהייתי חף מפשע; או חסר חשיבות ככל שהייתי צנוע יותר.

ראה עם אילו חברים התהלכתי ברחובות בבל, והתפלשתי בבזך שלהם, כאילו במיטה של בשמים ומשחות יקרות. וכדי שאדבק חזק יותר במרכז ממשי, האויב הנסתר רמס אותי ופיתתה אותי, כיוון שהיה קל לפתות אותי. גם אמי שבבשר (שנמלטה כעת ממרכז בבל, אך הלכה לאט יותר בשוליה כשהיא מיעצת לי לצניעות, מתוך תשומת לב למה ששמעה עליי מבעלה, כדי לרסן בתוך גבולות האהבה הזוגית את מה שחשה שהוא מזיק כעת ומסוכן לעתיד, אם לא ניתן היה לגדוע זאת מהשורש) — היא לא נתנה לכך את דעתה מספיק, שכן חששה פן אישה תתברר כנטל ומכשול לתקוותי. לא אותן תקוות לעולם הבא, שאמי תלתה ברך; אלא התקווה ללימודים, ששני הוריי היו חפצים מאוד שאשיג; אבי, כיוון שכמעט ולא חשב עליי, ועלי חשב רק מחשבות הבל; אמי, כיוון שסברה שאותם מסלולי לימוד רגילים לא רק שלא יהיו מכשול, אלא אף יסייעו במידת מה להגיע אליי. כי כך אני משער, ככל שאני יכול להיזכר במזג של הוריי. הרסנים, בינתיים, הותרו לי, מעבר לכל מידה של חומרה ראויה, לבלות את זמני במשחק, וכן, אפילו עד פריצות בכל מה שחפצתי בו. ובכל היה ערפל, החוצץ ביני לבין זוהר האמת שלך, אלוהיי; ועווני פרץ כביכול מתוך שומן רב.

הגנבה נענשת על פי תורתך, אדני, והחוק הכתוב בלבות בני האדם, שגם העולה עצמה אינה יכולה למחוק. כי איזה גנב יקבל גנב אחר? אף לא גנב עשיר הגויב מתוך מחסור. ועם זאת, אני התאיתי לגנב, ועשיתי זאת, לא מתוך רעב או עני, אלא מתוך קהות חושים מעשית הטוב ומתוך פינוק של רשע. כי גנבתי את מה שהיה לי ממנו די והותר, ומסוג טוב הרבה יותר. ולא חפצתי להנות ממה שגנבתי, אלא התענגתי על הגנבה עצמה ועל החטא. עץ אגס אחד היה סמוך לפרם שלנו, עמוס בפר, שלא היה מפתה לא בצבעו ולא בטעמו. לנער את העץ ולשדד אותו יצאנו כמה נערים פוחזים, באישון לילה (לאחר שכמנהגנו המגנה הארכנו במשחקינו ברחובות עד אז), ולקחנו משאות כבדים, לא כדי לאכל, אלא כדי להשליכם לחזירים, לאחר שבקושי טעמנו מהם. וזאת עשינו רק כדי לעשות את מה שחפצנו, משום שהיה זה דבר אסור. הבט בלבי, אלהים, הבט בלבי, שעליו רחמתי בתחתית התהום ללא תחתית. הנה, יספר לך לבי מה בקש שם, שאהיה רע ללא תועלת, ללא כל פתוי לרוע מלבד הרוע עצמו. היה זה מתעב, ואני אהבתי זאת; אהבתי להאבד, אהבתי את אשמתי שלי, לא את הדבר שבגללו אשמתי, אלא את האשמה עצמה. נפש טמאה, הנופלת מרקייעך לאבוד גמור; שאינה מבקשת דבר מתוך הבושה, אלא את הבושה עצמה!

כי יש משיכה בגופים יפים, בזהב ובכסף, ובכל הדברים; ובמגע גופני יש לחברות השפעה רבה, ולכל חוש אחר יש את האובייקט הראוי לו במדה המתאימה. גם לכבוד העולם הזה יש חן משלו, ולכוח לנצח ולמשל; מכאן נובע גם הצמאון לנקמה. אך בכל זאת, כדי להשיג את כל אלה, אין עלינו להתרחק ממך, אדני, ולא לסטות מתורתך. גם לחיים שאנחנו חיים כאן יש קסם משלהם, מתוך יחס מסוים שלהם והתאמה לכל הדברים היפים כאן למטה. גם ידידות אנושית יקרה בקשר מתק, בגלל האחדות הנוצרת מנשמות רבות. בשל כל אלה, וכדומה להם, נעשה החטא, כאשר מתוך נטיה מפרצת לטובים שבדרך הגה הנמוכה ביותר, נזנחים הטובים והגבוהים יותר — אתה, אדני אלהינו, אמתך ותורתך. כי לדברים הנמוכים הללו יש את תענוגיהם, אך לא כמו אלהי, שעשה את הכל; כי בו יתענג הצדיק, והוא שמחת ישרי לב.

כאשר, אם כן, אנו שואלים מדוע נעשה פשע, איננו מאמינים לו, אלא אם כן נראה שיש יכולת להיות רצון כלשהו להשיג את אלו שקראנו להם הטובים הנמוכים, או פחד לאבדם. כי הם יפים ונאים; אף כי בהשוואה לאותם טובים גבוהים ומאשרים, הם בזויים ונמוכים. אדם רצח אחר; מדוע? הוא אהב את אשתו או את נכסיו; או רצה לשדד לצורך מחיתו; או פחד לאבד דברים כאלה בגללו; או שנעשה לו עול והוא בער להתנקם. האם מישהו יבצע רצח ללא כל סבה, מתוך הנאה פשוטה מהרצח? מי יאמין לזאת? כי גם לאותו אדם זעום ופרא, שנאמר עליו שהיה רע ואכזר ללא צורך, בכל זאת מיוחסת סבה; "פן" (אמר) "מתוך בטלה יהפכו היד או הלב ללא פעילים". ולא יזוי תכלית? כדי שמתוך אותו תרגול של אשמה, יוכל לאחר שייכבש את העיר, להשיג כבוד,

מלכות, עֶשֶׂר, וְלִהְיוֹת חֲפָשִׁי מִפְּחַד מִהַחֲקִים, וּמִקְשִׁיוֹ בְּצַרְכִּי בֵּיתוֹ, וּמִמּוֹדְעוֹת לְנִבְלוֹתָיו. אִם כֵּן, אֶפִּילוּ קִטְלִינָה עֲצָמוֹ לֹא אָהֵב אֶת נִבְלוֹתָיו שְׁלוֹ, אֶלָּא מִשְׁהוּ אַחֵר, שֶׁלֹּמֶעֱנוּ עֲשֵׂה אוֹתָן.

מה, אם כן, אֶהְבְּתִי אֲנִי הָאִמֶּלֶל בְּךָ, גִּנְבָה שְׁלִי, מַעֲשֵׂה חֲשֶׁךְ זֶה, בְּאוֹתָהּ שָׁנָה שֶׁש־עֶשְׂרֵה לַחַיִּי? יִפֶּה לֹא הֵייתָ, כִּי הֵייתָ גִּנְבָה. אֵךְ הָאִם אֶת בְּכָלֵל דְּבַר מֶה, שֶׁכָּךְ אֲנִי מַדְבֵּר אֵלֶיךָ? נָאִים הֵיוּ הָאֲגָסִים שֶׁגִּנְבְּנוּ, כִּי הֵם הֵיוּ בְּרִיאָתְךָ, הִיפֶה מְכַל, בּוֹרָא הַכֹּל, אֱלֹהֵי הַטּוֹב; אֱלֹהִים, הַטּוֹב הָעֲלִיּוֹן וְטוֹבֵי הָאֲמִתִּי. נָאִים הֵיוּ אוֹתָם אֲגָסִים, אֵךְ לֹא אוֹתָם חֲשָׁקָה נִפְשִׁי הָאִמֶּלֶל; כִּי הִיָּה לִי מֵאָגֵר שֶׁל טוֹבִים יוֹתֵר, וְאוֹתָם קִטְפָתִי רַק כְּדִי לִגְנֹב. כִּי לְאַחֵר שֶׁנִּקְטְפוּ, הַשְׁלַכְתִּי אוֹתָם, וְהִסְעוּדָה הִיחִידָה שְׁלִי בָּהֶם הִיָּתָה חֲטָאִי שְׁלִי, שֶׁבּו שְׂמִחָתִי לַהֲנוֹת. כִּי אִם מִשְׁהוּ מֵאוֹתָם אֲגָסִים נִכְנַס לִפִּי, מֶה שֶׁהִמְתִּיק אוֹתוֹ הִיָּה הַחֲטָא. וְעַתָּה, אֲדֹנִי אֱלֹהֵי, אֲנִי שׁוֹאֵל מֶה בְּאוֹתָהּ גִּנְבָה עָנָג אוֹתִי; וְהִנֵּה אֵין בָּהּ כָּל יוֹסֵף; אֵינִי מִתְכַּנֵּן לְיוֹסֵף כְּמוֹ בְּצֶדֶק וּבְחֻכְמָה; וְלֹא כִזָּה שֶׁבִּתְבוּנָה וּבִזְכָּרוֹן, וּבְחוּשִׁים וּבְחַיִּי הַחַיָּה שֶׁל הָאָדָם; וְאֵף לֹא כִּפִּי שֶׁהַכּוֹכָבִים מְפַאֲרִים וְיָפִים בְּמַסְלּוֹלָם; אוֹ הָאֶרֶץ, אוֹ הַיָּם, מְלֵאִי חַיִּים בְּהִתְהוּוֹתָם, הַמְּחַלִּיפִים בְּלִידָתָם אֶת הַדְּבַר הַנֶּרְקֵב; לֹא, וְאֶפִּילוּ לֹא אוֹתוֹ יוֹסֵף כּוֹזֵב וּמַעֲרָפֵל הַשִּׁיָּךְ לַעֲוֹנוֹת מִטְעִים.

כִּי כֶךְ הִגָּאָה מַחֲקָה אֶת הָרוֹמְמוֹת; בְּעוֹד שָׁרַק אַתָּה אֱלֹהִים מְרוֹמֵם עַל כָּל. הַשְׁאֲפַתְנוּת, מֶה הִיא מְבַקֶּשֶׁת, אִם לֹא כְבוֹד וְתִהְיֶה? בְּעוֹד שָׁרַק אַתָּה רְאוּ לְכָבוֹד מַעַל הַכֹּל, וּמִפֶּאֶר לְעוֹלָמִי עַד. אֲכַזְרִיּוֹתָם שֶׁל הַגְּדוֹלִים חֲפָצָה לַהֲיוֹת נִרְתַּעַת, אֵךְ מִי רְאוּ לַהֲיוֹת נִרְתַּעַת אֵלּוֹ לֹא אֱלֹהִים לְבַדּוֹ, שֶׁמְכוּחוֹ מֶה יָכוֹל לַהֲגִזֵּל אוֹ לַהֲנַסֵּג? מִתִּי, אוֹ אִיפֹה, אוֹ לֹאֵן, אוֹ עַל יְדֵי מִי? רְכוּתָם שֶׁל הַפּוֹחֲזִים חֲפָצָה לַהֲחֻשֵׁב לֹאֲהַבָּה; אֵךְ אֵין דְּבַר רַךְ יוֹתֵר מִחֲסָדֶךָ; וְלֹא נֶאֱהָב דְּבַר בְּאֶפֶן בְּרִיא יוֹתֵר מֵאֲמִתְךָ, הַבְּהִירָה וְהִיפֶה מְכַל. הַסִּקְרָנוֹת מִדְּמָה רָצוֹן לִידֵעַ; בְּעוֹד שֶׁאַתָּה יוֹדֵעַ הַכֹּל בְּאֶפֶן עֲלִיוֹן. הֵן, הַבוֹרוֹת וְהַטְּפָשׁוֹת עֲצָמָה מְסֻחוֹת תַּחַת הַשֵּׁם פְּשֻׁטוֹת וְחֹסֵר זִקָּה לְחֻזֵּק; מִשּׁוּם שֶׁדְּבַר לֹא נִמְצָא פְּשׁוּט וְיָחִיד יוֹתֵר מִמָּךְ; וּמֶה פְּחוֹת מִזִּיק, שֶׁכֵּן מַעֲשִׂיו שְׁלוֹ הֵם הַמְּזִיקִים לַחוּטָא? הֵן, הָעֲצָלוֹת חֲפָצָה לַהֲיוֹת בְּמִנוּחָה; אֵךְ אִיזוֹ מִנוּחָה יִצִּיבָה יֵשׁ מְלֵבֵד הָאָדָם? הַמוֹתְרוֹת מִתִּימְרוֹת לַהֲקָרָא שִׁפְעַ שְׁבַע; אֵךְ אַתָּה הַמְּלִי וְהַשִּׁפְעַ הַבְּלִיתִי נִדְלָה שֶׁל תַּעֲנוּגִים בְּלִיתִי נִשְׁחָתִים. הַפְּזָרְנוֹת מִצִּיגָה צֵל שֶׁל נְדִיבוּת; אֵךְ אַתָּה הַנוֹתֵן הַמְּצִיף מְכַל שֶׁל כָּל טוֹב. הַחֲמִדְנוֹת חֲפָצָה לַהֲחֻזֵּק בְּדְבָרִים רַבִּים; וְאַתָּה מַחֲזִיק בְּכָל. הַקְּנָאָה מִתְנוֹכַחַת עַל מַצִּינּוֹת; מֶה מַצִּין יוֹתֵר מִמָּךְ? הַכַּעַס מְבַקֵּשׁ נִקְמָה: מִי נֹקֵם בְּצֶדֶק יוֹתֵר מִמָּךְ? הַפְּחַד נִבְהַל מִדְּבָרִים לֹא רְגִילִים וּפְתָאוּמִים, הַמְּסַכְנִים דְּבָרִים אֲהוּבִים, וְדוֹאָג מֵרָאשׁ לְשִׁלּוּמָם; אֵךְ לִגְבִּיר מֶה לֹא רְגִיל אוֹ פְתָאוּמִי, אוֹ מִי מְפִרִיד מִמָּךְ אֶת מֶה שֶׁאַתָּה אוֹהֵב? אוֹ אִיפֹה מְלֵבֵד אֶצְלָךְ יֵשׁ בְּטָחוֹן לֹא מַעֲרָעֵר? הִיגוֹן נִמֵּק עַל דְּבָרִים שֶׁאֲבָדוּ, תַּעֲנוּג תַּאֲוֹתָיו; מִשּׁוּם שֶׁהוּא חֲפֵץ שֶׁדְּבַר לֹא יִלְקַח מִמֶּנּוּ, כִּפִּי שֶׁדְּבַר לֹא יָכוֹל לַהֲלַקֵּחַ מִמָּךְ.

כֶּךְ הַנִּפְשׁ מִזְנָה, כְּאֶשֶׁר הִיא פּוֹנֶה מִמָּךְ, מְבַקֶּשֶׁת מַחוּץ לָךְ מֶה שֶׁאֵינָהּ מוֹצֵאָה טְהוֹר וְלֹא רָבֵב, עַד שֶׁהִיא חוֹזֶרֶת אֵלֶיךָ. כֶּךְ הַכֹּל בְּאֶפֶן מַעֲוֹת מַחֲקִים אוֹתְךָ, הַמְּתַרְחָקִים מִמָּךְ וּמִתְרוֹמְמִים נִגְדֶּךְ. אֵךְ גַּם עַל יְדֵי חֲקוּיָךְ בְּאֶפֶן זֶה, הֵם מְרַמְזִים עֲלֶיךָ כְּבוֹרָא כָּל הַטְּבַע; מִכָּאן שֶׁאֵין מְקוֹם לַהֲסִתֵּר מִמָּךְ לַגִּמְרִי. מֶה אִם כֵּן אֶהְבְּתִי בְּאוֹתָהּ גִּנְבָּה? וּבִמָּה אֶפִּילוּ בְּאֶפֶן מוֹשִׁחַת וּמַעֲוֹת חֲקִיתִי אֶת אֲדוֹנִי? הָאִם חֲפָצְתִּי אֶפִּילוּ בְּחֲשָׁאֵי לַעֲשׂוֹת בִּגְנוּד לְתוֹרָתְךָ, מִשּׁוּם שֶׁבָּכֵךְ לֹא יְכַלִּתִּי, כְּדִי שֶׁבְּהִיוֹתִי אֲסִיר, אוֹכַל לַחֲקוֹת חֲרוֹת פְּגוּמָה עַל יְדֵי עֲשִׂית דְּבָרִים שֶׁאֵינָם מִתְּרִים לִי לֹלָא עֲנֵשׁ, דְּמוֹת אֶפְלָה שֶׁל כָּל-יְכוּלָתְךָ? הִנֵּה עֲבָדְךָ, הַבוֹרֵחַ מֵאֲדוֹנָיו וּמִשִּׁיג צֵל. הוּא רִקְבוֹן, הוּא מְפַלְצִיתִיּוֹת שֶׁל חַיִּים, וְעַמְּךָ שֶׁל מוֹת! הָאִם יְכַלִּתִּי לְאָהֵב מֶה שֶׁלֹּא הִיָּה מִתֵּר לִי, רַק מִשּׁוּם שֶׁלֹּא הִיָּה מִתֵּר?

מֶה אֲשִׁיב לְאֲדֹנִי, שֶׁבְּעוֹד זְכְרוֹנִי מַעֲלָה דְּבָרִים אֵלֶּה, נִפְשִׁי אֵינָהּ נִבְהֵלֶת מִמָּה? אֲהֵב אוֹתְךָ, אֲדֹנִי, וְאוֹדָה לָךְ, וְאַתְּנוּדָה לְשִׁמְךָ; כִּי סִלְחָתִי לִי עַל מַעֲשֵׂי הַגְּדוֹלִים וְהַנּוֹרָאִים הַלָּלוּ. לְחִסְדְּךָ אֲנִי מֵיחֵס זֹאת, וְלִרְחֻמִּיךָ, שֶׁהִמַּסְתָּ אֶת חֲטָאִי כְּמוֹ קָרַח. לְחִסְדְּךָ אֲנִי מֵיחֵס גַּם כָּל מֶה שֶׁלֹּא עֲשִׂיתִי מִן הָרוּעַ; כִּי מֶה לֹא הֵייתִי יָכוֹל לַעֲשׂוֹת, אֲנִי שֶׁאֶפִּילוּ אֶהְבְּתִי חֲטָא לְשֵׁם הַחֲטָא עֲצָמוֹ? הֵן, עַל הַכֹּל אֲנִי מִתְנוּדָה שֶׁנִּסְלַח לִי; הֵן עַל הָרַעוֹת שֶׁבִצְעָתִי בְּרָצוֹנִי הָעֵז, וְהֵן עַל אֵלּוֹ שֶׁבְּהִדְרָכְתְּךָ לֹא בִצְעָתִי. מִי הוּא הָאָדָם, שֶׁבִּשְׁשָׁקְלוֹ אֶת חֲלָשׁוֹ שְׁלוֹ, מַעַז לִיחֵס אֶת טְהוּרָתוֹ וְחִמּוֹ לַכּוֹחַ שְׁלוֹ; כְּדִי שִׁיֵּאָהֵב אוֹתְךָ פְּחוֹת, כְּאֵלּוֹ חֻזֵּק פְּחוֹת לְרַחֲמֶיךָ, שֶׁבָּהֶם אַתָּה מוֹחֵל עוֹנוֹת לְאֵלּוֹ הַשֹּׁכִים אֵלֶיךָ? כִּי כָּל מִי שֶׁנִּקְרָא עַל יְדֶךָ, הֵלֵךְ אַחֲרֵי קוֹלְךָ, וְנִמְנַע מֵאוֹתָם דְּבָרִים שֶׁהוּא קוֹרָא אוֹתִי מַעֲלָה בְּזִכְרוֹנִי וּמִתְנוּדָה עַל עֲצָמִי, אֵל יְבוֹז לִי, שֶׁבְּהִיוֹתִי חוֹלָה, נִרְפָּאתִי עַל יְדֵי אוֹתוֹ רּוֹפֵא, שֶׁבְּעֲזָרְתּוֹ הוּא לֹא הִיָּה, אוֹ לְמַעֲשֵׂה הִיָּה פְּחוֹת, חוֹלָה; וְעַל כֶּךָ יֵאָהֵב אוֹתְךָ בְּאוֹתָהּ מִדָּה, הֵן וְיוֹתֵר; שֶׁכֵּן מִי שֶׁעַל יְדוֹ הוּא רּוֹאֶה אוֹתִי מִתְאוֹשָׁשׁ מַחֲלִי חֲטָא עִמָּךְ כִּזָּה, עַל יְדוֹ הוּא רּוֹאֶה אֶת עֲצָמוֹ נִשְׁמֵר מַחֲלִי חֲטָא דּוֹמָה.

איזה פרי היה לי אז (אדם אמלל!) באותם דברים, שעל זכרונם אני מתבייש כעת? במיוחד באותה גנבה שאהבתי לשם הגנבה; וגם היא הייתה כלום, ולכן מספן יותר הייתי אני, שאהבתי אותה. ועם זאת לבדי לא הייתי עושה זאת: כך הייתי אז, אני זוכר, לבדי לעולם לא הייתי עושה זאת. אהבתי אם כן בה גם את חברת השתפים לעברה, שאתם עשיתי זאת? לא אהבתי אז שום דבר מלבד הגנבה, הן למעשה לא אהבתי שום דבר אחר; כי גם אותה נסיבה של החברה הייתה כלום. מה האמת? מי יכול ללמדני, מלבד זה המאיר את לבי, ומגלה את פנותיו החשוכות? מה זה הדבר שעלה בדעתי לחקר, ולדון, ולשקל? כי אלו אהבתי אז את האגסים שגנבתי, וחפצתי להנות מהם, יכלתי לעשות זאת לבדי, אלו עצם בצוע הגנבה היה מספיק כדי להשיג את הנאתי; ולא הייתי צריך ללבות את גרי תאוותי בעידוד של שתפים. אך מכיון שהנאתי לא הייתה באותם אגסים, היא הייתה בעברה עצמה, שחברת החוסאים האחרים גרמה לה.

מה, אם כן, הייתה תחושה זו? כי באמת היא הייתה מתעבת מדי: ואוי לי, שהייתה לי. אך בכל זאת מה היא הייתה? מי יכול להבין את שגיאותיו? היה זה השעשוע, שכאלו דגדג את לבותינו, שהולכנו שולל את אלו שקלל לא חשבו על מה שאנחנו עושים, וסלדו מכך מאד. מדוע אם כן הייתה הנאתי מסוג כזה שלא עשיתי זאת לבדי? משום שאף אחד לא צוחק בדרך כלל לבדי? בדרך כלל אף אחד לא; ועם זאת הצחוק לפעמים משתלט על בני אדם לבד ובפרישות קשאף אחד כלל אינו אתם, אם משהו מגחך מאד מזדמן לחושיהם או לדעתם. ועם זאת לא הייתי עושה זאת לבדי; לבדי לעולם לא הייתי עושה זאת. הנה אלהי, לפניך, הזכרון החי של נפשי; לבדי, לעולם לא הייתי מבצע את אותה גנבה שבה מה שגנבתי לא השביע את רצוני, אלא העבדה שגנבתי; ולא היה מוצא חן בעיני לעשות זאת לבדי, ולא הייתי עושה זאת. הו ידידות יותר מדי לא ידידותית! את המפתה הבלתי מבנת של הנפש, את החמדנות לעשות נזק מתוך עליצות ומשובה, את הצמאון להפסד של אחרים, ללא תאווה לרוח שלי או לנקמה: אלא כשנאמר, "בואו נלך, בואו נעשה זאת", אנחנו מתביישים לא להיות חסרי בושה.

מי יכול להתיר את אותה סבכה מפתלת ומרכבת? מתעבת היא: אני שואל לחשב עליה, להביט בה. אך אליך אני משתוקק, הו צדק ותם, יפה ונאה לכל עין טהורה, ומשביע רצון ללא שבע. אצלך יש מנוחה שלמה, וחיים ללא הפרעה. הנכנס אליך, נכנס אל שמחת אדוניו; ולא ירא, ויעשה חיל במה שהוא מצין מכל. שקעתי הרחק ממך, ונדדתי, הו אלהי, יותר מדי תועה ממך משענתי, בימים אלו של נעורי, והייתי לעצמי ארץ ציה.

ספר שלישי

אל קרתגו באתי, ושם רחש סביבי בכל אוזניי כור היתוך של אהבות טמאות. טרם אהבתי, אך אהבתי לאהוב, ומתוך מחסור עמוק פנימה, שנאתי את עצמי על שלא חסרתי דבר. חיפשתי מה אוכל לאהוב, מאהב בהיותי אוהב, ושנאתי את הביטחון ואת הדרך נטולת המוקשים. כי בתוכי היה רעב לאותו מזון פנימי, לך עצמך, אלוהי; אך מתוך אותו רעב לא הייתי רעב, אלא הייתי ללא כל כמיהה למזון בלתי נשחת; לא מפני שהייתי מלא בו, אלא ככל שהייתי ריק יותר, כך קצתי בו יותר. בשל סיבה זו הייתה נפשי חולה ומלאת פצעים, היא השליכה עצמה החוצה באומללות, משתוקקת להתגרד במגעם של מושאי החושים. אך אילו לא הייתה לאלה נשמה, לא היו הם מושאי אהבה. לאהוב אם כן, ולהיות אוהב, היה מתוק לי; אך יותר מכך, כאשר זכיתי להתענג על האדם שאהבתי, זיהמתי אפוא את מעיין הידידות ברפש התאוה, והעבתי על זוהרו בשאל התשוקה; וכך, טמא ובלתי נאה, חפצתי בכל זאת, מתוך יהירות מופרזת, להיות מעודן ואנשי חצר. נפלתי אם כן אפיים ארצה אל האהבה שבה השתוקקתי להילכד. אלוהי, רחמי, בכמה לענה מהלת לי, מתוך טובך הגדול, את המתיקות ההיא? שכן הייתי גם אוהב, וגם הגעתי בסתר אל כבלי העינוי; ובשמחה נכבלתי בשלשלאות מביאות יגון, כדי שאולקה בשבטי הברזל הבוערים של הקנאה, והחשדות, והפחדים, והכעסים והמריבות.

גם הצגות התיאטרון סחפו אותי, מלאות בדימויים של סבלותי ובדלק לאישי. כיצד זה שהאדם משתוקק להיעצב בצפותו בדברים מעציבים וטרגיים, שבעצמו לא היה מוכן לסבול בשום אופן? ובכל זאת הוא משתוקק כצופה לחוש צער עליהם, וצער זה עצמו הוא הנאתו. מהי זו אם לא עונה אומללה? שכן האדם מושפע מפעולות אלו ככל שהוא פחות חופשי מהשפעות כאלו בעצמו. מכל מקום, כאשר הוא סובל בגופו שלו, נהוג

לכנות זאת אומללות; כאשר הוא חומל על אחרים, הרי זו רחמנות. אך איזה מן רחמים הם אלו על תשוקות בדויות ובימתיות? הרי המאזין אינו נקרא להושיע, אלא רק להתאבל; והוא מוחא כפיים לשחקן הבדיות הללו ככל שהוא מתאבל יותר. ואם תלאותיהם של אותם אנשים (בין אם מימי קדם ובין אם בדיה גמורה) מוצגות כך שהצופה אינו מזיל דמעות, הוא הולך משם במיאוס ובביקורת; אך אם הוא מתמלא תשוקה, הוא נשאר קשוב ובוכה מתוך שמחה.

האם אם כן גם היגונות אהובים? הן הכל מבקשים שמחה. או שמא מאחר שאיש אינו אוהב להיות אומלל, הוא בכל זאת נהנה להיות רחמן? ומכיוון שזה לא יכול להתקיים ללא רגש, האם בשל סיבה זו לבדה הרגשות אהובים? גם זה נובע מאותו עורק של ידידות. אך לאן הולך עורק זה? לאן הוא זורם? מדוע הוא נשפך אל אותו נחל של זפת המבעבע את אותם נחשולים מפלצתיים של תאוה טמאה, שאליהם הוא משתנה ומותמר מרצון, כשהוא מופל ומושחת ברצונו שלו מטהרתו השמימית? האם אם כן יש לסלק את החמלה? בשום אופן לא. יהיו אם כן היגונות אהובים לעיתים. אך הישמרי מן הטומאה, הו נפשי, תחת חסותו של אלוהי, אלוהי אבותינו, הראוי להלל ולרומם מעל הכל לעד, הישמרי מן הטומאה. כי לא חדלתי כעת לרחם; אך אז בתיאטראות שמחתי עם אוהבים כשהתענגו זה על זה ברשעות, אף שזה היה דמיוני בלבד במחזה. וכאשר איבדו זה את זה, כאילו חומל אני מאוד, הצטערתי איתם, ובכל זאת מצאתי הנאה בשניהם. אך כעת אני מרחם הרבה יותר על השמח ברשעותו, מאשר על מי שנחשב כסובל קושי בשל אובדן הנאה הרסנית כלשהי, ואובדן של אושר אומלל כלשהו. זוהי בוודאי הרחמנות האמיתית יותר, אך בה אין היגון מענג. כי אף על פי שמי שמתאבל על האומלל ראוי לשבח על חסדו; הרי מי שחומל באמת, היה מעדיף שלא יהיה דבר שיתאבל עליו. כי אם רצון טוב יהיה רצון רע (מה שלעולם לא ייתכן), אז יוכל מי שמרחם באמת ובתמים לאחל שיהיו כמה אומללים כדי שיוכל לרחם. צער מסוים עשוי אם כן להיות מותר, אך שום צער אינו אוהב. כי כך עושה אתה, אדוני אלוהים, האוהב נפשות בטהרה רבה הרבה יותר מאיתנו, ומרחם עליהן במידה בלתי נשחתת יותר, ובכל זאת אינך נפצע משום עצבות. ומי יכיל דברים אלו?

אך אני, האומלל, אהבתי אז להתאבל, וחיפשתי על מה להתאבל, כאשר באומללותו של אחר, והיא בדויה ומגולמת, המשחק שהכי מצא חן בעיני ומשך אותי בעוצמה הרבה ביותר היה זה שסחט ממני דמעות. מה פלא שכבשה אומללה, התועה מעדרך וקוצרת רוח תחת שמירתך, נדבקתי במחלה טמאה? ומכאן האהבה ליגונות; לא כאלו שיחדרו עמוק לתוכי; כי לא אהבתי לסבול את מה שאהבתי לראות; אלא כאלו שעם שמיעת בדותותיהם ישרטו קלות את פני השטח; ובעקבותיהם, כמו על ציפורניים מורעלות, באו נפיחות דלקתית, מורסות ופצע מוגלתי. האם חיים כאלו, אלוהי, היו חיים?

ורחמין הנאמנים ריחפו מעליי מרחוק. באילו עבונות חמורים כליתי את עצמי, רודף אחר סקרנות מחללת קודש, שכאשר נטשה אותך, הביאה אותי אל תהום הבוגדנות ואל עבודת השדים המוליכה שולל, להם הקרבתי את מעשיי הרעים, ובכל אלה ייסרת אותי! העזתי אפילו, בעוד טקסיך נחגגים בין כותלי כנסייתך, להשתוקק ולבצע עסק הראוי למוות בפירותיו, שעליו ייסרת אותי בעונשים קשים, אם כי כאין וכאפס לעומת אשמתי, הו אתה רחמי המופלגים, אלוהי, מחסי מפני אותם משחיתים נוראיים, שביניהם שוטטתי קשה עורף, מתרחק עוד ממך, אוהב את דרכי שלי ולא את שלך; אוהב חירות של נוד.

גם אותם לימודים, שנחשבו ראויים לשבח, כונו להצטיינות בבתי המשפט; ככל שהיו ערמוניים יותר, כך זכו לשבחים רבים יותר. כזו היא עוורונם של בני האדם, המתפארים אפילו בעוורונם. וכעת הייתי ראש בבית הספר לרטוריקה, ובכך שמחתי בגאוה, והתנפחתי ביהירות, אם כי (אדוני, אתה יודע) הייתי שקט בהרבה ומרוחק לגמרי ממעשי ההרס של אותם "הורסים" (כי שם מרושע ושטני זה היה אות הגבורה שלהם) שביניהם חייתי, בבושה חסרת בושה על כך שלא הייתי כמותם. איתם חייתי, ולפעמים התענגתי על ידידותם, שאת מעשיהם תמיד תיעבתי — כלומר, את "מעשי ההרס" שלהם, שבהם רדפו בזדון את צניעותם של זרים, אותה הפרעו בלעג חסר תועלת, מזינים בכך את רשעותם המולדת. דבר אינו יכול להיות דומה יותר למעשי השדים מאשר אלו. מה אם כן יכלו להיקרא באמת יותר מאשר "הורסים"? הם עצמם הרוסים ומעוותים לגמרי תחילה, כשהרוחות המטעות לועגות להם בסתר ומפתות אותם, בעוד הם עצמם מתענגים ללעוג לאחרים ולהטעותם.

בין אלו, באותם ימי חוסר היציבות שלי, למדתי ספרי רטוריקה, שבהם חפצתי להיות דגול, מתוך תכלית ארורה ורדופת תהילה, שמחה בהבל אנושי. במהלך הלימודים הרגיל, נפל בחלקי ספר מסוים של קיקרו, שאת לשונו כמעט הכל מעריצים, אך לא כך את לבו. ספרו זה מכיל דברי כיבושין לפילוסופיה, ונקרא "הורטנסיוס". אך ספר זה שינה את נטיותי, והפנה את תפילותי אליך, אדוני; וגרם לי להיות בעל מטרות ורצונות אחרים. כל תקווה הבל היתה בבת אחת לחסרת ערך בעיניי; והשתוקקתי בתאוה בוערת לאין שיעור לחיי נצח של חכמה, והתחלתי כעת לקום, כדי שאוכל לשוב אליך. שכן לא כדי לחדד את לשוני (דבר שנראה שקניתי בקצבתה של אמי, באותה שנה תשע-עשרה לחיי, כשאבי מת שנתיים קודם לכן), לא כדי לחדד את לשוני השתמשתי בספר ההוא; ולא את סגנונו הוא נטע בי, אלא את תוכנו.

כיצד בערתי אז, אלוהי, כיצד בערתי לעלות מחדש מדברים ארציים אליך, ולא ידעתי מה תעשה בי! כי אצלך החכמה. אך אהבת החכמה נקראת ביוונית "פילוסופיה", ובה הצית אותי הספר ההוא. ישנם כאלו המפתים דרך הפילוסופיה, תחת שם גדול, וחלק, ומכובד המצבע ומסווה את טעויותיהם שלהם: וכמעט כל אלו שהיו כאלה באותו עידן ובעידנים קודמים, מבוקרים ומוצגים בספר ההוא: שם גם מובהרת אותה עצה מועילה של רוחך, על ידי עבדך הטוב והחסיד: הישמרו פן יוליך אתכם איש שולל בפילוסופיה ובתרמית הבל, לפי מסורת בני אדם, לפי יסודות העולם ולא לפי המשיח. כי בו שוכן כל מלוא האלוהות בגוף. ומכיוון שבאותו זמן (אתה, אור לבי, יודע) כתבי השליחים לא היו ידועים לי, התענגתי על דברי הכיבושין ההם רק עד כדי כך שבאמצעותם התעוררתי בעוצמה, והוצאתי, ובערתי לאהוב, ולחפש, ולהשיג, ולהחזיק, ולחבק לא את הכת הזו או אחרת, אלא את החכמה עצמה באשר היא; ורק דבר זה עצר אותי בעודי בוער כך, ששמו של המשיח לא היה בו. שכן שם זה, לפי רחמיך אדוני, שם זה של מושיעי בנך, לבי הרך, עוד עם חלב אמי, שמה בחסידות ונצר עמוק בתוכי; וכל מה שהיה ללא השם ההוא, גם אם היה מלומד, מלוטש או אמיתי ככל שיהיה, לא אחז בי כליל.

ספר שלישי

אל קרתגו באתי, ושם רחש סביבי בכל אוזניי כור היתוך של אהבות טמאות. טרם אהבתי, אך אהבתי לאהוב, ומתוך מחסור עמוק פנימה, שנאתי את עצמי על שלא חסרתי דבר. חיפשתי מה אוכל לאהוב, מאהב בהיותי אוהב, ושנאתי את הביטחון ואת הדרך נטולת המוקשים. כי בתוכי היה רעב לאותו מזון פנימי, לך עצמך, אלוהי; אך מתוך אותו רעב לא הייתי רעב, אלא הייתי ללא כל כמיהה למזון בלתי נשחת; לא מפני שהייתי מלא בו, אלא ככל שהייתי ריק יותר, כך קצתי בו יותר. בשל סיבה זו הייתה נפשי חולה ומלאת פצעים, היא השליכה עצמה החוצה באומללות, משתוקקת להתגרד במגעם של מושאי החושים. אך אילו לא הייתה לאלה נשמה, לא היו הם מושאי אהבה. לאהוב אם כן, ולהיות אהוב, היה מתוק לי; אך יותר מכך, כאשר זכיתי להתענג על האדם שאהבתי, זיהמתי אפוא את מעיין הידידות ברפש התאוה, והעבתי על זוהרו בשאלו התשוקה; וכך, טמא ובלתי נאה, חפצתי בכל זאת, מתוך יהירות מופרזת, להיות מעודן ואנשי חצר. נפלתי אם כן אפיים ארצה אל האהבה שבה השתוקקתי להילכד. אלוהי, רחמי, בכמה לענה מהלתי לי, מתוך טובך הגדול, את המתיקות ההיא? שכן הייתי גם אהוב, וגם הגעתי בסתר אל כבלי העינוי; ובשמחה נכבדתי בשלשלאות מביאות יגון, כדי שאולקה בשבטי הברזל הבוערים של הקנאה, והחשדות, והפחדים, והכעסים והמריבות.

גם הצגות התיאטרון סחפו אותי, מלאות בדימויים של סבלותי ובדלק לאישי. כיצד זה שהאדם משתוקק להיעצב בצפונותו בדברים מעציבים וטרגיים, שבעצמו לא היה מוכן לסבול בשום אופן? ובכל זאת הוא משתוקק כצופה לחוש צער עליהם, וצער זה עצמו הוא הנאתו. מהי זו אם לא עונה אומללה? שכן האדם מושפע מפעולות אלו ככל שהוא פחות חופשי מהשפעות כאלו בעצמו. מכל מקום, כאשר הוא סובל בגופו שלו, נהוג לכנות זאת אומללות; כאשר הוא חומל על אחרים, הרי זו רחמנות. אך איזה מן רחמים הם אלו על תשוקות בדויות ובימתיות? הרי המאזין אינו נקרא להושיע, אלא רק להתאבל; והוא מוחא כפיים לשחקן הבדויות הללו ככל שהוא מתאבל יותר. ואם תלאתיהם של אותם אנשים (בין אם מימי קדם ובין אם בדיה גמורה) מוצגות כך שהצופה אינו מזיל דמעות, הוא הולך משם במיאוס ובביקורת; אך אם הוא מתמלא תשוקה, הוא נשאר קשוב ובוכה מתוך שמחה.

האם אם כן גם היגונות אהובים? הן הכל מבקשים שמחה. או שמא מאחר שאיש אינו אוהב להיות אומלל, הוא בכל זאת נהנה להיות רחמן? ומכיוון שזה לא יכול להתקיים ללא רגש, האם בשל סיבה זו לבדה הרגשות אהובים? גם זה נובע מאותו עורק של ידידות. אך לאן הולך עורק זה? לאן הוא זורם? מדוע הוא נשפך אל אותו נחל של זפת המבעבע את אותם נחשולים מפלצתיים של תאוה טמאה, שאליהם הוא משתנה ומותמר מרצון, כשהוא מופל ומושחת ברצונו שלו מטהרתו השמימית? האם אם כן יש לסלק את החמלה? בשום אופן לא. יהיו אם כן היגונות אהובים לעיתים. אך הישמרי מן הטומאה, הו נפשי, תחת חסותו של אלוהי, אלוהי אבותינו, הראוי להלל ולרומם מעל הכל לעד, הישמרי מן הטומאה. כי לא חדלתי כעת לרחם; אך אז בתיאטראות שמחתי עם אהבים כשהתענגו זה על זה ברשעות, אף שזה היה דמיוני בלבד במחזה. וכאשר איבדו זה את זה, כאילו חומל אני מאוד, הצטערתי איתם, ובכל זאת מצאתי הנאה בשניהם. אך כעת אני מרחם הרבה יותר על השמח ברשעותו, מאשר על מי שנחשב כסובל קושי בשל אובדן הנאה הרסנית כלשהי, ואובדן של אושר אומלל כלשהו. זוהי בוודאי הרחמנות האמיתית יותר, אך בה אין היגון מענג. כי אף על פי שמי שמתאבל על האומלל ראוי לשבח על חסדו; הרי מי שחומל באמת, היה מעדיף שלא יהיה דבר שיתאבל עליו. כי אם רצון טוב יהיה רצון רע (מה שלעולם לא ייתכן), אז יוכל מי שמרחם באמת ובתמים לאחל שיהיו כמה אומללים כדי שיוכל לרחם. צער מסוים עשוי אם כן להיות מותר, אך שום צער אינו אהוב. כי כך עושה אתה, אדוני אלוהים, האוהב נפשות בטהרה רבה הרבה יותר מאיתנו, ומרחם עליהן במידה בלתי נשחתת יותר, ובכל זאת אינך נפצע משום עצבות. ומי יכיל דברים אלו?

אך אני, האומלל, אהבתי אז להתאבל, וחיפשתי על מה להתאבל, כאשר באומללותו של אחר, והיא בדויה ומגולמת, המשחק שהכי מצא חן בעיניי ומשך אותי בעוצמה הרבה ביותר היה זה שסחט ממני דמעות. מה פלא שכבשה אומללה, התועה מעדרך וקוצרת רוח תחת שמירתך, נדבקתי במחלה טמאה? ומכאן האהבה ליגונות; לא כאלו שיחדרו עמוק לתוכי; כי לא אהבתי לסבול את מה שאהבתי לראות; אלא כאלו שעם שמיעת בדוותיהם ישרטו קלות את פני השטח; ובעקבותיהם, כמו על ציפורניים מורעלות, באו נפיחות דלקתית, מורסות ופצע מוגלתי. האם חיים כאלו, אלוהי, היו חיים?

ורחמיך הנאמנים ריחפו מעליי מרחוק. באילו עבונות חמורים כליתי את עצמי, רודף אחר סקרנות מחללת קודש, שכאשר נטשה אותך, הביאה אותי אל תהום הבוגדנות ואל עבודת השדים המוליכה שולל, להם הקרבתי את מעשיי הרעים, ובכל אלה ייסרת אותי! העזתי אפילו, בעוד טקסיך נחגגים בין כותלי כנסייתך, להשתוקק ולבצע עסק הראוי למוות בפירותיו, שעליו ייסרת אותי בעונשים קשים, אם כי כאין וכאפס לעומת אשמתי, הו אתה רחמי המופלגים, אלוהי, מחסי מפני אותם משחיתים נוראיים, שביניהם שוטטתי קשה עורף, מתרחק עוד ממך, אוהב את דרכי שלי ולא את שלך; אוהב חירות של נוד.

גם אותם לימודים, שנחשבו ראויים לשבח, כונו להצטיינות בבתי המשפט; ככל שהיו ערמוניים יותר, כך זכו לשבחים רבים יותר. כזו היא עוורונם של בני האדם, המתפארים אפילו בעוורונם. וכעת הייתי ראש בבית הספר לרטוריקה, ובכך שמחתי בגאוה, והתנפחתי ביהירות, אם כי (אדוני, אתה יודע) הייתי שקט בהרבה ומרוחק לגמרי ממעשי ההרס של אותם "הורסים" (כי שם מרושע ושטני זה היה אות הגבורה שלהם) שביניהם חייתי, בבושה חסרת בושה על כך שלא הייתי כמותם. איתם חייתי, ולפעמים התענגתי על ידידותם, שאת מעשיהם תמיד תיעבתי — כלומר, את "מעשי ההרס" שלהם, שבהם רדפו בזדון את צניעותם של זרים, אותה הפרעו בלעג חסר תועלת, מזינים בכך את רשעותם המולדת. דבר אינו יכול להיות דומה יותר למעשי השדים מאשר אלו. מה אם כן יכלו להיקרא באמת יותר מאשר "הורסים"? הם עצמם הרוסים ומעוותים לגמרי תחילה, כשהרוחות המטעות לועגות להם בסתר ומפתות אותם, בעוד הם עצמם מתענגים ללעוג לאחרים ולהטעותם.

בין אלו, באותם ימי חוסר היציבות שלי, למדתי ספרי רטוריקה, שבהם חפצתי להיות דגול, מתוך תכלית ארורה ורדופת תהילה, שמחה בהבל אנושי. במהלך הלימודים הרגיל, נפל בחלקי ספר מסוים של קיקרו, שאת לשונו כמעט הכל מעריצים, אך לא כך את לבו. ספרו זה מכיל דברי כיבושין לפילוסופיה, ונקרא "הורטנסיוס". אך ספר זה שינה את נטיותי, והפנה את תפילותי אליך, אדוני; וגרם לי להיות בעל מטרות אחרים. כל תקווה הבל היתה בבת אחת לחסרת ערך בעיניי; והשתוקקתי בתאוה בוערת לאין שיעור לחיי נצח של חכמה, והתחלתי כעת לקום, כדי שאוכל לשוב אליך. שכן לא כדי לחדד את לשוני (דבר שנראה שקניתי בקצבתה של

אמי, באותה שנה תשע-עשרה לחיי, כשאבי מת שנתיים קודם לכן), לא כדי לחדד את לשוני השתמשתי בספר ההוא; ולא את סגנונו הוא נטע בי, אלא את תוכנו.

כיצד בערתי אז, אלוהיי, כיצד בערתי לעלות מחדש מדברים ארציים אליך, ולא ידעתי מה תעשה בי! כי אצלך החכמה. אך אהבת החכמה נקראת ביוונית "פילוסופיה", ובה הצית אותי הספר ההוא. ישנם כאלו המפתים דרך הפילוסופיה, תחת שם גדול, וחלק, ומכובד המצבע ומסווה את טעויותיהם שלהם: וכמעט כל אלו שהיו כאלה באותו עידן ובעידנים קודמים, מבוקרים ומוצגים בספר ההוא: שם גם מובהרת אותה עצה מועילה של רוחך, על ידי עבדך הטוב והחסיד: הישמרו פן יוליך אתכם איש שולל בפילוסופיה ובתרמית הבל, לפי מסורת בני אדם, לפי יסודות העולם ולא לפי המשיח. כי בו שוכן כל מלוא האלוהות בגוף. ומכיוון שבאותו זמן (אתה, אור לבי, יודע) כתבי השליחים לא היו ידועים לי, התענגתי על דברי הכיבושין ההם רק עד כדי כך שבאמצעותם התעוררתי בעוצמה, והוצתתי, ובערתי לאהוב, ולחפש, ולהשיג, ולהחזיק, ולחבק לא את הכת הזו או אחרת, אלא את החכמה עצמה באשר היא; ורק דבר זה עצר אותי בעודי בוער כך, ששמו של המשיח לא היה בו. שכן שם זה, לפי רחמיך אדוני, שם זה של מושיעי בנך, לבי הרך, עוד עם חלב אמי, שתה בחסידות ונצר עמוק בתוכו; וכל מה שהיה ללא השם ההוא, גם אם היה מלומד, מלוטש או אמיתי ככל שיהיה, לא אחז בי כליל.

גמרתי אז בדעתי להפנות את מחשבתי אל כתבי הקדש, כדי שאראה מה הם. והנה, רואה אני דבר שאינו מוכן לגאים, ואף לא פתוח לפני ילדים; שפל במבואו, נשא במעמקיו, ועטוף במסתורין; ואני לא הייתי כזה שיוכל להפגס בו, או להרפין את צוארי לעקב אחר נתיבותיו. כי לא כפי שאני מדבר כעת, כך חשתי כאשר פניתי אל אותם כתבים; אלא הם נראו לי בלתי ראויים להשוואה להדר סגנונו של טולי (קיקרו): כי גאותי הנפוחה נסוגה מפני שפלותם, ושכלי החד לא יכל לחדר לפנימיותם. ועם זאת, היו הם כאלה שיגדלו בתוך ילד קטן. אך אני בזיתי להיות קטן; ומלא גאון, חשבתי את עצמי לגדול.

לכן נפלתי בין אנשים ההוזים בגאון, יצריים ביותר ופטפטנים, שבפיהם היו מלכדות השטן, מרוחות בתערבת הברות שמך, ושל אדונינו ישוע המשיח, ושל רוח הקדש, הפרקליט, מנחמנו. שמות אלה לא סרו מפיהם, אך רק כצליל וכרעש הלשון, כי הלב היה ריק מאמת. ועם זאת הם זעקו "אמת, אמת", ודברו עליה רבות בפני, אך היא לא הייתה בם: אלא דברו שקר, לא רק עליך (שאתה האמת לאמתה), אלא אפילו על יסודות העולם הזה, יצירי כפיר. ואני אמנם ראוי היה שאפסח אף על פילוסופים שדברו אמת בנוגע אליהם, מתוך אהבה אליה, אבי, הטוב העליון, יפי כל הדברים היפים. הו אמת, אמת, כמה עמק בפנים השתוקקו לשדות נפשי אליה גם אז, כאשר הם הדדו לי אותך לעתים קרובות ובדרכי שונות, ובספרים רבים ועצומים, אף שהיה זה הד בלבד? ואלה היו הקערות שבהן הגישו לי, הרעב אליה, את השמש ואת הירח במקומך — מעשי ידך היפים, אך בכל זאת מעשי ידך, ולא את עצמך, ואף לא הראשונים שבמעשיך. כי מעשיך הרוחניים קדמו למעשים הגופניים הללו, עליונים ומאירים ככל שיהיו. אך אני לא רעבתי ולא צמאתי אף לא לאותם מעשיך הראשונים, אלא אליך עצמך, האמת, שבה אין שוני ולא צל חליפה: והם עדן הגישו לי באותן קערות פנטזיות נוצצות, שמוטב היה לאהב את השמש הזו עצמה (שהיא אמיתית לפחות למראה עינינו), מאשר את אותן פנטזיות המטעות את דעתנו דרך עינינו.

ובכל זאת, משום שחשבתי שהן אתה, נזונתי מהן; לא בתשוקה, כי לא היה לך בהן טעם כפי שאתה באמת; כי לא היית בריקנות זו, ולא נזונתי מהן, אלא התייבשתי. מזון בחלום נראה דומה מאד למזוננו בערות; ועם זאת הישנים אינם נזונים ממנו, כי הם ישנים. אך אלה לא היו אפילו דומים לך בשום דרך, כפי שדברתי אלי כעת; כי אלה היו פנטזיות גופניות, גופים כוזבים, שהגופים האמיתיים הללו, השמימיים או הארציים, שבהם אנו מביטים בראיה בשרית, ודאיים מהם הרבה יותר: דברים אלה מבחינים בהם הבהמות והעופות כמוותנו, והם ודאיים יותר מכשאלנו מדמים אותם. ושוב, אנו מדמים אותם בודאות רבה יותר משאלנו משערים דרכם גופים אחרים, עצומים ואינסופיים יותר, שאין להם קיום. בקלפות ריקות כאלה נזונתי אז; ולא שבעתי. אך אתה, אהבת נפשי, שבחפשי אחרך אני כושל כדי שאוכל להתחזק, אינך אותם גופים שאנו רואים, אף כי בשמים; ולא אלה שאיננו רואים שם; כי אתה בראתם, ואינך מונה אותם בין החשובים שבמעשיך. כמה רחוק אתה אם כן מאותן פנטזיות שלי, פנטזיות של גופים שקלל אינם קיימים, שתמונותיהם של אותם גופים שקיימים ודאיות מהן הרבה יותר, וודאיים עוד יותר הגופים עצמם, שגם אותם אינך הם; לא, ואף לא הנפש, שהיא חיי

הגופים. אם כן, טובים ונדאיים יותר הם חיי הגופים מהגופים עצמם. אך אתה חיי הנשמות, חיי החיים, שחיים בך עצמך; ואיך משתנה, חיי נפשי.

איפה היית אז בשבילי, וכמה רחוק ממני? רחוק אמנם תעיתי ממך, מסלק אפילו מחרובי החזירים, שאותם האכלתי בחרובים. כי כמה טובים יותר מעשיות המשוררים והמדקדקים ממלכדות אלה? כי חרזים, ושירים, ו"מדיאה המתעופפת", מועילים באמת יותר מחמשת היסודות של אנשים אלה, המחפשים בדרך שונות, המתאימים לחמשת מחלות החשך, שאין להם קיום, ובכל זאת הם קוטלים את המאמין. כי חרזים ושירים יכול אני להפך למזון אמתי, ו"מדיאה המתעופפת", אף ששרתי, לא תמכתי בה; אף ששמעתי אותה מושרת, לא האמנתי: אך בדברים ההם האמנתי. אוי, אוי, באילו מדרגות הורדתי אל מעמקי השאול! עמל ומתחבט מתוך מחסור באמת, מאז שבקשתי אותך, אלהי (לפניך אני מתודה על כך, אתה שרחמת עלי עוד בטרם התודיתי), לא לפי בינת השכל, שבו רצית שאעלה על הבהמות, אלא לפי חוש הבשר. אך אתה היית פנימי לי יותר מחלקי הפנימי ביותר; וגבוה מהגבוה שלי. נתקלתי באותה אשה עזת פנים, פתיה ואינה יודעת מאומה, המרמזת אצל שלמה, יושבת בפתח ואומרת: "לחם סתרים ינעם, ומים גנובים ימתקו": היא פתתה אותי, כי מצאה את נפשי דרה בחוץ בעין בשרי, ומעלה גרה על מזון כזה שדרכה בלעתי.

כי מלבד זאת, את מה שבאמת קים לא ידעתי; והייתי, כביכול מתוך חריפות שכל, משכנע להסכים למטעים סכלים, כאשר שאלו אותי: "מאין הרוע?" "האם אלהים מגבל בצורה גופנית, ויש לו שער וצפרנים?" "האם יש להחשיב לצדיקים את אלו שהיו להם נשים רבות בבת אחת, והרגו אנשים, והקריבו יצורים חיים?" דברים שבהם, בבורותי, הייתי מוטרד מאד, ובהתרחקי מן האמת, נראיתי לעצמי כמתקדם לקראתה; כי עדן לא ידעתי שהרוע אינו אלא העדר של טוב, עד שבסוף דבר חדל לגמרי מלהיות; וכיצד אראה זאת, אני שראות עיני הגיעה רק לגופים, וראות דעתי רק לחזיון? ולא ידעתי שאלהים הוא רוח, לא אחד שיש לו חלקים המתפשטים לארץ ולרחב, או שישותו היא מסה; כי כל מסה פחותה בחלק מאשר בכל: ואם היא אינסופית, היא חביבת להיות פחותה בחלק כזה המגדר על ידי מקום מסים, מאשר באינסופיותה; וכך אינה כלה בכל מקום, כרוח, כאלהים. ומה זה הדבר בתוכנו שבו דומים אנו לאלהים, ויכול להאמר בצדק שאנו בצלם אלהים, הייתי בור לגמרי.

אף לא ידעתי את אותה צדקה פנימית אמיתית שאינה שופטת לפי מנהג, אלא מתוך חק הצדק העליון של אלהי צבאות, שבו נקבעו דרכי המקומות והזמנים לפי אותם זמנים ומקומות; בעוד היא עצמה תמיד ובכל מקום היא אחת, לא דבר אחד במקום אחד ואחר באחר; שלפיה אברהם ויצחק ויעקב ומשה ודוד היו צדיקים, וכל אלו ששכחו בפי אלהים; אך נשפטו כרשעים בידי אנשים סכלים, השופטים מתוך משפט אנושי, ומודדים בהרגליהם הקטנים את הרגלי המוסר של כל המין האנושי. כאלו במחסן נשק, אדם שאינו יודע מה מתאים לכל חלק, יכסה את ראשו במגני שוקים, או יבקש לנעל קובע, ויתלונן שאינם מתאימים: או כאלו ביום שבו העבודה הצבורית נפסקת בצהריים, יכעס אדם על כך שאינו מרשה להשאיר חנות פתוחה, משום שהיה פתוח בבקר; או כאשר בבית אחד הוא מבחין במשרת הלוקח דבר בידו, שלשר המשקים אסור לנגע בו; או דבר המתר מחוץ לבית, ואסור בחדר האוכל; ויכעס שבבית אחד ובמשפחה אחת, אותו דבר אינו מקצב בכל מקום ולכלם. כך הם אלו המתרעמים לשמע שדבר מה היה מתר לצדיקים בעבר, שכעת אינו כזה; או שאלהים, משקולים זמניים מסוימים, צוה עליהם דבר אחד, ועל אלה אחר, בהשמעם שניהם לאותה צדקה: בעוד הם רואים באדם אחד, וביום אחד, ובבית אחד, שדברים שונים מתאימים לאיברים שונים, ודבר שהיה מתר בעבר, לאחר זמן מסים אינו כזה; בפנה אחת מתר או מצוה, ובאחרת אסור בצדק ונענש. האם הצדק אם כן משתנה? לא, אלא הזמנים שעליהם הוא מושל אינם זורמים בשוה, כי זמנים הם. אך בני אדם שמיניהם מעטים על הארץ, מפיון שבחושיהם אינם יכולים להרמוני את סבות הדברים בעולמות קודמים ובאמות אחרות, שלא היה להם נסיון בהם, עם אלו שיש להם נסיון בהם, בעוד שבגוף אחד וביום אחד או במשפחה אחת, הם רואים בקלות מה מתאים לכל איבר, ועונה, חלק ואדם; לאחד הם מתנגדים, ולשני הם נכנעים.

דברים אלה לא ידעתי אז, ואף לא הבחנתי בהם; הם הכו בראותי מכל עבר, ולא ראיתי אותם. חברתי שירים, שבהם לא יכלתי להציב כל משקל בכל מקום, אלא באפן שונה במקצבים שונים; ואף לא במקצב אחד את אותו משקל בכל המקומות. ועם זאת האמנות עצמה, שלפיה חברתי, לא היו לה עקרונות שונים למקרים השונים הללו, אלא הכילה את כלם באחד. עדן לא ראיתי כיצד אותה צדקה, שלה ציתו אנשים טובים וקדושים, הכילה

באפן מצין ונשגב הרבה יותר באחד את כל אותם דברים שאֱלֹהִים צוּהוּ, ובשום חלק לא השתנתה; אף כי בזמנים משתנים היא לא היתה מצוה הכל בבת אחת, אלא הקציבה והורתה מה שהיה מתאים לכל אחד. ואני בערוני, בקרתי את האבות הקדושים, לא רק במה שעשו שימוש בדברים נוכחיים כפי שאֱלֹהִים צוּהוּ והשירה אותם, אלא גם במה שהיו מנבאים דברים לבוא, כפי שאֱלֹהִים גלה בהם.

האם יכול בזמן כלשהו או במקום כלשהו להיות לא צודק לאהב את אֱלֹהִים בכל לבבו, בכל נפשו ובכל מאדו; ואת רעו כמוהו? לכן אותן עברות מתעבות שהן נגד הטבע, יש לתעב ולהעניש בכל מקום ובכל זמן; כמו אלו של אנשי סדם: שאם כל האמות יבצעו אותן, הן תהיינה כלן אשמות באותו פשע, לפי חק אֱלֹהִים, שלא עשה את בני האדם כך שינצלו זה את זה באפן כזה. כי אפילו אותו קושר שצריך להיות בין אֱלֹהִים לבנינו מופר, כאשר אותו טבע עצמו, שהוא יוצרו, מזהם על ידי עוונות של תאוה. אך אותם מעשים שהם עברות נגד מנהגי בני אדם, יש להמנע מהם לפי המנהגים המשתנים השולטים; כך שדבר שהסכם עליו, ואושר על ידי מנהג או חק של כל עיר או אמה, לא יופר לפי הנאתו הפרועה של איש, בין אם הוא מקומי ובין אם זר. כי כל חלק שאינו בהרמוניה עם הכל שֶׁלוֹ, הוא פוגעני. אך כאשר אֱלֹהִים מצוה דבר להעשות, נגד המנהגים או ההסכם של עם כלשהו, אף אם לא נעשה על ידם מעולם קודם לכן, יש לעשותו; ואם נפסק, יש להחזירו; ואם מעולם לא נקבע, יש לקבעו כעת. כי אם מתר למלך, במדינה שבה הוא מושל, לצוות את מה שאף אחד לפניו, ואף לא הוא עצמו קודם לכן, צוה, ולשמע לו אינו יכול להיות נגד טובת הכלל של המדינה (למעשה, זה היה נגדה אלו לא היו נשמעים לו, כי הציית לנסיכים הוא הסכם כללי של החברה האנושית); כמה יותר ללא הסוּס עלינו לציית לאֱלֹהִים, בכל אשר יצוה, מושל כל יצוריו! כי כמו שבין הסמכויות בחברה האנושית, נשמעים לסמכות הגדולה יותר בעדיפות על פני הקטנה יותר, כך חייב אֱלֹהִים מעל הכל.

כך גם במעשי אלימות, שבהם קיים הרצון להרע, בין אם בגידוף ובין אם בפגיעה; ואלו נעשים לשם נקמה, כאויב מול אויב; או לשם רווח השייך לאחר, כשודד מול עובר אורח; או כדי להימנע מרוע, כלפי מי שיראים מפניו; או מתוך קנאה, כמי ששפר מזלו פחות כלפי מי ששפר מזלו יותר, או כמי שהצליח בדבר מה כלפי זה שאת השתוותו אליו הוא ירא או כואב; או לשם ההנאה הצרופה מכאבו של אחר, כצופים בגלדיאטורים או כלועגים ומלעזים על אחרים. אלו הם ראשי העוון הנובעים מתאוות הבשר, מתאוות העיניים או מתאוות השלטון, בין אם בנפרד, בשילוב של שניים, או כולם יחדיו; וכך חיים בני האדם רעה נגד השלושה והשבעה, אותו נבל עשור, עשרת דיברותיך, אלוהי, עליון מכל ומתוק מכל. אך אילו עברות טמאות יכולות להיות נגדך, שאינך יכול להתחלל? או אילו מעשי אלימות נגדך, שאינך יכול להינזק? אלא שאתה נוקם את אשר מעוללים בני האדם לעצמם, שכן גם כאשר הם חוטאים נגדך, הם עושים רשעה נגד נשמותיהם שלהם, והעוון משקר לעצמו על ידי השחתת ועיוות טבעם, אשר אתה בראת וסדרת; או על ידי שימוש חסר רסן בדברים מותרים, או בבעירה לעבר דברים אסורים, לשימוש שהוא נגד הטבע. או שהם נמצאים אשמים בזעמם בלב ובלשון נגדך, בבחינת "קשה לך לבעוט בדרבנות"; או כאשר בפורצם את גדרות החברה האנושית, הם שואבים שמחה עזה בהתאגדויות או בפירודים על פי רצונם, לפי שיש להם מטרה להשיג או סיבה להיפגע. ודברים אלו נעשים כאשר אתה ננטש, הו מקור החיים, אשר אתה הבורא והמושל היחיד והאמיתי של היקום, ומתוך גאוה של רצון עצמי, נבחר דבר כזב אחד מתוכו ואהוב. על כן, מתוך ענוה של דבקות אנו שבים אליך; ואתה מטהר אותנו מהרגלינו הרעים, ומרחם על חטאיהם של המתוודים, ושומע את גניחת האסיר, ומתיר אותנו מהשלשלאות שיצרנו לעצמנו, אם לא נרים נגדך את קרן החירות המדומה, בסבלנו אובדן של הכל מתוך חמדנות לעוד, באהבנו את טובתנו הפרטית יותר מאשר אותך, הטוב של הכל.

בתוך אותן עברות של טומאה ואלימות, וכל כך הרבה עוולות, נמצאים חטאיהם של בני אדם אשר באופן כללי מתקדמים לטובה; אלו, על ידי השופטים נכונה, נפסלים על פי כלל השלמות, אך האנשים עצמם זוכים לשבח מתוך תקווה לפרי עתידי, כפי שמשבחים את הגבעול הירוק של הדגן הצומח. וישנם דברים הדומים לעברות של טומאה או אלימות, ובכל זאת אינם חטאים; שכן אין הם פוגעים לא ברך, אדוני אלוהינו, ולא בחברה האנושית; כאשר, למשל, דברים המתאימים לתקופה נתונה מושגים לצורך שירות החיים, ואין אנו יודעים אם הדבר נובע מתאוה לקניין; או כאשר דברים נעשים לצורך תיקון על ידי סמכות מוסמכת, ואין אנו יודעים אם הדבר נובע מתאוה להזיק. מעשים רבים הנראים פסולים בעיני אדם, מאושרים על פי עדותך; ורבים המשובחים בפי אדם, נידונים על ידך (בביטך לעדות): שכן מראה המעשה, ודעתו של העושה, והצורך הנסתר של התקופה, משתנים זה מזה. אך כאשר אתה מצווה פתאום דבר שאינו רגיל ואינו צפוי, אף אם אסרת אותו

בעבר, ועדיין מסתיר אתה לעת עתה את סיבת ציווייך, והוא בניגוד לתקנות של חברה אנושית כלשהי – מי יטיל ספק כי יש לעשותו, שכן חברה אנושית היא צודקת רק במידה שהיא משרתת אותך? אך אשרי היודעים את מצוותיך! כי כל הדברים נעשו על ידי עבדיך; אם כדי להראות דבר מה הנחוץ להווה, ואם כדי לחזות דברים העתידיים לבוא.

בבורותי לגבי דברים אלו, לגלגתי על עבדיך הקדושים ועל נביאיך. ומה הרווחתי בלגלוגי עליהם, אלא שאלעג על ידך, בהיגררי ללא חוש וצעד אחר צעד לאותן שטויות, עד שהאמנתי כי עץ תאנה בוכה כאשר קוטפים אותו, והעץ, אמו, מזיל דמעות חלביות? תאנה זו (שנכתפה באשמתו של אחר, ולא שלו), אילו אכל אותה קדוש מניכאי כלשהו וערבבה במעיו, הוא היה נושף ממנה מלאכים, ואכן, היו מתפרצים חלקיקי אלוהות בכל אנחה או גניחה בתפילות; חלקיקים אלו של האל העליון והאמיתי היו נותרים כבולים באותה תאנה, אלמלא שוחררו לחופשי על ידי שיניו או בטנו של קדוש מן ה"נבחרים"! ואני האומלל האמנתי שיש לגלות רחמים רבים יותר כלפי פירות הארץ מאשר כלפי בני אדם, שעבורם הם נבראו. שכן אם רעב כלשהו, שאינו מניכאי, היה מבקש דבר מה, אותה פת הייתה נראית כאילו נגזר עליה גזר דין מוות אילו ניתנה לו.

ואתה שלחת ידך ממעל, ומשית את נשמתו מתוך אותה חשיכה עמוקה, כאשר אמי, נאמנתך, בוכה אליך עבורי, יותר ממה שאמהות מבכות את מותם הגופני של ילדיהן. כי היא, באותה אמונה ורוח שהיו לה ממך, הבחינה במוות שבו הייתי שרוי, ואתה שמעת אותה, אדוני; שמעת אותה ולא בזת לדמעוניה, כאשר בזריתתן השקו את האדמה תחת עיניה בכל מקום שבו התפללה; אכן שמעת אותה. כי מניין בא אותו חלום שבו ניחמת אותה, עד שהסכימה שאחיה עמה ואוכל ליד אותו שולחן בבית, דבר שהחלה להירתע ממנו בתיעוב ובדחייה של גידופי הטעות שלי? כי היא ראתה עצמה עומדת על סרגל עץ מסוים, ועלם קורן בא לקראתה, עליז ומחייך אליה, בעוד היא עצמה אבלה ומוצפת יגון. והוא (כדי להדריך, כדרכם שלא להיות מודרכים) שאל אותה לסיבות יגונה ודמעוניה היומיומיות, וכשענתה שהיא מבכה את אובדני, הוא הורה לה לנוח בנחת ואמר לה להביט ולהבחין, "כי היכן שהיא נמצאת, שם גם אני." וכאשר הביטה, ראתה אותי עומד לצדה על אותו סרגל. מניין היה זה, אלא שאוזניך היו נטויות ללבה? הו טוב כל-יכול, הדואג לכל אחד מאיתנו כאילו דאגת לו לבדו; ולכלולו, כאילו היו כאחד!

מניין בא גם זאת, שכאשר סיפרה לי את החזון הזה, וביקשתי לעוותו בטענה שכוונתו היא "שעליה מוטב שלא להתיימש מלהיות יום אחד כפי שאני"; היא מיד, ללא כל היסוס, ענתה: "לא; כי לא נאמר לי 'היכן שהוא, שם גם את'; אלא 'היכן שאת, שם גם הוא'?" אני מתוודה לפניך, אדוני, שככל שזכור לי (ולעיתים קרובות דיברתי על כך), שאותה תשובה שלך דרך אמי הערנית – על כך שלא התבלבלה מהסבירות של הפרשנות הכוזבת שלי, וראתה כל כך מהר את מה שיש לראות, ואשר אני בוודאי לא תפסתי לפני שדיברה – הניעה אותי כבר אז יותר מהחלום עצמו, שבו שמחה לאישה הקדושה, שעתידה להתגשם רק זמן כה רב לאחר מכן, סומנה זמן כה רב מראש כנחמה על ייסוריה הנוכחיים. שכן כמעט תשע שנים חלפו, שבהן התפלשתי ברפש של אותו בור עמוק ובחשיכת הכזב, מנסה לעתים קרובות לקום, אך נחבט מטה ביתר שאת. בכל אותו זמן, אותה אלמנה צנועה, חסידה ומיושבת (כמו אלו שאתה אוהב), עתה מעודדת יותר בתקווה אך מבלי להרפות כלל מבכייה ומאבלה, לא חדלה בכל שעות תפילותיה לבכות את מצבי לפניך. ותפילותיה באו לפניך; ובכל זאת הנחת לי להיות עדיין מעורב ושוב מעורב בתוך אותה חשיכה.

נתת לה בינתיים תשובה אחרת, שאותה אני מעלה בזיכרוני; שכן על הרבה אני פוסח, ממחר אל אותם דברים הלוחצים עלי יותר להתוודות לפניך, והרבה איני זוכר. נתת לה אם כן תשובה אחרת, באמצעות כוהן שלך, בישוף מסוים שגדל בכנסייתך ובקיא בספריך. כאשר התחננה אישה זו שייאות לשוחח עמי, להפריך את טעויותי, להוציא מבינתי דברים רעים וללמדני דברים טובים (כי כך נהג לעשות כאשר מצא אנשים המתאימים לקבל זאת), הוא סירב – בחוכמה, כפי שהבנתי מאוחר יותר. כי הוא ענה שאני עדיין בלתי ניתן להדרכה, בהיותי נפוח מהחידוש של אותה כפירה, וכבר הטעיתי אנשים לא מיומנים בשאלות קנטרניות, כפי שסיפרה לו: "אך הנח לו לזמן מה," אמר, "רק התפללי לאלוהים עבורו, הוא ימצא בעצמו דרך קריאה מהי אותה טעות, וכמה גדולה רשעותה." באותו זמן סיפר לה כיצד הוא עצמו, בהיותו קטן, הופקד בידי המניכאים על ידי אמו שהוטעתה, ולא רק שקרא אלא אף העתיק לעתים קרובות כמעט את כל ספריהם, וראה (ללא כל ויכוח או הוכחה מצד איש) עד כמה יש להימנע מאותה כת; ונמנע ממנה. כאשר אמר זאת, והיא לא נתרצתה אלא

דחקה בו יותר, בתחנונים ובדמעות רבות, שיראה אותי וישוחח עמי; הוא, במורת רוח קלה על הפצרותי, אמר: "לכי לדרכך ויהי אלוהים עמך, שכן לא ייתכן כי בנה של דמעות אלו יאבד." תשובה זו היא קיבלה (כפי שהזכירה לעתים קרובות בשיחותיה עמי) כאילו בקעה מן השמיים.

ספר רביעי

במשך פרק זמן זה של תשע שנים (משנתי התשע-עשרה ועד שנת העשרים ושמונה לחיי), חיינו כשאנו מוליכים שולל וניצודים בקסם הכזב, מטעים ומוטעים בתאוות שונות; בגלוי, באמצעות המדעים אשר הם מכנים "חופשיים"; ובסתר, בדת הנושאת שם שקרי. כאן גאים, שם שטופים באמונות טפלות, ובכל מקום — ריקים. כאן, רודפים אחר הבל השבח הפופולרי, עד כדי תשוואות תיאטרון, ופרסי שירה, ותחרויות על זרי דשא, והבלי הצגות, וחוסר ריסון של יצרים. שם, חפצים להיטהר מאותם זיהומים על ידי הבאת מזון לאלו שנקראו "נבחרים" ו"קדושים", אשר בבית המלאכה של קיבתם יצרפו עבורנו מלאכים ואלים, שבאמצעותם נוכל להיטהר. אחרי דברים אלו רדפתי, ואותם תרגלתי עם חבריי, שהוטעו על ידי ויחד עמי. ילעגו לי הגאווות, ואלו אשר טרם הוכו והושפלו על ידך למען בריאות נפשם, אלוהי; אך אני אוסיף להתוודות לפניך על חרפתי שלי למען תהילתך. הרשה נא לי, אני מתחנן לפניך, ותן לי את החסד לסקור בזיכרוני הנוכחי את נדודי זמני שעבר, ולהקריב לך זבח תודה. כי מה אני לעצמי בלעדך, אלא מדריך למפלתי שלי? או מה אני אפילו במיטבי, אלא עולל היונק את החלב שאתה נותן, וניזון ממך, המזון שאינוכלה? אך איזה מן אדם הוא כל אדם, בהיותו אך אדם? יצחקו נא לנו החזקים והאדירים, אך אנו העניים והאביונים נתוודה לפניך.

באותן שנים לימדתי רטוריקה, ומתוך תאוות בצע, מכרתי פטנטנות כדי לנצח בה. ובכל זאת העדפתי (אדוני, אתה יודע) תלמידים ישרים (כפי שהם נחשבים), ואותם לימדתי ללא עורמה את אומנות העורמה, לא כדי שתופעל נגד חיי של חף מפשע, אם כי לעיתים למען חיי של אשם. ואתה, אלוהים, מרחוק הבחנת בי מועד באותו נתיב חלקלק, ובתוך עשן רב שולח כמה ניצוצות של נאמנות, שהפגנתי בהדרכתך את אלו שאהבו הבל וחיפשו כזב, כשאני עצמי חברם. באותן שנים הייתה לי אחת — לא בזו הנקראת נישואין כחוק, אלא כזו שמצאתי מתוך תשוקה פרועה וחסרת בינה; אך רק אחת, כשנותרתי נאמן לה לבדה; ובה התנסיתי במקרה שלי בהבדל שבין ריסון עצמי של ברית הנישואין, למען הבאת צאצאים, לבין הסכם של אהבת תאוה, שבה נולדים ילדים נגד רצון הוריהם, אף שלאחר שנולדו, הם כופים את האהבה עליהם.

זוכר אני גם, שכאשר גמרתי אומר להשתתף בתחרות על פרס תיאטרלי, שאל אותי קוסם אחד מה אתן לו כדי לנצח; אך אני, בתיעובי ובסלידתי מאותם סודות טמאים, עניתי: "גם אם הזר יהיה מזהב בלתי נשחת, לא אאפשר להרוג ולזבוב אחד כדי לזכות בו עבורי". שכן הוא עמד להרוג כמה יצורים חיים בזבחיו, ובאמצעות אותם כבודים להזמין את השדים להיטיב עמדי. אך גם את הרע הזה דחיתי, לא מתוך אהבה טהורה אליך, אלוהי לבי; כי לא ידעתי כיצד לאהוב אותך, כמי שלא ידע להעלות בדעתו דבר מעבר לזוהר חומרי. והאם נפש, הנאנחת אחר בדיות כאלו, אינה מזנה תחתך, בוטחת בדברים שאינם קיימים ורועה רוח? ובכל זאת לא חפצתי שיקריבו עבורי זבחים לשדים, להם הקרבתי את עצמי באותה אמונה טפלה. שכן מהו לרעות רוח אם לא להאכיל אותם, כלומר בהלכנו בדרך עקלקלה להפוך להנאתם וללעגם?

באותם מתחזים, המכנים עצמם אצטגנינים, נועצתי ללא נקיפות מצפון; מפני שנראה היה שאינם משתמשים בזבחים, ואינם מתפללים לשום רוח לצורך ניחושיהם; אומנות אשר בכל זאת, החסידות הנוצרית והאמיתית דוחה ומגנה בעקביות. כי טוב להודות לך ולומר: חנני ורפא נפשי כי חטאתי לך; ולא לנצל את רחמיך כרישיון לחטוא, אלא לזכור את דברי האדון: "הנה נרפאת, אל תחטא עוד פן יקרה לך רע מזה". את כל אותה עצה מועילה הם עמלים להשמיד באמרים: "סיבת חטאך נקבעה באופן בלתי נמנע בשמיים"; ו"זאת עשו ונוס, או שבתאי, או מאדים". כדי שהאדם, בשר ודם ושחיתות גאה, יהיה חף מאשם; בעוד הבורא ומסדר השמיים והכוכבים הוא שיישא באשמה. ומי הוא זה אם לא אלוהינו? המתיקות עצמה ומקור הצדק, המשלם לאיש כמעשהו; ולב נשבר ונדכה לא תבזה.

היה באותם ימים איש חכם, מומחה מאוד ברפואה ונודע בה, אשר במו ידו הפרוקונסולרית הניח את זר התחרות על ראשי חולה-הנפש, אך לא כרופא; שכן מחלה זו רק אתה מרפא, המתנגד לגאים ונותן חן לענווים. אך האם הכשלת אותי אפילו באמצעות אותו זקן, או נמנעת מרפא נשמתי? שכן לאחר שהכרתי אותו מקרוב,

ובהקשיבי בהתמדה ובריוז לדבריו (כי אף שהיו במונחים פשוטים, היו הם מלאי חיים ורציניים), כשהבין מדבריי כי אני נתון לספריהם של חוזי-המולדות, הוא יעץ לי בטוב לב ובאבהיות להשליכם, ולא להשקיע ללא הועיל דאגה ושקידה הנחוצות לדברים מועילים בהבלים אלו. הוא אמר כי בשנותיו הראשונות למד אומנות זו, כדי להפוך אותה למקצוע ממנו יתפרנס, ואילו הבין את היפוקרטס, יכול היה בנקל להבין גם לימוד כזה; ובכל זאת הוא נטש זאת ועבר לרפואה, משום שלא מצא בה אלא שקר מוחלט; והוא, איש כבד ראש, לא חפץ להתפרנס מהתעיית אנשים. "אך לך", אמר הוא, "יש את הרטוריקה להתקיים ממנה, כך שאתה עוסק בזה מתוך בחירה חופשית ולא מתוך כורח: על אחת כמה וכמה עליך להאמין לי בזה, אני שעמלתי לרכוש זאת בשלמות כדי להתפרנס מכך לבדי". כששאלתי אותו כיצד אם כן דברים נכונים רבים נובאו באמצעותה, ענה לי (ככל שיכול היה) כי כוחו של המקרה, המפוזר בכל סדר הדברים, הוא שהביא לכך. שכן אם כאשר אדם פותח באקראי דפי משורר כלשהו, ששר וחשב על דבר שונה לחלוטין, נופל לעיתים קרובות פסוק התואם להפליא את העניין הנוכחי; אין זה פלא אם מתוך נשמתו של אדם, שאינו מודע למה שמתחולל בה, מתוך דחף עליון כלשהו תינתן תשובה, במקרה ולא באומנות, התואמת לעניינו ולמעשיו של השואל.

וזאת, בין אם ממנו ובין אם דרכו, העברת אליו וחרתת בזיכרוני, כדי שאוכל לבחון זאת בעצמי בעתיד. אך באותו זמן לא הוא, ואף לא נברידיוס יקירי — עלם טוב לב באופן יוצא דופן ובעל יראת קודש, שלעג לכל גוף הניחוש — יכלו לשכנעני להשליך זאת הצידה; שכן סמכות המחברים הכריעה אותי עדיין, וטרם מצאתי הוכחה ודאית (כזו שחיפשתי) שבאמצעותה יתברר ללא צל של ספק, כי מה שנובא נכונה על ידי אותם יועצים היה תוצאה של מקרה, ולא של אומנות חוזי הכוכבים.

באותן שנים, כאשר התחלתי לראשונה ללמד רטוריקה בעיר הולדתי, קניתי לי חבר, שהיה יקר לי מדי בשל שותפות בעיסוקינו, בן גילי, וכמוני, בפריחתה הראשונה של תקופת הנועורים. הוא גדל כילד עמי, והיינו חברים לספסל הלימודים וחברים למשחקים. אך הוא טרם היה חברי כפי שהיה לאחר מכן, ואף לא אז כפי שהיא ידידות אמת; שכן אמת לא יכולה היא להיות, אלא באלו אשר אתה מדבק יחד, דבקים בך, באותה אהבה הנשפכת בלבנו על ידי רוח הקודש הניתנת לנו. ובכל זאת הייתה היא מתוקה מדי, שהבשילה בחום של לימודים דומים: שכן מהאמונה האמיתית (שאותה כנער טרם ספג באופן בריא ויסודי), הטיתי אותו גם כן לאותן בדותות של אמונות טפלות והרסניות, שבעבורן בכתה עלי אמי. עמי הוא טעה כעת בדעתו, ונשמתי לא יכלה להיות בלעדיו. אך הנה, היית אתה צמוד לעקבי הנמלטים ממך, בה בעת אלוהי נקמות ומקור הרחמים, המשיב אותנו אליך באמצעים נפלאים; לקחת את האיש ההוא מן החיים הללו, כאשר אך מלאה שנה אחת לידידותו, שהייתה מתוקה לי מעל כל מתיקות של חיי ההם.

מי יוכל לספור את כל תהילותיך, אשר חש הוא בעצמו לבדו? מה עשית אז, אלוהי, וכמה בלתי חקיר היא תהום משפטיך? שכן זמן רב שכב חולה אנוש בקדחת, חסר הכרה בזיעת מוות; וכאשר אפסה התקווה להחלמתו, הוא הוטבל, מבלי שידע; בעוד אני מייחס לכך חשיבות מועטה, ומניח שנשמתו תשמור דווקא את מה שקיבלה ממני, ולא את מה שנעשה בגופו חסר ההכרה. אך התברר אחרת לגמרי: שכן הוא התאושש והחלים. מיד, ברגע שיכולתי לדבר עמו (ויכולתי, ברגע שהיה מסוגל, כי מעולם לא עזבתי אותו, והיינו קשורים זה בזה יתר על המידה), ניסיתי להתלוצץ עמו, כאילו יתלוצץ עמי על אותה טבילה שקיבל כשהיה נעדר לגמרי בדעתו ובחושיו, אך כעת הבין שקיבלה. אך הוא נרתע ממני כאילו מפני אויב; ובחירות נפלאה ופתאומית ציווה עליי, אם ברצוני להמשיך להיות חברו, לחדול מלדבר אליו כך. אני, מוכה תדהמה ופליאה, כבשתי את כל רגשותיי עד שיחלים ובריאותו תתחזק דיה כדי שאוכל להתמודד עמו כרצוני. אך הוא נלקח מטירופי, כדי שיוכל להישמר אצלך לנחמתי; ימים ספורים לאחר מכן, בהיעדרי, תקפה אותו שוב הקדחת, וכך הלך לעולמו.

ביגון זה הוחשך לבבי כליל; וכל אשר ראיתי היה מוות. מולדתי הייתה לי לעינוי, ובית אבי לאומללות זרה; וכל אשר חלקתי עמו, בחסרונו, הפך לעינוי מסיח דעת. עיניי חיפשוהו בכל מקום, אך הוא לא ניתן להן; ושנאתי את כל המקומות, על כי לא היה בהם; ולא יכלו עוד לומר לי "הנה הוא בא", כפי שהיה בחיים ובהיעדרו. הפכתי לחידה גדולה לעצמי, ושאלתי את נשמתי מדוע היא כה עצובה, ומדוע היא מדאיגה אותי כל כך: אך היא לא ידעה מה לענות לי. ואם אמרתי "בטחי באלוהים", היא בצדק רב לא שמעה לי; כי אותו חבר יקר מכל שאבדה, בהיותו אדם, היה גם אמיתי יותר וגם טוב יותר מאותו חיזיון שצוותה לבטוח בו. רק הדמעות היו מתוקות לי, שכן הן ירשו את מקום חברי בראשונה שבאהבותיי.

ועתה, אדוני, דברים אלו חלפו, והזמן שיכך את פצעי. מי ייתן ואלמד ממך, שאתה האמת, ואקרב את אוזן לבי אל פירך, למען תאמר לי מדוע הבכי מתוק לאומללים? האם אתה, אף שנוכח אתה בכל מקום, השלכת את אומללותנו הרחק ממך? ואתה שוכן בתוך עצמך, אך אנו נטרפים בניסיונות שונים. ובכל זאת, אלמלא התייפחנו באוזניך, לא הייתה נותרת לנו כל תקווה. מניין אם כן נקטף פרי מתוק ממרירות החיים, מגניחות, דמעות, אנחות ותלונות? האם זה מה שממתיק זאת, שאנו מקווים שאתה שומע? דבר זה נכון לגבי התפילה, שכן בה ישנה תשוקה להתקרב אליך. אך האם כך הדבר גם ביגון על דבר שאבד, ובצער שבו הייתי אז מוצף? שכן לא קיוויתי שישבו לחיים ולא ביקשתי זאת בדמעותי; אלא בכיתי בלבד והתאבלתי. כי אומלל הייתי, ואיבדתי את שמחתי. או שמא הבכי הוא אכן דבר מר, ומתוך מיאוס גמור בדברים שנהנינו מהם קודם לכן, הוא נעים לנו אז, כשאנו נרתעים מהם?

אך מה אדבר על דברים אלו? כי עתה אין זה זמן לשאול, אלא להתוודות לפניך. אומלל הייתי; ואומללה היא כל נפש הכבולה באהבת דברים בני-חלוף; היא נקרעת לגזרים כשהיא מאבדת אותם, ואז היא חשה באומללות שהייתה בה עוד בטרם איבדה אותם. כך היה עמי אז; בכיתי מרה, ומצאתי את מנוחתי במרירות. כך הייתי אומלל, ואת אותם חיים אומללים הוקרתי יותר מאשר את חברי. שכן אף שהייתי מחליפם ברצון, הייתי עוד פחות מוכן להיפרד מהם מאשר ממנו; אכן, איני יודע אם הייתי נפרד מהם אפילו למענו, כפי שמסופר (אם לא נבדה) על פילאדס ואורסטס, שהיו מתים ברצון זה למען זה או יחדיו, שכן חייהם בנפרד היו להם גרועים ממוות. אך בי עלתה הרגשה בלתי מוסברת, מנוגדת לכך בתכלית, שכן בבת אחת מאסתי עד מאוד לחיות ויראתי למות. סבורני שככל שאהבתיו יותר, כן שנאתי ויראתי יותר (כאויב אכזרי מכל) את המוות ששכל אותי ממנו: ודמיתי בנפשי כי יכלה במהרה את כל בני האדם, מאחר ששלט בו. כך היה עמי, זוכר אני. הנה לבי, אלוהי, הנה והבט לתוכי; כי היטב זוכר אני זאת, הו תקוותי, המטהר אותי מטומאת רגשות כאלו, המפנה את עיניי אליך ומושך את רגליי מן המלכודת. שכן תמהתי כיצד אחרים, הכפופים למוות, חיים, בעוד זה שאהבתי, כאילו לא ימות לעולם, מת; ותמהתי עוד יותר כיצד אני עצמי, שהייתי לו כנפש שנייה, יכול לחיות כשהוא מת. היטב אמר אחד על חברו "מחצית נשמתי"; שכן חשתי שנשמתי ונשמתי היו "נשמה אחת בשני גופים". ועל כן היו חיי למשא עלי, כי לא רציתי לחיות כחצוי. ועל כן אולי יראתי למות, פן זה שאהבתי מאוד ימות כליל.

הו טירוף, שאינו יודע לאהוב בני אדם כבני אדם! הו איש סכל שהייתי אז, הנושא בקוצר רוח את גורל האדם! התרעמתי אז, נאנחתי, בכיתי, נטרפה דעתי; לא מצאתי מנוח ולא עצה. כי נשאתי עמי נשמה מנופצת ומדממת, שמאסה להינשא על ידי, אך מקום להניחה לא מצאתי. לא בחורשות שלוות, לא במשחקים ומוזיקה, לא במקומות מבושמים, לא במשתאות פאר, לא בתענוגות המיטה והיצוע; ואף לא (לבסוף) בספרים או בשירה מצאה היא מנוח. הכל נראה מזויע, אף האור עצמו; כל מה שלא היה הוא, היה מאוס ושנוא, מלבד הגניחות והדמעות. כי רק בהן מצאתי מעט מרגוע. אך כשנשמתי נמשכה מהן, משא עצום של אומללות הכבד עלי. אליך, אדוני, צריכה הייתה היא להינשא, כדי שתקל עליה; ידעתי זאת, אך לא יכולתי ולא רציתי; מה גם שכאשר חשבתי עליך, לא הייתי לי דבר מוצק או ממשי. כי לא היית אתה עצמך, אלא צל תעתועים בלבד, וטעותי הייתה אלוהי. אם ניסיתי לפרוק עליה את משאי כדי שינוח, הוא החליק מבעד לריק ושב והתנפץ עלי; ונותרתי לעצמי כמקום של חוסר ישע, שבו לא יכולתי להיות, וממנו לא יכולתי ללכת. כי לאן יברח לבי מלבי? לאן אברח מעצמי? לאן לא אעקוב אחר עצמי? ובכל זאת ברחתי ממולדתי; כי כך יחפשוהו עיניי פחות, במקום שלא הורגלו לראותו. וכך מתאגסטה באתי לקרתגו.

הזמנים אינם מאבדים זמן; ואין הם מתגלגלים לריק; דרך חושינו הם פועלים פעולות מוזרות על הדעת. הנה, הם באו והלכו יום אחר יום, ובבואם ובלכתם החדירו לדעתי דמיונות אחרים וזכרונות אחרים; ומעט מעט איחו אותי שוב בתענוגותי הישנים, שמהם נסוג צערי. ובכל זאת באו בעקבותיהם, אמנם לא יגונות אחרים, אך הסיבות ליגונות אחרים. כי מניין הגיע אותו יגון קודם בקלות כזו עד לפנימיות נשמתי, אלא משום ששפכתי את נשמתי על העפר, באהבת אדם בן-תמותה כאילו לא ימות לעולם? כי מה שהשיב את נפשי ורענן אותי בעיקר היו תנחומיהם של חברים אחרים, שעמם אהבתי את מה שאהבתי במקומך; וזו הייתה בדוּתה גדולה ושקר מתמשך, שבגירוי המנאף נטמאה נשמתי, שהייתה להוטה לשמוע דברי חנף. אך אותה בדוּתה לא מתה עבורי בכל פעם שמת אחד מחבריי. היו דברים אחרים שבהם שבו את דעתי יותר; לדבר ולהתלוצץ יחד, לעשות חסדים איש לרעהו בתורו; לקרוא יחד ספרים מתוקים; להשתטות או להיות רציניים יחד; לחלוק לעתים

ללא טינה, כפי שאדם עשוי לחלוק על עצמו; ואף בנדירות של מחלוקות אלו, לתבל את הסכמותינו התכופות יותר; לעתים ללמד ולעתים ללמוד; להשתוקק לנעדר בקוצר רוח; ולקבל את פני הבא בשמחה. ביטויים אלו וכיוצא בהם, הנובעים מלבבות האוהבים והנאהבים בחזרה, דרך הפנים, הלשון, העיניים ואלף מחוות נעימות, היו כחומר דלק להתיר את נשמותינו יחד, ומתוך רבות לעשותן לאחת.

זהו הדבר הנאהב בחברים; ואהוב עד כדי כך שמצפנו של אדם מרשיע אותו אם אינו אוהב את זה האהוב בחזרה, או אינו אוהב שוב את האהוב אותו, בבקשו ממנו דבר מלבד אותות לאהבתו. מכאן אותו אבל אם משהו מת, והחשכת היגונות, ואותה טבילת הלב בדמעות, וכל מתיקות הופכת למרירות; ועם אובדן חייו של המת, מותו של החי. אשרי האהוב אותך, ואת חברו בך, ואת אויבו למענך. כי הוא לבדו אינו מאבד איש היקר לו, שכן הכל יקרים לו בזה שלא ניתן לאבדו. ומי הוא זה אם לא אלוהינו, האלוהים שעשה שמיים וארץ ומלא אותם, כי במלאו אותם בראם? אותך איש לא יאבד, אלא העוזב אותך. והעוזב אותך, לאן ילך או לאן יברח, אלא ממך המרצה אליך שאינך מרצה? כי היכן לא ימצא את חוקך בעונשו שלו? וחוקך אמת, ואמת אתה.

השיבנו אלוהי צבאות, האר פניך ונושעה. כי לכל מקום שתפנה נשמת האדם את עצמה, אלא אם כן אליך, היא רתוקה ליגונות, אף אם היא רתוקה לדברים יפים. ובכל זאת הם, מחוץ לך ומחוץ לנשמה, לא היו קיימים אלא אם היו ממך. הם זורחים ושוקעים; ובזריחתם הם מתחילים כביכול להיות; הם גדלים כדי להגיע לשלמות; ובשלמותם הם מזקינים ונובלים; ולא הכל מזקינים, אך הכל נובלים. לכן כשהם עולים ושואפים להיות, ככל שהם גדלים מהר יותר כדי להיות, כך הם ממחרים יותר לחדול מלהיות. זהו חוקם. כך הקצבת להם, כי הם חלקים של דברים שאינם קיימים כולם בבת אחת, אלא על ידי חלוק וירושה הם משלימים יחד את אותו יקום שהם חלקיו. וכך גם דיבורנו מושלם על ידי סימנים המשמיעים צליל: אך גם זה אינו מושלם אלא אם כן מילה אחת חולפת לאחר שהשמיעה את חלקה, כדי שאחרת תירש אותה. מתוך כל אלו תהלל אותך נשמי, אלוהים בורא הכל; אך אל תהא נשמת רתוקה לדברים אלו בדבק האהבה דרך חושי הגוף. כי הם הולכים לאן שהיו צריכים ללכת כדי שלא יהיו; והם קורעים אותה בתשוקות הרסניות, כי היא משתוקקת להיות, אך אוהבת לנוח במה שהיא אוהבת. אך בדברים אלו אין מקום מנוח; אין הם עומדים, הם נמלטים; ומי יכול לעקוב אחריהם בחושי הבשר? אכן, מי יכול לתפוס אותם כשהם קרובים? כי חוש הבשר אטי הוא, משום שהוא חוש הבשר; ובכך הוא מוגבל. הוא מספיק למה שנוצר עבורו; אך אינו מספיק לעצור דברים הרצים במרוצתם מנקודת המוצא שנקבעה להם ועד הסוף שנקבע. כי בדברך, שבו הם נבראו, הם שומעים את גזר דינם: "עד פה ותו לא".

אל תהיי סכלה, נשמת, ואל תתחרשי באוזן לבך בשאון סכלותך. הקשיבי גם את. הדבר עצמו קורא לך לשוב: ושם הוא מקום המנוח שאין להפריעו, שבו האהבה אינה ננטשת אם היא עצמה אינה נוטשת. הנה, דברים אלו חולפים כדי שאחרים יחליפו אותם, וכך היקום התחתון הזה יושלם על ידי כל חלקיו. אך האם אני עוזב לאן שהוא? אומר דבר האלוהים. שם קבעי את משכנך, שם הפקיד כל אשר יש לך משם, נשמת, לפחות עתה כשאת עייפה מהבלים. הפקיד בידי האמת כל מה שיש לך מן האמת, ולא תאבדי דבר; וריקבונך יפרח שוב, וכל תחלואיך ירפאו, וחלקיך בני-התמותה יחודשו ויעצבו מחדש ויכרכו סביבך: ולא יניחו אותך היכן שהם עצמם יורדים; אלא יעמדו יציבים עמך, ויחיו לעד לפני האלוהים השוכן ועומד לעד.

למה אם כן להיות מעוותת וללכת אחר בשרך? ייהפך הוא וילך אחריך. כל אשר בו את חשה דרכו הוא חלקי בלבד; ואת הכלל, שחלקים אלו הם שלו, אין את יודעת; ובכל זאת הם מענגים אותך. אך אילו לחוש בשרך הייתה יכולת לתפוס את הכלל, ולא היה הוא עצמו, לעונשך, מוגבל בצדק לחלק מהכלל, היית רוצה שכל מה שקיים בהווה יחלוף, למען ינעם לך הכלל יותר. כי גם את מה שאנו מדברים את שומעת באותו חוש בשר; ובכל זאת לא היית רוצה שההברות יישארו, אלא שיעופו לדרכן, כדי שאחרות יבואו ותשמעי את הכל. וכך תמיד, כשדבר אחד מורכב מרבים אשר לא כולם קיימים יחד, הכלל יחדיו היה מנעים יותר מאשר חלקיו בנפרד, אילו ניתן היה לתפוס את כולם יחד. אך טוב מהם בהרבה הוא זה שיצר הכל; והוא אלוהינו, ואינו חולף, כי מאומה אינו בא במקומו.

אם גופים מנעימים לך, הללי את האלוהים בגללם, והשיבי את אהבתך אל יוצרם; פן בדברים אלו המנעימים לך, תהיי בלתי רצויה. אם נשמות מנעימות לך, שיהיו אהובות באלוהים: כי גם הן משתנות, אך בו הן מיוצבות

היטב; אחרת היו חולפות ואובדות. בו אם כן תהיינה אהובות; והעלי אליו יחד עמך אילו נשמות שתוכלי, ואמרי להן: "אותו נאהב, אותו נאהב: הוא עשה אלו, ואין הוא רחוק. כי הוא לא עשה אותם ואז הלך לו, אלא הם ממנו ובו. ראו, שם הוא, היכן שהאמת אהובה. הוא בתוך הלב פנימה, אך הלב תעה ממנו. שובו אל לבכם, פושעים, והידיקו בזה שעשה אתכם. עמדו עמו, ותעמדו יציבים. נוחו בו, ותהיו במנוחה. לאן תלכו בדרכים קשות? לאן תלכו? הטוב שאתם אוהבים הוא ממנו; אך הוא טוב ונעים רק בזיקה אליו, ובצדק יהפוך למר, כי ללא צדק נאהב דבר מה שהוא ממנו אם הוא ננטש למענו. עד מתי אם כן תלכו עוד ועוד בדרכים קשות ועמלות אלו? אין מנוח היכן שאתם מבקשים אותו. בקשו את אשר אתם מבקשים; אך אין זה שם היכן שאתם מבקשים. אתם מבקשים חיים מאושרים בארץ המוות; אין הם שם. כי כיצד יהיו חיים מאושרים היכן שהחיים עצמם אינם?

"אך חיינו האמיתיים ירדו הנה, ונשאו את מותנו, והמיתו אותו מתוך שפע חייהם שלהם: והוא הרעים בקולו, קורא לנו לשוב מכאן אליו, אל אותו מקום נסתר שממנו יצא אלינו, תחילה אל רחם הבתולה, שבו נשא לאישה את היצירה האנושית, את בשרנו בן-התמותה, למען לא יהיה בן-תמותה לעד, ומשם כחתן היוצא מחופתו, שש כגיבור לרוץ אורח. כי הוא לא התמהמה, אלא רץ, קורא בקול במילים, במעשים, במוות, בחיים, בירידה, בעלייה; קורא לנו בקול לשוב אליו. והוא נעלם מעינינו כדי שנשוב אל לבנו, ושם נמצאנו. כי הוא הלך, והנה הוא כאן. הוא לא חפץ להיות עמנו זמן רב, ובכל זאת לא עזבנו; כי הוא הלך לשם, משם מעולם לא נפרד, כי העולם נעשה על ידו. ובעולם זה היה הוא, ואל עולם זה בא להושיע חוטאים, להם נשמתי מתווה, והוא מרפא אותה, כי חטאה לו. הו בני אדם, עד מתי כבדי לב? גם עתה, לאחר ירידת החיים אליכם, לא תעלו ותחיו? אך לאן תעלו, כשאתם גבוהים ושמים פיהם בשמיים? רדו כדי שתוכלו לעלות, ולעלות אל האלוהים. כי נפלתם בעלותכם נגדו." אמור להם זאת, למען יבכו בעמק הבכא, וכך העלה אותם עמך אל האלוהים; כי מתוך רוחו אתה מדבר אליהם כך, אם אתה מדבר בוער באש החסד.

דברים אלו לא ידעתי אז, ואהבתי את היופי התחתון הזה, ושקעתי עד למעמקים, ולחבריי אמרתי: "האם אנו אוהבים דבר מלבד היפה? מהו אם כן היפה? ומהו היופי? מהו הדבר המושך וכובש אותנו אל הדברים שאנו אוהבים? כי אלמלא היה בהם חן ויופי, לא היו יכולים בשום אופן למשוך אותנו אליהם." והבחנתי והבנתי שבגופים עצמם ישנו יופי הנובע מהיותם סוג של כלל, ושוב, יופי אחר הנובע מהתאמה נאותה והדדית, כמו של חלק מהגוף עם הכלל שלו, או נעל עם רגל וכדומה. ומחשבה זו עלתה בדעתי מתוך פנימיות לבי, וכתבתי "על היפה והמתאים", דומני שניים או שלושה ספרים. אתה יודע, אדוני, כי ממני הדבר נעלם; שכן אין הם תחת ידי, אלא אבדו ממני ואיני יודע כיצד.

אך מה הניע אותי, אדוני אלוהי, להקדיש ספרים אלו להיריוס, נואם רומאי, שלא הכרתיו פנים אל פנים, אך אהבתיו בשל שמע למדותיו שהייתה נעלה בו, וכמה מילים משלו ששמעתי והסב לי נחת? אך יותר מכך הסב לי נחת מפני שהסב נחת לאחרים, אשר היללוהו רבות, תמהים כיצד מתוך סורי, שהתחנך תחילה ברהיטות יוונית, עוצב לאחר מכן נואם לטיני נפלא, ומלומד ביותר בדברים השייכים לפילוסופיה. פלוני זוכה לשבח, ובעודו נעלם מהעין, הוא נאהב: האם אהבה זו נכנסת ללב השומע מפי המשבח? לא כך הדבר. אלא שעל ידי מי שאוהב, ניצת אחר. שכן מכאן נאהב זה המהולל, כאשר המשבח נתפס כמי שמרוממו בלב תמים; כלומר, כאשר מי שאוהבו, משבח.

שכן כך אהבתי אז בני אדם, על פי משפטם של בני אדם, ולא על פי משפטך, אלוהי, שבו אין איש טועה. אך מדוע לא בשל תכונות כמו אלו של רכב מפורסם, או לוחם בחיות בתיאטרון, הידוע למרחוק בפופולריות המונית, אלא באופן שונה לגמרי, וברצינות, וכפי שהייתי רוצה להיות מהולל בעצמי? שכן לא הייתי רוצה להיות מהולל או אהוב כפי ששחקנים הם (אף שאני עצמי שיבחתי ואהבתי אותם), אלא הייתי מעדיף להיות אלמוני מאשר ידוע באופן כזה; ואף שנוא מאשר אהוב כך. היכן מונחים כעת הדחפים לסוגי אהבות כה שונים ומגוונים בתוך נפש אחת? מדוע, מאחר ששנינו בני אדם במידה שווה, אני אוהב באחר את מה שאילו לא הייתי שונא, לא הייתי מואס בו ומשליכו מעלי? שכן אין הדבר מחזיק, שכפי שסוס טוב נאהב על ידי זה שלא היה רוצה להיות אותו סוס, אף אם היה יכול, לכן ניתן לומר אותו דבר על שחקן, החולק את טבענו. האם אני אוהב באדם את מה שאני שונא להיות, אני שהוא אדם? האדם עצמו הוא תהום רבה, אשר גם את שערותיו אתה מונה, אדוני, ואין הן נופלות ארצה בלעדיך. ובכל זאת קל יותר למנות את שערות ראשו מאשר את רגשותיו ופעילות לבו.

אך אותו נואם היה מאותם שאהבתי, ברוצי להיות כמותו; וטעיתי מתוך גאווה נפוחה, ונישאתי עם כל רוח, ובכל זאת הונחיתי על ידך, אם כי בסתר רב. ומניין לי לדעת, ומניין אני מתוודה לפניך בביטחון, שאהבתי אותו יותר בשל אהבת משבחיו מאשר בשל אותם דברים ממש שבזכותם שובח? שכן, אילו היה נותר ללא שבח, ואותם אנשים עצמם היו מגנים אותו, ובבז ובזלזול מספרים עליו את אותם דברים ממש, לא הייתי ניצת ומתעורר לעולם לאהוב אותו. והרי הדברים לא היו שונים, והוא עצמו לא היה שונה; אלא רק רגשותיהם של המספרים. ראה היכן שרועה הנפש חסרת האונים, שטרם נסמכה על מוצקות האמת! כפי שמשבתי הלשון נושבים מחזהם של בעלי הדעה, כך היא נישאת לפה ולשם, נדחפת קדימה ואחורה, והאור מתענן לה, והאמת נעלמת מעיניה. והנה, היא לפנינו. והיה לי זה עניין גדול, שדברי ועמלי יהיו ידועים לאותו איש: שאם יאשרם, אצית יותר; אך אם יפסלם, לבי הריק, נטול מוצקותך, היה נפצע. ובכל זאת ב"פה ובמתאים", עליהם כתבתי לו, עסקתי בהנאה, ובחנתי זאת, והתפעלתי מכך, אף שאיש לא הצטרף לכך.

אך טרם ראיתי על מה נסוב עניין נכבד זה בחוכמתך, הו כל-יכול, העושה נפלאות לבדו; ודעתי שוטטה דרך צורות גופניות; ו"פה" הגדרתי והבחנתי כמה שהוא כזה מצד עצמו, ו"מתאים" כמה שיפוי הוא בהתאמה לדבר אחר: וזאת תמכתי בדוגמאות גופניות. ופניתי לטבעה של הדעת, אך המושג השגוי שהיה לי על דברים רוחניים מנע ממני לראות את האמת. ובכל זאת כוח האמת הבזיק מעצמו בעיניי, והסחתי את נשמתי המתנשפת מעצם רוחני אל קווים, וצבעים, וגדלים גבשושיים. ובחוסר יכולתי לראות אלו בתוך הדעת, חשבתי שאיני יכול לראות את דעתי. ובעוד שבמעלה אהבתי את השלום, ובחטא מאסתי במחלוקת; בראשונה הבחנתי באחדות, ובאחרת בסוג של פירוד. ובאותה אחדות הגיתי שהנפש הרציונלית, וטבע האמת והטוב העליון שוכנים; אך בפירוד זה דמיינתי באומללות שיסנה איזו מהות לא ידועה של חיים לא רציונליים, וטבעו של הרע העליון, שיהיה לא רק מהות, אלא גם חיים ממשיים, ובכל זאת לא נגזר ממך, אלוהי, אשר ממך הכל. ובכל זאת לראשונה קראתי "מונדה", כנפש ללא מין; ולאחרת "דיאדה" — כעס, במעשי אלימות, ובפריצות, תאווה; מבלי לדעת על מה דיברתי. שכן לא ידעתי ולא למדתי כי הרע אינו מהות, ולא נשמתו היא אותו טוב עליון ובלתי משתנה.

כי כפי שמעשי אלימות נוצרים אם אותו רגש של הנפש מושחת, שממנו נובעת פעולה נמרצת, המתעוררת בחוצפה וללא רסן; ותאוות, כאשר אותו רגש של הנפש אינו נשלט, שבאמצעותו נספגות הנאות הבשר, כך טעויות ודעות כוזבות מטמאות את אורח החיים, אם הנפש הרציונלית עצמה מושחתת; כפי שהיה אז בי, שלא ידעתי שהיא חייבת להיות מוארת באור אחר, כדי שתוכל להיות שותפה לאמת, שכן היא עצמה אינה אותו טבע של אמת. כי אתה תאיר נרי, אדוני אלוהי, תגיה חושכי: וממילואך כולנו קיבלנו, כי אתה האור האמיתי המאיר לכל אדם הבא לעולם; כי כך אין שינוי, ולא צל של תמורה.

אך אני נדחקתי אליך, ונהדפתי ממך, למען אטעם מן המוות: כי לגאים אתה מתנגד. אך מה גאה יותר ממני, שבטירוף זר טענתי על עצמי שאני בטבעי מה שאתה הינך? שכן בעוד שהייתי נתון לשינוי (דבר שהיה גלוי לי, מעצם רצוני להפוך לחכם, שהוא המשאלה מורע להפוך לטוב), בכל זאת בחרתי לדמות אותך כנתון לשינוי, ואת עצמי כמי שאינו מה שאתה הינך. לכן נדחיתי על ידך, ואתה התנגדת לקשיות-ערפי ההבלית, ודמיינתי צורות גופניות, ואני בשר, האשמתי את הבשר; וכרוח חולפת, לא שבתי אליך, אלא חלפתי עוד ועוד אל דברים שאין להם קיום, לא כך, לא בי, ולא בגוף. אף לא נבראו הם עבורי על ידי אמתך, אלא נהגו על ידי הבלותי מתוך דברים גופניים. והייתי נוהג לשאול את קטניך הנאמנים, בני עירי (אשר מהם, מבלי שידעתי, הייתי גולה), הייתי נוהג בלהג ובסכלות לשאול אותם: "מדוע אם כן טועה הנפש אשר אלוהים ברא?" אך לא רציתי שיישאלו אותי: "מדוע אם כן טועה אלוהים?" וטענתי כי מהותך הבלית משתנית טעתה מתוך אונס, במקום להודות כי מהותי המשתנית טעתה מרצון, ועתה, כעונש, שרויה בטעות.

הייתי אז כבן עשרים ושש או שבע כשכתבתי את אותם כרכים; כשאני הופך בקרבי בדותות גופניות, המזמזמות באוזני לבי, אשר הפניתי, הו אמת מתוקה, אל נעימתך הפנימית, מהרהר ב"פה ובמתאים", ומשתוקק לעמוד ולהקשיב לך, ולשמוח מאוד לקול החתן, אך לא יכולתי; כי על ידי קולות טעויותיי שלי, נחפזתי החוצה, ובשל כובד גאוותי שלי, שקעתי אל הבור התחתון. שכן לא השמעתני ששון ושמחה, ולא עלצו עצמות שטרם הושפלו.

ומה הועיל לי, שכמעט בן עשרים שנה, נפל לידי ספר של אריסטו, המכונה "עשר הקטגוריות" (אשר על עצם שמו נתליתי, כעל דבר מה גדול ואלוהי, בכל פעם שמורי לרטוריקה בקרתגו, ואחרים שנחשבו למלומדים, הגו אותו בלחיים נפוחות מגאוה), וקראתיו והבנתיו ללא עזרה? וכאשר נועצתי באחרים, שאמרו כי בקושי הבינוהו עם מורים מוכשרים ביותר, שלא רק הסבירוהו בעל פה, אלא גם שרטטו דברים רבים בחול, הם לא יכלו לספר לי עליו יותר ממה שלמדתי בקראי אותו לבדי. והספר נראה לי מדבר בבהירות רבה על מהויות, כמו "אדם", ועל איכויותיהן, כמו דמות האדם, מאיזה סוג היא; וקומה, כמה רגליים גובהה; וקשריו, של מי הוא אח; או היכן הוא ממוקם; או מתי נולד; או אם הוא עומד או יושב; או נעול או חמוש; או עושה, או סובל דבר מה; וכל הדברים לאין ספור אשר ניתן לסווג תחת תשע קטגוריות אלו, אשר נתתי מהן כמה דוגמאות, או תחת הקטגוריה הראשית של המהות.

מה קידם אותי כל זה, בראותי שזה אף עיכב אותי? כאשר, בדמייני שכל מה שהיה כלול תחת אותן עשר קטגוריות, ניסיתי בדרך זו להבין, אלוהי, גם את אחדותך הנפלאה והבלתי משתנית, כאילו גם אתה היית כפוף לגדולתך או ליופיך; כך שהם (כמו בגופים) יתקיימו ברך, כנושאים: בעוד שאתה עצמך הנך גדולתך ויופיך; אך גוף אינו גדול או יפה בכך שהוא גוף, בראותנו שאף אם היה פחות גדול או יפה, היה הוא בכל זאת גוף. אך כזב הוא מה שחשבתי עליך, לא אמת; בדותות של אומללותי, לא אמיתות אושרך. כי אתה ציווית, וכך נעשה בי, שהארץ תוציא לי קוץ ודרדר, ושבזיעת אפי אוכל את לחמי.

ומה הועיל לי, שכל הספרים שיכולתי להשיג באמנויות המכונות "חופשיות", אני, העבד השפל לתשוקות שפלות, קראתי לבדי והבנתי? והתענגתי בהם, אך לא ידעתי מניין בא כל מה שהיה בהם אמיתי או ודאי. כי גבי היה אל האור, ופניי אל הדברים המוארים; לכן פניי, שבהם הבחנתי בדברים המוארים, לא היו מוארים בעצמם. כל מה שנכתב, בין אם על רטוריקה, או לוגיקה, גיאומטריה, מוזיקה וחשבון, לבדי ללא קושי רב או מדריך כלשהו, הבנתי, אתה יודע, אדוני אלוהי; כי גם מהירות ההבנה וגם חריפות ההבחנה הן מתנתך: ובכל זאת לא זבחת לך משם. אם כן הדבר לא שירת לשימושי, אלא לכיליוני, מאחר שהלכתי לשמור חלק כה טוב מרכושי ברשותי שלי; ולא שמרתי כוחי לך, אלא נדדתי ממך לארץ רחוקה, לבזבז על זונות. כי מה הועילו לי כישורים טובים, שלא הופנו לשימושים טובים? שכן לא הרגשתי שאמנויות אלו הושגו בקושי רב, גם על ידי השקדנים והמוכשרים, עד שניסיתי להסבירן לאחרים; ואז הצטיין בהן ביותר זה שעקב אחרי לא לגמרי באטיות.

אך מה קידם אותי זה, בדמייני שאתה, אדוני אלוהים, האמת, היית גוף עצום ומאיר, ואני רסיס מאותו גוף? עיוות גדול מדי! אך כזה הייתי. ואיני בוש, אלוהי, להתוודות לפניך על רחמיך כלפי, ולקרוא לך, שלא בושתי אז להצהיר בפני בני אדם על גידופי, ולנבוח נגדך. מה הועילה לי אז תבונתי הזריזה באותם מדעים ובכל אותם כרכים סבוכים ביותר, שהותרו על ידי, ללא עזרה מהדרכה אנושית; בראותי שטעיתי באופן כה נתעב, ובחוסר קדושה מביש שכזה, בתורת החסידות? או איזו מניעה הייתה תבונה אטית בהרבה לקטניך, מאחר שלא התרחקו ממך, למען יוכלו בקן כנסייתך להתכסות בבטחה בנוצות, ולהזין את כנפי האהבה במזון של אמונה בריאה. אדוני אלוהי, בצל כנפיך נחסה; הגן עלינו ושאנו. אתה תשאנו גם בהיותנו קטנים, ועד שיבה תשאנו; כי חוסננו, כשהוא ממך, אז הוא חוסן; אך כשהוא משלנו, הוא רפיון. טובנו חי עמך לעד; אשר כאשר אנו פונים ממנו, אנו מוטים מן הדרך. נשובה נא עתה, אדוני, למען לא נתהפך, כי עמך טובנו חי ללא כל ריקבון, אשר אותו טוב הוא אתה; ואין לנו לירוא פן לא יהיה מקום לשוב אליו, כי נפלנו ממנו: שכן בשל היעדרנו, לא נפל מעוננו — נצחיותך.

ספר חמישי

קבל נא את זבח וידוי משירות לשוני, אשר אתה יצרת ועוררת להתוודות לשמך. רפא את כל עצמותי, ותאמרנה: אדוני, מי כמוך? כי המתוודה לפניך אינו מלמד אותך את המתרחש בתוכו; שכן לב סגור אינו סוגר בפני עין פקוחה שלך, וקשיות לבו של אדם אינה יכולה להדף את ידך: כי אתה ממס אותה כרצונך ברחמים או בנקמה, ואין נסתר מחמתך. אך תהלל אותך נשמי למען תאהבך; ותתוודה לפניך על רחמיך למען תהלל אותך. בריאתך כולה אינה פוסקת ואינה מחרישה בתהילותיך; לא רוח האדם בקול המופנה אליך, ולא הבריאה החיה

או הדוממת בקול אלו ההוגים בה: כדי שנשמתינו תתעוררנה מעייפותן אליך, כשהן נשענות על אותם דברים שבראת, ועוברות דרכם אליך, אשר עשית אותם להפליא; ושם המרגוע והחוסן האמיתי.

יסתלקו נא חסרי המנוח והרשעים וינוסו מפניך; ובכל זאת אתה רואה אותם, ומבדיל את החושך. והנה, היקום עמם יפה הוא, אף שהם עצמם מאוסים. וכיצד הזיקו לך? או כיצד ביזו את שלטונך, אשר מן השמיים ועד ארץ תחתית זו הוא צודק ומושלם? כי לאן יברחו כשברחו מפניך? או היכן לא תמצא אותם? אלא שהם ברחו כדי שלא יראו אותך רואה אותם, ובעיוורונם ימעדו בך (כי אינך זונח דבר ממה שעשית); כדי שהעוול, אומר אני, ימעד בך וינזק בצדק; בהסירם עצמם מעדינותך, ובמעדם ביושרך, ובנפלים על עקלקלותם שלהם. בורים הם, באמת, שכן אתה נמצא בכל מקום, ואין מקום המכיל אותך! ואתה לבדך קרוב, אפילו לאלו המתרחקים ממך. ישובו נא ויבקשוך; כי לא כפי שהם זנחו את בוראם, זנחת אתה את יציר כפיך. ישובו ויבקשוך; והנה, אתה שם בלבם, בלב אלו המתוודים לפניך, ומשליכים עצמם עליך, ובוכים בחיךך לאחר כל דרכיהם הקשות. אז אתה מוחה בעדינות את דמעוניהם, והם בוכים עוד יותר, ושמחים בבכיים; שכן אתה, אדוני – לא איש בשר ודם, אלא אתה, אדוני, אשר בראת אותם, יוצר אותם מחדש ומנחמם. אך היכן הייתי אני, כשחיפשתי אותך? ואתה היית לפניי, אך אני התרחקתי ממך; ולא מצאתי את עצמי, קל וחומר שלא אותך!

ברצוני לפרוש לפני אלוהי את השנה העשרים ותשע לחיי. אז הגיע לקרתגו בישוף מסוים של המניכאים, פאוסטוס שמו, מלכודת גדולה של השטן, ורבים נלכדו ברשתו דרך אותו פיתוי של לשונו החלקה; ואף ששיבחת אתה, יכול הייתי להפרידה מן האמת של הדברים שביקשתי ללמוד בשקידה; ולא ייחסתי חשיבות כה רבה למלאכת הנאום כמו למדע שאותו פאוסטוס, המהולל כל כך בקרבם, הציג לפניי להזין בו את רוחי. השמועה הקדימה אותו כיודע דבר בכל לימוד רב-ערך, וכמי שמיומן להפליא במדעים החופשיים. ומאחר שקראתי וזכרתי היטב הרבה מדברי הפילוסופים, השווייתי כמה מדבריהם לאותן בדוות ארוכות של המניכאים, ומצאתי את הראשונים כסבירים יותר; אף שהם יכלו להרחיק לכת רק כדי לשפוט את העולם התחתון הזה, אך את אדוני לא יכלו למצוא בשום אופן. כי גדול אתה, אדוני, ואל שפלים תביט, אך גבהים מרחוק תדע. ואין אתה קרב אלא לנשברי לב, ואינך נמצא על ידי גאים, לא, אף אם במיומנות מופלאה יכלו למנות את הכוכבים ואת החול, ולמדוד את שמי הכוכבים, ולעקוב אחר מסלולי כוכבי הלכת.

כי בתבונתם ובשכלם, אשר אתה הענקת להם, הם חוקרים דברים אלו; והרבה מצאו; וחזו, שנים רבות מראש, ליקויים של אותם מאורות, השמש והירח – באיזה יום ושעה, ובכמה אצבעות – ולא כשל חישובם; וכך היה כפי שחזו; והם כתבו את הכללים שמצאו, ואלו נקראים עד היום הזה, ומתוכם חוזים אחרים באיזו שנה וחודש בשנה, ובאיזה יום בחודש, ובאיזו שעה ביום, ובאיזה חלק מאור, עתיד הירח או השמש ללקות, וכך יהיה, כפי שנחזה. בדברים אלו בני אדם שאינם יודעים אומנות זו תמהים ומשתוממים, ואלו היודעים אותה עולצים ומתגאים; ומתוך גאווה חסרת חסידות המרחיקה אותם ממך, ובחוסר אור פניך, הם חוזים ליקוי של אור השמש, העתיד להיות זמן כה רב מראש, אך אינם רואים את הליקוי שלהם עצמם, המתרחש כעת. כי אין הם חוקרים ביראת קודש מניין להם השכל שבו הם חוקרים זאת. ובמצאם כי אתה בראת אותם, אין הם מוסרים עצמם לך, לשמר את אשר בראת, ולא זובחים לך את אשר עשו בעצמם; ולא זובחים את דמיונותיהם הממריאים כעוף השמיים, ולא את סקרנותם הצוללת (שבה, כדגי הים, הם משוטטים בנתיבים לא ידועים של תהום), ולא את פריצותם כבהמות השדה, למען אתה, אדוני, אש אוכלה, תבער את דאגותיהם המתות, ותברא אותם מחדש לחיי נצח.

אך הם לא ידעו את הדרך, את דברך, אשר באמצעותו בראת את הדברים הללו שהם מונים, ואותם עצמם המונים, ואת החוש שבו הם חשים את מה שהם מונים, ואת הבינה שמתוכה הם מונים; או שלחוכמתך אין מספר. אך הבן היחיד נעשה לנו חוכמה, וצדקה, וקדושה, ונמנה בתוכנו, ושילם מס לקיסר. הם לא ידעו את הדרך הזו שבה יורדים אליו מעצמם, ודרכו עולים אליו. הם לא ידעו את הדרך הזו, ודימו עצמם נישאים בין הכוכבים וקורנים; והנה, נפלו ארצה ולבם הכסיל החושך. הם דנים בדברים רבים נכונה בנוגע לנברא; אך את האמת, אומן הנברא, אין הם מבקשים בחסידות, ועל כן אינם מוצאים אותו; או אם הם מוצאים אותו, בידעם כי הוא אלוהים, אין הם מפארים אותו כאלוהים, ואף לא מודים לו, אלא הופכים להבליים בדמיונותיהם, ומתיימרים להיות חכמים, בייחסם לעצמם את אשר שלך; ובכך בעיוורון מעוות ביותר, הם עמלים לייחס לך את אשר שלהם, בודים עליך שקרים, עליך שאתה האמת, ומשנים את כבוד האל הבלתי נשחת לדמות נעשית

כצלם אדם נשחת, ולעופות, ולהולכי על ארבע, ולזוחלים, במימרים את אמתך לכזב, ויעבדו וישרתו את הנברא יותר מן הבורא.

ובכל זאת, אמיתות רבות בנוגע לנברא שמרתי מאנשים אלו, וראיתי את הטעם להן מתוך חישובים, סדר הזמנים ועדויות הכוכבים הנראות לעין; והשוואתי אותן לדברי מניכאוס, אשר בטיורפו כתב באריכות רבה על נושאים אלו; אך לא מצאתי כל הסבר לנקודות ההיפוך, או השוויון, או ליקויי המאורות הגדולים, ולא לשאר דברים מסוג זה שלמדתי בספרי הפילוסופיה החילונית. אך עליו נצטווה להאמין; והדבר לא תאם את מה שנקבע בחישובים ובמראית עיניי שלי, אלא היה מנוגד להם בתכלית.

האם אם כן, אדוני אלוהי האמת, מי שיודע דברים אלו מרצה אותך בזכותם? ודאי אומלל הוא היודע את כל אלו ואינו יודע אותך; אך אשרי היודע אותך, אף אם אינו יודע את אלו. ומי שיודע גם אותך וגם אותם אינו מאושר יותר בזכותם, אלא בזכותך בלבד, אם בידעו אותך הוא מפאריך כאלוהים ומודה לך, ואינו הופך להבלי בדמיונותיו. שכן כשם שטוב מצבו של היודע כיצד להחזיק בעץ ולהודות לך על השימוש בו, אף שאינו יודע כמה אמות גובהו או עד היכן מתפשטים ענפיו, מזה שיודע למדוד אותו ולמנות את כל בדיו ואינו בעליו ואינו מכיר או אוהב את בוראו; כך המאמין, אשר לו שייך כל עושר העולם הזה ואשר באין לו דבר הריהו מחזיק בכל, בדבקו בך אשר הכל משרתים אותך – אף אם אינו יודע אפילו את מסלולי העגלה הגדולה, הרי זו סכלות להטיל ספק בכך שמצבו טוב מזה שיכול למדוד את השמיים, ולמנות את הכוכבים, ולשקול את היסודות, אך מזניח אותך, אשר עשית הכל במספר, במשקל ובמידה.

ובכל זאת, מי הורה לאותו מניכאוס לכתוב גם על דברים אלו, שהמיומנות בהם אינה יסוד בחסידות? שכן אמרת לאדם: הנה היראה היא חוכמה; וזו יכול היה שלא לדעת, אף אם הייתה לו ידיעה מושלמת בדברים אלו; אך דברים אלו, מאחר שלא ידעם ובכל זאת העז ללמדם בחוצפה רבה, ברור שלא יכלו להיות לו כל ידיעה בחסידות. שכן הבל הוא להתיימר לדעת דברים ארציים אלו אף כשהם ידועים; אך הווידי לפיך הוא חסידות. על כן אותו נודד דיבר רבות על דברים אלו למטרה זו – שכאשר יורשע על ידי אלו שלמדו אותם באמת, יתברר איזו בינה הייתה לו בשאר הדברים הנסתרים יותר. שכן לא חפץ שייחשב למועט, אלא ביקש לשכנע בני אדם "שרוח הקודש, המנחמת ומעשירה את נאמניך, שוכנת בו אישית בסמכות מלאה". לפיכך, כאשר נמצא כי לימד שקר על השמיים והכוכבים, ועל תנועות השמש והירח (אף שדברים אלו אינם שייכים לתורת הדת), הרי שיומרתו מחללת הקודש תהא גלויה דיה, בראותנו שהגיש דברים אשר לא רק שלא ידעם, אלא שהיו כוזבים, בטיורף כה רב של גאוות הבל, שביקש לייחסם לעצמו כישות אלוהית.

שכן כשאני שומע אח נוצרי כלשהו שאינו יודע דברים אלו וטועה בהם, יכול אני להביט בסבלנות באדם כזה האוחז בדעתו; ואין אני רואה שאי-ידיעה כלשהי בנוגע למיקומו או לאופיו של הנברא הגופני יכולה להזיק לו, כל עוד אינו מאמין בדבר שאינו יאה לך, אדוני, בורא הכל. אך הדבר מזיק לו אם הוא מדמה כי זה שייך לצורת תורת החסידות, ויעמוד בתוקף על מה שאינו יודע. ובכל זאת, חולשה כזו בראשיתה של אמונה נישאת על ידי אמנו האהבה, עד שהרך הנולד יגדל להיות לאיש שלם, למען לא יינשא עם כל רוח של תורה. אך בזה אשר התיימר באופן כזה להיות המורה, המקור, המדריך והראש לכל מי שיכול היה לשכנע, עד שכל ההולך אחריו חשב שאינו הולך אחר אדם בלבד אלא אחר רוח קודשך; מי לא ישפוט כי טירוף כה גדול, ברגע שהורשע בלימוד דבר שקר, ראוי לתיעוב ולדחייה מוחלטת? אך אני טרם ביררתי בבירור אם חילופי הימים והלילות הארוכים והקצרים יותר, והיום והלילה עצמם, עם ליקויי המאורות הגדולים וכל שאר הדברים מסוג זה שקראתי בספרים אחרים, יכולים להיות מוסברים בהתאמה לדבריו; כך שאם היו יכולים בדרך כלשהי, עדיין הייתה נותרת בי השאלה אם כך הדבר ואם לאו; אך יכול הייתי, בשל קדושתו המיוחדת, להשעין את אמונתו על סמכותו.

ובמשך כמעט כל אותן תשע שנים, שבהן בדעת לא מיושבת הייתי תלמידם, השתוקקתי בלהיטות רבה מדי לבואו של פאוסטוס זה. שכן שאר בני הכת, שבהם נתקלתי במקרה, כאשר לא יכלו לפתור את השגותי על דברים אלו, עדיין הבטיחו לי את בואו של פאוסטוס זה, שבשיחה עמו יתבררו קשיים אלו וגדולים מהם, אם היו לי, בנקל ובשפע. וכאשר בא, מצאתיו איש של שיחה נעימה, היכול לדבר בשטף ובמונחים נאים יותר, אך עדיין רק את אותם דברים ממש שהם נהגו לומר. אך מה הועילה נקיות כפיו של שר המשקים לצמאוני למשקה יקר

יותר? אוזניי כבר היו שבעות מדברים דומים, ולא נראו הם לי טובים יותר משום שנאמרו טוב יותר; ולא אמיתיים משום שהיו רהוטים; ולא הנשמה חכמה משום שהפנים היו נאים והלשון חנינית. אך אלו שהבטיחוהו לי לא היו שופטים טובים של דברים; ועל כן בעיניהם הוא נראה מבין וחכם, משום שהיה נעים במילותיו. הרגשתי עם זאת שסוג אחר של אנשים חשדו אפילו באמת, וסירבו להסכים לה אם הוגשה בדיבור חלק ושופע. אך אתה, אלוהי, כבר לימדתי בדרכים נפלאות ונסתרות, ועל כן מאמין אני שלימדתי, כי זוהי האמת, ואין מלבדך כל מורה לאמת, היכן ומכל מקום שתזרח עלינו. ממך אם כן למדתי עתה, שאין לדבר להיראות כנאמר באמת משום שנאמר ברהיטות; ולא בשקר משום שהגיית השפתיים אינה הרמונית; ושוב, לא אמת משום שהוגשה בגסות; ולא שקר משום שהשפה עשירה; אלא שהחוכמה והסכלות הן כמאכל בריא ובלתי בריא; וביטויים מעוטרים או פשוטים הם ככלים מפוארים או כפריים; כל סוג של בשר יכול להיות מוגש בכל סוג של כלים.

אותה גרגרנות אם כן, שבה ציפיתי לאותו איש זמן כה רב, התענגה באמת על הופעתו ועל תחושתו בעת פולמוס, ועל בחירתו וזמינות מילותיו להלביש את רעיונותיו. התענגתי אז, ועם רבים אחרים ויותר מהם שיבחתי והיללתי אותו. עם זאת, הטריד אותי שבקהל שומעיו לא הותר לי להכניס ולשתף את אותן שאלות שהטרידו אותי בשיחה אינטימית עמו. וכאשר יכולתי, ועם חבריי התחלתי להטות את אוזנו בזמנים שלא היה זה בלתי יאה עבורו לדון עמי, והבאתי לפניו דברים שהטרידו אותי; מצאתי תחילה בור כליל במדעים החופשיים, מלבד דקדוק, וגם זאת בדרך רגילה בלבד. אך משום שקרא כמה מנאומיו של טולי (קיקרו), ספרים ספורים של סנקה, כמה דברי משוררים, ואותם כרכים מעטים של כיתתו שנכתבו לטינית ובנקיות, והיה מתורגל יום-יום בדיבור, רכש לעצמו רהיטות מסוימת, שהתגלתה כנעימה ומפתה יותר משום שהייתה תחת הדרכתו של שכל טוב ובחן טבעי מסוים. האם אין זה כך, כפי שאני נזכר בזה, אדוני אלוהי, שופט מצפוני? לפניך לבי וזכרוני, אשר באותו זמן הנחיתי בסוד נסתר של השגחתך, והצבת את אותן טעויות מבישות שלי לנגד פניי, למען אראהן ואשנאן.

שכן לאחר שהיה ברור שהוא בור באותן אומנויות שבהן חשבתי שהצטיין, התחלתי להתייאש מכך שיפתח ויפתור את הקשיים שהביכו אותי (שעליהם אכן, לו גם היה בור, יכול היה להחזיק באמיתות החסידות, אלמלה היה מניכאי). שכן ספריהם גדושים בבדותות ממושכות על השמיים, הכוכבים, השמש והירח, ועתה כבר לא חשבתי שהוא מסוגל להכריע באופן משביע רצון במה שחפצתי מאוד – האם בהשוואת דברים אלו לחישובים שקראתי במקום אחר, התיאור שניתן בספרי מניכאוס עדיף, או לפחות טוב באותה מידה. וכאשר הצעתי שדבר זה יישקל ויידון, הוא, במידה של צניעות, נרתע מן המשא. שכן ידע שאינו יודע דברים אלו, ולא בוש להודות בכך. שכן לא היה הוא מאותם פטפטנים, שרבים מהם סבלתי, אשר התיימרו ללמדני דברים אלו ולא אמרו דבר. אך לאיש זה היה לב, אף שלא היה ישר כלפיך, הרי שלא היה בוגדני לחלוטין כלפי עצמו. שכן לא היה בור לגמרי בבורותו שלו, ולא רצה להסתבך בחיפזון בוויכוח שממנו לא יוכל לסגת ולא להיחלץ בכבוד. אפילו בשל כך חיבבתי אותו יותר. שכן נאה יותר צניעותה של דעת כנה, מאשר הידיעה של אותם דברים שחפצתי בהם; וכזה מצאתי בכל השאלות הקשות והדקות יותר.

כשלהט שלי לכתבי מניכאוס קהה כך, ובהתייאשי עוד יותר משאר מוריהם, בראותי שבכמה דברים שהביכו אותי, זה המפורסם שבהם התגלה כפי שהתגלה; התחלתי לעסוק עמו בלימוד אותה ספרות שעליה גם הוא היה שקוד (ושאותה כמורה לרטוריקה לימדתי באותו זמן סטודנטים צעירים בקרתגו), ולקראו עמו הן את אשר הוא עצמו חפץ לשמוע, והן את אשר שפטי כמתאים לכישרונו. אך כל מאמצי שבאמצעותם התכוונתי להתקדם באותה כת, עם הכרת אותו איש, הגיעו לקצם המוחלט; לא שהתנתקתי מהם כליל, אלא כמי שאינו מוצא דבר טוב יותר, גמרתי אומר להסתפק בינתיים במה שנתקלתי בו בדרך כלשהי, אלא אם כן במקרה יפציע לפניי דבר מה ראוי יותר לבחירה. כך אותו פאוסטוס, שהיה לרבים למלכודת מוות, החל עתה מבלי שרצה או ידע זאת להתיר את זו שבה הייתי אחוז. שכן ידיך, אלוהי, במחשבה הנסתרת של השגחתך, לא זנחו את נשמת; ומדם לבבה של אמי, דרך דמעותיה שנשפכו לילה ויום, הוקרב עבורי זבח לפניך; ואתה פעלת עמי בדרכים נפלאות. אתה עשית זאת, אלוהי: כי מאלוהים מצעדי גבר כוננו, ודרכו יחפץ. או כיצד נשיג ישועה אלא מידך, היוצרת מחדש את אשר עשתה?

פעלת עמי שאשתכנע ללכת לרומא, וללמד שם דווקא את אשר לימדתי בקרתגו. וכיצד השתכנעתי לכך, לא אמנע מלהתוודות לפניך; כי גם כאן יש לשקול ולהתוודות על מעמקי חוכמתך ועל רחמיך המזומנים לנו ביותר. לא חפצתי ללכת לרומא משום שרווחים גבוהים יותר ומשרות נכבדות יותר הובטחו לי על ידי חבריי ששידלוני לכך (אף שגם לדברים אלו הייתה באותו זמן השפעה על דעתי), אלא סיבתי העיקרית והכמעט יחידה הייתה ששמעתי כי צעירים לומדים שם בשלווה רבה יותר, ונשמרים בשקט תחת ריסון של משמעת סדורה יותר; כך שאין הם מתפרצים בחוצפה, כרצונם, לשיעורו של מי שאינם תלמידיו, ואף אינם מתקבלים ללא רשותו. ואילו בקרתגו שולטת בין התלמידים הפקרות מבישה ופרועה ביותר. הם מתפרצים בעזות מצח, ובמחוות כמעט מטורפות מפרים כל סדר שמישהו קבע לטובת תלמידיו. מעשי נבלה שונים הם עושים, באטימות לב נפלאה, הראויים לעונש על פי חוק לולא המנהג תמך בהם; אותו מנהג המוכיח שהם אומללים עוד יותר, בכך שהם עושים כעת כחוקי את מה שעל פי חוקר הנצחי לעולם לא יהיה חוקי; והם חושבים שהם עושים זאת ללא עונש, בעוד הם נענשים באותו עיוורון עצמו שבו הם עושים זאת, וסובלים רע לאין ערוך ממה שהם עושים. לפיכך, את המנהגים אשר כסטודנט לא אימצתי לעצמי, נאלצתי כמורה לסבול אצל אחרים: ועל כן שמחתי מאוד ללכת למקום שבו כל היודעים זאת הבטיחו לי שדברים דומים אינם נעשים. אך אתה, מחסי וחלקי בארץ החיים; למען אחליף את משכני הארצי למען ישועת נשמת, בקרתגו דחת בי למען אנתק ממנה; וברומא הצעת לי פיתויים למען אימשך לשם, על ידי אנשים האוהבים חיים גוועים – האחד עושה מעשים מטורפים והשני מבטיח הבלים; וכדי לתקן את צעדי, השתמשתי בסתר בעקלקלותם ובעקלקלותי שלי. שכן גם אלו שהפריעו למנוחתי היו עיוורים בטירוף מבזה, וגם אלו שהזמינוני למקום אחר טעמם היה טעם ארץ. ואני, שפה תיעבתי אומללות ממשית, חיפשתי שם אושר מדומה.

אך מדוע יצאתי משם והלכתי לשם, אתה ידעת, אלוהי, אך לא גילית זאת לי ולא לאמי, אשר התאבלה מרה על מסעי וליוותה אותי עד הים. אך אני הולכתי אותה שולל, בעוד היא אוזנת בי בכוח למען תעכבי או תלך עמי; והעמדתי פנים שיש לי חבר שלא יכולתי לעזבו עד שתהא לו רוח טובה להפליג. ושיקרתי לאמי, ולאם שכזו, ונמלטתי: שכן גם על זאת מחלת לי ברחמיך, בשימריך אותי, המלא בטומאות נתעבות שכאלו, ממימי הים למען מימי חסדך; אשר בהם כשאהיה טהור, ייבשו פלגי עיניה של אמי, שבהם השקתה עבורי יום-יום את האדמה תחת פניה. ובכל זאת, במיאנה לשוב בלעדיי, בקושי שכנעתיה להישאר באותו לילה במקום סמוך לספינתנו, שם היה בית תפילה לזכר קפריאנוס המבורך. באותו לילה חמקתי בחשאי, אך היא לא פיגרה בבכי ובתפילה. ומה, אדוני, ביקשה ממך בדמעות כה רבות, אלא שלא תניח לי להפליג? אך אתה, בעומק עצותיך ובהקשיבך לעיקר תשוקתה, לא שעית למה שביקשה אז, למען תעשני למה שביקשה תמיד. הרוח נשבה ומילאה את מפרשינו, והעלימה את החוף מעינינו; והיא בבוקר הייתה שם, מטורפת מצער, ובתלונות וגניחות מילאה את אוזניך, אשר לא שמעת להן אז; בעוד שדרך תשוקותי, היית מחיש אותי לשים קץ לכל תשוקה, והחלק הארצי של אהבתה אלי זוקק בשוט המכאובים שהוקצב לה. כי היא אהבה את היותי עמה, כדרך אמהות, אך הרבה יותר מרבות אחרות; ולא ידעה איזו שמחה גדולה עמדת לחולל עבורה מתוך היעדר. היא לא ידעה; ועל כן בכתה והתייפחה, ובייסורים אלו הופיעה בה ירושת חווה, המבקשת בצער את אשר ילדה בצער. ובכל זאת, לאחר שהאשימה את בגידתי וקשיות לבי, פנתה שוב להפציר בך עבורי, הלכה למקומה הרגיל, ואני לרומא.

והנה, שם התקבלתי בשוט של חולי גופני, והייתי יורד לשאול, נושא עמי את כל החטאים שחטאתי, הן נגדך והן נגד עצמי ונגד אחרים, רבים וחמורים, נוסף על אותו קשר של חטא קדמון שבו כולנו מתים באדם. שכן טרם מחלת לי על כל אלו במשיח, ולא ביטל הוא בצליבתו את האביבה אשר בחטאיי עוררתי ביני לביניך. כי כיצד יבטל זאת על ידי צליבת רפאים, כפי שדימיתי אותו להיות? כשם שהיה מות נשמת אמי, כך מות בשרו נראה לי כוזב; וככל שהיה מות גופו אמיתי, כך כוזבים היו חיי נשמת שלי האמינה בכך. ועתה, כשהחום גובר, הייתי נפרד והולך לעד. כי אילו נפרדתי אז מכאן, לאן הייתי הולך אלא אל האש והייסורים הראויים למעללי על פי אמת גזרתך? והיא לא ידעה זאת, אך בהיעדרי התפללה עבורי. אך אתה, הנמצא בכל מקום, שמעת אותה היכן שהייתה, והיכן שהייתי ריחמת עלי; למען אשוב לבריאות גופי, אף שטרם שבתי משגעון לבי מחלל הקודש. כי בכל אותה סכנה לא חפצתי בטבילתך; וטוב יותר הייתי כנער, כשביקשתיה מחסידותה של אמי, כפי שסיפרתי והתוודתי קודם לכן. אך גדלתי לבושותי, ובשיגעון לעגתי למרשמי תרופתך, אתה שלא הנחת לי, בהיותי כזה, למות מות כפול. לו היה לבה של אמי נדקר בפצע כזה, לא היה נרפא לעולם. כי אין ביכולתי

לבטא את האהבה שרחשה לי, ובכמה ייסורים עזים יותר הייתה עתה כורעת ללדת אותי ברוח, מאשר בלידתי בבשר.

איני רואה אם כן כיצד הייתה נרפאת, לו היה מות כזה שלי פולח את קרבי אהבתה. והיכן היו אותן תפילותיה העזות והבלתי פוסקות, המופנות אליך לבדך? האם אתה, אלוהי הרחמים, תבזז ללב נשבר ונדכה של אותה אלמנה צנועה ומיושבת, המרבה במתן צדקה, המלאה מסירות ושירות לקדושיך, שאינה מחסירה יום מהקרבת קורבן על מזבחך, פעמיים ביום, בוקר וערב, ללא כל הפסקה, באה אל כנסייתך, לא ללהג בטל ולסיפורי זקנות; אלא למען תשמע אותך בדבריך, ואתה אותה בתפילותיה. האם יכולת לבזז ולדחות מעזרתך את דמעותיה של אחת כזו, שבהן לא ביקשה ממך זהב או כסף, ולא כל טוב משתנה וחולף, אלא את ישועת נשמת בנו? אתה, שמתתך היא שהייתה כזו? לעולם לא, אדוני. אכן, היית קרוב, ושמעת ועשית, באותו סדר שבו קבעת מראש שייעשה. חלילה לך מלהוליכה שולל בחזיונותיך ובתשובותיך, אשר את חלקם הזכרתי ואת חלקם לא, אותם שמרה בלבה המאמין, ובתפילה מתמדת דחקה בך, כבכתב ידך שלך. כי אתה, מפני שלעולם חסדך, מואיל לאלו שלהם אתה מוחל על כל חובותיהם, להפוך גם לבעל חוב על ידי הבטחותיך.

השבת לי אם כן את בריאותי מאותו חולי, ורפאת את בן אמתך, לפי שעה בגוף, למען יחיה, כדי שתעניק לו בריאות טובה ויציבה יותר. ואפילו אז, ברומא, חברתי לאותם "קדושים" מתעים ומוטעים; לא רק עם תלמידיהם (שעל מספרם נמנה זה שבביתו חליתי והבראתי); אלא גם עם אלו שהם מכנים "הנבחרים". שכן עדיין חשבתי "שאינו אלו אנחנו שחוטאים, אלא איני יודע איזו מהות אחרת חוטאת בנו"; וגאוותי התענגה על היותי נקי מאשמה; וכשעשיתי רע כלשהו, לא להתוודות שעשיתי, למען תרפא את נשמתו כי חטאה לך; אלא אהבתי להצדיק את עצמי, ולהאשים איני יודע איזה דבר אחר, שהיה עמי אך לא היה אני. אך באמת הייתי זה אני כולו, וחוסר חסידותי פיצל אותי נגד עצמי: ואותו חטא היה חשך מרפא יותר, שכן לא שפטי עצמי כחוטא; ועוול נתעב היה זה, שהעדפתי שאתה, אתה אלוהי צבאות, תנוצח בי לאובדני, מאשר שאני אנצח על ידך לישועתי. טרם שמת אז מחסום לפי ודלת נצורה על שפתיי, למען לא יטה לבי לדברים רעים, להצטדק בחטאים עם אנשים פועלי עוון; ועל כן, עדיין הייתי מאוחד עם נבחריהם.

אך כעת, בהתייאשי מלהתקדם באותה דוקטרינה כוזבת, אפילו באותם דברים (שאילו לא הייתי מוצא טובים מהם, גמרתי אומר להסתפק בהם) החזקתי כעת ברפיון ובחוסר אכפתיות. שכן עלתה בי מחשבה למחצה שאותם פילוסופים, המכונים אקדמיים, היו חכמים מהשאר, בכך שסברו כי על בני אדם להטיל ספק בכל, וקבעו ששום אמת אינה ניתנת לתפיסה על ידי האדם: שכן כך, מבלי להבין אז אפילו את כוונתם, השתכנעתי גם אני כי הם חושבים כפי שדווח עליהם בדרך כלל. ובכל זאת בגלוי ובחופשיות ניסיתי להניא את מארחי מאותו ביטחון מופרז שהבחנתי שיש לו באותן בדותות שספרי מניכאוס מלאים בהן. אך חיתי עמם בידידות קרובה יותר מאשר עם אחרים שלא היו מאותה כפירה. ולא הגנתי עליה בלהט הישן שלי; ובכל זאת קרבותי לאותה כת (שרומא הסתירה רבים מהם בסתר) הפכה אותי לאטי יותר בחיפוש דרך אחרת: בייחוד מאחר שהתייאשתי מלמצוא את האמת, אשר ממנה הטו אותי, בכנסייתך, אדוני שמייים וארץ, בורא כל הנראה והבלתי נראה: ונראה היה לי בלתי יאה ביותר להאמין שיש לך דמות בשר אנוש, ושאתה מוגבל על ידי קווי המתאר הגופניים של איברינו. ומכיוון שכאשר ביקשתי לחשוב על אלוהי, לא ידעתי על מה לחשוב אלא על מסה של גופים (שכן מה שלא היה כזה לא נראה לי כקיים כלל), הייתה זו הסיבה הגדולה, והכמעט יחידה, לטעותי הבלתי נמנעת.

שכן מכאן האמנתי שגם הרע הוא סוג כזה של מהות, ויש לו גוש מלוכלך ונתעב משלו; בין אם גס, שקראו לו ארץ, ובין אם דק ועדין (כמו גוף האוויר), שהם מדמים כאילו דעת מרושעת, הזוחלת דרך אותה ארץ. ומכיוון שחסידות, כזו שהייתה, אילצה אותי להאמין שהאל הטוב מעולם לא ברא כל טבע רע, הגיתי שתי מסות, מנוגדות זו לזו, שתיהן ללא גבול, אך הרעה צרה יותר והטובה רחבת ידיים יותר. ומראשית נגועה זו, נבעו שאר המושגים מחללי הקודש. שכן כשניסיתי דעתי לשוב אל האמונה הקתולית, נהדפתי לאחור, שכן לא הייתה זו האמונה הקתולית מה שחשבתי שהיא. ונראיתי בעיני עצמי כירא שמייים יותר, אם האמנתי בך, אלוהי (אשר רחמך מתוודים מפי), כבלתי מוגבל, לפחות בצדדים אחרים, אף שבאותו צד שבו מסת הרע ניצבה מולך, נאלצתי להודות שאתה מוגבל; מאשר אם מכל הצדדים הייתי מדמה אותך מוגבל בדמות גוף אנושי. ונראה היה לי טוב יותר להאמין שלא בראת כל רע (שלבורותי נראה לא רק כדבר מה, אלא כמהות

גופנית, כי לא יכולתי להגות דעת אלא כגוף עדין המופץ בחללים מוגדרים), מאשר להאמין שטבע הרע, כפי שהגיתיו, יכול לנבוע ממך. אכן, ואף במושיענו עצמו, בנך יחידך, האמנתי שנשלח (כביכול) לישועתנו מתוך המסה של מהותך הזוהרת ביותר, עד שלא האמנתי עליו דבר אלא את מה שיכולתי לדמיין בהבלי. טבעו אם כן, בהיותו כזה, חשבתי שלא יכול להיוולד מהבתולה מרים מבלי להתערבב בבשר: וכיצד מה שדמיינתי כך לעצמי יכול להתערבב ולא להתטמא, לא ראיתי. יראתי על כן להאמין בו כנולד בבשר, פן אאלץ להאמין בו כנטמא על ידי הבשר. כעת יחייכו אלי אנשיך הרוחניים בעדינות ובאהבה, אם יקראו וידוים אלו שלי. ובכל זאת, כזה הייתי.

יתרה מזאת, מה שהמניכאים ביקרו בכתבי הקודש שלך, חשבתי שאינו ניתן להגנה; ובכל זאת לעיתים באמת חפצתי לדון על נקודות אלו עם מישהו המיומן מאוד באותם ספרים, ולנסות מה דעתו עליהם; שכן דבריו של אחד בשם הלפידיוס, כשדיבר והתווכח פנים אל פנים נגד אותם מניכאים, החלו לעורר אותי עוד בקרתגו: בכך שהביא דברים מתוך כתבי הקודש שלא היה קל לעמוד בפניהם, ותשובת המניכאים להם נראתה לי חלשה. ותשובה זו לא אהבו לתת בפומבי, אלא רק לנו ביחידות. היא הייתה, שכתבי הקודש של הברית החדשה הושחתו על ידי איני יודע מי, שביקש להרכיב את תורת היהודים על האמונה הנוצרית: אך הם עצמם לא הציגו כל עותקים לא מושחתים. אך אני, בהגותי דברים גופניים בלבד, הייתי רתוק מטה, מדוכא בעוצמה ובמבון מסוים חנוק על ידי אותן "מסות"; מתנשף תחתיהן אחר נשימת אמתך, ולא יכולתי לנשום אותה טהורה וללא רבב.

התחלתי אז לעסוק בשקידה במה שלשמו באתי לרומא, ללמד רטוריקה; וראשית, לאסוף כמה לביתי, אשר להם, ודרכם, התחלתי להיות ידוע; והנה, מצאתי עוולות אחרות הנעשות ברומא, שלא הייתי חשוף להן באפריקה. נכון, אותן "הפיכות" של צעירים פוחזים לא היו נהוגות כאן, כפי שנאמר לי: אך לפתע, אמרו, כדי להימנע מלשלם את שכרו של המורה, מספר צעירים קושרים יחד ועוברים לאחר; – מפירי אמונה, שבשל אהבת הממון מזלזלים בצדק. גם את אלו שנא לבי, אם כי לא בשנאה שלמה: שכן אולי שנאתי אותם יותר משום שעמדתי לסבול מהם, מאשר משום שעשו דברים בלתי חוקיים בעליל. באמת אנשים שפלים הם, והם זונים ממך, באהבה לעג חולף זה של דברים זמניים ובצע כסף מזוהם, המלכלך את היד האוחזת בו; מחבקים את העולם החולף ובזים לך, השוכן לעד, והקורא לשוב וסולח לנשמת האדם המנאפת כשהיא שבה אליך. ועתה אני שונא אנשים מעוותים ועקמומיים שכאלו, אף שאני אוהבם אם ניתנים הם לתיקון, כך שיעדיפו על פני הממון את הלימוד שהם רוכשים, ועל פני הלימוד אותך, אלוהים, האמת והמלוא של טוב מובטח ושלוש טהור מכל. אך אז סלדתי מהם כרעים יותר למען עצמי, מאשר שאהבתי וביקשתי את טובתם למענך.

לפיכך, כאשר שלחו אנשי מילאנו אל נציב העיר ברומא לספק להם מורה לרטוריקה לעירם, ושלחוהו על חשבון הציבור, הגשתי בקשה (דרך אותם אנשים ממש, השיכורים מהבלי המניכאים, אשר כדי להשתחרר מהם עמדתי ללכת, מבלי שאיש מאיתנו ידע זאת) שסימכוס, נציב העיר דאז, יבחן אותי על ידי הצבת נושא כלשהו, וכך ישלחני. למילאנו באתי, אל אמברוסיוס הבישוף, הידוע לכל העולם כאחד מטובי האנשים, עבדך החסיד; אשר דבריו הרהוטים חילקו אז בשפע לעמך את סולת חיתתך, את שמחת שמנך ואת השכרות המיושבת של יינך. אליו הובלתי על ידך מבלי דעת, למען על ידו אובל אליך ביודעין. אותו איש אלוהים קיבלני כאב, והראה לי חסד בישופי בבואי. מאז והלאה התחלתי לאהוב אותו, בתחילה אמנם לא כמורה של האמת (שממנה התייאשתי כליל בכנסייתך), אלא כאדם הנוהג בחסד כלפיי. והקשבתי לו בשקידה כשהטיף לעם, לא בכוונה שבה הייתי צריך, אלא כבוחן את רהיטותו, האם תאמה את שמה, או זרמה בשפע רב או מועט יותר מהמדווח; ונתליתי במילותיו בתשומת לב; אך לתוכן הייתי כמביט חסר אכפתיות ובז; והתענגתי על מתיקות דבריו, שהיו עמוקים יותר, אך בסגנונם פחות טובי לב והרמוניים מאלו של פאוסטוס. בכל הנוגע לתוכן, לעומת זאת, לא הייתה כל השוואה; שכן האחד תעה בין אשליות המניכאים, והשני לימד ישועה באופן הבריא ביותר. אך הישועה רחוקה מרשעים, כפי שעמדתי אז לפניו; ובכל זאת הלכתי וקרבתי מעט מעט, ומבלי משים.

שכן אף שלא השקעתי מאמץ ללמוד את אשר אמר, אלא רק לשמוע כיצד אמר (כי רק דאגה ריקה זו נותרה בי, בהתיאשי מקיומה של דרך פתוחה לאדם אליך), הרי שיחד עם המילים שביקשתי לבחור, באו אל דעתי גם הדברים שביקשתי לדחות; כי לא יכולתי להפרידם. ובעוד אני פותח את לבי לקלוט "עד כמה רהוט הוא בדבריו", נכנסה לשם גם המחשבה "עד כמה אמת בדבריו"; אך זאת בדרגות. שכן תחילה, גם דברים אלו

החלו להיראות בעיני כניתנים להגנה; והאמונה הקתולית, אשר סברתי כי דבר לא יוכל להיאמר בזכותה נגד השגות המניכאים, נראתה לי כעת ככזו שניתן להחזיק בה ללא עזות מצח; בייחוד לאחר ששמעתי פתרון לאחד או שניים פסוקים מן הברית הישנה, ולעיתים קרובות "על דרך המשל", אשר כשהבנתיים כפשוטם, נקטלתי מבחינה רוחנית. לאחר שפורשו אם כן מקומות רבים מאוד מאותם ספרים, האשמתי כעת את יאוש' על שהאמנתי כי לא ניתן לתת כל מענה לאלו השונאים והלועגים לתורה ולנביאים. עם זאת, לא ראיתי בשל כך כי יש לאחוז בדרך הקתולית רק משום שגם לה נמצאו תומכים מלומדים, היכולים להשיב על השגות באריכות ובמראית עין של היגיון; ואף לא שמה שהחזקתי בו ראוי לגינוי רק משום שניתן להגן על שני הצדדים. שכן העניין הקתולי נראה לי כמי שטרם הובס, אך עדיין לא ניצח.

כאן הטיתי את דעתי בכל עוז, לראות אם אוכל בדרך כלשהי, על ידי הוכחה ודאית כלשהי, להרשיע את המניכאים בכזב. אילו רק יכולתי להעלות בדעתי מהות רוחנית, היו כל מבצריהם נהרסים ומושלכים כליל מדעתי; אך לא יכולתי. אף על פי כן, בנוגע למבנה העולם הזה ולטבע כולו, אשר חושי הבשר יכולים להשיג, ככל שהוספתי לבחון ולהשוות דברים, שפטתי את תורותיהם של מרבית הפילוסופים כסבירות הרבה יותר. לפיכך, כדרכם של האקדמיים (כפי שהם נתפסים), המטילים ספק בכל ומתנוודדים בין הכל, החלטתי עד כאן שיש לזנוח את המניכאים; בשופטי כי גם בעודי מטיל ספק, אין אני יכול להמשיך באותה כת שכבר העדפתי עליה כמה מן הפילוסופים; אשר לאותם פילוסופים, מכל מקום, סירבתי בתוקף להפקיד את ריפוי נשמותי החולה, שכן היו הם ללא שם המשיח המושיע. גמרתי אומר אפוא להיות "קטכומן" (חניך) בכנסייה הקתולית, שאליה הופניתי על ידי הוריי, עד אשר יפציע לפניי דבר מה ודאי, שאליו אוכל לכוון את נתיבי.

ספר שישי

הו אתה, תקוותי מנעוריי, היכן היית לי, ולאן הלכת? הלא אתה בראתני, והבדלתני מבהמת השדה ומעוף השמיים? עשיתני חכם מהם, ובכל זאת הלכתי בחושך ובמקומות חלקלקים, וחיפשתי אותך בחוץ, מחוץ לעצמי, ולא מצאתי את אלוהי לבי; ובאתי במעמקי ים, ואיבדתי אמן ותקווה למצוא אי פעם את האמת. אמי הגיעה כעת אלי, נחושה מכוח חסידותה, עוקבת אחריי בים וביבשה, בוטחת בך בכל סכנה. כי בסכנות הים היא ניחמה אף את המלחים (אשר בדרך כלל הם המנחמים את הנוסעים שאינם מכירים את המצולות בעת צרה), בהבטיחה להם הגעה בטוחה, כי אתה הבטחת לה זאת בחזון. היא מצאה אותי בסכנה חמורה, מתוך ייאוש מלמצוא אי פעם את האמת. אך כאשר גיליתי לה שאינני עוד מניכאי, אף שטרם נעשיתי נוצרי קתולי, לא נמלאה שמחה יתרה כעל דבר מה בלתי צפוי; שכן כעת הייתה סמוכה ובטוחה בנוגע לאותו חלק באומללותי שבשלו בכתה עליו כעל מת, אם כי כזה שעתידי להקיץ על ירך, בנושאה אותי על מיטת מחשבותיה, למען תאמר לבן האלמנה: "נער, אומר אני לך, קומה"; והוא ישוב לחיים ויחל לדבר, ואתה תמסרהו לאמו. לבה אם כן לא נרעש בצהלה סוערת כששמעה כי מה שביקשה ממך יום-יום בדמעות כבר התגשם בחלק כה גדול; בכך שעל אף שטרם השגתי את האמת, ניצלתי מן הכזב. אלא כמי שבטוחה כי אתה, שהבטחת את הכל, תיתן יום אחד את השאר, השיבה לי ברוגע רב ובלב מלא ביטחון: "מאמינה היא במשיח, שלפניו שתיפרד מחיים אלו, תראה אותי כמאמין קתולי". כך אמרה לי. אך אליך, מעיין הרחמים, שפכה תפילות ודמעות רבות יותר, למען תחיש עזרתך ותאיר חושכי; והיא נחפזה ביתר שאת אל הכנסייה, ונתלתה בשפתיו של אמברוסיוס, מתפללת למקור אותם מים המפכים לחיי עולם. ואת אותו איש אהבה כמלאך אלוהים, כי ידעה שעל ידו הובאתי לעת עתה לאותו מצב של אמונה מסופקת שהייתי בו, שדרכו צפתה בביטחון רב שאעבור מחולי לבריאות, לאחר התקף חריף יותר כביכול, אשר הרופאים מכנים "משבר".

כאשר אמי, כפי שהייתה רגילה באפריקה, הביאה פעם אל הכנסיות שנבנו לזכר הקדושים עוגות מסוימות, ולחם ויין, ונאסר עליה הדבר על ידי השוער; ברגע שנודע לה כי הבישוף אסר זאת, קיבלה את רצונה בחסידות ובצייתנות כזו, שאני עצמי תמהתי באיזו קלות היא מגנה את מנהגה שלה במקום לדון באיסורו. שכן סביאה לא צרה על רוחה, ואף לא אהבת היין עוררה בה שנאה לאמת, כפי שקורה לרבים מדי (גברים ונשים כאחד), הסולדים משיעור של פיכחות כשכורים שניתן להם משקה מהול במים. אך היא, כאשר הביאה את סלה עם מאכלי החג המקובלים, כדי שייטעמו על ידה בלבד ואז יינתנו כצדקה, מעולם לא צירפה לכך יותר מכוס יין קטנה אחת, מהולה על פי הרגלי פרישותה, שאותה טעמה מתוך נימוס. ואם היו כנסיות רבות של קדושים שהלכו לעולמם שיש לכבדם בדרך זו, עדיין נשאה עמה את אותה כוס אחת לשימוש בכל מקום; ואת זו, אף

שלא רק שהייתה מהולה מאוד במים אלא גם התחממה באופן לא נעים מהטלטולים, הייתה מחלקת לסובבים אותה בלגימות קטנות; כי חיפשה שם דבקות, לא הנאה. ברגע, אם כן, שמצאה כי מנהג זה נאסר על ידי אותו מטיף מפורסם ופרלאט חסיד ביותר, אפילו לאלו שישתמשו בו במתינות, פן תינתן כך הזדמנות להוללות לשיכורים; ומכיוון שטקסי זיכרון שנתיים אלו דמו מאוד לאמונות התפלות של הגויים, חדלה מכך ברצון רב: ובמקום סל מלא פירות הארץ, למדה להביא אל כנסיות המרטירים לב מלא בתפילות מזוקקות יותר, ולתת את שביכולתה לעניים; למען תצוין שם שותפות גוף האדון כהלכה, במקום שבו, כדוגמת ייסוריו, המרטירים הוקרבו והוכתרו. ובכל זאת נראה לי, אדוני אלוהי, וכך חושב לבי על כך לנגד עיניך, שאולי לא הייתה מוותרת בקלות כזו על ביטול המנהג הזה לו נאסר על ידי אחר, שאותו לא אהבה כאמברוסיוס; אשר למען ישועתי אהבה אותו בכל לבבה; והוא אותה בתמורה, בשל אורח חייה החסיד ביותר, שבו במעשים טובים, כה לזהות ברוחה, הייתה מתמידה בכנסייה; כך שכאשר ראה אותי, היה פורץ לעיתים בשבחיה, מברך אותי על שיש לי אם כזו; מבלי לדעת איזה בן יש לה בי, המוטל בספק בכל הדברים הללו, ומדמה כי הדרך לחיים אינה יכולה להימצא.

ועדיין לא נאנקתי בתפילותיי שתעזור לי; אלא רוחי הייתה מרוכזת כולה בלמידה, וחסרת מנוח לפולמוס. ואמברוסיוס עצמו, כפי שהעולם מחשיב כמאוס, נחשב בעיני לאיש מאושר, שאישים כה גדולים חלקו לו כבוד כזה; רק פרישותו נראתה לי כאורח חיים מכאיב. אך איזו תקווה נשא בקרבו, אילו מאבקים היו לו נגד הפיתויים האורבים דווקא למעלותיו, או איזו נחמה בצרות, ואילו הנאות מתוקות היו ללחמך עבור הפה הנסתר של רוחו בעת שהיה הוגה בו, לא יכולתי לשער ואף לא התנסיתי בכך. ואף הוא לא ידע את נחשולי רגשותיי, או את תהום סכנותי. שכן לא יכולתי לשאול ממנו את שרציתי כפי שרציתי, בהיותי חסום מאוזנו ומדיבורו על ידי המוני אנשים עסוקים, שאת חולשותיהם שירת. וכשלא היה טרוד עמם (דבר שקרה לזמן קצר בלבד), היה מרענן את גופו במזון הכרחי ביותר, או את דעתו בקריאה. אך כשהיה קורא, ענו עיניו על פני הדפים ולבו חקר את המשמעות, אך קולו ולשונו נחו. פעמים רבות כשהיינו באים (שכן לא נאסר על איש להיכנס, ואין זה היה מנהגו שכל הבא יוכרז לפניו), ראינוהו קורא כך לעצמו, ומעולם לא אחרת; ולאחר שישבנו זמן רב בשתיקה (כי מי העז להפריע לאדם כה מרוכז?), נאלצנו לעזוב, משערים כי באותו פרק זמן קצר שהשיג לעצמו, חופשי משאון ענייניהם של אחרים, לשם חידוש כוחות דעתו, לא חפץ שייסיחו דעתו; ואולי חשש שמא אם המחרב שהוא קורא ימסור דבר מה באופן מעורפל, שומע קשוב או נבון יבקש ממנו לפרשו, או לדון בכמה מהשאלות הקשות יותר; כך שזמנו יתכלה בדרך זו, והוא לא יוכל לעבור על כרכים רבים כפי שחפץ; אם כי שימור קולו (שדיבור מועט היה מחלישו) עשוי להיות הסיבה האמיתית יותר לקריאתו לעצמו. אך באיזו כוונה שפעל, ודאי שבאדם כזה היה הדבר טוב.

עם זאת, ודאי שלא הייתה לי כל הזדמנות לשאול את שחפצתי מאותו אורקל קדוש שלך, לבו שלו, אלא אם כן ניתן היה להשיב על הדבר בקצרה. אך אותם נחשולים שבי, כדי שיישפכו לפניו, דרשו את מלוא פנאי שלו, ומעולם לא מצאוהו. שמעתי אותו אמנם בכל יום אדון, מפרש נכונה את דבר האמת בקרב העם; והשתכנעתי יותר ויותר כי ניתן להתיר את כל קשרי העלילות הערמומיות, אשר אותם מתעינו קשרו נגד הספרים האלוהיים. אך כאשר הבנתי עם זאת, כי "אדם שנברא על ידך בצלמך", לא הובן כך על ידי בניך הרוחניים, אשר ילדת מחדש בחדס מן האם הקתולית, כאילו האמינו והגו אותך כמוגבל בדמות אנוש (אף כי על מהות רוחנית לא היה לי אפילו מושג קלוש או צל של מושג); ובכל זאת, בשמחה הסמקתי על שנבחתי כל כך הרבה שנים לא נגד האמונה הקתולית, אלא נגד בדיות של דמיונות בשר ודם. כי כה פזיז וחסר חסידות הייתי, שאת אשר הייתי צריך ללמוד מתוך דרישה וחקירה, פסקתי עליו וגניתי. כי אתה, עליון מכל וקרוב מכל, נסתר מכל ונוכח מכל; אשר אין לך איברים, חלקם גדולים וחלקם קטנים יותר, אלא אתה כולך בכל מקום, ואינך בשום מקום בחלל, אין לך צורה גופנית כזו, ובכל זאת עשית את האדם בצלמך; והנה, מכף רגל ועד ראש הוא נתון בתוך החלל.

בור הייתי אז לגבי האופן שבו צלמך זה מתקיים, והיה עלי להקיש בפתח ולהציע את הספק, כיצד יש להאמין בכך, ולא להתנגד לכך בבזז כאילו כך מאמינים. הספק, אם כן, במה יש לאחוז כוודאי, ככל שכרסם בלבבי בחדות רבה יותר, כך בושתי יותר על שזמן רב כל כך הולכתי שולל והוטעיתי על ידי הבטחה לוודאיות, ודיברתי בלהג ובלהט של טעות ילדותית על ספקות כה רבים. שכן העובדה שהיו אלו שקרים התבררה לי מאוחר יותר. מכל מקום, הייתי ודאי שהם אינם ודאיים, ושבעבר החשבתי אותם לוודאיים, כאשר ביריבויות

עיוורת האשמתי את כנסייתך הקתולית, שעתה גיליתי כי אמנם טרם לימדה אמת, אך לפחות לא לימדה את אשר עליו גינתי אותה קשות. כך נכלמתי ושבתתי: ושמחתי, אלוהי, כי לכנסייה האחת והיחידה, גוף בנך היחיד (שבה ניתן עלי שם המשיח כתינוק), אין טעם במושגים תינוקיים; ובתורתה הצרופה אין היא מחזיקה בכל עיקר המגביל אותך, בורא הכל, בחלל, גדול ורחב ככל שיהיה, המוקף מכל עבר בגבולות צורת אדם.

שמחתי גם כי כתבי הקודש הישנים של התורה והנביאים הונחו לפניי, לא כדי להיקרא עוד באותה עין שבעבורה נראו קודם לכן כאבסורד, כאשר גידפתי את קדושיך על שחשבו כך, בעוד שבאמת לא חשבו כך: ובשמחה שמעתי את אמברוסיוס בדרשותיו לעם, ממליץ לעיתים קרובות ובשקידה רבה על פסוק זה כעל כלל: "האות ממיתה, אך הרוח מחיה"; בעודו מסיר את הלוט המיסטי, וחושף באופן רוחני את מה שלפי האות נדמה כמלמד דבר מה שאינו ראוי; בלימדו כן דבר שלא פגע בי, אף שלימד את אשר טרם ידעתי אם אמת הוא. שכן מנעתי את לבי מלהסכים לכל דבר, ביראתי ליפול תהומה; אך בהיותי תלוי בספק נקטלתי ביתר שאת. שכן ביקשתי להיות בטוח בדברים שלא ראיתי, כפי שהייתי בטוח ששבע ושלוש הם עשרה. כי לא הייתי מטורף עד כדי לחשוב שאפילו את זאת לא ניתן לתפוס; אלא חפצתי שדברים אחרים יהיו ברורים כדבר זה, בין אם דברים גופניים שלא היו נוכחים לפני חושי, ובין אם רוחניים שלא ידעתי כיצד להגות בהם אלא באופן גופני. ועל ידי אמונה יכולתי להירפא, למען תתנקה ראיית נשמת ותרפא בדרכך כלשהי אל אמתך, השוכנת תמיד ובשום חלק אינה כושלת. אך כפי שקורה למי שהתנסה ברופא רע וירא להפקיד עצמו בידי רופא טוב, כך היה עם בריאות נשמת, שלא יכלה להירפא אלא על ידי אמונה, ומפחד שמא תאמין בשקרים, סירבה להירפא; בהתנגדה לידיך, אתה שהכנת את תרופות האמונה, והחלת אותן על חולי העולם כולו, ונתת להן סמכות כה גדולה.

בהיותי מובל מתוך כך להעדיף את הדוקטרינה הקתולית, הרגשתי כי דרכה הייתה צנועה וישרה יותר, בכך שדרשה שיאמינו בדברים שלא הוכחו (בין אם משום שיכלו כשלעצמם להיות מופתים אך לא לאנשים מסוימים, ובין אם לא יכלו כלל), בעוד שבקרב המניכאים לעגו לנכונותו להאמין על ידי הבטחה לידע ודאי, ואז נכפו עלינו דברים כה רבים, בדויים ואבסורדיים, שיש להאמין בהם משום שלא ניתן היה להוכיחם. אז אתה, אדוני, מעט מעט, ביד עדינה ורחומה ביותר, בנוגעך בלבי ובהרגיעך אותו, שכנעת אותי – בראותי אילו דברים לאין ספור האמנתי בהם מבלי שראיתי, או שהייתי נוכח בעת שנעשו, כמו דברים כה רבים בהיסטוריה החילונית, דיווחים כה רבים על מקומות וערים שלא ראיתי; כה רבים מחברים, כה רבים מרופאים, כה רבים ללא הרף מבני אדם אחרים, שאילו לא נאמין להם לא נעשה דבר בחיים אלו; ולבסוף, באיזה ביטחון בלתי מעורער האמנתי מיהם הוריי, דבר שלא יכולתי לדעת אלמלא האמנתי לפי השמועה – בראותי את כל זאת, שכנעת אותי כי לא אלו המאמינים בספריך (אשר כוננת בסמכות כה גדולה בקרב כמעט כל העמים), אלא אלו שאינם מאמינים בהם, הם הראויים לגינוי; וכי אין להקשיב לאלו שיאמרו לי: "מניין לך שכתבי קודש אלו הוענקו לאנושות על ידי רוחו של האל האחד, האמיתי והאמיתי מכל?" כי דבר זה עצמו היה מכל הדברים הראוי ביותר להאמנה, שכן שום יריבות של שאלות מחללות קודש, מכל אותו המון שקראתי אצל הפילוסופים הסותרים את עצמם, לא יכלה לעקור ממני את האמונה הזו: "שאתה קיים" באשר תהיה (דבר שלא ידעתי), ו"שהנהגת ענייני האדם שייכת לך".

בזאת האמנתי, לעיתים בחזקה רבה יותר ולעיתים בחולשה; ובכל זאת תמיד האמנתי הן שאתה קיים והן שיש לך דאגה לנו; אף שהייתי בער, הן בנוגע למה שיש לחשוב על מהותך, והן בנוגע לדרך המוליכה או משיבה אליך. מאחר שהיינו חלשים מדי מכדי למצוא את האמת בדרכך של תבונה מופשטת, ובשל סיבה זו ממש נזקקנו לסמכות של כתבי הקודש; החלתי כעת להאמין שלעולם לא היית נותן סמכות נעלה שכזו לאותם כתבים בכל הארצות, אילו לא רצית שדרכם יאמינו בך, ודרכם יבקשוך. כי כעת, דברים שנשמעו מוזרים בכתבי הקודש ונהגו לפגוע בי, לאחר ששמעתי כמה מהם מפורשים באופן מניח את הדעת, ייחסתי אותם לעומק המסתורין, וסמכותם נראתה לי נכבדת יותר וראויה יותר לאמון דתי, בכך שבעוד היא פתוחה לקריאת הכל, היא שומרת את הוד מסתוריה בתוך משמעותה העמוקה יותר, כשהיא משפילה עצמה אל הכל בפשטות הגדולה של מילותיה ובצניעות סגנונה, ובכל זאת תובעת את השקידה העזה ביותר של אלו שאינם קלי דעת; למען תקבל את הכל בחיקה הפתוח, ודרך מעברים צרים תשיב אליך מעטים, אך רבים יותר מאשר אילו לא הייתה ניצבת ברום כזה של סמכות, ולא הייתה מושכת המונים אל חיקה בענוותה הקדושה. על דברים אלו

הגיתי, ואתה היית עמי; נאנחתי, ואתה שמעת אותי; התנדנדתי, ואתה הנחיתני; תעיתי בדרך הרחבה של העולם, ואתה לא זנחתני.

התנשפתי אחר כבוד, רווחים ונישואין; ואתה לעגת לי. בתשוקות אלו התנסיתי בייסורים מרים ביותר, ואתה היית רחום יותר ככל שהמעטת להניח לדבר מה להיות לי למתוק, מלבדך. הנה לבי, אדוני, אשר חפצת כי אזכור את כל זאת ואתוודה לפניך. תדבק נשמתי בך, עתה כששחררת אותה מאותו דבק-מוות האוחז בה בחוזקה. כמה אומללה היא הייתה! ואתה עוררת את תחושת פצעיה, למען תעזוב את כל השאר ותשוב אליך, אשר אתה מעל הכל, ובלעדיך הכל יהיה כלא היה; תשוב, ותרפא. כמה עלוב הייתי אז, וכיצד פעלת עמי למען ארגיש בעליבותי באותו היום, כשנערכת לשאת נאום הלל לקיסר, שבו עמדתי להגות שקרים רבים, ובשקרי, עמדתי לזכות במחיאות כפיים מאלו שידעו כי שיקרתי; ולבי הלם בחרדות אלו, ורתח בקדחת של מחשבות מכלות. שכן, בעוורי באחד מרחובות מילאנו, הבחנתי בקבצן עני, שהיה אז, כפי ששיערתי, בבטן מלאה, מתלוץץ ושמח; ונאנחתי, ודיברתי אל חברי שסביבי על מכאובי הטירוף שלנו; שכן בכל מאמציו אלו, כאלו שבהם עמלתי אז כשאני גורר אחריו, תחת דחף התשוקה, את משא אומללותי שלי, ועל ידי הגרירה מגדיל אותה, עדיין קיוויו להגיע רק אל אותה עליצות ממש שאליה הגיע אותו קבצן לפנינו, ושאוּלי אנחנו לא נשיגנה לעולם. שכן את מה שהוא השיג באמצעות מטבעות ספורים שקיבץ, אני תכננתי להשיג על ידי פיתולים וסיבובים מפרכים רבים: שמחה של אושר זמני. שכן ודאי שלא הייתה לו השמחה האמיתית; אך אני, באותן תוכניות של שאפתנות, חיפשתי אחת אמיתית עוד פחות. ובוודאי שהוא היה עליז, ואני חרד; הוא חסר דאגה, ואני מלא פחדים. אך לו ישאלני אדם, האם מעדיף אני להיות שמח או ירא? הייתי עונה: שמח. ושוב, לו שאל אם מעדיף אני להיות כפי שהוא היה, או כפי שהייתי אז? הייתי בוחר להיות אני, אף ששחוק מדאגות ופחדים; אך זאת מתוך שיפוט מוטעה; שכן, האם הייתה זו האמת? שהרי לא היה עליי להעדיף את עצמי עליו משום שהייתי מלומד ממנו, בראותי שלא הייתה לי שמחה בכך, אלא ביקשתי לרצות בני אדם באמצעות זאת; ולא כדי להורות, אלא פשוט כדי לרצות. על כן גם שברת את עצמותי במטה תוכחתך.

סלקו נא מעל נשמתי את אלו האומרים לה: "יש הבדל מניין נובעת שמחתו של אדם. אותו קבצן שמח בשכרות; אתה חפצת לשמוח בתהילה." איזו תהילה, אדוני? זו שאינה בך. שכן כשם ששמחתו לא הייתה שמחה אמיתית, כך תהילה זו לא הייתה תהילה אמיתית; והיא הפילה את נשמתי יותר. הוא באותו לילה עצמו עתיד היה לעכל את שכרותו; אך אני ישנתי והקצתי שוב עם שלי, ועתיד הייתי לישון שוב, ושוב להקיץ עמה, כמה ימים, אתה, אלוהים, יודע. אך "יש הבדל מניין נובעת שמחתו של אדם". יודע אני זאת, ושמחת התקווה המאמינה שוכנת לאין ערוך מעבר להבל כזה. אכן, וכך היה הוא אז מעבר לי: שכן ודאי היה הוא המאושר יותר; לא רק משום שהיה שטוף כלו בעליצות, ואני מרוקן מדאגות: אלא הוא, על ידי איחולים נאים, השיג יין; ואני, על ידי שקר, חיפשתי תהילה ריקה ונפוחה. רבות כדברים האלו אמרתי אז לחברי; ולעיתים קרובות הבחנתי בהם כיצד התנהלו הדברים עמי; ומצאתי כי רע לי, והצטערתי, והכפלתי את אותו הרע ממשי; ואם כל שגשוג חייך לי, מיאנתי לתפסו, שכן כמעט לפני שיכולתי לאחוז בו, הוא פרח ועף.

על דברים אלו קוננו יחד אנו, שחיינו כחברים; אך בעיקר ובאינטימיות רבה ביותר דיברתי על כך עם אליפיוס ונבידיוס. אליפיוס נולד באותה עיר עמי, להורים רמי מעלה שם, אך היה צעיר ממני. שכן הוא למד תחתיו, הן כשהרציתי לראשונה בעירנו, והן לאחר מכן בקרתגו, והוא אהב אותי מאוד, כי נראיתי לו טוב ומלומד; ואני אותו, בשל נטייתו הגדולה למידה טובה, שהייתה בולטת למדי במי שלא היה מבוגר בשנים. ובכל זאת, המערבולת של מנהגי קרתגו (אשר בקרבם מופעי הבל אלו נרדפים בלהט) משכה אותו אל טירוף הקרקס. אך בעוד הוא מיטלטל שם באומללות, ואני, עוסק ברטוריקה שם, ניהלתי בית ספר ציבורי, עדיין לא השתמש הוא בהוראתי, בשל חוסר נעימות כלשהו שעלה ביני לבין אביו. גיליתי אז עד כמה נואש הוא מאוהב בקרקס, והצטערתי עמוקות על שנראה כי הוא עומד להשליך, או שכבר השליך, הבטחה גדולה כל כך; אך לא הייתה לי דרך ליעץ לו או במידה של כפייה להשיבו למוטב, הן בחסד של חבר והן בסמכות של מורה. שכן הנחתי שהוא חושב עליי כפי שחשב אביו; אך הוא לא היה כזה; בהניחו בצד את דעת אביו באותו עניין, החל לברכני לשלום, לבוא לעיתים אל חדר הרצאותי, לשמוע מעט, וללכת.

אני, לעומת זאת, שכחתי לעסוק עמו בכך שלא יאבד, מתוך תשוקה עיוורת ופזיזה לבילויים ריקים, שכל טוב כל כך. אך אתה, אדוני, המנחה את נתיב כל אשר בראת, לא שכחת אותו, שעתיד היה יום אחד להיות בין

בניך, כומר ומחלק הסקרמנט שלך; וכדי שתיקונו ייוחס בבירור לך עצמך, ביצעת זאת דרכי, מבלי דעת. שכן יום אחד ישבתי במקומי הרגיל, כשתלמידיי לפניי, והוא נכנס, בירכני, התיישב, והקדיש את דעתו למה שעסקתי בו אז. היה לי במקרה קטע ביד, שבעוד פירשתי, עלה בדעתי דמיון ממרוצי הקרקס, כזה שעשוי היה להפוך את מה שביקשתי להעביר לנעים וברור יותר, מתובל בלעג נוקב כלפי אלו שאותו טירוף שיעבד אותם; אלוהים, אתה יודע שבאותו רגע לא חשבתי על ריפוי אליפיוס מאותו זיהום. אך הוא לקח זאת כולו לעצמו, וחשב שאמרתי זאת פשוט למענו. ומקום שבו אחר היה מוצא סיבה להיפגע ממני, אותו צעיר ישר-דרך לקח זאת כעילה להיפגע מעצמו, ולאהוב אותי בלהט רב יותר. שכן אמרת זאת לפני זמן רב, ושמת זאת בספרך: "הוכח לחכם ויאהבך". אך אני לא הוכחתי אותך, אלא אתה, המעסיק את הכל, ביודעין או שלא ביודעין, באותו סדר שאתה עצמך יודע (ואותו סדר הוא צודק), הפכת את לבי ולשוני לגחלים בוערות, שבהן הצתת את הדעת המבטיחה, המשתוקקת כך, וכך ריפאת אותה. יהא הוא שקט בשבחר, מי שאינו מתבונן ברחמך, המתוודים אליך מתוך עומק נשמת. שכן הוא בעקבות אותו דיבור פרץ אל מחוץ לאותו בור כה עמוק, שבו היה שקוע מרצון, ועיוור בבילויים העלובים שלו; והוא ניער את דעתו בשליטה עצמית חזקה; ומיד נשרו ממנו כל לכלוכי בילויי הקרקס, ולא שב שמה עוד. בעקבות זאת, הוא גבר על אביו הממאן למען יוכל להיות תלמיד. הוא ויתר, ונכנע. ואליפיוס, בשובו להיות שומעי, היה מעורב באותה אמונה תפלה עמי, באהבו אצל המניכאים את אותה מראית עין של פרישות שחשב לאמיתית וללא זיוף. בעוד שהייתה זו פרישות חסרת בינה ומפתה, הלוכדת נשמות יקרות, שטרם יכלו להגיע לעומק המידה הטובה, אך הולכו שולל בקלות על ידי פני השטח של מה שהיה רק מידה טובה מדומית ומזויפת.

הוא, שלא זנח את אותו מסלול חילוני שהוריו הקסימוהו לרדוף אחריו, הקדימני לרומא כדי ללמוד משפטים, ושם נסחף באופן בלתי ייאמן בלהיטות בלתי ייאמנת אחר מופעי הגלדיאטורים. שכן בהיותו סולד לחלוטין ומתעב מופעים, הוא נפגש יום אחד במקרה עם כמה ממכריו וחבריו ללימודים בצאתם מארוחת ערב, והם באלימות ידידותית גררו אותו, כשהוא מסרב ומתנגד בתוקף, אל האמפיתיאטרון, במהלך אותם מופעים אכזריים וקטלניים, כשהוא מוחה כך: "אף שאתם גוררים את גופי אל המקום ההוא, ומושיבים אותי שם, האם יכולים אתם לאלץ אותי גם להפנות את דעתי או את עיניי אל אותם מופעים? אהיה אם כן נוכח-נפקד, וכך אנצח גם אתכם וגם אותם." הם, בשמעם זאת, הובילוהו בכל זאת, חפצים אולי לנסות את אותו דבר ממש, האם יוכל לעשות כדבריו. כשהגיעו לשם, ותפסו את מקומותיהם כפי שיכלו, כל המקום ניצת מאותו בילוי פראי. אך הוא, בסוגרו את מעבר עיניו, אסר על דעתו לשוטט בחוץ אחר רע כזה; ולואי שהיה סותם גם את אוזניו! שכן בקרב, כאשר אחד נפל, זעקה אדירה של כל העם הכתה בו בעוצמה, ובכניעתו לסקרנות, וכאילו היה מוכן לבוז ולהיות עליון עליה תהא אשר תהא, אפילו כשתיראה, פתח את עיניו, והוכה בפצע עמוק יותר בנשמתו מאשר האחר, שאותו ביקש לראות, הוכה בגופו; והוא נפל באומללות רבה יותר מזה שעל נפילתו הורעש אותו רעש אדיר, שנכנס דרך אוזניו ופתח את עיניו, כדי לפלס דרך להכאה ולהכנעה של נשמה, שהייתה נועזת ולא נחושה, וחלשה יותר בכך שהסתמכה על עצמה, שעה שהיה עליה להישען עליך. שכן ברגע שראה את אותו דם, שתה עמו פראות; ולא הפנה מבטו, אלא קיבע את עינו, שותה את הטירוף מבלי משים, והתענג על אותו קרב נפשע, והשתכר מאותו בילוי דמים. ולא היה הוא עוד האיש שבא, אלא אחד מן ההמון שאליו בא, אכן, שותף אמת לאלו שהביאוהו לשם. למה להוסיף? הוא הביט, צעק, ניצת, ונשא עמו משם את הטירוף שידחק בו לשוב לא רק עם אלו שגררוהו לשם תחילה, אלא גם לפנייהם, ואף לגרור אחרים. אך משם שלפת אותו ביד חזקה ביותר ורחומה ביותר, ולימדת אותו לתת אמון לא בעצמו, אלא בך. אך זה היה לאחר מכן.

אך זאת כבר נטמן בזיכרונו למען יהיה לתרופה בעתיד. כך היה גם זה, שכאשר עוד למד תחתיי בקרתגו, והיה הוגה בצהרי היום בכיכר השוק בנאום שעליו לשאת בעל-פה (כפי שתלמידים נוהגים להתאמן), הנחת לו להיתפס על ידי קציני השוק כגנב. לשום סיבה אחרת, דומני, אלוהינו, לא הנחת לכך לקרות, אלא כדי שמי שעתיד היה להתגלות כאדם גדול כל כך, יתחיל כבר ללמוד שבשיפוט של עניינים, אין לאדם לדון את חברו בקלות מתוך אמון פזיז. שכן בעודו מתהלך אנה ואנה לבדו לפני כס המשפט, עם פנקסו ועטו, והנה צעיר אחד, עורך דין, הגנב האמיתי, שהביא בחשאי גרזן, נכנס מבלי שאליפיוס הבחין בו עד לסורגי העופרת הגודרים את חנויות צורפי הכסף, והחל לקצץ את העופרת. אך משנשמע קול הגרזן, החלו צורפי הכסף שמתחת לעורר מהומה, ושלחו לתפוס את מי שימצאו. אך הוא, בשמעו את קולותיהם, נס על נפשו, עוזב את גרזנו, ירא להיתפס עמו. אליפיוס כעת, שלא ראהו נכנס, הבחין בצאתו, וראה באיזו מהירות נמלט. ובחפצו לדעת את

פשר העניין, נכנס למקום; ושם מצא את הגרזן, ועמד תמה ומתבונן בו, כשלפתע, אלו שנשלחו מוצאים אותו לבדו כשהגרזן בידו, אותו גרזן שקולו הבהילם והביאם לשם. הם תופסים אותו, גוררים אותו משם, ובאספם את יושבי השוק יחד, מתפארים בכך שתפסו גנב ידוע לשמצה, וכך הובל הוא להישפט בפני השופט.

אך עד כאן היה על אליפיוס להשתלם. שכן מיד, אדוני, סייעת לחפותו, אשר לה היית עד יחיד. שכן בעודו מובל לכלא או לעונש, פגש אותם אדריכל מסוים, שהיה הממונה הראשי על מבני הציבור. הם שמחו לפגוש דווקא בו, שכן נהגו להיחשד על ידו בגניבת סחורות שאבדו בשוק, וכעת ביקשו להראות לו סוף-סוף מי מבצע גניבות אלו. הוא, לעומת זאת, ראה את אליפיוס פעמים מספר בביתו של סנאטור מסוים, אליו נהג אליפיוס ללכת כדי לחלוק כבוד; ומשזיהה אותו מיד, לקחו הצידה בידו, ומשחקר לפשר הצרה הגדולה הזו, שמע את העניין כולו, וציווה על כל הנוכחים, בתוך המולה ואיומים רבים, ללכת עמו. כך הגיעו לביתו של הצעיר שביצע את המעשה שם, לפני הדלת, עמד נער כה צעיר עד כי סביר היה, מבלי להבין את הנזק שיגרום לאדונו, שיגלה את הכל; שכן הוא ליווה את אדונו אל השוק. ברגע שנזכר בו אליפיוס, אמר זאת לאדריכל; והוא, בהראותו את הגרזן לנער, שאל אותו: "של מי זה?". "שלנו", השיב מיד; ומשנשאל עוד, גילה את הכל. כך הועברה האשמה אל אותו בית, וההמון נכלם, לאחר שהחל כבר לעלוץ על מפלת אליפיוס; והוא, שעתיד היה להיות מחלק דברך ודין בעניינים רבים בכנסייתך, הלך משם מלומד ומנוסה יותר.

אותו מצאתי ברומא, והוא דבק בי בקשר עז ביותר, והלך עמי למילאנו, הן כדי שלא לעזבני והן כדי לעסוק מעט במשפט שלמד, יותר כדי לרצות את הוריו מאשר את עצמו. שם ישב שלוש פעמים כיועץ משפטי (Assessor), ביושרה שעוררה תמיהה רבה אצל אחרים, בעוד הוא תמה על אחרים שיכולים להעדיף זהב על פני הגינות. אופיו נבחן מלבד זאת לא רק בפיתוי הבצע, אלא גם בשוט הפחד. ברומא היה יועץ לשר האוצר האיטלקי. היה באותו זמן סנאטור רב-עוצמה, שרבים היו חבים לו חסדים ורבים יראו מפניו. הוא ביקש, בכוחו הרגיל, שיותר לו דבר שהיה אסור על פי החוקים. אליפיוס התנגד לכך; הובטח לו שוחד, והוא בזה לו בכל לבו; הופנו כלפיו איומים, והוא רמס אותם; הכל תמחו על רוח כה בלתי שכיחה, שלא חפצה בידידותו ולא יראה מאיבתו של אדם כה גדול ונודע באמצעיו הרבים להיטיב או להרע. ואפילו השופט, שאליפיוס היה יועצו, אף שלא חפץ שהדבר ייעשה, לא סירב בגלוי, אלא גלגל את העניין על אליפיוס בטענה שהוא לא יניח לו לעשות זאת; שכן באמת לו עשה זאת השופט, אליפיוס היה פוסק אחרת. רק בדבר אחד בדרך הלמידה כמעט והתפתה: שיעתקו עבורו ספרים במחירי פטור, אך בהתחשבו בצדק, שינה את החלטתו לטובה; בשופטו את היושרה המונעת ממנו כרווחית יותר מהכוח המתיר לו. אלו דברים קטנים, אך הנאמן במעט, נאמן גם בהרבה. ולא יכול להיות ריק הדבר שיצא מפי אמתך: "אם בממון עוול לא הייתם נאמנים, מי יפקיד בידכם עושר אמיתי? ואם בשל אחרים לא הייתם נאמנים, מי ייתן לכם את אשר לכם?" בהיותו כזה, דבק בי באותו זמן, ועמי התלבט במטרה, איזה אורח חיים יש לנקוט.

גם נבידיוס, אשר עזב את מולדתו ליד קרתגו, ואף את קרתגו עצמה שם חי רבות, עזב את נחלת משפחתו המצוינת וביתו, והשאיר אם מאחור שלא עמדה ללכת בעקבותיו, הגיע למילאנו משום סיבה אחרת אלא כדי לחיות עמי בחיפוש לזהב אחר אמת וחכמה. כמוני נאנח, כמוני התנדנד, מחפש בלהט אחר חיים אמיתיים ובוחן שנון של השאלות הקשות ביותר. כך היו שם פיהם של שלושה נזקקים, נאנחים זה לפני זה על מחסורם, ומצפים לך שתיתן להם את אוכלם בעתו. ובכל המרירות שליוותה את עניינינו הארציים בחסדך, בנסותנו לצפות אל הקץ ולשאול מדוע נסבול את כל זה, פגשנו בחשיכה; ופנינו משם בגניחה, אומרים: "עד מתי יהיו דברים אלו?". זאת אמרנו לעיתים קרובות; ובאמרנו זאת לא זנחנו אותם, שכן עדיין לא הפציע דבר ודאי, שאותו נוכל לחבק לו נזנחם.

ואני, בבוחני ובשוקלי את הדברים, תמהתי ביותר על אורך הזמן מאז שנתי התשע-עשרה, שבה החיליתי לבעור בתשוקה לחכמה, בהחליטי לכשמצאנה לזנוח את כל תקוות השווא וטירוף השקר של תשוקות ההבל. והנה, הייתי כעת בשנת השלושים לחיי, שקוע באותו טיט, תאב להתענג על דברים נוכחים החולפים ומכלים את נשמת; בעוד אמרתי לעצמי: "מחר אמצא זאת; הדבר יופיע בבירור ואאחז בו; הנה פאוסטוס המניכאי יבוא ויבהיר הכל! הו, אתם האנשים הגדולים, חברי האקדמיה, האם אמת הדבר ששום ודאות אינה ניתנת להשגה להנהגת החיים? לא, נחפש בשקידה רבה יותר, ואל ניאש. הנה, דברים בספרי הכנסייה אינם אבסורדיים לנו כעת, שלעיתים נראו כאלו, וניתן להבינם אחרת ובמובן טוב. אעמוד במקום שבו הציבוני הוריי

כילד, עד שתמצא האמת הברורה. אך היכן תחפש ומתי? לאמברוסיוס אין פנאי; לנו אין פנאי לקרוא; היכן נמצא אפילו את הספרים? מנין או מתי נשיגם? ממי נשאלם? יקבעו זמנים קבועים ושעות מסוימות יוקצבו לבריאות נשמתנו. תקווה גדולה הפציעה; האמונה הקתולית אינה מלמדת את שחשבנו ואת אשר האשמנו בו לשווא; חבריה המלומדים רואים בזה חילול הקודש להאמין שאלוהים מוגבל בדמות גוף אנושי: והאם נהסס 'להקיש' למען 'יפתח' לנו השאר? את שעות הבוקר תופסים תלמידיו; מה אנו עושים ביתר הזמן? מדוע לא נעסוק בכך? אך מתי אם כן נחזר אחר חברינו הגדולים, שאת חסדם אנו צריכים? מתי נחבר את אשר נמכור לתלמידים? מתי נרענן עצמנו בהרפיית דעתנו מעומס דאגות זה?

"יאבד הכל, נסלק הבלי שווא אלו ונתמסר לחיפוש האחד אחר האמת! החיים הבל, המוות אינו ודאי; אם יפתיענו פתאום, באיזה מצב ניפרד מכאן? והיכן נלמד את אשר כאן הזנחנו? והאם לא נסבול את עונש הרשלנות הזו? ומה אם המוות עצמו יכרית ויסיים כל דאגה ותחושה? אז יש לברר זאת. אך חלילה לאלוהים! אין זה דבר ריק וחסר תועלת, שסמכותה הנעלה של האמונה הנוצרית פשטה בכל העולם. לעולם לא היו דברים כאלו וכה גדולים נעשים עבורנו על ידי אלוהים, לו עם מות הגוף היה בא קץ לחיי הנשמה. מדוע אם כן להתמהמה מלזנוח תקוות ארציות ולתת עצמנו כליל לחיפוש אחר אלוהים והחיים המבורכים? אך חכו! גם הדברים האלו נעימים; יש בהם מתיקות מסוימת ולא מועטה. אין לזנחם בקלות ראש, שכן תהא זו בושה לשוב אליהם שוב. ראו, אין זה עניין גדול כעת להשיג משרה כלשהי, ואז למה עוד נחפוץ? יש לנו שפע של חברים חזקים; אם לא יוצע דבר אחר ואנו נחפוץ מאוד, לפחות נשיאות כלשהי תינתן לנו: ואישה עם מעט ממון, למען לא תכביד על הוצאותינו: וזה יהיה גבול התשוקה. אנשים גדולים רבים, הראויים ביותר לחיקוי, התמסרו ללימוד החכמה כשהם נשואים."

בעוד עברתי על דברים אלו, ורוחות אלו נעו והניעו את לבי לכאן ולכאן, הזמן חלף, אך אני התמהמהתי מלשוב אל האדון; ומיום ליום דחיתי את החיים בך, ולא דחיתי את המוות היומיומי בעצמי. באוהבי חיים מאושרים, יראתי אותם במעונם שלהם, וחיפשתי אותם על ידי בריחה מהם. חשבתי שאהיה אומלל מדי אלא אם כן אהיה חבוק בזרועות אישה; ועל תרופת רחמיך לרפא חולשה זו לא חשבתי, שכן לא ניסיתי. באשר לפרישות, סברתי שהיא בכוחנו שלנו (אף שבעצמי לא מצאתי כוח זה), בהיותי כה סכל עד שלא ידעתי את הכתוב, שאין איש יכול להיות פרוש אלא אם כן תיתן זאת אתה; וכי אתה היית נותן זאת, לו בנאקות פנימיות הייתי מקיש על אוזניך ובאמונה יציבה הייתי משליך יתבי עליך.

אליפיוס אכן מנע ממני להתחתן; בטענה שכך לא נוכל בשום אופן לחיות יחד בפנאי חסר הסחות דעת באהבת החכמה, כפי שחפצנו זמן רב. הוא עצמו היה אפילו אז טהור ביותר בנקודה זו, עד כי היה הדבר מפליא; וביתר שאת, מאחר שבראשית נעוריו החל באותו נתיב, אך לא דבק בו; אדרבה, הוא חש חרטה וסלידה מכך, ומאז ועד עתה חי בפרישות גמורה. אך אני התנגדתי לו בדוגמאות של אלו שכאנשים נשואים טיפחו את החכמה, ושירתו את אלוהים באופן רצוי, ושמרו על חבריהם ואהבו אותם בנאמנות. מגדולת רוחם הייתי רחוק מאוד; וקשור במחלת הבשר ובמתיקות הקטלנית, גררתי את שרשרתי, ירא להשתחרר, וכאילו פצעי גורה, דחיתי את שכנועיו הטובים כפי שהיה נדחה ידו של מי שמבקש להתיר שלשלותי. יתרה מזאת, דרכי דיבר הנחש אל אליפיוס עצמו, בלשוני האורגת ומניחה בנתיבו מלכודות תענוג שבחן רגליו המוסריות והחופשיות עלולות היו להסתבר.

שכן בעוד תמה הוא כיצד אני, שאותו העריך לא מעט, דבקתי כך בדבק אותו תענוג, עד שהצהרתי (בכל פעם שדנו בכך) שמעולם לא אוכל לחיות חיי רווקות; וטענתי להגנתי כשראיתי תמה, שיש הבדל גדול בין ידיעתי הרגעית והכמעט נשכחת את אותם חיים, שבשל כך יכול הוא לבוז להם בקלות, לבין היכרותי הממושכת שאליה לו יתווסף השם המכובד של נישואין, לא יאה עליו לתמוה מדוע לא יכולתי לבוז לאותו נתיב; החל גם הוא לחפוץ בנישואין; לא כמי שנוצח על ידי תשוקה לתענוג כזה, אלא מתוך סקרנות. שכן חפץ הוא לדעת, כך אמר, מה יכול להיות הדבר שבלעדיו חיי, שנראו לו כה נעימים, נראו לי לא כחיים אלא כעונש. שכן דעתו, החופשית מאותה שלשלת, נדהמה משעבודי; ומתוך אותו תדהמה הלכה לקראת רצון לנסות זאת, משם אל הניסיון עצמו, ומשם אולי לשקוע באותו שעבוד שעליו תמה, בראותו כי הוא מוכן לכרות ברית עם המוות; והאוהב סכנה, בה יפול. שכן כל הכבוד שיש בתפקיד של ניהול נכון של חיי נישואין ומשפחה הניע אותנו אך מעט. אך אותי לרוב ייסר ההרגל להשביע תיאבון שאינו יודע שובע בעודו מחזיק בי בשבי; אותו, פליאה תמהה

הובילה בשבי. כך היינו, עד שאתה, עליון מכל, שלא זנחת את עפרנו, ברחמיך עלינו האומללים, באת לעזרתנו בדרכים מופלאות ונסתרות.

מאמץ מתמיד נעשה להשיאני. חיזרתי, הובטחתי, בעיקר דרך עמלה של אמי, למען לאחר שאנשא, הטבילה מעניקת-הבריאות תנקה אותי, שלקראתה שמחה היא שאני מוכשר מדי יום, והבחינה כי תפילותיה והבטחותיה מתגשמות באמונתי. באותו זמן באמת, הן לבקשתי והן מתוך כמיהתה שלה, בזעקות לב עזות התחננה אליך יום-יום שתגלה לה בחזון דבר מה בנוגע לנישואיי העתידיים; אתה מעולם לא חפצת בכך. היא ראתה אמנם דברים ריקים ודמיוניים מסוימים, כפי שמרץ הרוח האנושית העסוקה בכך קיבץ יחד; ואלו סיפרה לי, לא באותו ביטחון שבו נהגה כשגילית לה דבר מה, אלא בזלזול בהם. שכן היא יכלה, כך אמרה, מתוך תחושה מסוימת שבלשונה לא יכלה לבטא, להבחין בין התגלויותיך לבין חלומות נשמתה שלה. ובכל זאת העניין נדחק קדימה, ונערה התבקשה לנישואין, שהייתה צעירה בשנתיים מהגיל המתאים; ובחן, המתינו לה.

ורבים מאיתנו החברים, בשיחותינו על אודות המהומות הסוערות של חיי האנוש ובסלידתנו מהן, דנו וכמעט גמרנו אומר לחיות בנפרד מעסקי העולם ומשאון בני האדם; וכך אמור היה הדבר להתבצע: כל אחד מאיתנו היה מביא את אשר עלה בידו להשיג, ועושה את הכל למשק בית אחד לכולם; כך שמכוחה של ידידות אמת, דבר לא היה שייך במיוחד לאיש, אלא הכל הנגזר מהכל היה שייך כשלם לכל אחד, והכל לכולם. חשבנו כי עשרה אנשים יוכלו להיות באותה חבורה; כמה מהם היו עשירים מאוד, ובעיקר רומניאנוס בן עירנו, שהיה חבר קרוב מאוד שלי מילדות, ואשר סבכי ענייניו המכאיבים הביאוהו אל חצר המלוכה; הוא היה הנלהב ביותר לתוכנית זו, וקולו היה בעל משקל רב, שכן נחלתו הרחבה עלתה בהרבה על אלו של השאר. קבענו גם כי שני קצינים שנתיים, כביכול, יספקו את כל הדברים הנחוצים, בעוד השאר ייוותרו ללא הפרעה. אך כאשר החלנו לשקול האם הנשים – שהיו כבר לכמה מאיתנו, ואחרים קיוו שיהיו להם – יתירו זאת, כל אותה תוכנית שהתעצבה כה יפה התפרקה בידינו, נופצה כליל והושלכה הצידה. משם פנינו לאנחות ולגניחות, וצעדינו שבו לעקוב אחר הדרכים הרחבות והסלולות של העולם; שכן מחשבות רבות היו בלבנו, אך עצתך תעמוד לעד. מתוך אותה עצה לעגת לזו שלנו והכנת את שלך; במטרה לתת לנו אוכל בעתו, ולמלא את נשמותינו בברכה.

בינתיים חטאיי הלכו ורבו, ופילגשי נקרעה מצדי כמכשול לנישואיי; לבי שדבק בה נקרע ופצעיו זבו דם. והיא שבה לאפריקה, בנדרה לך כי לא תדע עוד איש אחר, והשאירה עמי את בני שנולד לי ממנה. אך אני האומלל, שלא יכולתי לחקות אישה זו, ובהיותי קצר רוח מלראות בעיכוב – שכן רק לאחר שנתיים עמדתי להשיג את זו שביקשתי – לא הייתי כה אוהב הנישואין כמו שהייתי עבד לתאוה, והשגתי אחרת, אף שלא לאישה; למען תחת שעבודו של הרגל מתמשך, מחלת נשמתי תישמר ותמשיך במלוא כוחה, ואף תגבר, אל תוך שלטון הנישואין. ואותו פצע שלי, שנוצר מחיתוכה של הראשונה, לא נרפא; אלא לאחר דלקת וכאב חריף ביותר, העלה נמק, וכאבי הפכו פחות חדים, אך נואשים יותר.

לך התהילה, הכבוד לך, מעיין הרחמים. אני הפכתי אומלל יותר, ואתה קרוב יותר. יד ימינך הייתה מוכנה תמיד למשות אותי מן הטיט ולשטוף אותי היטב, ואני לא ידעתי זאת; ודבר לא השיב אותי מאותה תהום עמוקה עוד יותר של תענוגות בשרים, מלבד הפחד מהמוות וממשפטך לעתיד לבוא; אשר בתוך כל תהפוכותיי, מעולם לא סר מחיקי. ובפולמוסי עם חבריי אליפיוס ובבידיוס על טבע הטוב והרע, סברתי כי אפיקורוס היה זוכה בבכורה בדעתי, אילולא האמנתי כי לאחר המוות נותרים חיים לנשמה ומקומות של גמול לפי מעשי בני האדם, דבר שאפיקורוס סירב להאמין בו. ושאלתי: "לו היינו בני אלמוות, וחיים בתענוג גופני נצחי ללא פחד לאבדו, מדוע שלא נהיה מאושרים, או מה עוד נחפש?" מבלי לדעת כי אומללות גדולה הייתה טמונה בדבר זה עצמו, שבהיותי שקוע ועיוור כך, לא יכולתי להבחין באותו אור של סגולה ויופי, שיש לחבקו למען עצמו, ושאותו עין הבשר אינה יכולה לראות, והוא נראה רק על ידי האדם הפנימי. ואני האומלל, לא שקלתי מאיזה מקור נבע הדבר, שגם על דברים אלו, מתועבים ככל שהיו, התדיינתי בהנאה עם חבריי, ואף לא יכולתי, אפילו לפי המושגים שהיו לי אז על אושר, להיות מאושר ללא חברים, בתוך שפע גדול ככל שיהיה של תענוגות בשרים. ואת החברים האלו אהבתי למענם בלבד, והרגשתי שאהוב הייתי על ידם בחזרה למעני בלבד.

הו, נתיבים עקלקלים! אוי לנשמה העזתית שקיוותה, בעוזבה אותך, להשיג דבר מה טוב יותר! היא התהפכה והתהפכה שוב, על גבה, צדיה ובטנה, אך הכל היה מכאיב; ורק אתה המנוחה. והנה, אתה קרוב, ומשחרר אותנו משיטוטינו העלובים, ומציב אותנו בדרכך, ומנחם אותנו, ואומר: "רוצו; אני אשא אתכם; אכן אני אוביל אתכם עד תום; גם שם אשא אתכם".

ספר שביעי

חלפו כעת נעוריי הרעים והמשוקצים, ועברתי אל ראשית בחרותי; ככל שגדלתי בשנים, כך נטמאתי יותר בדברי הבל, שכן לא יכולתי להעלות בדעתי כל מהות אלא כזו שעניינים אלו רגילות לראות. לא הגיתי אותך, הו אלוהים, בדמות גוף אנוש; מאז החילותי לשמוע שמץ של חכמה, תמיד נמנעתי מכך; ושמחתי למצוא את אותו הדבר עצמו באמונת אמנו הרוחנית, כנסייתך הקתולית. אך מה עוד ניתן להגות לגביך – לא ידעתי. ואני, אדם, ואדם שכמוני, ביקשתי להגות אותך כאל הריבון, היחיד והאמיתי; ובמעמקי נשמתי האמנתי כי אתה חסין מפני ריקבון, חסין מפני פגיעה ובלתי משתנה; שכן מבלי לדעת מניין או כיצד, ראיתי בבירור והייתי סמוך ובטוח כי מה שניתן להשחתה חייב להיות נחות מזה שאינו ניתן; את אשר לא ניתן לפגוע בו העדפתי ללא היסוס על פני זה שיכול לספוג פגיעה; ואת הבלתי משתנה על פני דברים הנתונים לשינוי. לבי זעק בתשוקה נגד כל חזיונות השווא שלי, ובמכה אחת זו ביקשתי להדוף מעין דעתי את כל אותה להקה טמאה שזמזמה סביבה. והנה, אך בקושי סולקו, וכהרף עין התקבצו שוב בצפיפות סביבי, עפו אל מול פניי והחשיכו אותם; כך שאף שלא תחת דמות גוף אנוש, בכל זאת נאלצתי להגות אותך (אותה מהות חסינת ריקבון ופגיעה ובלתי משתנה, שהעדפתי על פני המושחת והפגיע והמשתנה) כמי שנמצא בחלל, בין אם ספוג בתוך העולם ובין אם מופץ עד אינסוף מחוצה לו. שכן כל אשר הגיתי כמשולל חלל זה, נראה לי כלא-כלום, אכן כלא-כלום מוחלט, אפילו לא כריק, שכן אם נלקח גוף ממקומו והמקום נותר ריק מכל גוף, מאדמה וממים, מאוויר ומשמיים, עדיין נותר הוא מקום ריק, כביכול לא-כלום רחב ידיים.

אני אפוא, בהיותי כה גס-ללב ולא ברור אף לעצמי, כל מה שלא היה משתרע על פני חללים מסוימים, או מופץ, או דחוס, או נפוח, או שלא היה מסוגל לקבל אחת מן המידות הללו, החשבתי כלא-כלום מוחלט. שכן על פני צורות כאלו שעניי רגילות לשוטט בהן, שוטט אז לבי; ועדיין לא ראיתי כי אותו מושג עצמו של הדעת, שבאמצעותו יצרתי את אותן דמויות ממש, לא היה מן הסוג הזה, ובכל זאת לא יכול היה ליצור אותן אלמלא הוא עצמו היה דבר מה כביר. כך גם ניסיתי להגות אותך, חיי חיי, כעצום, החודר דרך חללים אינסופיים מכל עבר אל כל מסת היקום, ומעבר לה, בכל דרך, דרך חללים ללא מידה וללא גבול; כך שלאדמה יהיה אותך, לשמיים יהיה אותך, לכל הדברים יהיה אותך, והם יהיו תחומים בך, ואתה לא תהיה תחום בשום מקום. שכן כפי שגוף האוויר הזה שמעל האדמה אינו מונע מאור השמש לעבור דרכו, בחדירה שאינה על ידי התפרצות או חיתוך אלא על ידי מילוי מוחלט: כך חשבתי שגוף השמיים, האוויר והים, ואף האדמה, עבירים לפניך, כך שבכל חלקיהם, מהגדולים ועד הקטנים ביותר, יקבלו את נוכחותך, על ידי השראה נסתרת, מבפנים ומבחוץ, המנהיגה את כל הדברים אשר בראת. כך ניחשתי, רק משום שלא יכולתי להגות דבר אחר, שכן היה זה שקר. שכן כך היה על חלק גדול יותר של האדמה להכיל מנה גדולה יותר ממך, וחלק קטן – מנה קטנה יותר; וכל הדברים היו צריכים להיות מלאים בך באופן שגוף הפיל יכיל ממך יותר מגוף הדרור, ככל שהוא גדול יותר ותופס מקום רב יותר; וכך היית מנכיח את חלקיך השונים לחלקי העולם השונים, בפיסות – גדולות לגדולים וזעירות לזעירים. אך אינך כזה. אך עדיין לא הארת את חושכי.

די היה לי, אדוני, להציב כנגד אותם מתעים מוטעים ופטפטים אילמים – שכן דברך לא נשמע מפיהם – את מה שלפני זמן רב, בעודנו בקרתגו, נהג נבידיוס להציע, וכל שומעיו היו מזועזעים ממנו: "אותה אומת חושך, שהמניכאים נוהגים להציב כמסה נגדית מולך, מה הייתה יכולה לעשות לך, לו סירבת להילחם עמה? שכן, אם יענו 'הייתה גורמת לך נזק כלשהו', הרי שהיית נתון לפגיעה ולהשחתה; אך אם 'לא הייתה יכולה לגרום לך כל נזק', הרי שלא הובאה כל סיבה למלחמתך עמה; ולמלחמה כזו שבה חלק מסוים או איבר ממך, או צאצא של עצם מהותך, יתערבב עם כוחות מנוגדים ועם טבעים שלא נבראו על ידך, ויהיה מושחת על ידם ומשתנה לרעה עד כדי הפיכה מאושר לאומללות ונזקק לעזרה כדי להיחלץ ולהיטהר; ושצאצא זה של מהותך הוא הנשמה, אשר בהיותה משועבדת, מטונפת ומושחתת, עשוי דברך – החופשי, הטהור והשלם – להושיעה; כשאותו דבר עצמו עדיין ניתן להשחתה משום שהוא מאותה מהות אחת. אם כן, לו יאמרו עליך, באשר תהיה,

כלומר על מהותך שבאמצעותה אתה קיים, שהיא חסינה מפני השחתה, הרי שכל האמירות הללו שקריות ומתועבות; אך אם היא ניתנת להשחתה, הרי שעצם הקביעה הראתה כי היא שקרית ומעוררת שאט נפש. טיעון זה של נבידיוס הספיק כנגד אלו שהיו ראויים להיפלט כליל מתוך קיבה גדושה מדי; שכן לא היה להם מנוס, ללא חילול קודש נורא בלב ובלשון, בחושבם ובדברם כך עליך.

אך גם אני עד כה, אף שהחזקתי בדעה והייתי משוכנע בתוקף כי אתה אדוננו, האל האמיתי, אשר יצרת לא רק את נשמותינו אלא גם את גופנו, ולא רק את נשמותינו וגופנו אלא את כל היצורים וכל הדברים, הנך חסין מפני זיהום ובלתי ניתן לשינוי, ובשום דרגה אינך משתנה; ובכל זאת לא הבנתי, בבירור וללא קושי, את סיבת הרע. ויהא אשר יהא, תפסתי כי יש לחפשו באופן כזה שלא יאלץ אותי להאמין שהאל הבלתי משתנה הוא משתנה, פן אהפוך אני בעצמי לאותו רע שחיפשתי. חיפשתי אותו אפוא, עד כה חופשי מחרדה, בטוח בשקריות של אמונות אלו שמהן נרתעתי בכל לבי: שכן ראיתי כי מתוך חקירת מקור הרע, הם עצמם נתמלאו רע, בכך שהעדיפו לחשוב שמהותך סובלת רע מאשר שמהותם שלהם מבצעת אותו.

והתאמצתי לתפוס את אשר שמעתי כעת, כי הרצון החופשי הוא הסיבה לכך שאנו עושים רע, ומשפטך הצדק הוא הסיבה לכך שאנו סובלים רע. אך לא יכולתי להבחין בכך בבירור. וכך, בנסותי למשות את חזון נשמותי מתוך אותו בור עמוק, שוב שקעתי בו, וככל שניסיתי, שקעתי חזרה באותה מידה. אך דבר זה העלה אותי מעט אל אור: שידעתי כי יש לי רצון, ממש כשם שידעתי כי אני חי. וכאשר רציתי או מיאנתי בדבר מה, הייתי בטוח ביותר כי אין זה אחר אלא אני הרוצה וממאן; וכמעט שראיתי כי שם טמונה סיבת חטאי. אך את אשר עשיתי בניגוד לרצוני, ראיתי כי אני סובל אותו יותר משאני עושה אותו, ושפטתי כי אין זו אשמותי אלא עונשי; ועם זאת, באוחזי בך כצדיק, הודתי במהרה כי אין עונשי חסר צדק. אך שוב אמרתי: מי יצרני? האם לא אלוהי, אשר אינו רק טוב אלא הטוב בעצמו? מניין באתי אם כן לרצות ברע ולמאן בטוב, כך שאני נענש בצדק? מי נטע זאת בי, והרכיב בי צמח מרירות זה, בעוד שנוצרתי כולי על ידי אלוהי המתוק מכל? אם השטן הוא המקור, מניין אותו שטן? ואם גם הוא, ברצונו המעוות, הפך ממלאך טוב לשטן, מניין בא בו שוב אותו רצון רע שבו הפך לשטן, בעוד שכל טבע המלאכים נוצר על ידי אותו בורא טוב מכל? במחשבות אלו שוב שקעתי ונחנקתי; אך לא הורדתי עד לאותו שאול של טעות (שבו אין איש מתוודה לפניך), לחשוב שאתה הוא הסובל רע יותר מאשר שהאדם הוא העושה אותו.

שכן התאמצתי למצוא את השאר כמי שכבר מצא כי החסין מפני השחתה חייב להיות טוב יותר מהניתן להשחתה; ועל כן הודתי כי אתה, באשר תהיה, הנך חסין מפני השחתה. שכן מעולם לא הייתה נשמה, ולא תהיה, שתוכל להגות דבר מה טוב ממך, שהנך הטוב העליון והנעלה ביותר. אך מאחר שבאמת ובכל הוודאות, החסין מפני השחתה עדיף על הניתן להשחתה (כפי שהעדפתיו כעת), הרי שלו לא היית חסין מפני השחתה, יכול הייתי במחשבתי להגיע לדבר מה טוב מאלוהי. לפיכך, במקום שבו ראיתי כי החסין מפני השחתה עדיף על הניתן להשחתה, שם היה עליי לחפשך, ושם להתבונן "במה טמון הרע עצמו"; כלומר, מניין באה ההשחתה, שבאמצעותה מהותך אינה יכולה להיפגע בשום פנים ואופן. שכן ההשחתה אינה פוגעת באלוהינו בשום דרך; לא ברצון, לא בכורח ולא במקרה בלתי צפוי: משום שהוא אלוהים, וכל אשר ירצה טוב הוא, והוא עצמו הוא אותו טוב; אך להיות מושחת אינו טוב. ואין אתה נאלץ לדבר בניגוד לרצונך, שכן רצונך אינו גדול מגבורתך. אך גדול יותר היה לו היית אתה עצמך גדול מעצמך. שכן רצון אלוהים וגבורתו הם אלוהים עצמו. ומה יכול להיות בלתי צפוי עבורך, היודע הכל? ואין כל טבע בדברים שאינך מכיר. ומה עוד נאמר, "מדוע אותה מהות שהיא אלוהים אינה ניתנת להשחתה", בראותנו שאילו הייתה כזו, לא הייתה אלוהים?

וחיפשתי "מניין הרע", וחיפשתי בדרך רעה; ולא ראיתי את הרע בחיפושי עצמו. הצבתי כעת לפני חזון רוחי את הבריאה כולה, כל אשר נוכל לראות בה (כמו ים, אדמה, אוויר, כוכבים, אילנות, יצורי תמותה); ואף כל אשר בה אין אנו רואים, כרקיע השמיים, וכל המלאכים וכל יושביהם הרוחניים. אך את היצורים הללו ממש, כאילו היו גופים, סידר דמיוני במקום, ועשיתי מסה אחת גדולה של בריאתך, מובחנת לפי סוגי הגופים; חלקם גופים ממשיים, וחלקם מה שאני עצמי בדיתי כרוחות. ומסה זו עשיתי עצומה, לא כפי שהייתה (דבר שלא יכולתי לדעת), אלא כפי שחשבתי לנכון, ובכל זאת סופית מכל עבר. אך אותך, אדוני, דמיינתי כסובב וחודר אותה מכל עבר, אף שהנך אינסופי בכל דרך: כאילו היה ים בכל מקום, ומכל צד, דרך חלל ללא מידה, ים אחד ויחיד חסר גבולות, והוא מכיל בתוכו ספוג כלשהו, עצום אך מוגדר; אותו ספוג חייב, בכל חלקיו, להיות מלא

מאותו יום ללא מידה: כך הגיתי את בריאתך, שהיא עצמה סופית, מלאה בך, האינסופי; ואמרתי: הנה אלוהים, והנה מה שברא אלוהים; ואלוהים טוב, אכן, כביר וטוב לאין ערוך מכל אלו: אך בכל זאת הוא, הטוב, בראם טובים; וראו כיצד הוא סובב וממלא אותם. היכן הרע אם כן, ומניין וכיצד זחל הנה? מהו שורשו ומהו זרעו? או שמא אין לו קיום כלל? מדוע אם כן אנו יראים ונמנעים ממה שאינו קיים? או אם אנו יראים לשווא, הרי שאותו פחד עצמו הוא רע, שבו הנשמה נדקרת ומתענה ללא הועיל. ואכן, רע גדול יותר הוא ככל שאין לנו ממה לירא ובכל זאת אנו יראים. על כן או שאותו דבר שיראים אנו ממנו הוא הרע, או שהרע הוא שאנו יראים. מניין הוא אם כן? בראותנו כי אלוהים, הטוב, ברא את כל הדברים הללו טובים. הוא אמנם, הטוב הגדול והראשי, ברא את הטובים הפחותים הללו; ובכל זאת הן הבורא והן הנברא, הכל טוב. מניין הרע? או שמא היה חומר רע כלשהו שממנו עשה, ועיצב וסידר, אך השאיר בו דבר מה שלא הפך לטוב? מדוע כך? האם לא הייתה בו גבורה להפוך ולשנות את הכל, כך ששום רע לא יוותר בו, בראותנו כי הוא כל-יכול? ולבסוף, מדוע ירצה ליצור ממנו דבר מה כלל, ולא לגרום לו, באותה כל-יכולת, שלא להיות כלל? או שמא יכול היה להיות בניגוד לרצונו? או אם היה קיים לנצח, מדוע הניח לו להיות כך במשך חללי זמן אינסופיים בעבר, וחפץ זמן כה רב לאחר מכן ליצור ממנו דבר מה? או אם חפץ לפתע כעת לבצע דבר מה, הרי שזאת היה על הכל-יכול לבצע: שאותו חומר רע לא יהיה קיים, והוא לבדו יהיה הכל, הטוב האמיתי, העליון והאינסופי. או אם לא היה זה טוב שהוא שהיה טוב לא יעצב ויברא גם דבר מה שיהיה טוב, אזי, לאחר שאותו חומר רע יסולק ויהפוך ללא-כלום, יכול היה לעצב חומר טוב, שממנו יברא את הכל. שכן לא היה כל-יכול לו לא יכול היה לברוא דבר מה טוב ללא עזרת אותו חומר שהוא עצמו לא ברא. מחשבות אלו הפכתי בלבבי האומלל, הגדוש בדאגות מכרסמות ביותר, פן אמות בטרם אמצא את האמת; ובכל זאת אמונת משיחך, אדוננו ומושיענו, המוצהרת בכנסייה הקתולית, הייתה קבועה בחוזקה בלבי; בנקודות רבות אמנם עדיין לא מעוצבת ומתנדנדת מכלל הדוקטרינה, אך דעתי לא עזבה אותה כליל, אלא קלטה ממנה יותר ויותר מדי יום.

עד זמן זה כבר דחיתי את ניחושי השקר וההזיות חסרות החסידות של האסטרולוגים. יתוודו לך רחמיך, מתוך מעמקי נשמת, גם על זאת, אלוהי. שכן אתה, אתה כליל (שכן מי עוד משיבנו ממות כל הטעויות, מלבד החיים שאינם יכולים למות, והחכמה שאינה זקוקה לאור ומאירה את הדעות הזקוקות לו, שבאמצעותה מנוהל היקום עד לעלי האילנות המסתחררים?) – אתה התקנת מענה לעקשנותי שבה נאבקתי בוינדיקיאנוס, זקן שנון, ובנבידיוס, צעיר בעל כישרונות נפלאים; הראשון בטענו בתוקף והאחרון באומרו לעיתים קרובות (אף כי בספק מה): "שאינן אמנות כזו שבאמצעותה צופים את הבאות, אלא שהשערות בני האדם הן סוג של הגרלה, ומתוך דברים רבים שאמרו שיקרו, חלקם אכן קרו, מבלי דעת של האומרים זאת, שנתקלו בכך בשל ריבוי דבריהם". התקנת לי אז חבר, שלא היה מתייעץ ברשלנות באסטרולוגים; וגם לא היה בקי באותן אמוניות, אלא (כפי שאמרתי) מתייעץ בהן מתוך סקרנות, ובכל זאת ידע דבר מה, שאמר כי שמע מאביו, שעד כמה הרחיק לכת בערעור הערכה של אותה אמונה – הוא לא ידע. איש זה, פירמינוס שמו, שזכה לחינוך חופשי והיה מלומד היטב ברטוריקה, התייעץ עמי, כמי שיקר לו מאוד, מה אני חושב, לפי מה שכינה "מערכות הכוכבים" שלו, על עניינים מסוימים שלו שבהם עלו תקוותיו הארציות; ואני, שכאן כבר החילותי לנטות לעבר דעתו של נבידיוס, לא סירבתי לגמרי לשער ולומר לו מה שעלה בדעתי הבלתי מוחלטת; אך הוספתי כי משוכנע אני כעת כמעט לגמרי שאלו הם רק דברי הבל ריקים ומגוחכים. על כך סיפר לי כי אביו היה סקרן מאוד לגבי ספרים כאלו, והיה לו חבר נלהב בהם כמוהו, אשר בלימוד ובהתייעצות משותפת הלהיבו את תשוקתם לצעצועים אלו, עד שהיו בוחנים את הרגעים שבהם אפילו חיות אילמות שגדלו בבתיהם המליטו, ואז בוחנים את מיקום השמיים היחסי, כדי לערוך ניסויים חדשים באמונות כביכול זו. הוא אמר אז כי שמע מאביו, שבאותו זמן שאמו עמדה ללדת אותו, את פירמינוס, הייתה שפחה אחת של אותו חבר של אביו גם היא הרה, דבר שלא נעלם מעיני אדונה, שדאג בשקידה מדויקת ביותר לדעת את זמני הלידה אפילו של גוריו. וכך קרה (האחד עבור אשתו והשני עבור שפחתו, בתצפית הזהירה ביותר, בספירת ימים, שעות, ואף החלוקות הקטנות של השעות) ששתיהן ילדו באותו רגע; כך ששניהם נאלצו להודות באותן מערכות כוכבים, עד לנקודות הדקות ביותר, האחד עבור בנו והשני עבור עבדו שנולד זה עתה. שכן ברגע שהנשים החלו בצירי הלידה, כל אחד מהם הודיע לשני מה קרה בביתו, ושליחים היו מוכנים להישלח זה לזה ברגע שיקבלו הודעה על הלידה הממשית, דבר שהכינו בקלות, כל אחד בתחומו, כדי לתת ידיעה מיידית. כך נפגשו שליחי שני הצדדים, הוא טען, במרחק כה שווה מכל בית שאיש מהם לא יכול היה למצוא כל הבדל במיקום הכוכבים או בכל נקודה דקה אחרת; ובכל זאת פירמינוס, שנולד למעמד רם בבית הוריו, רץ את נתיבו בשבילים המוזהבים של החיים, גדל

בעושר, הועלה לכבוד; בעוד שאותו עבד המשיך לשרת את אדוניו, ללא כל הקלה בעולו, כפי שסיפר לי פירמינוס שהכירו.

בשמעי ובאמיני לדברים אלו, שסופרו על ידי אדם בעל אמינות כזו, כל התנגדותי התפוגגה; ותחילה ניסיתי להשיב את פירמינוס עצמו מאותה סקרנות, באומרי לו כי בבחינת מערכת הכוכבים שלו, לו היה עליי לנבא נכונה, הייתי צריך לראות בהם הורים נכבדים בקרב שכניהם, משפחה אצילית בעירם, ייחוס רם, חינוך טוב, למידה חופשית. אך לו אותו עבד היה מתייעץ עמי על אותן מערכות כוכבים, מאחר שהן היו גם שלו, היה עליי שוב (לומר לו באמת רבה מדי) לראות בהן מוצא שפל ביותר, מצב של עבדות וכל דבר אחר המנוגד לחלוטין לראשון. מניין אם כן, לו דיברתי אמת, הייתי מדבר באופן שונה מאותן מערכות כוכבים, או לו דיברתי אותו דבר, הייתי דובר שקר; מכאן נבע בוודאות מוחלטת שכל דבר שנאמר באמת מתוך בחינת מערכות הכוכבים, נאמר לא מתוך אמונת אלא מתוך יד המקרה; וכל שנאמר בשקר, לא היה מתוך בערות באמונת, אלא מתוך כישלון המקרה.

לאחר שנפתח כך הפתח, בהוגי עם עצמי בדברים דומים, למען איש מאותם הוזים (המתפרנסים ממשלח יד כזה ואשר השתוקקתי לתקוף ולהפריך בלעג) לא יוכל לטעון נגדי כי פירמינוס דיווח לי שקר או אביו לו; הפניתי את מחשבותי לאלו שנולדו תאומים, אשר לרוב יוצאים מן הרחם כה קרובים זה לזה, שהמרווח הקטן (ככל שייחסו לו עוצמה בטבע הדברים) אינו יכול להירשם בתצפית אנושית, או להתבטא כלל באותן דמויות שהאסטרוטולוג אמור לבחון כדי לפסוק נכונה. ובכל זאת הם אינם יכולים להיות נכונים: שכן בהביטו באותן דמויות עצמן, היה עליו לנבא אותו דבר על עשו ועל יעקב, בעוד שאותו דבר לא קרה להם. לכן הוא חייב לדבר שקר; או אם אמת, אזי בהביטו באותן דמויות, אסור לו לתת אותה תשובה. לא על ידי אמונת, אם כן, אלא על ידי יד המקרה, ידבר הוא אמת. שכן אתה, אדוני, שליט היקום הצדיק מכל, בעוד המתיעצים והנשאלים אינם יודעים זאת, פועל בהשראתך הנסתרת כך שהמתייעץ ישמע את אשר, לפי הגמול הנסתר של הנשמות, עליו לשמוע, מתוך מעמקי משפטך הצדק שאין לחקור, אשר לו אל יאמר אדם: מה זה? למה זה? אל יאמר כך, כי אדם הוא.

כעת אם כן, הו עוזרי, התרת אותי מאותן כבלים; וחיפשתי "מניין הרע", ולא מצאתי דרך. אך לא הנחת לי בשום תהפוכות מחשבה להיסחף מן האמונה שבה האמנתי שאתה קיים, ושמעותך בלתי ניתנת לשינוי, ושיש לך דאגה לבני אדם ותשפוט אותם, ושבמשיח בנך, אדוננו, ובכתבי הקודש, שסמכות כנסייתך הקתולית דחקה בי, הצבת את דרך ישועת האדם לאותם חיים שעתידים להיות לאחר מוות זה. דברים אלו בהיותם בטוחים וקבועים ללא זיע בדעתי, חיפשתי בחרדה "מניין היה הרע?". מה היו חבלי לבי ההרה, אילו גניחות, הו אלוהי! ובכל זאת אפילו שם היו אוזניך פתוחות, ואני לא ידעתי זאת; וכאשר בשתיקה חיפשתי בעוצמה, אותן חרטות שקטות של נשמות היו זעקות עזות אל רחמיך. אתה ידעת מה סבלתי, ואיש לא ידע. שכן מה היה זה אשר זוקק משם דרך לשוני אל אוזני חבריי הקרובים ביותר? האם כל המולת נשמותי, שלא הזמן ולא הדיבור הספיקו לה, הגיעה אליהם? ובכל זאת עלה הכל לשמיעתך, כל אשר שאגתי מנהמת לבי; ותאוותי הייתה לנגדך, ואור עיניי לא היה עמי: שכן זה היה בפנים, ואני בחוץ; וזה לא היה מוגבל למקום, אך אני הייתי נתון לדברים המצויים במקום, אך שם לא מצאתי מנוח, והם לא קיבלו אותי כך שאוכל לומר "די לי", "טוב לי"; וגם לא הניחו לי עדיין לשוב אחור, למקום שבו היה יכול להיות לי טוב דיו. שכן לדברים אלו הייתי נעלה, אך נחות ממך; ואתה שמחתי האמיתית כאשר אני מוכנע לך, ואתה הכנעת לי את אשר בראת מתחתי. וזה היה המזג הנכון, ואזור הביניים של ביטחוני: להישאר בצלמך, ועל ידי שירותך, למשול בגוף. אך כאשר קמתי בגאווה נגדך, ורצתי נגד האדון בצוואר עתק, בבליטות העבות של מגניי, אפילו הדברים הנחותים הללו הושמו מעליי, ולחצו אותי מטה, ובשום מקום לא היה מרגוע או מרחב נשימה. הם פגשו את מבטי מכל עבר בערימות ובלהקות, ובמחשבה עלו דמויותיהם מאלוהי, בעוד מבקש אני לשוב אליך, כאילו אמרו לי: "לאן תלך, בלתי ראוי וטמא?". ודברים אלו צמחו מתוך פצע; שכן אתה "הכנעת גאים כחלל", ומתוך נפחותי שלי הופרדתי ממך; אכן, פניי התפוחים מגאווה סגרו את עיניי.

אך אתה, אדוני, שוכן לעד, ועם זאת לא לעד תכעס עלינו; כי חסת על עפרנו ואפרנו, והיה הדבר רצוי בעיניך לעצב מחדש את עיוותי; ובדורבנות פנימיים עוררתי, שאהיה חסר מנוח, עד אשר תתגלה לעיניי הפנימיות.

כך, ביד הנסתרת של רפואתך הופחתה נפחותי, וראיית דעתי המעורפלת והמוטרדת, על ידי משיחות צורבות של צער מרפא, נרפאה מיום ליום.

ואתה, בחפצך תחילה להראות לי כיצד אתה "מתייצב נגד הגאים אך לענווים נותן חסד", ובאיזה מעשה כביר של רחמיק התווית לבני האדם את דרך הענווה בכך שדברך היה לבשר ושכן בתוך בני האדם – זימנת לי, באמצעות אדם אחד המנופח בגאווה חסרת טבע, ספרים מסוימים של האפלטוניסטים, שתורגמו מיוונית ללטינית. ושם קראתי, אמנם לא באותן מילים ממש אך באותה כוונה בדיוק, הנתמכת בסיבות רבות ומגוונות, כי "בראשית היה הדבר, והדבר היה עם האלוהים, ואלוהים היה הדבר: הוא היה בראשית עם האלוהים: הכל נהיה על ידו, ומבלעדיו לא נהיה כל אשר נהיה: אשר נהיה בו הוא חיים, והחיים היו אור בני האדם, והאור מאיר בחושך, והחושך לא השיגו". וכי נשמת האדם, אף שהיא מעידה על האור, אינה היא עצמה אותו אור; אלא דבר האלוהים, בהיותו אלוהים, הוא האור האמיתי המאיר לכל אדם הבא לעולם. וכי היה בעולם, והעולם נהיה על ידו, והעולם לא הכירו. אך את זאת – כי בא אל שלו ושלו לא קיבלוהו, אך לכל אלה אשר קיבלוהו נתן כוח להיות בני אלוהים, למאמינים בשמו – את זאת לא קראתי שם.

שוב קראתי שם, כי אלוהים הדבר נולד לא מדם ולא מחפץ הבשר ולא מחפץ גבר, כי אם מאלוהים. אך כי "הדבר נהיה בשר ושכן בתוכו", זאת לא קראתי שם. שכן מצאתי באותם ספרים שנאמר בדרכים רבות ומגוונות כי הבן היה בדמות האב, ולא חשב זאת לגזל להיות שווה לאלוהים, מאחר שבטבעו היה מאותה המהות. אך כי "הוא הריק את עצמו, בלבשו דמות עבד, ונהיה בדמות בני אדם, וכשנמצא בתכונתו כאדם השפיל את עצמו וציית עד מוות, ואף מוות בצלב: ועל כן הגביהו אלוהים מן המתים ונתן לו שם נעלה על כל שם, למען תכרע בשם ישוע כל ברך, בשמים ובארץ ומתחת לארץ, וכל לשון תודה כי אדוננו ישוע המשיח הוא בכבוד אלוהים האב" – את אלה אין באותם ספרים. שכן כי לפני כל הזמנים ומעל לכל הזמנים בנך יחידך נותר בלתי משתנה, נצחי עמך, וממלאו מקבלות הנשמות למען יהיו מבורכות, וכי על ידי השתתפות בחכמה השוכנת בהן הן מתחדשות למען יהיו חכמות – זאת יש שם. אך כי בעתו מת בעד הרשעים, וכי על בנך יחידך לא חסת אלא נתת אותו בעד כולנו – זאת אין שם. שכן הסתרת דברים אלו מן החכמים וגילית אותם לעוללים; למען יבואו אליו כל העמלים והעמוסים והוא יניח להם, כי הוא עניו ושפל רוח; ואת הענווים הוא מדריך במשפט, ואת העדינים הוא מלמד את דרכיו, בראותו את שפלותנו ועמלנו וסולח לכל חטאותינו. אך אלה הנישאים בהילוכם הרם של למידה נעלה-כביכול, אינם שומעים אותו האומר: "למדו ממני, כי עניו אני ושפל רוח, ותמצאו מרגוע לנפשותיכם". אף כי הכירו את האלוהים, לא כיבדוהו כאלוהים ולא הודו לו, אלא הפכו להבל במחשבותיהם, ולבם הכסיל הוחשך; באומרם כי חכמים הם, הפכו לסכלים.

ועל כן קראתי שם גם כי הם המירו את כבוד טבעך חסין הריקבון באילילים ובצורות שונות, בדמות צלם אדם הנתון לריקבון, ובעופות ובהמות ורמסים; כלומר, באותו מאכל מצרי שבעבורו איבד עשו את בכורתו, שכן עמך הבכור עבד לראש בהמה מרובעת רגליים במקומך; בפנותם בלבם חזרה למצרים, ובהכפיפם את צלמך – נשמתם שלהם – לפני צלם עגל אוכל עשב. דברים אלו מצאתי כאן, אך לא ניזונתי מהם. שכן חפצת, אדוני, להסיר את חרפת הגריעה מיעקב, למען יעבוד הבוגר את הצעיר; וקראת לגויים אל נחלתך. ואני באתי אליך מקרב הגויים; ונתתי דעתי על הזהב אשר חפצת שעמך ייקח ממצרים, בראותי כי שלך הוא בכל אשר יהיה. ולאתונאים אמרת על ידי שליחך, כי כך אנו חיים, נעים וקיימים, כפי שאמר אחד ממשריהם. ואכן הספרים ההם משם באו. אך לא נתתי דעתי על אלילי מצרים אשר להם עבדו בזהבך, אלה שהמירו את אמת האלוהים בשקר, ויעבדו וישרתו את הנברא יותר מן הבורא.

ומהיותי מזהר משם לשוב אל עצמי, נכנסתי אל תוך פנימיותי, כשאתה מדריכי; ויכולתי, כי הייתי לי לעוזר. ונכנסתי וראיתי בעין נשמתי (כזו שהייתה), מעל לאותה עין של נשמתי, מעל לדעתי, את האור הבלתי משתנה. לא האור הרגיל הזה, אשר כל בשר יכול להביט בו, ואף לא אור גדול יותר מאותו סוג, כאילו זוהר זה היה מאיר שבעתיים ובגודלו תופס את כל החלל. לא כזה היה האור ההוא, אלא אחר, אכן שונה מאוד מאלה. ולא היה הוא מעל לנשמתי כפי שהשמן מעל למים, ואף לא כשמיים מעל לארץ; אלא מעל לנשמתי משום שהוא עשני, ואני מתחתיו משום שנעשיתי על ידו. היודע את האמת יודע מהו אותו אור; והיודע אותו יודע את הנצח. האהבה יודעת אותו. הו אמת שהיא נצח! ואהבה שהיא אמת! ונצח שהוא אהבה! אתה אלוהי, אליך אני נאנח יומם ולילה. כשראשונה הכרתיך, הרמתני למען אראה כי יש את אשר אראה, וכי עדיין לא הייתי כזה

שיכול לראות. והדפת לאחור את חולשת ראייתי, בהקרינך עליי את קרני אורך בעוצמה רבה, ורעדתי מאהבה ומיראה: ותפסתי כי רחוק אני ממך, בארץ חוסר-הדמיון, כאילו שמעתי את קולך זה ממרומים: "אני המאכל לאנשים בוגרים; גדל, ותיזון ממני; ולא אתה תמיר אותי לתוכך כמאכל בשרך, אלא אתה תומר לתוכי". ולמדתי כי על עוון ייסרת איש, ותמס כעש נשמתו. ואמרתי: "האם האמת היא לא-כלום משום שאינה מופצת דרך חלל סופי או אינסופי?". וקראת אליי מרחוק: "אכן, אהיה אשר אהיה". ושמעתי כפי שהלב שומע, ולא היה בי מקום לספק, וקל היה לי יותר לספק בחיי מאשר בכך שהאמת אינה קיימת, שהרי היא נראית בבירור במושכלות שבמעשים.

והבטתי ביתר הדברים שמתחתיך, ותפסתי כי הם לא לגמרי קיימים ולא לגמרי אינם קיימים; שכן קיימים הם מאחר שהם ממך, אך אינם קיימים משום שאינם מה שאתה. שכן באמת קיים הוא זה שיותר ללא שינוי. ולי קרבת אלוהים טוב; כי אם לא אעמוד בו, לא אוכל לעמוד בעצמי; אך הוא העומד בעצמו, מחדש את הכל. ואתה אדוני אלוהי, כי לא תצטרך לטובתי.

ונגלה לי כי אותם דברים טובים הם, למרות שהם נשחתים; לו לא היו טובים במידה מסוימת לא יכלו להישחת: שכן לו היו הטוב העליון היו חסיני ריקבון, ולו לא היו טובים כלל לא היה בהם דבר שיישחת. שכן ההשחתה מזיקה, אך אלא אם כן תגרע מן הטוב, לא תוכל להזיק. או אם כן שההשחתה אינה מזיקה, דבר שאינו ייתכן; או, מה שוודאי ביותר, כל הנשחת נגרע ממנו הטוב. אך אם יגרע מהם כל הטוב, יחדלו מלהיות. שכן אם יהיו קיימים ולא יוכלו עוד להישחת, יהיו טובים מבעבר, כי יעמדו ללא ריקבון. ומה מפלצתי יותר מאשר לטעון שדברים הופכים לטובים יותר על ידי איבוד כל טובם? לפיכך, אם יגרע מהם כל הטוב, לא יהיו עוד. על כן כל עוד הם קיימים, טובים הם: לפיכך כל הקיים הוא טוב. אותו רע שחיפשתי מניין הוא – אינו שום מהות; שכן לו היה מהות, היה טוב. כי או שהיה מהות חסינת ריקבון, ובכך טוב עליון, או שהיה מהות נשחתת; אשר לו לא הייתה טובה, לא יכלה להישחת. תפסתי אפוא ונגלה לי כי עשית את כל הדברים טובים, ואין כל מהות כלל אשר לא עשית; ובשל כך שלא עשית את כל הדברים שווים, על כן קיימים כל הדברים; כי כל אחד הוא טוב, והכל יחד טוב מאוד, כי אלוהינו עשה את הכל טוב מאוד.

ולך אין כל דבר רע כלל: אכן, לא רק לך אלא גם לבריאתך ככלל, כי אין דבר מחוץ לה אשר יפרוץ פנימה וישחית את הסדר אשר קבעת לה. אך בחלקיה, דברים מסוימים, משום שאינם בהרמוניה עם דברים אחרים, נחשבים לרעים; בעוד אותם דברים ממש נמצאים בהרמוניה עם אחרים והם טובים; ובעצמם טובים הם. וכל הדברים הללו שאינם בהרמוניה זה עם זה, נמצאים בהרמוניה עם החלק התחתון שאנו מכנים ארץ, שיש לה רקיע מעון ורוחני משלה המתאים לה. חלילה לי אם כן לומר "דברים אלו לא צריכים להיות": שכן לו ראיתי רק אותם, הייתי אמנם עורג לטוב יותר; אך עדיין היה עליי להללך אפילו עבור אלה לבדם; כי "הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות, אש וברד שלג וקיטור רוח סערה עושה דברו; ההרים וכל גבעות עץ פרי וכל ארזים; החיה וכל בהמה רמש וציפור כנף; מלכי ארץ וכל לאומים שרים וכל שופטי ארץ; בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים יהללו את שמך". אך כאשר מהשמיים יהללך אלה, יהללך אלוהינו במרומים כל מלאכך, כל צבאותיך, שמש וירח, כל כוכבי אור, שמי השמיים והמים אשר מעל השמיים יהללו את שמך – לא ערגתי עוד לדברים טובים יותר, כי הגיתי את הכל; ובמשפט בריא יותר תפסתי כי הדברים העליונים טובים מאלו התחתונים, אך הכל יחד טוב מהעליונים לבדם.

אין יושר בהם, באלה אשר דבר מבריאתך אינו לרצונם: כפי שלא היה בי, כאשר הרבה ממה שעשית לא היה לרצוני. ומשום שנשמתו לא העזה שלא להיות מרוצה מאלוהי, חפצה היא שלא להחשיב כשלך את אשר לא רצתה בו. מכאן פנתה לדעת שתי המהויות, ולא מצאה מנוח אלא דיברה הבלים. ובשובה משם עשתה לעצמה אלוהים דרך חללים אינסופיים; וחשבה כי זה אתה, והניחה אותו בלבבה; ושוב הפכה למקדש לאליל שלה, המתועב בעיניך. אך לאחר שהרגעת את ראשי, מבלי שאדע, ועצמת את עיניי מראות שווא, חדלתי מעט מעצמי הקודם וטירופי נרדם; והתעוררתי בך, וראיתיך אינסופי, אך בדרך אחרת, וראייה זו לא מן הבשר נגזרה.

והבטתי שוב בדברים האחרים; וראיתי כי לך הם חבים את קיומם; והכל תחווים בך: אך בדרך שונה; לא כנמצאים בחלל; אלא משום שאתה מחזיק את כל הדברים בידך באמתך; וכל הדברים אמיתיים הם ככל שהם

קיימים, ואין כל שקר, אלא כאשר נחשב כקיים מה שאינו. וראיתי כי כל הדברים נמצאים בהרמוניה, לא רק עם מקומותיהם אלא עם עתותיהם. וכי אתה, שהוא לבדו נצחי, לא החילות לעבוד לאחר חללי זמן לאין מספר שחלפו; שכן כל חללי הזמן, אלו שעברו ואלו שיעברו, אינם הולכים ואינם באים אלא דרך, פועל ועומד.

ותפסתי ומצאתי כי אין זה מוזר שהלחם הנעים לחך בריא הוא מאוס לחולה: ולעיניים כואבות האור מעיק, אשר לבריאות הוא מענג. וצדקתך אינה לרצון הרשעים; קל וחומר הצפע והרמשים, אשר בראת טובים, בהתאימם לחלקים התחתונים של בריאתך, שאליהם גם הרשעים עצמם מתאימים; וזאת ככל שהם דומים לך פחות; אך ליצורים העליונים ככל שהם הופכים דומים לך יותר. וניסיתי להבין מהו עוון, ומצאתי כי אינו מהות, אלא עיוות הרצון, הסר ממך, אלוהים העליון, לעבר דברים תחתונים אלה, המשליך את קרביו ומתנפח כלפי חוץ.

ותמהתי כי כעת אהבתי אותך, ולא שום חזיון שווא במקומך. ובכל זאת לא התמדתי להתענג על אלוהי; אלא נישאתי אליך ביופך, ומהרה הורדתי ממך בכובד משקלי, שוקע בצער אל הדברים התחתונים הללו. משקל זה היה הרגל הבשר. אך נותרה עמי זכירה שלך; ולא פקפקתי בשום דרך כי ישנו אחד שאליו אוכל לדבוק, אלא שעדיין לא הייתי כזה שיכול לדבוק בך: שכן הגוף הנשחת מכביד על הנשמה, ומשכן הארץ מטה מטה את הדעת המהרהרת בדברים רבים. ובטוח הייתי ביותר כי "נעלמיו מיום ברוא עולם במושכלות שבמעשיו ייראו", גם כוחו הנצחי ואלוהותו. שכן בבוחני מניין באה הערצתי ליופיים של גופים שמימיים או ארציים; ומה סייע לי לשפוט נכונה דברים משתנים ולפסוק "זה צריך להיות כך, וזה לא"; בבוחני, אומר אני, מניין נבע שיפוט זה, בראותי כי אכן שפטתי כך, מצאתי את הנצח הבלתי משתנה והאמיתי של האמת מעל לדעתי המשתנה. וכך בהדרגה עברתי מהגופים אל הנשמה, אשר דרך חושי הגוף תופסת; ומשם אל כוחה הפנימי, שאליו חושי הגוף מציגים דברים חיצוניים, המקום שאליו מגיעים כוחות הבהמות; ומשם שוב אל כוח התבונה, שאליו מועבר כל המתקבל מחושי הגוף כדי שיישפט. אשר במוצאו את עצמו גם הוא כדבר משתנה בתוכי, רומם עצמו אל הבנתו שלו, ומשך את מחשבותי מכוח ההרגל, בנסיגו מאותן להקות של חזיונות שווא סותרים; למען ימצא מהו אותו אור שבו הוא נשטף, כאשר ללא כל ספק זעק "כי הבלתי משתנה עדיף על המשתנה"; שכן מכאן ידע את אותו בלתי משתנה, אשר לולא הכירו בדרך כלשהי, לא היה לו בסיס בטוח להעדיפו על המשתנה. וכך במבזק של מבט רועד אחד הגיע אל "זה אשר קיים". ואז ראיתי את נעלמך מובנים דרך הדברים שנעשו. אך לא יכולתי לקבע שם את מבטי; וחולשתי נהדפה לאחור, והושלכתי שוב אל הרגליי הרגילים, נושא עמי רק זכירה אוהבת של הדבר, וכיסופים למה שכאילו הרחתי את ניחוחו אך טרם יכולתי להיזון ממנו.

אז חיפשתי דרך להשיג כוח המספיק להתענג עליך; ולא מצאתיה, עד אשר חיבקתי את אותו מתווך בין אלוהים לבני אדם, האדם ישוע המשיח, שהוא מעל הכל, אל מבורך לעולמים, הקורא אליי ואומר: "אנוכי הדרך והאמת והחיים", והמערב את אותו מאכל שלא הייתי מסוגל לקבלו, עם בשרנו. שכן "הדבר נהיה בשר", למען חכמתך, שבה בראת את הכל, תספק חלב למצבנו הינקותי. שכן לא אחזתי באדוני ישוע המשיח, אני, המושפל, אל המושפל; ולא ידעתי עדיין לאן חולשתי תדריכנו. שכן דברך, האמת הנצחית, הנעלה בהרבה מעל החלקים הגבוהים של בריאתך, מרים את המוכנעים אליו; אך בעולם תחתון זה בנה לעצמו משכן צנוע מחמרנו, למען ישפיל מעצמם את אלו שיסכימו להיות מוכנעים, ויביאם אליו; בשיכוך נפחותם ובטיפוח אהבתם; לבל ימשיכו הלאה בביטחון עצמי, אלא יסכימו להפוך לחלשים, בראותם לפני רגליהם את האלוהות חלשה על ידי לבישת כותנות עורנו; ובהיותם עייפים, ישליכו עצמם עליו, והוא בקומו, ירימם.

אך אני חשבתי אחרת; בהגותי את אדוני המשיח רק כאדם בעל חכמה נעלה, אשר אין איש יכול להשתוות אליו; במיוחד משום שנולד באופן מופלא מבתולה, נראה כי בהתאם לכך, דרך הדאגה האלוהית לנו, השיג את אותה רוממות גדולה של סמכות, כדוגמה לבוז לדברים זמניים למען השגת חיי נצח. אך איזה מסתורין טמון ב"הדבר נהיה בשר", אפילו לא יכולתי לדמיין. רק למדתי ממה שנמסר לנו בכתובים עליו כי אכל, ושתה, ישן, הלך, שמח ברוח, היה עצוב, התדיין; כי הבשר לא דבק בעצמו בדברך, אלא עם הנשמה והדעת האנושית. הכל יודעים זאת המכירים את חוסר ההשתנות של דברך, אשר כעת ידעתי ככל שיכולתי, ולא פקפקתי בכך כלל. שכן להניע את איברי הגוף ברצון או לא, להיות מונע על ידי רגש כלשהו או לא, למסור דברי חכמה דרך סימנים אנושיים או לשמור על שתיקה – כל אלה שייכים לנשמה ולדעת הנתונות לשינוי. ואלו היו דברים אלו

נכתבים עליו בשקר, הרי שכל השאר היה מסתכן באותה אשמה, ולא הייתה נותרת באותם ספרים כל אמונה מושיעה למין האנושי. מאחר שנכתבו באמת, הכרתי באדם מושלם במשיח; לא גוף אדם בלבד, ואף לא עם הגוף נשמה חשה ללא נשמה תבונית, אלא אדם ממש; אשר לא רק בהיותו דמות של אמת, אלא בשל מצוינות גדולה מסוימת של טבע אנושי והשתתפות מושלמת יותר בחכמה, שפטתי כי הוא עדיף על פני אחרים. אך אליפיוס דמיון שהקתולים מאמינים כי אלוהים לבוש בבשר כך שמלבד אלוהים ובשר לא הייתה כלל נשמה במשיח, ולא חשב כי דעת אנושית יוחסה לו. ומשום שהיה משוכנע היטב כי הפעולות המתועדות עליו יכולות להתבצע רק על ידי יצור חי ותבוני, התקדם לאט יותר לעבר האמונה הנוצרית. אך בהבינו לאחר מכן כי זו הייתה טעותם של המינים האפולינריים, שמח והתאים עצמו לאמונה הקתולית. אך מעט מאוחר יותר, מודה אני, למדתי כיצד באותה אמירה "הדבר נהיה בשר", מובחנת האמת הקתולית מהשקר של פוטינוס. שכן דחיית המינים גורמת לעיקרי כנסייתך ולדוקטרינה הבריאה לבלוט בבירור רב יותר. שכן "צריך שיהיו גם כתות, למען ייוודעו המאוששים מקרב החלשים".

ואתה, בחפצך תחילה להראות לי כיצד אתה "מתייצב נגד הגאים אך לענווים נותן חסד", ובאיזה מעשה כביר של רחמין התווית לבני האדם את דרך הענווה בכך שדברך היה לבשר ושכן בתוך בני האדם – זימנת לי, באמצעות אדם אחד המנופח בגאווה חסרת טבע, ספרים מסוימים של האפלטוניסטים, שתורגמו מיוונית ללטינית. ושם קראתי, אמנם לא באותן מילים ממש אך באותה כוונה בדיוק, הנתמכת בסיבות רבות ומגוונות, כי "בראשית היה הדבר, והדבר היה עם האלוהים, ואלוהים היה הדבר: הוא היה בראשית עם האלוהים: הכל נהיה על ידו, ומבלעדיו לא נהיה כל אשר נהיה: אשר נהיה בו הוא חיים, והחיים היו אור בני האדם, והאור מאיר בחושך, והחושך לא השיגו". וכי נשמת האדם, אף שהיא מעידה על האור, אינה היא עצמה אותו אור; אלא דבר האלוהים, בהיותו אלוהים, הוא האור האמיתי המאיר לכל אדם הבא לעולם. וכי היה בעולם, והעולם נהיה על ידו, והעולם לא הכירו. אך את זאת – כי בא אל שלו ושלו לא קיבלוהו, אך לכל אלה אשר קיבלוהו נתן כוח להיות בני אלוהים, למאמינים בשמו – את זאת לא קראתי שם.

שוב קראתי שם, כי אלוהים הדבר נולד לא מדם ולא מחפץ הבשר ולא מחפץ גבר, כי אם מאלוהים. אך כי "הדבר נהיה בשר ושכן בתוכנו", זאת לא קראתי שם. שכן מצאתי באותם ספרים שנאמר בדרכים רבות ומגוונות כי הבן היה בדמות האב, ולא חשב זאת לגזל להיות שווה לאלוהים, מאחר שבטבעו היה מאותה המהות. אך כי "הוא הריק את עצמו, בלבשו דמות עבד, ונהיה בדמות בני אדם, וכשנמצא בתכונתו כאדם השפיל את עצמו וציית עד מוות, ואף מוות בצלב: ועל כן הגביהו אלוהים מן המתים ונתן לו שם נעלה על כל שם, למען תכרע בשם ישוע כל ברך, בשמים ובארץ ומתחת לארץ, וכל לשון תודה כי אדוננו ישוע המשיח הוא בכבוד אלוהים האב" – את אלה אין באותם ספרים. שכן כי לפני כל הזמנים ומעל לכל הזמנים בנך יחידך נותר בלתי משתנה, נצחי עמך, וממלאו מקבלות הנשמות למען יהיו מבורכות, וכי על ידי השתתפות בחכמה השוכנת בהן הן מתחדשות למען יהיו חכמות – זאת יש שם. אך כי בעתו מת בעד הרשעים, וכי על בנך יחידך לא חסת אלא נתת אותו בעד כולנו – זאת אין שם. שכן הסתרת דברים אלו מן החכמים וגילית אותם לעוללים; למען יבואו אליו כל העמלים והעמוסים והוא יניח להם, כי הוא עניו ושפל רוח; ואת הענווים הוא מדריר במשפט, ואת העדינים הוא מלמד את דרכיו, בראותו את שפלותנו ועמלנו וסולח לכל חטאותינו. אך אלה הנישאים בהילוכם הרם של למידה נעלה-כביכול, אינם שומעים אותו האומר: "למדו ממני, כי עניו אני ושפל רוח, ותמצאו מרגוע לנפשותיכם". אף כי הכירו את האלוהים, לא כיבדוהו כאלוהים ולא הודו לו, אלא הפכו להבל במחשבותיהם, ולבם הכסיל הוחשך; באומרם כי חכמים הם, הפכו לסכלים.

ועל כן קראתי שם גם כי הם המירו את כבוד טבעך חסין הריקבון באילילים ובצורות שונות, בדמות צלם אדם הנתון לריקבון, ובעופות ובהמות ורמסים; כלומר, באותו מאכל מצרי שבעבורו איבד עשו את בכורתו, שכן עמך הבכור עבד לראש בהמה מרובעת רגליים במקומך; בפנותם בלבם חזרה למצרים, ובהכפיפם את צלמך – נשמתם שלהם – לפני צלם עגל אוכל עשב. דברים אלו מצאתי כאן, אך לא ניזונתי מהם. שכן חפצת, אדוני, להסיר את חרפת הגריעה מיעקב, למען יעבוד הבוגר את הצעיר; וקראת לגויים אל נחלתך. ואני באתי אליך מקרב הגויים; ונתתי דעתי על הזהב אשר חפצת שעמך ייקח ממצרים, בראותי כי שלך הוא בכל אשר יהיה. ולאתונאים אמרת על ידי שליחך, כי כך אנו חיים, נעים וקיימים, כפי שאמר אחד ממשורריהם. ואכן הספרים ההם משם באו. אך לא נתתי דעתי על אלילי מצרים אשר להם עבדו בזהבך, אלה שהמירו את אמת האלוהים בשקר, ויעבדו וישרתו את הנברא יותר מן הבורא.

ומהיותי מזהר משם לשוב אל עצמי, נכנסתי אל תוך פנימיותי, כשאתה מדריכי; ויכולתי, כי היית לי לעוזר. ונכנסתי וראיתי בעין נשמת (כזו שהייתה), מעל לאותה עין של נשמת, מעל לדעת, את האור הבלתי משתנה. לא האור הרגיל הזה, אשר כל בשר יכול להביט בו, ואף לא אור גדול יותר מאותו סוג, כאילו זוהר זה היה מאיר שבעתים ובגודלו תופס את כל החלל. לא כזה היה האור ההוא, אלא אחר, אכן שונה מאוד מאלה. ולא היה הוא מעל לנשמת כפי שהשמן מעל למים, ואף לא כשמיים מעל לארץ; אלא מעל לנשמת משום שהוא עשני, ואני מתחתיו משום שנעשיתי על ידו. היודע את האמת יודע מהו אותו אור; והיודע אותו יודע את הנצח. האהבה יודעת אותו. הו אמת שהיא נצח! ואהבה שהיא אמת! ונצח שהוא אהבה! אתה אלוהי, אליך אני נאנח יומם ולילה. כשראשונה הכרתיך, הרמתני למען אראה כי יש את אשר אראה, וכי עדיין לא הייתי כזה שיכול לראות. והדפת לאחור את חולשת ראייתי, בהקרינך עליי את קרני אורך בעוצמה רבה, ורעדתי מאהבה ומיראה: ותפסתי כי רחוק אני ממך, בארץ חוסר-הדמיון, כאילו שמעתי את קולך זה ממרומים: "אני המאכל לאנשים בוגרים; גדל, ותזון ממני; ולא אתה תמיר אותי לתוכך כמאכל בשרך, אלא אתה תומר לתוכי". ולמדתי כי על עוון ייסרת איש, ותמס כעש נשמת. ואמרתי: "האם האמת היא לא-כלום משום שאינה מופצת דרך חלל סופי או אינסופי?". וקראת אליי מרחוק: "אכן, אהיה אשר אהיה". ושמעתי כפי שהלב שומע, ולא היה בי מקום לספק, וקל היה לי יותר לספק בחיי מאשר בכך שהאמת אינה קיימת, שהרי היא נראית בבירור במושכלות שבמעשים.

והבטתי ביתר הדברים שמתחתך, ותפסתי כי הם לא לגמרי קיימים ולא לגמרי אינם קיימים; שכן קיימים הם מאחר שהם ממך, אך אינם קיימים משום שאינם מה שאתה. שכן באמת קיים הוא זה שנותר ללא שינוי. ולי קרבת אלוהים טוב; כי אם לא אעמוד בו, לא אוכל לעמוד בעצמי; אך הוא העומד בעצמו, מחדש את הכל. ואתה אדוני אלוהי, כי לא תצטרך לטובתי.

ונגלה לי כי אותם דברים טובים הם, למרות שהם נשחתים; לו לא היו טובים במידה מסוימת לא יכלו להישחת: שכן לו היו הטוב העליון היו חסיני ריקבון, ולו לא היו טובים כלל לא היה בהם דבר שיישחת. שכן ההשחתה מזיקה, אך אלא אם כן תגרע מן הטוב, לא תוכל להזיק. או אם כן שההשחתה אינה מזיקה, דבר שאינו ייתכן; או, מה שוודאי ביותר, כל הנשחת נגרע ממנו הטוב. אך אם יגרע מהם כל הטוב, יחדלו מלהיות. שכן אם יהיו קיימים ולא יוכלו עוד להישחת, יהיו טובים מבעבר, כי יעמדו ללא ריקבון. ומה מפלצתי יותר מאשר לטעון שדברים הופכים לטובים יותר על ידי איבוד כל טובם? לפיכך, אם יגרע מהם כל הטוב, לא יהיו עוד. על כן כל עוד הם קיימים, טובים הם: לפיכך כל הקיים הוא טוב. אותו רע שחיפשתי מניין הוא – אינו שום מהות; שכן לו היה מהות, היה טוב. כי או שהיה מהות חסינת ריקבון, ובכך טוב עליון, או שהיה מהות נשחתת; אשר לו לא הייתה טובה, לא יכלה להישחת. תפסתי אפוא ונגלה לי כי עשית את כל הדברים טובים, ואין כל מהות כלל אשר לא עשית; ובשל כך שלא עשית את כל הדברים שווים, על כן קיימים כל הדברים; כי כל אחד הוא טוב, והכל יחד טוב מאוד, כי אלוהינו עשה את הכל טוב מאוד.

ולך אין כל דבר רע כלל: אכן, לא רק לך אלא גם לבריאתך ככלל, כי אין דבר מחוץ לה אשר יפרוץ פנימה וישחית את הסדר אשר קבעת לה. אך בחלקיה, דברים מסוימים, משום שאינם בהרמוניה עם דברים אחרים, נחשבים לרעים; בעוד אותם דברים ממש נמצאים בהרמוניה עם אחרים והם טובים; ובעצמם טובים הם. וכל הדברים הללו שאינם בהרמוניה זה עם זה, נמצאים בהרמוניה עם החלק התחתון שאנו מכנים ארץ, שיש לה רקיע מעון ורוחני משלה המתאים לה. חלילה לי אם כן לומר "דברים אלו לא צריכים להיות": שכן לו ראיתי רק אותם, הייתי אמנם עורג לטוב יותר; אך עדיין היה עליי להללך אפילו עבור אלה לבדם; כי "הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות, אש וברד שלג וקיטור רוח סערה עושה דברו; ההרים וכל גבעות עץ פרי וכל ארזים; החיה וכל בהמה רמש וציפור כנף; מלכי ארץ וכל לאומים שרים וכל שופטי ארץ; בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים יהללו את שמך". אך כאשר מהשמיים יהללך אלה, יהללך אלוהינו במרומים כל מלאכך, כל צבאותיך, שמש וירח, כל כוכבי אור, שמי השמיים והמים אשר מעל השמיים יהללו את שמך – לא ערגתי עוד לדברים טובים יותר, כי הגיתי את הכל; ובמשפט בריא יותר תפסתי כי הדברים העליונים טובים מאלו התחתונים, אך הכל יחד טוב מהעליונים לבדם.

אין יושר בהם, באלה אשר דבר מבריאתך אינו לרצונם: כפי שלא היה בי, כאשר הרבה ממה שעשית לא היה לרצוני. ומשום שנשמת לא העזה שלא להיות מרוצה מאלוהי, חפצה היא שלא להחשיב כשלך את אשר לא

רצתה בו. מכאן פנתה לדעת שתי המהויות, ולא מצאה מנוח אלא דיברה הבלים. ובשובה משם עשתה לעצמה אלוהים דרך חללים אינסופיים; וחשבה כי זה אתה, והניחה אותו בלבבה; ושוב הפכה למקדש לאליל שלה, המתועב בעיניך. אך לאחר שהרגעת את ראשי, מבלי שאדע, ועצמת את עיניי מראות שווא, חדלתי מעט מעצמי הקודם וטירופי נרדם; והתעוררתי בך, וראיתיך אינסופי, אך בדרך אחרת, וראייה זו לא מן הבשר נגזרה.

והבטתי שוב בדברים האחרים; וראיתי כי לך הם חבים את קיומם; והכל תחווים בך: אך בדרך שונה; לא כנמצאים בחלל; אלא משום שאתה מחזיק את כל הדברים בידך באמתך; וכל הדברים אמיתיים הם ככל שהם קיימים, ואין כל שקר, אלא כאשר נחשב כקיים מה שאינו. וראיתי כי כל הדברים נמצאים בהרמוניה, לא רק עם מקומותיהם אלא עם עתותיהם. וכי אתה, שהוא לבדו נצחי, לא החילות לעבוד לאחר חללי זמן לאין מספר שחלפו; שכן כל חללי הזמן, אלו שעברו ואלו שיעברו, אינם הולכים ואינם באים אלא דרך, פועל ועומד.

ותפסתי ומצאתי כי אין זה מוזר שהלחם הנעים לחך בריא הוא מאוס לחולה; ולעיניים כואבות האור מעיק, אשר לבריאות הוא מענג. וצדקתך אינה לרצון הרשעים; קל וחומר הצפע והרמשים, אשר בראת טובים, בהתאימם לחלקים התחתונים של בריאתך, שאליהם גם הרשעים עצמם מתאימים; וזאת ככל שהם דומים לך פחות; אך ליצורים העליונים ככל שהם הופכים דומים לך יותר. וניסיתי להבין מהו עוון, ומצאתי כי אינו מהות, אלא עיוות הרצון, הסר ממך, אלוהים העליון, לעבר דברים תחתונים אלה, המשליך את קרביו ומתנפח כלפי חוץ.

ותמהתי כי כעת אהבתי אותך, ולא שום חזיון שווא במקומך. ובכל זאת לא התמדתי להתענג על אלוהי; אלא נישאתי אליך ביופיו, ומהרה הורדתי ממך כבובד משקלי, שוקע בצער אל הדברים התחתונים הללו. משקל זה היה הרגל הבשר. אך נותרה עמי זכירה שלך; ולא פקפקתי בשום דרך כי ישנו אחד שאליו אוכל לדבוק, אלא שעדיין לא הייתי כזה שיכול לדבוק בך: שכן הגוף הנשחת מכביד על הנשמה, ומשכן הארץ מטה מטה את הדעת המהרהרת בדברים רבים. ובטוח הייתי ביותר כי "נעלמיו מיום ברוא עולם במושכלות שבמעשיו ייראו", גם כוחו הנצחי ואלוהותו. שכן בבוחני מניין באה הערצתי ליופיים של גופים שמימיים או ארציים; ומה סייע לי לשפוט נכונה דברים משתנים ולפסוק "זה צריך להיות כך, וזה לא", בבוחני, אומר אני, מניין נבע שיפוטי זה, בראותי כי אכן שפטתי כך, מצאתי את הנצח הבלתי משתנה והאמיתי של האמת מעל לדעתי המשתנה. וכך בהדרגה עברתי מהגופים אל הנשמה, אשר דרך חושי הגוף תופסת; ומשם אל כוחה הפנימי, שאליו חושי הגוף מציגים דברים חיצוניים, המקום שאליו מגיעים כוחות הבהמות; ומשם שוב אל כוח התבונה, שאליו מועבר כל המתקבל מחושי הגוף כדי שיישפט. אשר במוצאו את עצמו גם הוא כדבר משתנה בתוכי, רומם עצמו אל הבנתו שלו, ומשך את מחשבותי מכוח ההרגל, בניסיון מאותן להקות של חזיונות שווא סותרים; למען ימצא מהו אותו אור שבו הוא נשטף, כאשר ללא כל ספק זעק "כי הבלתי משתנה עדיף על המשתנה"; שכן מכאן ידע את אותו בלתי משתנה, אשר לולא הכירו בדרך כלשהי, לא היה לו בסיס בטוח להעדיפו על המשתנה. וכך במבזק של מבט רועד אחד הגיע אל "זה אשר קיים". ואז ראיתי את נעלמך מובנים דרך הדברים שנעשו. אך לא יכולתי לקבע שם את מבטי; וחולשתי נהדפה לאחור, והושלכתי שוב אל הרגליי הרגילים, נושא עמי רק זכירה אוהבת של הדבר, וכיסופים למה שכאילו הרחתי את ניחוחו אך טרם יכולתי להיזון ממנו.

אז חיפשתי דרך להשיג כוח המספיק להתענג עליך; ולא מצאתיה, עד אשר חיבקתי את אותו מתווך בין אלוהים לבני אדם, האדם ישוע המשיח, שהוא מעל הכל, אל מבורך לעולמים, הקורא אליי ואומר: "אנוכי הדרך והאמת והחיים", והמערב את אותו מאכל שלא הייתי מסוגל לקבלו, עם בשרנו. שכן "הדבר נהיה בשר", למען חכמתך, שבה בראת את הכל, תספק חלב למצבנו הינקותי. שכן לא אחזתי באדוני ישוע המשיח, אני, המושפל, אל המושפל; ולא ידעתי עדיין לאן חולשתי תדריכנו. שכן דברך, האמת הנצחית, הנעלה בהרבה מעל החלקים הגבוהים של בריאתך, מרים את המוכנעים אליו; אך בעולם תחתון זה בנה לעצמו משכן צנוע מחמרנו, למען ישפיל מעצמם את אלו שיסכימו להיות מוכנעים, ויביאם אליו; בשיכוך נפחותם ובטיפוח אהבתם; לבל ימשיכו הלאה בביטחון עצמי, אלא יסכימו להפוך לחלשים, בראותם לפני רגליהם את האלוהות חלשה על ידי לבישת כותנות עורנו; ובהיותם עייפים, ישליכו עצמם עליו, והוא בקומו, ירימם.

אך אני חשבת אחרת; בהגותי את אדוני המשיח רק כאדם בעל חכמה נעלה, אשר אין איש יכול להשתוות אליו; במיוחד משום שנולד באופן מופלא מבתולה, נראה כי בהתאם לכך, דרך הדאגה האלוהית לנו, השיג את אותה רוממות גדולה של סמכות, כדוגמה לבוז לדברים זמניים למען השגת חיי נצח. אך איזה מסתורין טמון ב"הדבר נהיה בשר", אפילו לא יכולתי לדמיין. רק למדתי ממה שנמסר לנו בכתובים עליו כי אכל, ושתה, ישן, הלך, שמח ברוח, היה עצוב, התדיין; כי הבשר לא דבק בעצמו בדברך, אלא עם הנשמה והדעת האנושית. הכל יודעים זאת המכירים את חוסר ההשתנות של דברך, אשר כעת ידעתיו ככל שיכולתי, ולא פקפקתי בכך כלל. שכן להניע את איברי הגוף ברצון או לא, להיות מונע על ידי רגש כלשהו או לא, למסור דברי חכמה דרך סימנים אנושיים או לשמור על שתיקה – כל אלה שייכים לנשמה ולדעת הנתונות לשינוי. ואלו היו דברים אלו נכתבים עליו בשקר, הרי שכל השאר היה מסתכן באותה אשמה, ולא הייתה נותרת באותם ספרים כל אמונה מושיעה למין האנושי. מאחר שנכתבו באמת, הכרתי באדם מושלם במשיח; לא גוף אדם בלבד, ואף לא עם הגוף נשמה חשה ללא נשמה תבונית, אלא אדם ממש; אשר לא רק בהיותו דמות של אמת, אלא בשל מצינות גדולה מסוימת של טבע אנושי והשתתפות מושלמת יותר בחכמה, שפטתי כי הוא עדיף על פני אחרים. אך אליפיוס דמיין שהקתולים מאמינים כי אלוהים לבוש בבשר כך שמלבד אלוהים ובשר לא הייתה כלל נשמה במשיח, ולא חשב כי דעת אנושית יוחסה לו. ומשום שהיה משוכנע היטב כי הפעולות המתועדות עליו יכולות להתבצע רק על ידי יצור חי ותבוני, התקדם לאט יותר לעבר האמונה הנוצרית. אך בהבינו לאחר מכן כי זו הייתה טעותם של המינים האפולינריים, שמח והתאים עצמו לאמונה הקתולית. אך מעט מאוחר יותר, מודה אני, למדתי כיצד באותה אמירה "הדבר נהיה בשר", מובחנת האמת הקתולית מהשקר של פוטינוס. שכן דחיית המינים גורמת לעיקרי כנסייתך ולדוקטרינה הבריאה לבלוט בבירור רב יותר. שכן "צריך שיהיו גם כתות, למען ייודעו המאושרים מקרב החלשים".

אך לאחר שקראתי אז את אותם ספרי האפלטוניסטים, ומשם למדתי לחפש את האמת שאינה גופנית, ראיתי את נעלמך מובנים דרך הדברים שנעשו; ואף שנהדפתי לאחר, תפסתי מה היה הדבר אשר מנע ממני להרהר בו בשל חשכת דעתי, בהיותי סמוך ובטוח "כי קיים אתה, וכי אינסופי אתה, ועם זאת אינך מופץ בחלל, סופי או אינסופי; וכי באמת קיים אתה, והנך תמיד אותו הדבר, ובשום חלק או תנועה אינך משתנה; וכי כל שאר הדברים הם ממך, על סמך היסוד הבטוח הזה לבדו – שהם קיימים". בדברים אלו הייתי בטוח, אך בטוח פחות מכדי להתענג עליך. פטפטתי כמי שבקי היטב; אך לולא חיפשתי את דרךך במשיח מושיענו, לא הייתי מוכיח עצמי כבקי, אלא כמי שבקיא אותו הביאה עליו כליה. שכן כעת החיליתי לחפץ להיראות חכם, בהיותי מלא בעונשי שלי, אך לא התאבלתי, אלא לגלגתי, מנופח בידע. שכן היכן הייתה אותה אהבה הבונה על יסוד הענווה, שהוא המשיח ישוע? או מתי ילמדו אותי זאת אותם ספרים? על אלו, מאמין אני, חפצת אפוא שאפול בטרם אלמד את כתבי הקודש שלך, למען ייחקק בזיכרוני כיצד הושפעת מהם; ולמען אוכל לאחר מכן, כאשר רוחי תרסון דרך ספרך ופצעיי ייגעו באצבעותיך המרפאות, להבחין ולהבדיל בין יוהרה לווידוי; בין אלו שראו לאן עליהם ללכת אך לא ראו את הדרך, לבין הדרך המובילה לא רק להתבונן אלא לשכון במחוז האושר. שכן לו עוצבתי תחילה בכתבי הקודש שלך, ולו היית הופך למתוק עבורי מתוך השימוש המורגל בהם, ואז הייתי נתקל באותם כרכים אחרים, אולי היו הם מסיחים אותי מן הקרקע המוצקה של החסידות; או, לו הייתי ממשיך באותה מסגרת בריאה שספגתי מהם, הייתי עלול לחשוב שניתן היה להשיגה דרך לימוד אותם ספרים לבדם.

בשקיקה רבה אחזתי אפוא באותו כתב נכבד של רוחך; ובעיקר בשליח פאולוס. או אז נמוגו אותם קשיים, שבהם נראה היה לי פעם שהוא סותר את עצמו, ושנוסח דבריו אינו עולה בקנה אחד עם עדויות התורה והנביאים. ופני אותו דבר טהור הופיעו לפניי כאחד; ולמדתי לשמוח ברעדה. כך החיליתי; וכל אמת שקראתי באותם ספרים אחרים, מצאתי כאן בתוך תהילת חסדך; למען הרואה לא יתגאה כאילו לא קיבל, לא רק את אשר הוא רואה אלא גם את עצם העובדה שהוא רואה (שכן מה יש לו שלא קיבל?), ולמען לא רק יוזהר להתבונן בך, הנך תמיד אותו הדבר, אלא גם יירפא כדי לאחוז בך; ולמען זה שאינו יכול לראות למרחוק, יוכל בכל זאת ללכת בדרך שבה יגיע, ויחזה, ויאחז בך. שכן, אף שאדם מתענג על תורת האלוהים לפי האדם הפנימי, מה יעשה עם אותה תורה אחרת באיבריו הנלחמת נגד תורת דעתו, ושובה אותו לתורת החטא אשר באיבריו? שכן צדיק אתה, אדוני, אך אנו חטאנו ועוונו והרשענו, וידך כבדה עלינו, ובצדק נמסרנו לידי אותו חוטא קדמון, מלך המוות; משום שהוא פיתה את רצונו להיות כרצונו שלו, שבו לא עמד באמתך. מה יעשה האדם העלוב? מי יציל אותו מגוף המוות הזה, אם לא חסדך לבדו, דרך ישוע המשיח אדוננו, אשר הולדת כנחצי עמר, ויצרת בראשית דרכיך, שבו שר העולם הזה לא מצא דבר הראוי למוות, ובכל זאת הרגו; וכתב

היד שהיה נגדנו – נמחה? זאת אין אותם כתובים מכילים. דפים אלו אינם מציגים את צלם החסידות הזו, את דמעות הווידוי, את זבחך, רוח נשברה, לב נשבר ונדכה, את ישועת העם, את העיר הכלה, את ערבון רוח הקודש, את כוס פדותנו. איש אינו שר שם: "אך אל אלוהים דומיה נפשי, כי ממנו ישועתי. אך הוא צורי וישועתי משגבי לא אמוט רבה". איש שם אינו שומע אותו קורא: "בואו אליי כל העמלים". הם ממאנים ללמוד ממנו, כי עניו הוא ושפל רוח; שכן הסתרת דברים אלו מחכמים ונבונים, וגילתם לעוללים. שכן דבר אחד הוא, מפסגת הר טרשים לראות את ארץ השלום ולא למצוא דרך אליה, ולנסות לשווא בדרכים לא עבירות, המותקפות ומוצרות על ידי פליטים ועריקים תחת פיקודם של האריה והדרקון; ודבר אחר הוא להחזיק בדרך המובילה לשם, מוגנת על ידי צבא המצביא השמימי; היכן שאין בוזזים אלו שערקו מהצבא השמימי, כי הם נמנעים ממנה כמעיוני ממש. דברים אלו שקעו במופלא אל קרבי, כאשר קראתי באותו קטן שבשליחך, והגיתי במעשיך, ורעדתי עד מאוד.

ספר שמיני

הו אלוהי, תן לי להיזכר מתוך הודיה, ולהתוודות לפניך על רחמיך עליי. ייטבלו עצמותי באהבתך ויאמרו לפניך: "מי כמוך ה'?" שברת מוסרותי, לך אזבח זבח תודה. וכיצד שברת אותם, זאת אכריז; וכל עובדיך, בשמעם זאת, יאמרו: "ברוך ה' בשמים ובארץ, גדול ונפלא שמו". דבריך דבקו בלבי, ומכל עבר סוככת עליי. בחיי הנצח שלך הייתי בטוח כעת, אף שראיתם בבבואה וכמבעד למראה. עם זאת, חדלתי לפקפק כי קיימת מהות חסינת ריקבון, אשר היא המקור לכל מהות אחרת; ולא ביקשתי כעת להיות בטוח יותר בך, אלא יציב יותר בך. אך באשר לחיי הזמניים, הכל היה מתנדנד, ולבי היה צריך להיטהר מן השאור הישן. הדרך, המושיע עצמו, רצויה הייתה בעיניי מאוד, אך עדיין נרתעת מלעבור במיצריה. ואתה נתת בדעתי, וטוב היה בעיניי, ללכת אל סימפליקיאנוס, אשר נראה היה לי כעבדך הטוב; וחסדך קרן ממנו. שמעתי גם כי מאז נעוריו חי במסירות גמורה לך. כעת כבר בא בימים; ובשל גילו המופלג שעבר עליו בהליכה כה נלהבת בדרכיך, נראה היה לי כבעל ניסיון רב; ואכן כך היה. מתוך אותו אוצר ביקשתי שיאמר לי (בהציגי לפניו את חרדותי) מהי הדרך הראויה ביותר לאדם במצבי ללכת בנתיבך.

שכן, ראיתי את הכנסייה מלאה; וזה הלך בדרך זו, וזה בדרך אחרת. אך לא הייתי מרוצה מכך שאני מנהל חיי חולין; ואכן כעת, משתשוקותי לא הציתו אותי עוד כקדם בתקוות לכבוד ולרווח, משא כבוד ומכאוב היה לשאת שעבוד כה רב. שכן בהשוואה למתיקותך וליופי ביתך אשר אהבתי, דברים אלו לא הסבו לי הנאה עוד. אך עדיין הייתי כבול באהבת אישה; והשליח לא אסר עליי להינשא, אף שיעץ לי לטוב מכך, בייחלו בעיקר שכל בני האדם יהיו כמותו. אך אני, בהיותי חלש, בחרתי במקום הסלחני יותר; ובשל זאת לבדה, נטרדתי הנה והנה בכל השאר, כלה ונשחק בדאגות קמלות, משום שבעניינים אחרים נאלצתי בניגוד לרצוני להתאים עצמי לחיי נישואין, אשר להם הייתי מסור ומשועבד. שמעתי מפי האמת, כי ישנם סריסים אשר סירסו עצמם למען מלכות השמים; אך, אומר הוא, "היכול לקבל יקבל". אכן הבל הם כל בני האדם הנבערים מאלוהים, ולא יכלו מתוך הדברים הטובים הנראים למצוא את זה שהוא טוב. אך אני לא הייתי עוד באותו הבל; התעליתי מעליו; ובעדותם המשותפת של כל יצוריך מצאתי אותך בוראנו, ואת דברך, אלוהים עמך, ויחד עמך אל אחד, שבאמצעותו בראת את הכל. ישנו עוד סוג של רשעים, אשר בידעם את אלוהים לא כיבדוהו כאלוהים ולא הודו לו. גם לזאת נפלתי, אך יד ימינך סמכה אותי, ולקחתני משם, והצבתני במקום שבו אוכל להחלים. שכן אמרת לאדם: "הן יראת ה' היא חכמה", ו"אל תתחכם בעיניך"; משום שאלו שהצהירו על עצמם כי חכמים הם, הפכו לכסילים. אך אני מצאתי כעת את המרגלית היקרה, אשר במכירת כל אשר לי, היה עליי לקנותה, והיססתי.

אל סימפליקיאנוס פניתי אפוא, אביו של אמברוסיוס (הבישוף כעת) בקבלת חסדך, ואשר אמברוסיוס אהבו באמת כאב. לו סיפרתי את סבכי נדודי. אך כאשר ציינתי כי קראתי ספרים מסוימים של האפלטוניסטים, אשר ויקטורינוס, פעם פרופסור לרטוריקה ברומא (אשר מת כנוצר, כפי ששמעתי), תרגם ללטינית, הביע הוא את שמחתו על שלא נפלתי לכתבי פילוסופים אחרים, המלאים בתעתועים ומרמה לפי יסודות העולם הזה, בעוד שהאפלטוניסטים מובילים בדרכים רבות לאמונה באלוהים ובדברו. אז, כדי להפציר בי לענוות המשיח, הנסתרת מחכמים וגלויה לעוללים, סיפר על ויקטורינוס עצמו, שאותו הכיר באופן אינטימי ביותר בעת שהותו ברומא; ועליו סיפר את אשר לא אסתר. שכן יש בכך שבח גדול לחסדך, שיש להתוודות עליו לפניך: כיצד אותו איש ישיש, מלומד ביותר ובקי במדעים החופשיים, אשר קרא ושקל כל כך הרבה מיצירות הפילוסופים; המורה

של סנאטורים נאצלים כה רבים, אשר גם כמצבת זיכרון למילוי תפקידו המצוין זכה (דבר שאנשי העולם הזה מחשיבים לכבוד רם) והשיג פסל בפורום הרומאי; הוא, שעד לאותו גיל היה עובד אלילים ושותף לטקסים מחללי קודש, אשר להם כמעט כל אצולת רומא הייתה מסורה, והפיח בעם את האהבה ל-

"אנוביס, אל נובח, וכל

אלי המפלצות מכל סוג, אשר נלחמו

נגד נפטון, ונוס ומינרווה:"

אשר רומא פעם כבשה וכעת סגדה להם – כל אלו שוויקטוריוס הישיש הגן עליהם ברטוריקה רועמת במשך שנים כה רבות; הוא לא בוש כעת להיות ילדו של משיחך, ותינוק שנולד זה עתה ממעיינך; בהכפיפו צווארו לעול הענווה, ובהכניעו מצחו לחרפת הצלב.

הו אדוני, אדוני, אשר הטית שמיים וירדת, נגעת בהרים ויעשנו, באילו אמצעים העברת עצמך אל תוך אותו חזה? הוא נהג לקרוא (כפי שאמר סימפליקיאנוס) בכתבי הקודש, חיפש וחקר בשקידה רבה בכל הכתבים הנוצריים, ואמר לסימפליקיאנוס (לא בגלוי, אלא בפרטיות וכחבר): "דע כי כבר נוצרי אני". על כך ענה לו: "לא אאמין בזאת, ולא אמנה אותך בין הנוצרים, אלא אם אראה אותך בכנסיית המשיח". השני, בלוצלוצ, השיב: "האם החומות הן שעושות את הנוצרים?" וכך אמר לעיתים קרובות, כי כבר נוצרי הוא; וסימפליקיאנוס ענה לעיתים קרובות את אותה תשובה, והלצה על ה"חומות" חזרה על עצמה שוב ושוב. שכן ירא היה לפגוע בחבריו, עובדי שדים גאוותנים, אשר מפסגת כבודם הבבלי, כארזי הלבנון אשר ה' טרם שיבר, הניח כי משקל האיבה ייפול עליו. אך לאחר שמתוך קריאה ומחשבה מאומצת צבר עוז, וירא שמא יתכחש לו המשיח לפני המלאכים הקדושים לו יפחד כעת להודות בו לפני בני אדם, ונראה היה בעיני עצמו אשם בעבירה כבדה על שבוש הוא בסקרמנטים של ענוות דברך ואינו בוש בטקסי חילול הקודש של אותם שדים גאים, אשר את גאוותם חיקה ואת טקסיהם אימץ – הפך הוא לעז-פנים נגד ההבל, וצנוע-פנים כלפי האמת, ופתאום ובאופן בלתי צפוי אמר לסימפליקיאנוס (כפי שהוא עצמו סיפר לי): "מלך אל הכנסייה; חפץ אני להיעשות נוצרי". והוא, שאינו יודע נפשו מרוב שמחה, הלך עמו. ולאחר שהתקבל לסקרמנט הראשון והפך ללומד (Catechumen), לא זמן רב לאחר מכן נתן את שמו למען ייוולד מחדש בטבילה; רומא תמהה, הכנסייה שמחה. הגאים ראו ורתחו; חרקו שיניהם ונמסו. אך ה' אלוהים היה מחסה לעבדך, והוא לא פנה אל רהבים ושטי כזב.

לסיום, כאשר הגיעה השעה להצהיר על אמונתו (אשר ברומא אלו העומדים לגשת אל חסדך מוסרים, ממקום מוגבה, לעיני כל המאמינים, בנוסח קבוע של מילים שנלמדו בעל פה), הזקנים (Presbyters), כך אמר, הציעו לוויקטוריוס (כפי שנעשה לאלו שנראו כמי שעלולים להיבהל מתוך ביישנות) להצהיר בפרטיות רבה יותר: אך הוא בחר להצהיר על ישועתו בנוכחות הקהל הקדוש. "שכן לא הייתה זו ישועה שלימד ברטוריקה, ובכל זאת עליה הצהיר בפומבי: כמה פחות עליו אפוא, בעת ביטוי דברך, לירוא מעדרך העניו, הוא אשר בעת מסירת דבריו שלו לא פחד מקהל משולהב!" כאשר עלה אפוא להצהיר על אמונתו, הכל, כפי שהכירוהו, לחשו את שמו זה לזה בקול של ברכה. ומי שם לא הכירו? ורחש נמוך עבר בכל פי פה של הקהל השמח: ויקטוריוס! ויקטוריוס! פתאומית הייתה התפרצות ההתלהבות כשראוהו; פתאומית הייתה השתיקה למען יוכלו לשומעו. הוא ביטא את האמונה האמיתית בעזות מצח מצוינת, והכל רצו למשוך אותו אל תוך לבם ממש; אכן באהבתם ובשמחתם משכוהו לשם, אלו היו הידיים שבהן משכוהו.

אלוהים טוב! מה מתחולל באדם, שעליו לשמוח יותר על ישועת נשמה נואשת, ששחררה מסכנה גדולה יותר, מאשר לו הייתה לה תקווה תמיד, או לו הייתה הסכנה פחותה? שכן כך גם אתה, אב רחום, שמח יותר על חוטא אחד שחזר בתשובה מאשר על תשעים ותשעה צדיקים שאינם צריכים לתשובה. ובחדווה רבה אנו שומעים, בכל פעם שאנו שומעים, באיזו שמחה מוחזרת הכבשה אשר תעתה על כתפי הרועה, והדרכמה מוחזרת אל אוצרך, והשכנים שמחים עם האישה שמצאה אותה; ושמחת השירות החגיגי בביתך כופה דמעות, כאשר בביתך נקרא על בנך הצעיר, כי היה מת ויחי; היה אבוד ונמצא. שכן אתה שמח בנו, ובמלאכיך הקדושים, הקדושים מכוחה של אהבה קדושה. שכן אתה תמיד אותו הדבר; כי כל הדברים שאינם עומדים באותו המצב לנצח, אתה יודע אותם לנצח באותה הדרך.

מה מתחולל אפוא בנשמה, כאשר היא מתענגת יותר על מציאת או השבת הדברים שהיא אוהבת, מאשר לו היו לה תמיד? אכן, גם דברים אחרים מעידים על כך; וכל הדברים מלאים בעדים, הזועקים: "כך הוא הדבר". המפקד המנצח עורך תהלוכת ניצחון; אך לא היה מנצח לולא נלחם; וככל שהייתה סכנה גדולה יותר בקרב, כך רבה יותר השמחה בניצחון. הסערה מטלטלת את המלחים, מאיימת בטביעה; הכל מחווירים מול המוות הקרב; השמיים והים נרגעים, והם שמחים עד מאוד, כמי שהיו יראים עד מאוד. חבר חולה, ודופקו מבשר רעה; כל המייחלים להחלמתו חולים בנפשם עמו. הוא מחלים, ואף שעדיין אינו הולך בכוחו הקודם, ישנה שמחה כזו שלא הייתה קיימת כאשר קודם לכן הלך כשהוא בריא וחזק. אכן, אפילו את תענוגות חיי האדם משיגים בני האדם דרך קשיים, ולא רק את אלו הנופלים עלינו בלא צפייה ובניגוד לרצוננו, אלא אפילו דרך עמל שנבחר מרצון וחיפוש אחר הנאה. לאכילה ולשתייה אין כל תענוג, אלא אם קודם להם עוקץ הרעב והצמא. שיכורים אוכלים בשרים מלוחים מסוימים כדי לעורר צמא מטרד, אשר השתייה המשככת אותו גורמת לתענוג. כך גם הוסדר שהכלה המאורסת לא תינתן מיד, פן יקל בעיני הבעל מה שלא נאנח עליו בעודו ארוס.

חוק זה תקף בשמחה נבזית וארורה; הוא תקף בשמחה מותרת וחוקית; הוא תקף בשלמות הטהורה ביותר של הידידות; הוא תקף בזה שהיה מת ויחי, שהיה אבוד ונמצא. בכל מקום, השמחה הגדולה יותר מובאת על ידי הכאב הגדול יותר. מה פשר הדבר, הו אדוני אלוהי, בעוד אתה שמחה נצחית לעצמך, וחלק מהדברים סביבך שמחים בך לעולם? מה פשר הדבר, שחלק זה של הדברים גואה ושוקע חליפות בין חוסר רצון לפיוס? האם זו מידתם המוקצבת? האם זה כל מה שהקצבת להם, בעוד ממרומי השמיים ועד לתחתית הארץ, מראשית העולם ועד סוף הדורות, מהמלאך ועד התולעת, מהתנועה הראשונה ועד האחרונה, הצבת כל דבר במקומו ומימשת כל דבר בעתו, כל דבר טוב למינו? אוי לי! כמה רם אתה בנשגב מכל וכמה עמוק בעמוק מכל! ואתה לעולם אינך עוזב, ואנו בקושי שבים אליך.

קומה, אדוני, ועשה; עורר אותנו והשבנו; הצת ומשוך אותנו; הלהב, הפוך למתוק עבורנו, תן לנו לאהוב כעת, תן לנו לרוץ. האם לא רבים, מתוך שאול עמוקה יותר של עיוורון מזו של ויקטורינוס, שבים אליך, קרבים ומוארים, ומקבלים את האור ההוא, שאלו המקבלים אותו מקבלים ממך כוח להיות בניך? אך אם הם פחות מוכרים לאומות, אפילו אלה המכירים אותם שמחים עליהם פחות. שכן כאשר רבים שמחים יחד, לכל אחד יש שמחה שופעת יותר בשל היותם מוצתים ומלוהבים זה מזה. שוב, משום שאלו המוכרים לרבים משפיעים יותר לקראת הישועה, וסוללים את הדרך לרבים אחרים ללכת בעקבותיהם. ועל כן גם אלו שקדמו להם שמחים בהם מאוד, משום שאינם שמחים בהם לבדם. שכן חלילה שבמשכנך יישאו פני עשיר לפני דל, או אציל לפני נקלה; בראותנו כי בחרת דווקא בחלשי העולם כדי להביש את החזקים; ובנקלי העולם הזה ובבזויים בחרת, ובאשר אינם, כדי לבטל את אשר הינם. ואפילו אותו קטן שבשליחך, אשר בלשונו השמעת דברים אלו, כאשר דרך לחימתו פאולוס הפרוקונסול, לאחר שגאוותו הוכנעה, הועבר תחת עולו הקל של משיחך והפך לנתין של המלך הגדול; הוא גם חפץ להיקרא פאולוס במקום שמו הקודם שאול, כעדות לניצחון כה כביר. שכן האויב מובס יותר באחד שיש לו אחיזה גדולה יותר בו, ודרכו יש לו אחיזה ברבים יותר. אך בגאים יש לו אחיזה גדולה יותר בשל אצילותם; ודרכם, ברבים יותר בשל סמכותם. ככל שהלב של ויקטורינוס נחשב לרצוני יותר, לב שהשטן החזיק בו כנחלה בלתי ניתנת לכיבוש, ולשונו של ויקטורינוס, שבה כנשק אדיר וחד הרג רבים – כך בשפע רב יותר צריכים בניך לשמוח, על שמלכנו כפת את האיש החזק, והם ראו את כליו נלקחים ממנו ומטהורים, ונעשים ראויים לכבודך, ומועילים לאדון לכל מעשה טוב.

אך כאשר אותו איש שלך, סימפליקיאנוס, סיפר לי זאת על ויקטורינוס, בערתי לרצות לחקותו; שכן למטרה זו ממש סיפר זאת. אך כאשר הוסיף גם כיצד בימי הקיסר יוליאנוס נחקק חוק שבו נאסר על הנוצרים ללמד את המדעים החופשיים או רטוריקה; וכיצד הוא, בציותו לחוק זה, בחר לזנוח את בית הספר רווי המילים מאשר את דברך, שבו אתה הופך את לשון האילמים למליצה; הוא נראה בעיניי לא רק נחוש אלא מבורך, על שמצא כך הזדמנות להתמסר לך לבדך. לכך הייתי כמה ומתנחם, כבול כפי שהייתי, לא בשלשלאות של אחר, אלא ברצוני שלי העשוי ברזל. ברצוני החזיק האויב, ומשם יצר לי שלשולת וכבל אותי. שכן מרצון עיקש נוצרה תאוונה; ותאוונה שנענו לה הפכה להרגל; והרגל שלא התנגדו לו הפך להכרח. בקישורים אלו, המחברים יחד (ועל כן קראתי להם שלשולת), שעבוד קשה החזיק אותי כבול. אך אותו רצון חדש שהחל לפעום בי, לשרתך בחופשיות ולחפץ להתענג עליך, אלוהים, הנעימות המובטחת היחידה, לא היה יכול עדיין להתגבר על רצוני

הקודם, שהתחזק עם השנים. כך נאבקו בתוכי שני רצונותיי, האחד חדש והשני ישן, האחד בשרי והשני רוחני; ובמחלוקתם פרמו את נשמתו.

כך הבנתי, מניסיוני שלי, את אשר קראתי, כיצד הבשר מתאוה נגד הרוח והרוח נגד הבשר. אני הייתי בשניהם; אך יותר עצמי בזה שאישרתי בעצמי, מאשר בזה שבו שללתי את עצמי. שכן בזה האחרון, כבר לא הייתי לרוב אני, משום שבמידה רבה סבלתי בניגוד לרצוני מאשר פעלתי מרצוני. ובכל זאת, היה זה דרכי, שההרגל השיג כוח זה להילחם נגדי, משום שבאתי מרצוני למקום שבו לא רציתי להיות. ומי יכול להלין על כך, אם עונש צודק פוקד את החוטא? ולא הייתה לי עוד טענתי הקודמת, שבגללה היססתי עד כה להתעלות מעל העולם ולשרתך, משום שהאמת לא הובהרה לי לגמרי; שכן כעת היא הובהרה. אך אני, כפוף עדיין לעבודת הארץ, סירבתי להילחם תחת דגלך, ויראתי להשתחרר מכל המעמסות כשם שעלינו לירא מלהיות עמוסים בהם. כך, עם מטען העולם הזה, הוחזקתי למטה בנעימות, כמו בשינה: והמחשבות שבהן הגיתי בך היו כמאמציהם של אלו החפצים להתעורר, אך כבולים בנמנם כבד ושבים וטובעים בו. וכשם שאיש לא היה רוצה לישון לנצח, ולפי שיפוטם המפוכח של כל בני האדם היקיצה טובה יותר, ובכל זאת אדם לרוב, בחושו תרדמה כבדה בכל איבריו, דוחה את ניעור השינה, ואף שאינו מרוצה מכך לגמרי, גם לאחר שהגיע הזמן לקום, הוא נכנע לה בהנאה – כך הייתי בטוח שטוב לי הרבה יותר להתמסר לאהבתך מאשר להיכנע לתשוקתי שלי; אך אף שהדרך הראשונה הניחה את דעתי והשיגה עליונות, השנייה מצאה חן בעיניי והחזיקה בי כשבו. ולא היה לי דבר להשיב לך הקורא אליי: "עורר הישן וקומה מן המתים ויאיר לך המשיח". וכאשר מכל עבר הראית לי כי מה שאמרת אמת הוא, אני, שנוצחתי על ידי האמת, לא היה לי דבר להשיב אלא רק אותן מילים עמומות ומנומנות: "עוד מעט", "עוד רגע", "הנח לי רק מעט". אך "עוד רגע" לא היה רגע נוכחי, וה"מעט" שלי נמשך זמן רב; לשווא התענגתי על תורתך לפי האדם הפנימי, כאשר תורה אחרת באיבריי מרדה נגד תורת דעתי, והובילה אותי בשבי תחת תורת החטא אשר באיבריי. שכן תורת החטא היא האלימות של ההרגל, שבאמצעותה הנשמה נמשכת ומוחזקת, אפילו בניגוד לרצונה; אך בצדק, מאחר שמרצון נפלה לתוכה. מי אפוא יציל אותי העלוב מגוף המוות הזה, אם לא חסדך לבדו, דרך ישוע המשיח אדוננו?

וכיצד חילצת אותי ממוסרות התשוקה, שבהן הייתי כבול בעבודות לתאוות הבשר, ומעבודת הפרך של ענייני העולם, זאת אצהיר כעת ואודה לשמך, ה' עוזרי וגואלי. בתוך חרדה גוברת, עסקתי בענייני הרגילים ונאנחת אליך מדי יום. פקדתי את כנסייתך בכל פעם שהייתי פנוי מהעסקים שתחת משאם נאנקתי. אליפיוס היה עמי, שוחרר כעת לאחר ישיבת בית הדין השלישית מעסקי המשפט שלו, ומחכה למי ימכור את עצתו, כשם שאני מכרתי את מיומנות הדיבור, אם אכן הוראה יכולה להקנותה. נברידיוס הסכים כעת, בשל ידידותנו, ללמד תחת ורקונדוס, אזרח ומורה לדקדוק במילאנו, וחבר קרוב מאוד של כולנו; אשר ביקש בדחיפות, ומכוח הידידות תבע מחבורתנו, סיוע נאמן כזה שהיה זקוק לו מאוד. נברידיוס לא נמשך לכך מתוך רצון לרווח (שכן יכול היה להפיק הרבה יותר מלמידתו לו רצה בכך), אלא כחבר טוב ועדין ביותר, לא רצה לחסור במעשה טוב ולזלזל בבקשתנו. אך הוא פעל בכך בשיקול דעת רב, בהימנעו מלהפוך למוכר לאנשים גדולים לפי העולם הזה, ובמנעו את פיזור הדעת הנובע מכך, בחפצו לשמור עליה חופשייה ופנויה, שעות רבות ככל האפשר, כדי לחפש, לקרוא או לשמוע דבר מה הנוגע לחכמה.

יום אחד אפוא, כשנברידיוס נעדר (איני זוכר מדוע), הנה בא לבקר אותי ואת אליפיוס אדם אחד בשם פונטיקיאנוס, בן ארצנו בהיותו אפריקאי, בעל משרה רמה בחצר הקיסר. מה רצה מאיתנו לא ידעתי, אך התיישבנו לשוחח, וקרה שעל שולחן משחק כלשהו לפנינו הוא הבחין בספר, לקחו, פתחו, ובניגוד לציפיותו מצא כי אלו דברי השליח פאולוס; שכן חשב שאלו חלק מאותם ספרים שבהם ייגעי עצמי בהוראה. על כך חייך והביט בי, והביע את שמחתו ותמיהתו על שמצא פתאום את הספר הזה, ודווקא אותו, לנגד עיניי. שכן הוא היה נוצרי וטבול, ולעיתים קרובות כרע לפניך אלוהינו בכנסייה בתפילות תכופות ומתמשכות. כאשר אמרתי לו כי אני משקיע עמל רב בכתובים אלו, התפתחה שיחה (בעקבות דבריו) על אנטוניוס הנזיר המצרי: ששמו היה נודע לתהילה בקרב עבדיך, אך עד אותה שעה לא היה ידוע לנו. כשגילה זאת, התעכב יותר על הנושא, מספר ומתפלל על בורותנו לגבי אישיות כה דגולה. אך אנו עמדתו נדהמים, בשמענו על מעשיך המופלאים המאשרים היטב, בזמנים כה קרובים וכמעט בזמננו שלנו, שנעשו באמונה האמיתית ובכנסייה הקתולית. כולנו תמהנו; אנו – על גודל המעשים, והוא – על כך שלא הגיעו אלינו.

משם פנה דיבורו אל העדרים שבמנזרים, ואל דרכיהם הקדושות, ריח ניחוח לך, ואל הישימון הפורה שבמדבר, אשר עליהם לא ידענו דבר. והיה מנזר במילאנו, מלא באחים טובים, מחוץ לחומות העיר, תחת חסותו של אמברוסיוס, ואנו לא ידענו עליו. הוא המשיך בדבריו ואנו הקשבנו בשתיקה דרוכה. הוא סיפר לנו כיצד אחר צהריים אחד בטריר, כאשר הקיסר היה עסוק במשחקי הקרקס, הוא ושלושה מחבריו יצאו לטייל בגנים ליד חומות העיר, ושם כשצעדו בזוגות, אחד הלך הצדה עמו, והשניים האחרים שוטטו לעצמם; ואלו, בשיטותיהם, נתקלו בבקתה מסוימת שבה שכנו כמה מעבדיך, עניי רוח אשר להם מלכות השמיים, ושם מצאו ספר קטן המכיל את חיי אנטוניוס. אחד מהם החל לקרוא, להעריץ ולהתלהב מכך; ותוך כדי קריאה החל להרהר באימוץ חיים כאלו ובעזיבת שירותו החילוני כדי לשרתך. ושני אלו היו מאלו המכונים סוכנים לענייני ציבור. אז פתאום, מלא באהבה קדושה ובושה מפוכחת, כעס על עצמו והביט בחברו ואמר: "אמור לי, בבקשה, למה אנו מקווים להגיע בכל עמלנו זה? מהי מטרתנו? עבור מה אנו משרתים? האם תקוותינו בחצר הקיסר יכולות לעלות מעל להיותנו חביבי הקיסר? ובמצב זה, מה אינו שביר ומלא סכנות? ודרך כמה סכנות אנו מגיעים לסכנה גדולה יותר? ומתי נגיע לשם? אך חבר של אלוהים, אם ארצה בכך, אוכל להפוך כעת מיד". כך דיבר. ובכאב של חבלי לידה של חיים חדשים, שב והביט בספר וקרא הלאה, והשתנה בפנים, במקום שבו ראית אתה, ונפשו הופשטה מן העולם, כפי שנראה היה מיד. שכן בעודו קורא, וגלי לבו עולים ויורדים, געש על עצמו זמן מה, ואז הבחין והחליט על דרך טובה יותר; וכעת, בהיותו שלך, אמר לחברו: "כעת ניתקתי עצמי מאותן תקוות שלנו, וגמרתי בלבי לשרת את אלוהים; וזאת, מהשעה הזו, במקום הזה, אני מתחיל. אם אין ברצונך לחקותני, אל תתנגד". השני ענה כי ידבק בו, כדי לקחת חלק בגמול כה מפואר ובשירות כה מפואר. כך שניהם, בהיותם כעת שלך, בנו את המגדל במחיר הנדרש – עזיבת כל אשר להם והליכה אחריו. אז פונטיקיאנוס והאחר עמו, שטיילו בחלקים אחרים של הגן, באו לחפשם באותו מקום; ובמוצאם אותם, הזכירו להם לשוב, כי היום פנה. אך הם, בסיפרם על החלטתם ומטרתם, וכיצד רצון זה החל והתייצב בהם, התחננו בפניהם שאם לא יצטרפו, לפחות שלא יטרידו אותם. אך האחרים, אף שלא השתנו כלל מעצמיותם הקודמת, התאבלו על עצמם (כפי שהעיד), ובירכו אותם בחסידות, מבקשים שיזכרו אותם בתפילותיהם; וכך, עם לבבות המשתהים על הארץ, הלכו אל הארמון. אך השניים האחרים, בקבעם את לבם בשמיים, נותרו בבקתה. ולשניהם היו כלות מאורסות, אשר כששמעו על כך, הקדישו גם הן את בתוליהן לאלוהים.

כזה היה סיפורו של פונטיקיאנוס; אך אתה, אדוני, בעודו מדבר, סובבת אותי חזרה אל עצמי, מושך אותי מאחורי גבי – שם הנחתי את עצמי, מסרב להתבונן בעצמי; והצבת אותי אל מול פניי, למען אראה כמה מגונה הייתי, כמה עקום ומזוהם, מוכתם ומכוייב. והבטתי ועמדתי מוכה תדהמה; ולא מצאתי לאן אנוס מעצמי. ואם ניסיתי להסיט את עיני מעליי, הוא המשיך בסיפורו, ואתה שוב העמדת אותי כנגד עצמי, ודחת אותי אל מול עיניי, למען אמצא את עווני ואשנאהו. ידעתי אותו, אך עשיתי עצמי כלא רואה, העלמתי עין ושכחתי.

אך כעת, ככל שאהבתי ביתר שאת את אלו אשר על רגשותיהם הבריאיים שמעתי – כי התמסרו לך כליל כדי להירפא – כך תיעבתי את עצמי יותר בהשוואה אליהם. שכן שנים רבות מחיי (כשתים עשרה) כבר חלפו מאז שנת התשע-עשרה שלי, כאשר בקריאת "הורטנסיוס" של קיקרו התעוררתי לאהבה עזה של החכמה; ועדיין דחיתי את זניחת האושר הארצי הגרידא כדי להתמסר לחיפוש אחר הדבר אשר לא רק מציאתו, אלא עצם החיפוש אחריו, עדיף על אוצרות וממלכות תבל, אף אם כבר נמצאו, ועל תענוגות הגוף הפרושים סביבי כרצוני. אך אני האומלל, אומלל ביותר, עוד בראשית נעוריי המוקדמים ביקשתי ממך פרישות ואמרתי: "תן לי פרישות ואיפוק, רק לא כעת". שכן יראתי פן תשמע לי מהר, ומהר תרפאני ממחלת התאוה, אשר חפצתי שתבוא על סיפוקה יותר משחפצתי שתכבה. ונדדתי בדרכים עקלקלות באמונה תפלה ומחללת קודש, אמנם לא מתוך ביטחון בה, אלא כמעדיף אותה על פני האחרות שבהן לא חיפשתי בחרדת קודש, אלא להן התנגדתי בזדון.

וחשבתי כי לכן דחיתי מיום ליום את זניחת תקוות העולם הזה וההליכה אחריו לבדך, משום שלא נראה דבר מה ודאי שאליו אוכל לכוון את דרכי. והנה בא היום שבו הייתי אמור להיחשף בפני עצמי, ומצפוני היה אמור להוכיחני: "היכן אתה כעת, לשוני? אמרת כי למען אמת שאינה ודאית אין ברצונך להשליך את מטען ההבל; והנה כעת היא ודאית, ועדיין אותו משא מעיק עליך, בעוד אלו שלא כילו עצמם בחיפוש אחריה, ולא חשבו עליה עשר שנים ויותר, שכמם הוקל וקיבלו כנפיים לעוף מכאן". כך התייסרתי בתוכי, ונכלמתי עד מאוד בבושה נוראה, בעוד פונטיקיאנוס מדבר כך. ולאחר שסיים את סיפורו ואת העניין שלשמו בא, הלך לדרכו; ואני פניתי

אל תוך עצמי. מה לא אמרתי נגד עצמי? באילו שוטים של גינוי לא הלקייתי את נשמתי, למען תלך אחרי, משתוקקת ללכת אחריך! אך היא נרתעה לאחור; סירבה, אך לא הצדיקה את עצמה. כל הטיעונים כלו והופרכו; נותרה רק התכווצות אילמת; והיא יראה, כיראת המוות, מלהיגמל משטף אותו הרגל שבו היא נמקה עד מוות.

אז במאבק הגדול הזה של מעוני הפנימי, אשר עוררתי בעוצמה נגד נשמתי בחדר לבי, נסער ברוחי ובפניי, פניתי אל אליפיוס. "מה קורה לנו?" קראתי: "מה זה? מה שמעת? בערים קמים וכובשים את השמיים בכוח, ואנו עם למידתנו, וללא לב, הנה אנו מתפלשים בבשר ודם! האם אנו בושים ללכת בעקבותיהם משום שאחרים קדמו לנו, ואיננו בושים על כך שאפילו איננו הולכים בעקבותיהם?" מילים כגון אלו השמעת, וקדחת נפשי קרעה אותי מעליו, בעוד הוא מביט בי בתדהמה ושומר על שתיקה. שכן לא היה זה הטון הרגיל שלי; ומצחי, לחי, עיני, צבע עורי ונימת קולי, ביטאו את דעתי יותר מהמילים שהגיתי. גינה קטנה הייתה למעוננו, אשר הייתה לנו רשות להשתמש בה כבכל הבית; שכן בעל הבית, מארחנו, לא גר שם. לשם הוליכני סער הלב, מקום שבו איש לא יוכל להפריע למאבק הלוהט שאליו נכנסתי עם עצמי, עד שיסתיים כפי שידעת אתה, ואני לא ידעתי. רק ידעתי כי הייתי בטירוף בריא וגוסס כדי לחיות; יודע איזה דבר רע הייתי, ולא יודע איזה דבר טוב עמדתי להפוך להיות תוך זמן קצר. פרשתי אפוא אל הגינה, ואליפיוס בעקבותיי. שכן נוכחותו לא הפחיתה את פרטיותי; וכי כיצד יכול היה לנטוש אותי כה נסער? התיישבנו רחוק ככל האפשר מן הבית. הייתי נסער ברוחי, זועם בעוצמה רבה על כך שאיני נכנס אל רצונך ובריתך, הו אלוהיי, אשר כל עצמותי זעקו אליי להיכנס אליהם, ושיבחו אותם עד לשמיים. ולשם אין נכנסים בספינות, או במרכבות, או ברגליים; לא, אין זה אפילו מרחק ההליכה מן הבית אל המקום שבו ישבנו. שכן, לא רק ללכת, אלא להיכנס לשם לא היה דבר אחר מלבד לרצות ללכת, אך לרצות בנחישות ובשלמות; לא להתהפך ולהתלבט הנה והנה ברצון פגום וחצוי, הנאבק כשחלקו האחד שוקע בעוד האחר עולה.

לבסוף, בעיצומה של קדחת חוסר ההחלטיות שלי, עשיתי בגופי תנועות רבות כאלו שבני אדם לעיתים חפצים לעשות אך אינם יכולים – אם משום שחסרים להם איברים, או שהם כבולים באזיקים, מוחלשים ממחלה או מנועים בכל דרך אחרת. כך, אם תלשתי את שערתי, הכיתי במצחי, או אם בשילוב אצבעותי חבקתי את ברכי; רציתי בכך, ועשיתי זאת. אך יכולתי לרצות ולא לעשות זאת, לו כוח התנועה באיברי לא היה מצוי. דברים כה רבים עשיתי אפוא, כאשר "לרצות" לא היה כשלעצמו "להיות מסוגל"; ולא עשיתי את אשר השתוקקתי לעשות לאין ערוך יותר, ואשר זמן קצר לאחר מכן, כשאבחר לרצות, אהיה מסוגל לעשות; משום שזמן קצר לאחר מכן, כשאבחר לרצות, ארצה בשלמות. שכן בדברים אלו היכולת הייתה אחת עם הרצון, ולרצות היה לעשות; ובכל זאת הדבר לא נעשה: ובקלות רבה יותר ציית גופי לרצון הקלוש ביותר של נשמתי בהזזת איבריו לניד ראשו, מאשר צייתה הנשמה לעצמה כדי להגשים ברצון לבדו את רצונה הכביר הזה.

מניין המפלצתיות הזו? ולאילו תכלית? לו יקרינו רחמין למען אוכל לשאול, אולי העונשים הנסתרים של בני האדם ואותם מכאובים אפלים ביותר של בני אדם יענו לי. מניין המפלצתיות הזו? ולאילו תכלית? הדעת מצווה על הגוף, והוא מצייט מיד; הדעת מצווה על עצמה, והיא נתקלת בהתנגדות. הדעת מצווה על היד לנוע; וישנה מוכנות כזו, שהציווי כמעט ואינו נבדל מהציות. והרי הדעת היא דעת, והיד היא גוף. הדעת מצווה על הדעת, על עצמה, לרצות, ובכל זאת אינה עושה זאת. מניין המפלצתיות הזו? ולאילו תכלית? היא מצווה על עצמה, אומר אני, לרצות, ולא הייתה מצווה לולא רצתה, ומה שהיא מצווה אינו נעשה. אך היא אינה רוצה בשלמות: לכן אינה מצווה בשלמות. שכן היא מצווה רק כפי שהיא רוצה: ובמידה שבה הדבר המצווה אינו נעשה, כך היא אינה רוצה. שכן הרצון מצווה שיהיה רצון; לא אחר, אלא הוא עצמו. אך הוא אינו מצווה בשלמות, לכן מה שהוא מצווה אינו קיים. שכן לו היה הרצון שלם, הוא לא היה מצווה עליו להיות, כי הוא כבר היה קיים. לפיכך אין זו מפלצתיות לרצות בחלקו ולסרב בחלקו, אלא מחלה של הדעת, שאינה מתרוממת כולה, נישאת על ידי האמת אך מורדת מטה על ידי ההרגל. ועל כן קיימים שני רצונות, משום שאחד מהם אינו שלם: ומה שחסר באחד, ישנו בשני.

יאבדו מפניך, אלוהים, כפי שאובדים פטפטני הבל ומדיחי הנשמה: אלו המבחינים כי בעת התלבטות קיימים שני רצונות, וטוענים כי קיימות בנו שתי דעות משני סוגים, אחת טובה והאחרת רעה. הם עצמם רעים באמת כאשר הם מחזיקים בדברים רעים אלו; והם עצמם יהפכו לטובים כאשר יחזיקו באמת ויסימו לה, למען יוכל

שליחך לומר להם: "לפנים הייתם חושך, אך כעת אור אתם באדון". אך הם, בחפצם להיות אור לא באדון אלא בעצמם, בדמיינם כי טבע הנשמה הוא מה שאלוהים הוא, הופכים לחושך עבה יותר דרך התנשאות נוראה; על שרחקו עוד יותר ממך, האור האמיתי המאיר לכל אדם הבא לעולם. שימו לב למה שאתם אומרים והיכלמו: "הביטו אליו ונהרו, ופניכם אל יחפרו". אני עצמי, כאשר התלבטתי אם לשרת כעת את ה' אלוהי כפי שתכננתי זמן רב, אני הוא שרציתי, אני הוא שסירבתי, אני, אני עצמי. לא רציתי בשלמות, ולא סירבתי בשלמות. לכן הייתי במאבק עם עצמי, ונקרעתי על ידי עצמי. וקרע זה פקד אותי בניגוד לרצוני, ובכל זאת לא העיד על נוכחותה של דעת אחרת, אלא על עונשה של דעתי שלי. לכן לא אני עוד פעלתי זאת, אלא החטא השוכן בי; עונש על חטא שנעשה בחופשיות רבה יותר, בהיותי בן אדם.

שכן אם קיימים טבעים מנוגדים כמספר הרצונות המתנגשים, כי אז לא יהיו שניים בלבד, אלא רבים. אם אדם מתלבט אם ללכת לכינוסם של המניכאים או אל התיאטרון, זועקים הם: "הנה, לפניכם שני טבעים: אחד טוב, המושך לכאן; ואחר רע, המושך חזרה לשם". שכן מנין אחרת נובעת היסוס זה בין רצונות סותרים? אך אני אומר כי שניהם רעים: זה המושך אליהם, וזה המושך חזרה אל התיאטרון. אך הם אינם מאמינים כי אותו רצון המושך אליהם הוא אלא טוב. מה יהיה אפוא אם אחד מאיתנו יתלבט, ובתוך מאבק שני רצונותיו יימצא במיצר, האם ללכת לתיאטרון או לכנסייה שלנו? האם לא יהיו המניכאים הללו במיצר גם הם, מה להשיב? שכן עליהם להודות (מה שאין הם חפצים כלל) כי הרצון המוביל לכנסייתנו הוא טוב, ממש כרצונם של אלו שקיבלו את סודותיהם ואחוזים בהם; או שעליהם להניח קיומם של שני טבעים רעים ושתי נשמות רעות הנאבקות באדם אחד, ואז לא יהיה זה אמת, כדבריהם, שישנו אחד טוב ואחר רע; או שעליהם לשוב אל האמת, ולא להכחיש עוד כי במקום שבו אדם מתלבט, נשמה אחת היא המיטלטלת בין רצונות מנוגדים.

אל יאמרו עוד אפוא, כאשר הם מבחינים בשני רצונות מתנגשים באדם אחד, כי המאבק הוא בין שתי נשמות מנוגדות, משני עצמים מנוגדים, משני עקרונות מנוגדים, האחד טוב והאחר רע. שכן אתה, אלוהי אמת, מפריך, בולם ומרשיע אותם; כגון כאשר שני הרצונות רעים הם, ואדם מתלבט אם להרוג איש ברעל או בחרב; אם לגזול נחלה זו או אחרת של זולתו, כשאינו יכול את שתיהן; אם לקנות הנאה במותרות, או לשמור את כספו בתאוות בצע; אם ללכת לקרקס או לתיאטרון, לו שניהם פתוחים ביום אחד; או שלישית, לשדוד בית זולתו, לו נקרית לו ההזדמנות; או רביעית, לנאוף, לו באותה שעה יש בידו האמצעים לכך; כל אלו הנפגשים באותה נקודת זמן, וכולם נחשקים באותה מידה, אך לא ניתן לבצעם בעת ובעונה אחת: שכן הם קורעים את הדעת בין ארבעה, או אף (בתוך המגוון העצום של הדברים הנחשקים) יותר רצונות מתנגשים, ועדיין אין הם טוענים כי קיימים כל כך הרבה עצמים שונים. כך הוא גם ברצונות שהם טובים. שכן שואל אני אותם: האם טוב להתענג בקריאת דברי השליח? או טוב להתענג במזמור תהילה מיושב? או טוב לדרוש בבשורה? הם יענו על כל אחד: "טוב הדבר". מה יהיה אפוא אם כולם מסבים הנאה שווה, וכולם בבת אחת? האם לא רצונות שונים מסיחים את דעת האדם, בעודו שוקל במה עדיף שיבחר? ובכל זאת כולם טובים, והם חלוקים עד שייבחר אחד, שאליו יינשא הרצון השלם והאחד, שהיה קודם לכן מחולק לרבים. כך גם כאשר הנצח מענג אותנו ממעל, והנאת הטוב הזמני מחזיקה אותנו למטה, אותה נשמה היא שאינה רוצה בזה או בזה ברצון שלם; ועל כן היא נקרעת בתהיות מכאיבות, בעוד שמכוח האמת היא מעמידה את זה ראשון, אך מכוח ההרגל אינה מניחה את האחר.

חולה נשמה כזה הייתי אני, ומיוסר, מאשים את עצמי בחומרה רבה בהרבה מהרגלי, מתהפך ומתפתל בשלשלאותי, עד שיישברו כליל אלו שבהן הייתי כעת רק מעט, אך עדיין, אחוז. ואתה, אדוני, דחקת בי במצפוני ברחמים עזים, מכפיל את הצלפות היראה והבושה, פן אסוג שוב, ושמא מבלי שאנתק את אותו קשר דק שנותר, יחזור הוא לאיתנו ויכבול אותי ביתר שאת. שכן אמרתי עם עצמי: "ייעשה הדבר כעת, ייעשה הדבר כעת". ובעודי מדבר, כמעט שהוצאתיו אל הפועל: כמעט עשיתיו, ולא עשיתיו: אך לא שקעתי חזרה למצבי הקודם, אלא עמדתי בסמוך ושואף רוח. ושוב ניסיתי, והיה חסר לי עוד פחות מכך, ועוד פחות, וכמעט שנגעתי ואחזתי בדבר; ועדיין לא הגעתי אליו, ולא נגעתי ולא אחזתי; מהסס למות אל ולחיות אל החיים; והרע שהורגלתי בו גבר עליי יותר מהטוב שלא הורגלתי בו: וככל שהתקרב אליי הרגע שבו הייתי אמור להפוך לאחר ממה שהייתי, כך הכה בי פחד גדול יותר; אך הוא לא הדף אותי לאחור, ולא הסיט אותי, אלא החזיק אותי תלוי ועומד.

צעצועי הצעצועים והבלי ההבלים, מאהבותי העתיקות, עדיין החזיקו בי; הן משכו בבגד בשרי ולחשו ברכות: "האם אתה משלח אותנו? ומאותו רגע לא נהיה איתך עוד לעולמים? ומאותו רגע לא יהיה זה או אחר מותר לך עוד לעולמים?" ומה הן הציעו באמרי "זה או אחר", מה הן הציעו, הן אלוהי? יטו רחמיהן זאת מעל נשמת עבדך. אילו טומאות הן הציעו! אילו כלימות! וכעת שמעתי אותן הרבה פחות ממחצית, והן לא הראו עצמן בגלוי וסתרתי אותי, אלא רטנו כביכול מאחורי גבי, ומשכו אותי בנסתר בעודי פונה ללכת, רק כדי שאביט בהן חזרה. ובכל זאת הן עיכבו אותי, עד שהיססתי לפרוץ ולהתנער מהן, ולזנק אל המקום שאליו נקראתי; בעוד הרגל אלים אומר לי: "הסבור אתה כי תוכל לחיות בלעדיו?"

אך כעת דיבר ההרגל בקול חלוש מאוד. שכן באותו צד שאליו כיוונתי את פניי, ושבתי רעדתי ללכת, הופיעה לפניי דמותה הטהורה של הפרישות, שלוהה אך לא בעליזות רפויה, מושכת אותי ביושר לבוא ולא לפקפק; ומושיטה את ידיה הקדושות המלאות בהמוני דוגמאות טובות כדי לקבלני ולאמצני: היו שם נערים ובתולות כה רבים, המון של צעירים ובני כל גיל, אלמנות מכובדות ובתולות זקנות; והפרישות עצמה בכולם, לא עקרה אלא אם פוריייה לבנים של חדווה, ממך בעלה, אדוני. והיא חייכה אליי בלעג משכנע, כאומרת: "האם לא תוכל אתה את אשר אלו הנערים ואלו הנערות יכולים? או האם הם יכולים זאת מעצמם, ולא מאת ה' אלוהיהם? ה' אלוהיהם נתן אותי להם. מדוע אתה עומד בעצמך, ועל כן אינך עומד? השלך עצמך עליו, אל תירא, הוא לא ייסוג כדי שתיפול; השלך עצמך עליו ללא פחד, הוא יקבלך וירפאך". והסמקתי עד מאוד, על שעדיין שמעתי את רטינת אותם צעצועי הבל, ונותרתי תלוי בספק. והיא שוב נראתה כאומרת: "אטום אוזניך נגד אותם איבריך הארציים והטמאים, למען ימותו. הם מספרים לך על תענוגות, אך לא כפי שמספרת תורת ה' אלוהיך". מחלוקת זו בלבי הייתה אני נגד עצמי בלבד. ואליפיוס היושב סמוך לצדי, המתין בשתיקה לתוצאת התרגשותי הבלתי רגילה.

אך כאשר הגות עמוקה דלתה ממעמקי נשמתי וערמה את כל עליבותי לנגד עיני לבי; עלתה סערה אדירה, המביאה עמה מטר עז של דמעות. וכדי שאוכל לשפוך אותו כליל, בביטויי הטבעיים, קמתי מעל אליפיוס: הבדידות נראתה לי מתאימה יותר למלאכת הבכי; פניתי אפוא והתרחקתי עד שנכחותי לא תהיה לי למעמסה. כך היה עמי אז, והוא הבחין בדבר מה; שכן משהו ודאי אמרתי, שבו נשמע קולי חנוק מבכי, וכך קמתי. הוא נותר אפוא במקום שישבנו, נדהם עד הקצה. השלכתי עצמי ארצה, איני יודע כיצד, תחת עץ תאנה אחד, נותן דרור לדמעותי; ונהרי עיניי פרצו כזבח רצוי לפניך. ולא במילים אלו ממש, אך ברוח זו, דיברתי אליך רבות: ואתה, אדוני, עד מתי? עד מתי, אדוני, תאנף לנצח? אל תזכור לנו עוונות ראשונים, שכן חשתי כי אני אחוז בהם. השמעת מילים נוגות אלו: עד מתי, עד מתי, "מחר ומחר"? מדוע לא כעת? מדוע לא יבוא בשעה זו קץ לטומאתי?

כך דיברתי ובכיתי במריחות הלב העמוקה ביותר, והנה! שמעתי מבית שכן קול, כשל נער או נערה, איני יודע, מזמר וחוזר שוב ושוב: "קח וקרא; קח וקרא". מיד השתנו פניי, והחילולי לחשוב באינטנסיביות האם ילדים רגילים לשיר מילים כאלו במשחק כלשהו: ולא יכולתי לזכור ששמעתי כדבר הזה מעולם. כך, בולע את פרץ דמעותי, קמתי; מפרש זאת כציווי מאלוהים לפתוח את הספר ולקרוא בפרק הראשון שאמצא. שכן שמעתי על אנטוניוס, שבבואו בעת קריאת הבשורה, קיבל את התוכחה כאילו הנקרא נאמר לו אישית: "לך מכור את כל אשר לך ותן לעניים, ויהיה לך אוצר בשמיים; ובוא לך אחריי". ובמפת כזה הומר לבו מיד אליך. בשקיקה שבתי אפוא אל המקום שבו ישב אליפיוס; שכן שם הנחתי את כרך השליח כאשר קמתי משם. אחזתי בו, פתחתיו, ובדממה קראתי את הפסוקה שעליה נפלו עיני לראשונה: "לא במהומות ובשכרות, לא במיטה ובפריצות, לא במדון ובקנאה; כי אם לבשו את האדון ישוע המשיח, ואל תדאגו לבשר להשביע תאוותיו". לא חפצתי לקרוא עוד; אף לא היה לי צורך בכך: שכן מיד עם סיום משפט זה, כאור של שלוה שנמשך אל לבי, התפוגגה כל חשכת הספק.

אז שמתי את אצבעי, או סימן אחר כלשהו, סגרתי את הכרך, ובפנים רגועות הודעתי זאת לאליפיוס. והוא הראה לי מה התחולל בו, דבר שלא ידעתי. הוא ביקש לראות את אשר קראתי; הראיתי לו; והוא הביט אף רחוק יותר ממה שקראתי אני, ולא ידעתי מה בא אחר כך. וזה מה שבא: "אַתְּ־הַחֲלֵשׁ בְּאַמּוֹנָה קָרְבוֹ אֱלִיכָם"; זאת הוא השליך על עצמו, וגילה לי. ומתוך תוכחה זו הוא התחזק; ובהחלטה טובה ובמטרה התואמת ביותר את אופיו – שבו תמיד נבדל ממני מאוד לטובה – הצטרף אליי ללא כל עיכוב סוער. משם נכנסנו אל אמי;

סיפרנו לה; היא שמחה: תיאורנו לפי הסדר כיצד קרו הדברים; היא קפצה משמחה, צהלה וברכה אותך, היכול לעשות הרבה מעבר לכל אשר נבקש או נחשוב; שכן היא תפסה כי נתת לה עבורי יותר ממה שנהגה לבקש באנחותיה מעוררות הרחמים והנוגות ביותר. שכן השיבות אותי אליך, כך שלא חיפשתי אישה ולא כל תקווה של העולם הזה, בעומדי באותו קו של אמונה שבו הראית אותי לה בחיזיון שנים רבות כל כך לפני כן. והפכת את אבלה לשמחה, שופעת הרבה יותר ממה שחפצה, ובדרך יקרה וטהורה הרבה יותר מזו שביקשה לראשונה – להעמיד נכדים מבשרי.

ספר תשיעי

הו אדוני, אני עבדך; אני עבדך ובן אמתך: שברת מוסרותי. לך אזבח זבח תודה. יהללך לבי ולשוני; אכן, כל עצמותי תאמרנה: "ה' מי כמוך?" תאמרנה הן, ואתה ענני, ואמור לנפשי: "ישועתך אני". מי אני ומה אני? איזה רע לא היה במעשיי, ואם לא במעשיי – במילותי, ואם לא במילותי – ברצוני? אך אתה, אדוני, טוב ורחום, ויד ימינך הביטה אל עומק מותי, ומקרקעית לבי רוקנת את תהום השחיתות ההיא. וכל מתנתך זו הייתה: למאן במה שרציתי, ולרצות במה שרצית אתה. אך היכן, בכל אותן שנים, ומאיזה מחבוא שפל ועמוק נקרא פתאום רצוני החופשי, כדי להכפיף את צווארי לעולך הנעים ואת שכמי למשאך הקל, הו המשיח ישוע, עזרי וגואלי? כמה מתוק הפך לי פתאום המחסור במתיקותם של אותם צעצועי הבל! ומה שיראתי להיפרד ממנו, היה לי כעת לשמחה להיפרד מעליו. שכן אתה גרשת אותם ממני, אתה המתיקות האמיתית והעליונה. גרשת אותם, ובמקומם נכנסת אתה, המתוק מכל תענוג, אם כי לא לבשר ודם; הבהיר מכל אור, אך נסתר מכל עומק; הנעלה מכל כבוד, אך לא לרמים בעיני עצמם. כעת הייתה נשמת חופשייה מדאגותיהן הנשכניות של רדיפת משרות ורווחים, ומהתפלשות ברפש, ומגירוד גרד התאוה. ולשוני הרכה דיברה אליך בחופשיות, אורי, ועושרי, ובריאותי, ה' אלוהי.

וגמרתי בדעתי לפניך, לא לקרוע בפתאומיות אלא להסיג בעדינות את שירות לשוני משווקי מלאכת השפתיים: למען לא יקנו עוד נערים – שאינם תלמידי תורתך ולא שלומך, אלא תלמידי דברי הבל כוזבים ותגרות משפטיות – מפי נשק לטירופם. ובאופן כה מתוזמן, נותרו כעת ימים ספורים בלבד עד לחופשת הבציר, והחלטתי לשאתם, ואז להיפרד כחוק; ומשנפדתי על ידיך, לא לשוב עוד להימכר. מטרתנו הייתה ידועה לך; אך לבני אדם, מלבד חברינו שלנו, לא הייתה ידועה. שכן הסכמנו בינינו שלא להוציאה החוצה לאיש: אף כי לנו, העולים כעת מעמק הבכא ושרים את שיר המעלות ההוא, נתת חצים שונים וגחלי רתמים נגד הלשון הערמומית, אשר כביכול מיעצת לנו אך למעשה מכשילה אותנו, ומתוך "אהבה" בולעת אותנו כמאכל.

פילחת את לבנו באהבתך, ונשאנו את דבריך כשהם קבועים בקרבנו: ודוגמאות עבדיך, שאותם הפכת משחורים לזוהרים וממתים לחיים, נערמו יחד באוצר מחשבותינו, הציתו ושרפו את תרדמתנו הכבדה, למען לא נשקע אל התהום; והן הלהיבו אותנו בעוצמה כזו, שכל משבי הלשונות הערמומיות של המתנגדים רק ילהיבו אותנו ביתר שאת, ולא יכבנו. אף על פי כן, משום שלמען שמך אשר הקדשת בכל הארץ, נדרנו ומטרתנו זו עשויים היו למצוא גם כאלו שישבחו אותם, נראה היה הדבר כיוהרה לו לא היינו מחכים לחופשה הקרובה כל כך, אלא נוטשים מראש משרה ציבורית שהייתה לעיני כל; כך שכל המביטים במעשי זה, ומבחינים כמה קרוב היה זמן הבציר שאותו רציתי להקדים, היו מרבים לדבר עליי כאילו חפצתי להיראות כמישהו דגול. ואיזו תועלת הייתה לי בכך שאנשים ידונו ויחוו דעה על מטרת, וכי לטובנו ייקרא רע?

יתרה מכך, בתחילה הטריד אותי כי בקיץ זה ממש החלו ריאותי לבגוד בי, תחת עמל ספורתי רב מדי, והתקשו לנשום עמוק, ובכאב בחזי הראו כי ניזוקו, וסירבו לכל דיבור מלא או ממושך; דבר זה הטריד אותי, שכן הוא כמעט אילץ אותי מתוך הכרח להניח את משא ההוראה, או, אם אוכל להירפא ולהחלים, לפחות להפסיקו. אך כאשר הרצון המלא לפנאי, למען אוכל לראות כי אתה הוא ה', עלה והתקבע בי; אלוהי, אתה יודע, החלתי אף לשמוח שיש לי תירוץ משני זה, שאינו בדוי, אשר יוכל למתן במעט את עלבונם של אלו אשר למען בניהם חפצו שמעולם לא אזכה לחירות בניך. מלא בשמחה כזו, נשאתי עד שתעבור אותה תקופת זמן; אולי היו אלו כעשרים יום, אך הם נשאו בגבורה; נשאו, שכן תאוות הבצע, שבעבר נטלה חלק בעסק כבד זה, עזבה אותי, ונותרתי לבדי, והייתי נשטף לולא תפסה הסבלנות את מקומה. אולי כמה מעבדיך, אחי, יאמרו שחטאתי בכך שבלב המוקדש כולו לשירותך, הרשיתי לעצמי לשבת ולו שעה אחת על כס השקרים. ואין

ברצוני להתנצח. אך האם אתה, אדון רחום מכל, לא סלחת ומחלת גם על חטא זה, יחד עם שאר חטאיי הנוראים והקטלניים, במים הקדושים?

ורקונדוס כלה בדאגה על אושרנו זה, שכן בהיותו מוחזק בכבלים שבהם היה קשור בעוצמה רבה, ראה כי יופרד מאיתנו. שכן הוא עצמו לא היה עדיין נוצרי, אם כי אשתו הייתה מן המאמינים; ובשל כך, יותר מכל שלשולת אחרת, הוא עוכב ונמנע מהמסע שאנו התחלנו בו כעת. שכן לא יאבה, אמר, להיות נוצרי אלא בתנאים שבהם לא יכול היה. עם זאת, הוא הציע לנו באדיבות להישאר בבית הכפר שלו כל עוד נשהה שם. אתה, אדוני, תגמול לו בתחיית הצדיקים, כפי שכבר נתת לו את גורל הישרים. שכן אף שבחסרונו, בהיותו כעת ברומא, נתקף במחלת גוף ובה הפך לנוצרי ולאחד המאמינים ועזב את החיים האלה; בכל זאת ריחמת לא עליו בלבד אלא גם עלינו: פן בזכרנו את טוב לבו המופלג של חברנו כלפינו, ומבלי שנוכל למנותו בתוך עדרך, נתייסר בצער בלתי נסבל. תודה לך אלוהינו, שלך אנו: השראותיך ונחמותיך אומרות לנו – נאמן בהבטחותיך, אתה גומל כעת לורקונדוס על בית הכפר שלו בקאסיאקום, שבו מקדחת העולם נחנו בך, ברעננות הנצחית של גן עדן: שכן סלחת לו על חטאיו עלי אדמות, באותו הר עשיר, ההר המניב חלב, הרך שלך.

היה לו אפוא באותה עת צער, אך לנברידיוס שמחה. שכן אף שהוא, שטרם נעשה נוצרי, נפל לבור של אותה טעות קטלנית ביותר, בהאמינו כי בשר בנך הוא אך רוח רפאים; הרי שביוצאו משם, האמין כמותנו; עדיין לא ניחן בסקרמנטים של כנסייתך, אך היה מחפש אמת נלהב ביותר. אותו, זמן לא רב לאחר המרתו והתחדשותו בטבילתך, בהיותו כבר חבר נאמן בכנסייה הקתולית ומשרתך בפרישות ובאיפוק מושלמים בקרב עמו באפריקה, לאחר שכל ביתו נעשה נוצרי בזכותו, שחררת מן הבשר; וכעת הוא חי בחיקו של אברהם. יהא אשר יהיה המסומן באותו חיק, שם חי נברידיוס שלי, חברי המתוק, וילדך, אדוני, שאומץ מהיותו בן חורין: שם הוא חי. שכן איזה מקום אחר יש לנשמה כזו? שם הוא חי, במקום שעליו שאל אותי רבות, איש עני וחסר ניסיון שכמותי. כעת אין הוא מטה אוזנו אל פי, אלא את פיו הרוחני אל מעיינך, ושותה ככל שיוכל לקבל, חכמה כפי צמאונו, מאושר ללא קץ. ואיני חושב שהוא כה שיכור מכך עד שישכחני; בראותנו כי אתה, אדוני, אשר הוא שותה ממך, זוכר אותנו. כך היינו אז, מנחמים את ורקונדוס שהצטער, ככל שהרשתה הידידות, על כך שהמרתנו הייתה מן הסוג הזה; ומפצירים בו להיעשות מאמין כפי מידתו, כלומר במעמד של נשוי; וממתינים לנברידיוס שיבוא בעקבותינו, דבר שכמעט עשה בהיותו כה קרוב; והנה! אותם ימים חלפו לבסוף; שכן ארוכים ורבים נראו, בשל האהבה שרחשתי לחירות הנינוחה, למען אוכל לשיר לך מעומק מוחי: "לֵךְ אֶמֶר לְבִי בְקֶשׁוּ פָנֶי אֶת-פְּנֵיךָ ה' אֲבִיךָ".

והנה הגיע היום שבו אכן שוחררתי ממשרת הפרופסור לרטוריקה, שממנה במחשבתי כבר הייתי משוחרר. והדבר נעשה. הצלת את לשוני, כפי שהצלת לפני כן את לבי. ובירכתי אותך בשמחה, פורש עם כל אנשיי אל הוילה. את אשר עשיתי שם בכתיבה, שגויסה כעת לשירותך – אף כי עדיין, בזמן הנשימה הזה כביכול, מתנשפת היא מבית הספר של הגאווה – ספריי יעידו; הן מה שדנתי עם אחרים והן מה שעם עצמי לבדי, לפניך: ועל מה שדנתי עם נברידיוס שנעדר, איגרותיי מעידות. ומתי יהיה לי פנאי לספר את כל חסדיך הגדולים עלינו באותה עת, במיוחד בחיפזון אל רחמים גדולים עוד יותר? שכן זיכרוני מחזירני, ונעים לי, אדוני, להתוודות לפניך באילו דורבנות פנימיים הכנעת אותי; וכיצד יישרת אותי, בהנמיכך את הרי וגבעות דמיונותיי הגבוהים, ביישרך את עקמומיותי ובהחליקך את דרכיי המחוּספסות; וכיצד הכנעת גם את אח לבי, אליפיוס, אל שמו של בנך יחידך, אדוננו ומושיענו ישוע המשיח, שם שלא אבה בתחילה להכניס אל כתבינו. שכן העדיף שיהיה להם ריח של ארצי בתי הספר הנישאים, אשר ה' שבר כעת, מאשר של עשבי המרפא של הכנסייה, התריס נגד הנחשים.

הו, באילו צלילים דיברתי אליך, אלוהי, כשקראתי בתהילים לדוד, אותם שירים נאמנים וצלילי דבקות המונעים רוח של התנשאות – בעודי עדיין לומד וטירון באהבתך האמיתית, נח באותה וילה עם אליפיוס הלומד, כשאמי דבקה בנו, בלבוש אישה אך באמונה גברית, בשלווה של גיל, אהבת אם וחסידות נוצרית! הו, אילו צלילים השמעתי אליך באותם מזמורים, וכיצד התלהטתי דרכם אליך, ובערתי להשמיעם, לו ניתן, בכל העולם כולו, נגד גאוות המין האנושי! ובכל זאת הם מושרים בכל העולם, ואין איש יכול להסתתר מחומך. באיזה צער עז ומר כעסתי על המניכאים! ושוב ריחמתי עליהם, שכן לא ידעו את אותם סקרמנטים, אותן תרופות, והיו אחוזים

טירוף נגד התרופה שהייתה יכולה לרפא אותם משיגעונם. כיצד הייתי רוצה שיהיו אז אי שם בקרבתו, ומבלי שידעו שאני שם, יוכלו לחזות בפניי ולשמוע את דבריי, כאשר קראתי את מזמור ד' באותו זמן של מנוחתי, וכיצד פעל עליי המזמור ההוא: "בְּקֶרְאִי עָנְנִי אֱלֹהֵי צִדְקִי בְּצֶרֶךְ הֶרְחַבְתָּ לִּי חֲנֻנִי וְשָׁמַעַתְּ פִּתְלֹתַי". לו יכלו לשמוע את אשר הגיתי על מילים אלו, מבלי שאדע אם שמעו, פן יחשבו שאמרתי זאת למענם! שכן באמת לא הייתי אומר את אותם הדברים, ולא באותה הדרך, לו חשתי שהם שומעים ורואים אותי; וגם לו הייתי אומרם לא היו מקבלים אותם כך, כפי שקיבלתי בשיחי לעצמי ולמעני לפניך, מתוך רגשותי הטבעיים של נשמת.

מה היה אפוא זה שהכאיב לי כל כך בפנים, אלא פצע טרי שנוצר בשל העקירה הפתאומית של אותו מנהג חיים משותפים, מתוך ויקר מכל? אכן שמחתי בעדותה, כאשר באותה מחלה אחרונה, בעוד היא מערבת את דברי החיבה שלה עם מעשי חובתי, קראה לי "מסור", והזכירה בחיבה רבה של אהבה שמעולם לא שמעה מפי כל צליל קשה או פוגעני כלפיה. ובכל זאת, הו אלוהי שיצרת אותנו, איזו השוואה יש בין אותו כבוד שחלקתי לה לבין עבודתה שלה עבורי? משנעזבתי אפוא מנחמה גדולה כל כך שהייתה בה, נפשי נפצעה, ואותם חיים נקרעו לגזרים, אלו אשר מחייה ומחיי יחד נעשו לאחד.

משהושקט הנער מבכיו, נטל אוודיוס את ספר התהילים והחל לשיר, וכל ביתנו עונה אחריו את המזמור: "חֲסֹד־וּמִשְׁפָּט אֲשִׁירָה לָךְ ה' אֶזְמְרָה". ובשמעם את אשר אנו עושים, נאספו אחים רבים ונשים חסידות; ובעוד הם (אלו שתפקידם בכך) מכינים את הקבורה כמנהג המקום, אני, בחלק של הבית שבו יכולתי לעשות זאת כראוי, יחד עם אלו שלא מצאו לנכון לעזוב אותי, דנתי בדבר מה ההולם את השעה; ובצרי זה של אמת שיכנתי את אותו ייסור הידוע לך, בעוד הם אינם יודעים ומקשיבים בקשב רב, וסוברים כי אני נטול כל תחושת צער. אך באוזניך, במקום שבו איש מהם לא שמע, האשמתי את חולשת רגשותי ובלמתי את נחשול יגוני, שנסוג מעט מפניי; אך שוב בא, כגאות, אך לא כדי להתפרץ בדמעות ולא כדי לשנות את מבע פניי; ובכל זאת ידעתי מה אני כובש בלבי. ובהיותי לא מרוצה כלל מכך שלדברים אנושיים אלו יש כוח כזה עליי, אשר בסדר הראוי ובמינוי של מצבנו הטבעי חייבים הם להתרחש, בצער חדש הצטערתי על צערי, וכך נשחקתי ביגון כפול.

והנה, הגופה נישאה לקבורה; הלכנו ושבתנו ללא דמעות. שכן אף באותן תפילות ששפכנו לפניך, כאשר הועלה זבח פדיונו עבורה, כשכעת עמדה הגופה לצד הקבר כמנהג המקום בטרם תונח בו, לא בכיתי אף במהלך אותן תפילות; ובכל זאת כל היום הייתי עצוב בכבדות בסתר, ובנפש מוטרדת התפללתי אליך ככל שיכולתי שתרפא את יגוני, אך לא עשית זאת; בהטביעתך, כך אני מאמין, על זיכרוני באמצעות מקרה יחיד זה, עד כמה חזק הוא כבלו של כל הרגל, אפילו על נשמה הניזונה כעת מדבר אמת. נראה היה לי טוב גם ללכת ולהתרחץ, לאחר ששמעתי כי המרחץ (balneum) קרוי כך על שם המילה היוונית Balaneion, משום שהוא מגרש את העצב מן הדעת. וגם זאת מתוודה אני בפני רחמיך, אבי היתומים, שהתרחצתי, ונותרתי כפי שהייתי לפני המרחץ. שכן מרירות היגון לא יכלה לזלוג החוצה מלבי. אחר כך ישנתי, והתעוררתי שוב, ומצאתי את צערי מרוכך לא מעט; ובעודי לבדי במיטתי, מזכרתי באותם חרוזי אמת של אמברוסיוס שלך. שכן אתה הוא:

"בורא הכול, אדון,

ומושל במרומים,

העוטה יום באור,

ונוסך תנומה רכה על הלילה,

למען יושב לאיבריו

כוח העמל,

ולבבות קורסים ירוממו,

ויגונות יוכנעו".

ואז מעט מעט שבתי למחשבותי הקודמות על אמתך, על הליכותיה הקדושות כלפיך, על רוח קדושתה ומסירותה כלפינו, אשר מהם נשללתי פתאום: וחפצתי לבכות לפניך, עבודה ועבור עצמי, למענה ולמעני. ונתתי דרור לדמעות שקודם לכן בלמתי, שיעלו על גדותיהן ככל שחפצו; בהשעיני עליהן את לבי; והוא מצא בהן מנוח, שכן היה זה באוזניך, לא באוזני אדם, שהיה מפרש בבז את בכי. וכעת, אדוני, בכתב מתוודה אני על כך לפניך. יקרא זאת מי שיחפוץ, ויפרש זאת כרצונו: ואם ימצא בכך חטא, על שבכיתי על אמי חלק קטן של שעה (האם שהייתה באותה עת מתה לעיניי, אשר במשך שנים רבות בכתה עבורי למען אחיה לעיניך), אל ילעג לי; אלא מוטב, אם הוא איש בעל חסד רב, שיבכה הוא עצמו על חטאיי לפניך, אביהם של כל אחי משיחך.

אך כעת, בלב שנרפא מאותו פצע, שבו עשוי היה להיראות ראוי לגנאי בשל רגש ארצי, שופך אני לפניך, אלוהינו, בעבור אותה אמתך, סוג שונה בתכלית של דמעות; דמעות הנובעות מרוח המזועזעת ממחשבת הסכנות האורבות לכל נפש המתה באדם. ואף כי היא, לאחר שחיה במשיח עוד לפני שחרורה מהבשר, חיה לתהילת שמך באמונתה ובהליכותיה; בכל זאת אין אני מעז לומר כי מאותו זמן שבו הולדת אותה מחדש בטבילה, לא יצאה מפי כל מילה נגד מצוותך. בנך, האמת, אמר: "כִּלְהָאֹמֶר לְאָחִיו 'רִיקָא' יְהֵא חֵיב לְאַשְׁ גִּיהֶנוּם". ואוי אף לחייהם הראויים לשבח של בני אדם, לו תבחן אותם בהניחך את הרחמים בצד. אך משום שאין אתה מחמיר לדרוש עוונות, מקווים אנו בביטחון למצוא מקום אצלך. אך כל המונה לפניך את זכויותיו האמיתיות, מה הוא מונה לפניך אם לא את מתנותיך שלך? לו רק ידעו בני אדם כי בני אדם הם; והמתהלל, ביהוה יתהלל.

על כן, הו תהילתי וחי, אלוהי לבבי, בהניחי לזמן מה את מעשיה הטובים, שעליהם מודה אני לך בשמחה, מפציר אני בך כעת עבור חטאי אמי. שמע נא לי, מתחנן אני לפניך, בזכות מרפא פצעינו, אשר נתלה על העץ וכעת יושב לימינך ומפגיע בעדנו לפניך. יודע אני כי היא נהגה ברחמים, ומלבה סלחה לחייביה על חובותיהם; סלח גם אתה לחובותיה, כל אשר צברה במשך שנים רבות כל כך מאז מי הישועה. סלח לה, אדוני, סלח, אני מפציר בך; אל תבוא במשפט עמה. יגברו רחמין על משפטך, שכן דבריך אמת הם, והבטחת רחמים לרחמנים; אותם רחמנים שאתה נתת להם להיות כאלה, אתה אשר תחון את אשר תרחם ותרחם את אשר תרחם.

ומאמין אני כי כבר עשית את אשר אני מבקש; אך קבל נא, אדוני, את נדבות פי. שכן היא, בקרב יום פירודה מהעולם, לא נתנה דעתה שגופתה תיכרך בתכריכים מפוארים, או תיחנט בבשמים; אף לא חפצה במצבת נבחרת, או להיקבר בארצה שלה. דברים אלו לא ציוותה עלינו; אלא חפצה רק ששמה יזכר ליד מזבחך, אשר אותו שירתה ללא הפסקת יום אחד: שכן ידעה כי משם מחולק הקורבן הקדוש, שעל ידו נמחה שטר החוב שהיה נגדנו; שדרכו הושג הניצחון על האויב, אשר במונו את פשעינו ובחפשו מה להטיח בנו, לא מצא דבר בו, בזה אשר בו אנו מנצחים. מי ישיב לו את הדם הנקי? מי ישלם לו את המחיר שבו קנה אותנו, וכך יקחנו מידו? אל הסקרמנט של פדיונו זה קשרה אמתך את נפשה בכבל האמונה. אל יפרידנה איש מהגנתך: אל יתייצב האריה או הדרקון בדרכה, בכוח או במרמה. שכן היא לא תענה כי אינה חייבת דבר, פן תורשע ותיתפס בידי המאשים הערמומי: אלא היא תענה כי חטאיה נמחלו לה על ידי זה שאף אחד אינו יכול להשיב לו את המחיר אשר הוא, שלא היה חייב דבר, שילם עבורנו.

תנוח היא אפוא בשלום עם הבעל שלפניו ואחריו לא היה לה אחר; אשר לו צייתה, וביקשה בסבלנות להניב פרי עבורך, למען תקנה גם אותו אליך. והשרא נא, אדוני אלוהי, השרא בעבדיך אחי, בניך אדוני, אשר בקולי, בלבי ובעטי אני משרת, למען כל אלו שיקראו וידוים אלו, יזכרו ליד מזבחך את מוניקה אמתך, עם פטריקיוס, מי שהיה בעלה, אשר דרך גופותיהם הבאת אותי לחיים אלו, איני יודע כיצד. מי ייתן ויזכרו בחיבה אדוקה את הוריי באור חולף זה, את אחיי תחתית אבינו בתוך אמנו הקתולית, ואת חבריי לאזרחות בירושלים הנצחית ההיא, אשר עמך העולה לרגל נאנח אליה מצאתו ממצרים ועד שובו אליה. למען תקוים בה בקשתה האחרונה של אמי ממני, דרך וידוי יותר מאשר דרך תפילותי, באמצעות תפילות הרבים, בשפע רב יותר.

ספר עשירי

מי ייתן ואדע אותך, הו אדוני, היודע אותי: מי ייתן ואדע אותך, כפי שאני ידוע. כוחה של נשמת, בוא לתוכה, והתאם אותה לך, למען תהיה היא תחת רשותך ותחזק על ידיך ללא כתם או קמט. זוהי תקוותי, ועל כן אני מדבר; ובתקווה זו אני שמח, כשאני שמח בבריאות. על שאר דברי החיים הללו יש להצטער פחות ככל שמצטערים עליהם יותר; וככל שיש להצטער עליהם יותר, כך מצטערים עליהם בני האדם פחות. שכן הנה, אתה אוהב את האמת, והעושה אותה בא אל האור. זאת חפץ אני לעשות בלבי לפניך בוידוי: ובכתבי, לפני עדים רבים.

וממך, הו אדוני, אשר לפני עיניו תהום מצפוני של אדם חשופה היא, מה יוכל להיסתר בי גם אם לא אחפץ להתוודות עליו? שכן אז הייתי מסתיר אותך ממני, ולא אותי ממך. אך כעת, משהנחתי היא לי לעדה כי אני מרוצה מעצמי, אתה זורח, ואתה נעים, ואהוב, ונכסף; למען אבוש בעצמי, ואתכחש לעצמי, ואבחר בך, ולא אהיה נעים לא לך ולא לעצמי, אלא בך. לכן לפניך, אדוני, פתוח אני, יהיה אשר אהיה; ובאיזה פרי אני מתוודה לפניך, כבר אמרתי. ואין אני עושה זאת במילים ובצלילים של בשר, אלא במילות נשמותי ובזעקת המחשבה אשר אוזנך יודעת. שכן כשאני רע, הרי שהוידוי לפניך אינו אלא חוסר שביעות רצון מעצמי; וכשאני קדוש, אינו אלא אי-ייחוס הדבר לעצמי: שכן אתה, אדוני, מברך את החסיד, אך תחילה מצדיק אתה אותו בהיותו רשע. הוידוי שלי אפוא, אלוהי, לנגד עיניך, נעשה בדממה ושלא בדממה. שכן בצליל הוא דומם; אך ברגש הוא זועק בקול גדול. שכן אין אני משמיע כל דבר נכון לבני אדם, אשר לא שמעת ממני לפני כן; ואין אתה שומע דבר כזה ממני, אשר לא אמרת לי אתה תחילה.

מה לי אפוא ולאנשים, ששומעים הם את וידויי – כאילו יכולים הם לרפא את כל תחלואי – גזע הסקרן לדעת את חיי אחרים, אך עצל לתקן את חייהם שלהם? מדוע מבקשים הם לשמוע ממני מה אני, בעוד שאינם מוכנים לשמוע ממך מה הם עצמם? וכיצד ידעו, בשמעם ממני על אודות עצמי, אם אמת בפי; בראותנו כי אין אדם יודע את אשר באדם, כי אם רוח האדם אשר בקרבו? אך אם ישמעו ממך על אודות עצמם, לא יוכלו לומר: "ה' משקר". שכן מהו לשמוע ממך על אודות עצמם, אם לא לדעת את עצמם? ומי היודע ואומר "זה שקר", אלא אם כן הוא עצמו משקר? אך מכיוון שהאהבה מאמינה לכל דבר (כלומר, בקרב אלו שהיא קושרת לעצמה ועושה אותם לאחד), הרי שגם אני, אדוני, אתוודה לפניך באופן כזה שבני אדם ישמעו, אף שאין ביכולתי להוכיח להם אם וידויי אמת הוא; ובכל זאת מאמינים הם לי, אלו שהאהבה פותחת את אוזניהם אליי.

אך אתה, רופאי הפנימי ביותר, הבהר לי איזה פרי עשוי אני לקצור בעשותי זאת. שכן הוידויים על חטאי העבר, שסלחת וכיסית למען תברכני בך, בשינוי נשמותי על ידי האמונה והסקרמנט שלך, הרי שבעת קריאתם ושמיעתם הם מעוררים את הלב, למען לא יישן בייאוש ויאמר "איני יכול", אלא יקיץ באהבת רחמך ובמתיקות חסדך, שבו כל מי שחלש הופך לחזק, כאשר דרכו הפך מודע לחולשתו שלו. והטובים מתענגים לשמוע על הרעות שבעברם של אלו ששחררו מהן כעת, לא משום שהן רעות, אלא משום שהיו ואינן עוד. באיזה פרי אפוא, ה' אלוהי, אשר לו מצפוני מתוודה מדי יום, בבוטחו יותר בתקוות רחמך מאשר בחפותו שלו, באיזה פרי, מתפלל אני, מתוודה אני בספר זה גם בפני בני אדם בנוכחותך על מה שהנני כעת, ולא על מה שהייתי? שכן את אותו פרי אחר ראיתי ועליו דיברתי. אך מה שהנני כעת, ממש בזמן אמירת וידויים אלו, רבים חפצים לדעת, כאלו שהכירוני או שלא הכירוני, ששמעו ממני או עליי; אך אוזנם אינה בלבבי במקום שבו אני נמצא, יהיה אשר אהיה. חפצים הם אפוא לשמוע אותי מתוודה על מה שהנני מבפנים; מקום שאליו לא עין, לא אוזן ולא הבנה יכולים להגיע; הם חפצים בכך, מוכנים להאמין – אך האם ידעו? שכן האהבה, שבאמצעותה הם טובים, אומרת להם כי בוידויי אין אני משקר; והיא בהם מאמינה לי.

אך לשם איזה פרי היו רוצים לשמוע זאת? האם חפצים הם לשמוח עמי בשמעם כמה קרוב אני אליך בזכות מתנתך? ולהתפלל עבורי בשמעם כמה מעוכב אני על ידי כובד משקלי שלי? בפני כאלו אחשוף את עצמי. שכן אין זה פרי מבוטל, ה' אלוהי, שתודות רבות תינתנה לך בשמנו על ידי רבים, ושתיעתר לרבים עבורנו. מי ייתן והנפש האחוית תאהב בי את אשר אתה מלמד שיש לאהוב, ותבכה בי את אשר אתה מלמד שיש לבכות. תהא זו נפש אחוית, לא נפש זרה, לא של בני נכר, אשר פיהם דיבר שוא וימינם ימין שקר, אלא אותה נפש אחוית אשר כשהיא מאשרת – היא שמחה עבורי, וכשהיא פוסלת אותי – היא מצטערת עבורי; שכן בין אם היא מאשרת ובין אם היא פוסלת, היא אוהבת אותי. בפני כאלו אחשוף את עצמי: הם ינשמו לרווחה במעשיי הטובים, וייאנחו ברעיי. מעשיי הטובים הם גזירותיך ומתנותיך; מעשיי הרעים הם פשעיי ומשפטיי. ינשמו נא

לרווחה באלו, וייאנחו באלו; ותפילות ובכי יעלו לנגד עיניך מלבבות אחיי, מחתותיך. ואתה, אדוני, התרצה בקטורת של היכל קדשך, רחם עליי כרוב חסדך למען שמך; ובשום אופן אל תזנח את אשר החלת, אלא השלם את חסרונותי.

זהו הפרי של וידויי על אודות מה שהנני, לא על אודות מה שהייתי; להתוודות על כך לא רק לפניך, בצהלה נסתרת עם רעד וביגון נסתר עם תקווה, אלא גם באוזני בני אדם המאמינים, השותפים לשמחתי והשותפים למיתותי, אזרחי וחבריי למסע, שהלכו לפניי או שעתידיים לבוא אחרי חבריי לדרך. אלו הם עבדיך, אחיי, שאתה חפץ שיהיו בניך; אדוני, אשר אתה מצווה עליי לשרת אם חפץ אני לחיות עמך, ממך. אך דברך זה היה מועט לו רק ציווה בדיבור ולא קדם לו במעשה. זאת אפוא אני עושה במעשה ובמילה, זאת אני עושה תחת כנפיך; בסכנה גדולה מדי לו לא הייתה נשמתי כנועה לך תחת כנפיך, וחולשתי ידועה לך. קטן אני, אך אבי חי לעד, ושומרי מספיק לי. שכן הוא עצמו אשר הולידני ומגן עליי: ואתה עצמך כל טובי; אתה, כל יכול, אשר נמצא עמי, אכן, לפני שאני נמצא עמך. בפני כאלו אפוא אתה מצווה עליי לשרת אחשוף, לא מה שהייתי, אלא מה שהנני כעת ומה שאני עודני. אך גם אני איני שופט את עצמי. כך אפוא חפץ אני שישמעו דבריי.

שכן אתה, אדוני, שופט אותי: משום שאף שאף אדם אינו יודע את אשר באדם כי אם רוח האדם אשר בקרבו, בכל זאת ישנו דבר מה באדם אשר אפילו רוח האדם שבקרבו אינה יודעת אותו בעצמה. אך אתה, אדוני, יודע עליו הכול, אתה שיצרת אותו. ואני, אף שלנגד עיניך אני בזה לעצמי ורואה עצמי כעפר ואפר, בכל זאת יודע אני עליך דבר מה שאיני יודע על עצמי. ובאמת, כעת אנו רואים במראה כבחידה, וטרם פנים אל פנים. לכן כל עוד נעדר אני ממך, אני נוכח עם עצמי יותר מאשר עמך; ובכל זאת יודע אני אותך כי אין אתה נתון לשינוי כלל; אך אני, באילו פיתויים יכול אני לעמוד ובאילו לא – איני יודע. ויש תקווה, כי נאמן אתה, ולא תיתן לנו להתנסות מעבר ליכולתנו; אלא תכין עם הניסיון גם את דרך המוצא, למען נוכל לשאתו. אתוודה אפוא על אשר אני יודע על עצמי, ואתוודה גם על אשר איני יודע על עצמי. וזאת משום שאת אשר אני יודע על עצמי, אני יודע מכך שאתה זורח עליי; ואת אשר איני יודע על עצמי, לא אדע אותו עד אשר יהפוך חושכי כצהריים אל מול פניך.

לא מתוך ספק, אלא בהכרה בטוחה, אוהב אני אותך, אדוני. הכית את לבבי בדברך, ואהבתי אותך. וגם השמיים והארץ וכל אשר בהם, הנה מכל עבר מצווים הם עליי לאהוב אותך; ואינם פוסקים מלומר זאת לכול, למען יהיו חסרי הצדקה. אך עמוק יותר תרחם על אשר תרחם, ותחון את אשר חנות: אחרת באוזניים חירשות מספרים השמיים והארץ את תהילתך. אך מה אני אוהב כשאני אוהב אותך? לא יופי של גופים, לא הרמוניה נאה של זמן, לא את בהירות האור המרהיב כל כך לעינינו, לא לחנים מתוקים של שירים מגוונים, לא את הריח הניחוח של פרחים ומשחות ובשמים, לא מן ודבש, לא איברים המזמינים חיבוקי בשר. אף אחד מאלו איני אוהב כשאני אוהב את אלוהי; ובכל זאת אני אוהב סוג של אור, ולחן, וניחוח, ומאכל, וחיבוק כשאני אוהב את אלוהי – האור, הלחן, הניחוח, המאכל והחיבוק של האדם הפנימי שבי: שם זורח לנשמתי מה שהמרחב אינו יכול להכיל, ושם מהדהד מה שהזמן אינו נושא עמו הלאה, ושם מריח מה שהנשימה אינה מפזרת, ושם נטעם מה שהאכילה אינה מפחיתה, ושם דבוק מה שהשובע אינו מפריד. זהו הדבר שאני אוהב כשאני אוהב את אלוהי.

ומה זה? שאלתי את הארץ, והיא ענתה לי: "איני הוא"; וכל אשר בה התוודו על אותו הדבר. שאלתי את הים ואת התהומות ואת הרמשים החיים, והם ענו: "אין אנו אלוהיך, חפש מעלינו". שאלתי את האוויר הנע; וכל האוויר על יושביו ענה: "אנכסימנס טעה, איני אלוהים". שאלתי את השמיים, השמש, הירח והכוכבים: "גם אנו (אומרים הם) איננו האלוהים אשר אתה מבקש". וענית לכל הדברים המקיפים את דלת בשרי: "אמרתם לי על אלוהי שאינכם הוא; ספרו לי עליו דבר מה". והם זעקו בקול גדול: "הוא עשנו". שאלתי אותם הייתה מחשבת עליהם; וצורת יופיים הייתה התשובה. ופנית אל עצמי, ואמרתי לעצמי: "מי אתה?". וענית: "אדם". והנה, בי ניצבים לפניי נשמה וגוף, האחד בחוץ והשני בפנים. במי מאלו עליי לבקש את אלוהי? ביקשתיו בגוף מהארץ ועד השמיים, ככל שיכולתי לשלוח שליחים – את קרני עיניי. אך טוב יותר הוא הפנימי, שכן אליו, כנשיא ושופט, דיווחו כל השליחים הגופניים את תשובות השמיים והארץ וכל אשר בהם, שאמרו: "אין אנו אלוהים, אלא הוא הוא עשנו". דברים אלו ידע האדם הפנימי שבי באמצעות שירותו של החיצוני: אני הפנימי ידעתי אותם; אני, השכל, דרך חושי גופי. שאלתי את כל מבנה העולם על אודות אלוהי; והוא ענה לי: "איני הוא, אלא הוא עשני".

האם צורה גופנית זו אינה גלויה לכל אלו שחושיהם שלמים? מדוע אפוא אין היא אומרת אותו הדבר לכול? בעלי חיים קטנים וגדולים רואים אותה, אך אינם יכולים לשאול אותה: שכן אין בינה מופקדת על חושיהם לשפוט את אשר הם מדווחים. אך בני אדם יכולים לשאול, למען ייראו דבריו הנסתרים של אלוהים בבירור, בהיותם מובנים דרך הדברים שנעשו; אך מתוך אהבתם אליהם, הופכים הם כפופים להם: וכפופים אינם יכולים לשפוט. ואף אין היצורים עונים לשואלים, אלא אם כן יכולים הם לשפוט; ואף אין הם משנים את קולם (כלומר, את מראם) אם אדם אחד רק רואה ואחר רואה ושואל, כדי להיראות באופן אחד לאדם זה ובאופן אחר לאחר; אלא בהופיעם באותו אופן בפני שניהם, הרי שהיצירה אילמת לזה ומדברת לזה; אכן, היא מדברת לכול; אך רק אלו מבינים, המשווים את קולה המתקבל מבחוץ עם האמת שבפנים. שכן האמת אומרת לי: "לא השמיים, לא הארץ ולא כל גוף אחר הם אלוהיך". זאת טבעם עצמו אומר לרואה אותם: "הם מסה; מסה קטנה יותר בחלקה מאשר בשלמותה". כעת אליך אני מדבר, נשמתי, את החלק הטוב שבי: שכן את מחיה את מסת גופי, מעניקה לה חיים, אשר שום גוף אינו יכול לתת לגוף אחר: אך אלוהיך הוא אפילו עבורך החיים של חיך.

מה אני אוהב אפוא כשאני אוהב את אלוהי? מי הוא זה שמעל לראש נשמתי? דרך נשמתי שלי אעלה אליו. אעבור מעבר לאותו כוח שבאמצעותו מאוחד אני לגופי וממלא את כל מבנהו חיים. אין ביכולתי למצוא את אלוהי באמצעות כוח זה; שכן כך היו עשויים למצוא אותו הסוס והפרד שאין להם בינה, בראותנו כי זהו אותו הכוח שבאמצעותו חיים אפילו גופיהם. אך ישנו כוח אחר, לא רק זה שבאמצעותו אני מפיח חיים, אלא גם זה שבאמצעותו אני נוסך תחושה בבשרי, אשר ה' יצר עבורי: מצווה על העין שלא לשמוע ועל האוזן שלא לראות; אלא על העין – שדרכה אראה, ועל האוזן – שדרכה אשמע; ולשאר החושים איש איש את מושבו ותפקידו המיוחד; אשר בהיותם מגוונים, אני, השכל האחד, פועל דרכם. אעבור גם מעבר לכוח זה שלי; שכן גם לסוס ולפרד ישנו כוח זה, כי גם הם חשים דרך הגוף.

אעבור אפוא גם מעבר לכוח זה של טבעי, בעלותי מעלה מעלה אל זה שעשני. ובא אני אל שדותיה וארמונותיה רחבי הידיים של זיכרוני, שם נמצאים אוצרותיהן של דמויות לאין מספר, שהובאו אליו מכל מיני דברים שנתפסו על ידי החושים. שם טמון כל דבר אחר שאנו חושבים עליו, אם על ידי הגדלה או הקטנה, או בכל דרך אחרת המשנה את אותם הדברים שהחוש הגיע אליהם; וכל דבר אחר שהופקד והונח שם, אשר השכחה טרם בלעה וקברה. כשאני נכנס לשם, אני תובע כי מה שאחפץ יוצא החוצה, ודבר מה מופיע מיד; דברים אחרים יש לחפש זמן רב יותר, והם נשלים כביכול מתוך איזה מאגר פנימי; אחרים פורצים החוצה בקבוצות, ובעוד דבר אחד מבוקש ונדרש, הם מזנקים קדימה, כאומרים: "האם זה אני במקרה?". את אלו אני מגרש ביד לבבי מעל פני זכרוני, עד אשר מה שאני חפץ בו יחשף ויופיע לעין מתוך מקומו הנסתר. דברים אחרים עולים בקלות, בסדר בלתי פוסק, כפי שקוראים להם; אלו שבחזית מפנים מקום לאלו שבאים אחריהם; ובעודם מפנים מקום, הם נסתרים מן העין, מוכנים לבוא כשאחפץ. כל זה מתרחש כשאני משנן דבר מה בעל פה.

שם נשמרים כל הדברים בנפרד ותחת כותרות כלליות, כשכל אחד נכנס דרך נתיבו שלו: האור וכל הצבעים וצורות הגופים דרך העיניים; דרך האוזניים כל מיני צלילים; כל הריחות דרך נתיב הנחיריים; כל הטעמים דרך הפה; ודרך תחושת הגוף כולו – מה שקשה או רך, חם או קר, מחוספס, כבד או קל, בין אם מחוץ לגוף ובין אם בתוכו. את כל אלו מקבל אותו נמל גדול של הזיכרון בעיקוליו הנסתרים והבלתי ניתנים להבעה לאין מספר, כדי שיהיו זמינים ויוצאו בעת צורך; כשכל אחד נכנס דרך שערו שלו ומונח שם. אך אין הדברים עצמם נכנסים לשם; רק דמויותיהם של הדברים הנתפסים נמצאות שם בזמיות, כדי שהמחשבה תשוב ותעלה אותן. דמויות אלו, כיצד הן נוצרות – מי יוכל לומר, אף שגלוי בבירור דרך איזה חוש הובאה ואוחסנה כל אחת? שכן אפילו בעודי שוכן בחשיכה ובדממה, בזיכרוני יכול אני להפיק צבעים אם אחפץ, ולהבחין בין שחור ללבן ובין כל צבע אחר שארצה; ואין הצלילים מתפרצים ומפריעים לדמות שנמשכה פנימה דרך עיניי ובה אני מתבונן, אף שגם הם שם, שוכבים רדומים ומונחים כביכול בנפרד. שכן גם לאלו אני קורא, ומיד הם מופיעים. ואף שלשוני דוממת וגרוני חרישי, יכול אני לשיר ככל שאחפץ; ואין דמויות הצבעים הללו, שלמרות הכול נמצאות שם, נדחפות ומפריעות כאשר נקרא מאגר אחר שזרם פנימה דרך האוזניים. כך את שאר הדברים, שנערמו פנימה ומעלה על ידי החושים האחרים, אני מעלה כרצוני. אכן, אני מבחין בין ריח החבצלות לסיגליות אף שאיני מריח דבר; ואני מעדיף דבש על פני יין מתוק, חלק על פני מחוספס, בעת שאיני טועם ואיני נוגע, אלא זוכר בלבד.

דברים אלו אני עושה בפנים, באותה חצר עצומה של זיכרונות. שכן שם נוכחים עמי שמייים, ארץ, ים, וכל אשר יכולתי לחשוב עליו בהם, מלבד מה ששכחתי. שם גם פוגש אני את עצמי, ומעלה את עצמי בזכרונות, ומתי, היכן ומה עשיתי, ובאילו רגשות. שם נמצא כל אשר אני זוכר, אם מניסיוני שלי ואם מאמונתו בדברי אחרים. מאותו מאגר עצמו אני מחבר ללא הרף את העבר עם דימויים חדשים ורעננים של דברים שחווייתי, או כאלו שעל סמך מה שחווייתי האמנתי בהם; ומשם שוב מסיק על פעולות עתידיות, אירועים ותקוות, ועל כל אלו שוב אני מהרהר כנוכחים. "אעשה זאת או זאת", אומר אני לעצמי באותו מאגר גדול של שכלי, הגדוש בדמויות של דברים כה רבים וכה גדולים, "וזאת או זאת תבוא בעקבותיה". "הלוואי שזה או זה יקרה!", "אלוהים ימנע זאת או זאת!". כך מדבר אני אל עצמי: וכשאני מדבר, דמויותיהם של כל אלו שאני מדבר עליהם נוכחות, מתוך אותו אוצר של זיכרון; ולא הייתי מדבר על איש מהם לו היו הדמויות חסרות.

גדולה היא עוצמת הזיכרון הזו, גדולה עד מאוד, הו אלוהי!; חדר רחב וללא גבול! מי אי פעם ירד לסוף עומקו? ובכל זאת זהו כוח שלי, ושייך הוא לטבעי; ואני עצמי איני תופס את כל מה שהנני. לכן השכל צר מכדי להכיל את עצמו. והיכן עשוי להיות אותו דבר שאין הוא מכיל מעצמו? האם הוא מחוץ לו ולא בתוכו? כיצד אפוא אין הוא תופס את עצמו? השתאות מופלאה מפתיעה אותי, ותמהון אוחז בי על כך. ובני אדם יוצאים למרחקים להתפעל מגבהי ההרים, מגלי הים האדירים, מזרמי הנהרות הרחבים, מהיקפו של האוקיינוס וממסלולי הכוכבים, ואת עצמם הם פוסחים; ואין הם תמהים כי כאשר דיברתי על כל הדברים הללו, לא ראיתי אותם בעיניי, ובכל זאת לא יכולתי לדבר עליהם אלא אם כן ראיתי אז בפועל בתוכי, בזיכרונות, את ההרים, הגלים, הנהרות והכוכבים שראיתי, ואת אותו אוקיינוס שאני מאמין בקיומו, ובאותם מרחבים עצומים ביניהם כאילו ראיתים בחוץ. ובכל זאת לא על ידי ראיייה משכתי אותם לתוכי כאשר התבוננתי בהם בעיניי; ואין הם עצמם עמי, אלא דמויותיהם בלבד. ואני יודע דרך איזה חוש של הגוף הוטבעה כל אחת מהן עליי.

אך לא רק את אלו שומרת הקיבולת הבלתי נמדדת של זיכרונות. כאן נמצא גם כל מה שנלמד מהמדעים החופשיים וטרם נשכח; הועבר כביכול למקום פנימי כלשהו שאינו מקום: ואין אלו דמויותיהם, אלא הדברים עצמם. שכן, מהי ספרות, מהי אמנות הוויכוח, כמה סוגי שאלות קיימים – כל מה שאני יודע מאלו קיים בזיכרונות באופן כזה שלא קלטתי את הדמות והשארתי את הדבר בחוץ, או שהדבר נשמע וחלף כמו קול שנחקק באוזן באותו רושם שבאמצעותו ניתן יהיה להעלותו כאילו הוא נשמע כשכבר אינו נשמע; או כריח בעודו חולף ומתנדף באוויר ומשפיע על חוש הריח, ומשם הוא מעביר אל הזיכרון דמות של עצמו, אשר בזכרונות אותה אנו מחדשים אותו; או כמאכל אשר במעיים באמת כבר אין לו טעם, ובכל זאת בזיכרון עדיין יש לו טעם במידת מה; או ככל דבר שהגוף תופס במגע, ואשר כשמורחק הוא מאיתנו, הזיכרון עדיין הוגה בו. שכן דברים אלו אינם מועברים אל הזיכרון, אלא דמויותיהם בלבד נלכדות במהירות מעוררת השתאות ונשמרות כביכול בארונות פלאיים, ומשם באופן פלאי על ידי פעולת הזיכרון הן מוצאות החוצה.

אך כעת, כשאני שומע שישנם שלושה סוגי שאלות: "האם הדבר קיים? מהו? מאיזה סוג הוא?", הרי שאני אכן מחזיק בדמויות הצלילים שמהם מורכבות המילים הללו, ויודע שאותם צלילים חלפו ברעש דרך האוויר ואינם עוד. אך הדברים עצמם המצוינים על ידי אותם צלילים – מעולם לא הגעתי אליהם בשום חוש של גופי, ולא הבחנתי בהם אלא בשכלי; ובכל זאת בזיכרונות הנחתי לא את דמויותיהם, אלא אותם עצמם. כיצד נכנסו אלו לתוכי – יאמרו הם אם יוכלו; שכן עברתי על כל נתיבי בשרי, אך איני מוצא דרך איזה מהם נכנסו. שכן העיניים אומרות: "אם דמויות אלו היו צבעוניות, דיווחנו עליהן". האוזניים אומרות: "אם הן נשמעות, אנו נתנו עליהן דעת". הנחיריים אומרים: "אם יש להן ריח, הן עברו דרכנו". הטעם אומר: "אלא אם כן יש להן טעם, אל תשאל אותי". המגע אומר: "אם אין לזה גודל, לא טיפולתי בזה; אם לא טיפולתי בזה, לא נתתי הודעה על כך". מניין וכיצד נכנסו דברים אלו אל זיכרונותי? איני יודע כיצד. שכן כשמדתי אותם, לא נתתי אמון בשכלו של אדם אחר, אלא זיהיתי אותם בשלי; ובאשרי אותם כאמת, הפקדתי אותם אצלי, בהניחי אותם כביכול במקום שממנו אוכל להוציאם כשאחפוץ. בלבבי היו הם אפוא עוד לפני שלמדתי אותם, אך בזיכרונות לא היו. היכן אפוא? או מדוע כאשר נאמרו, הכרתי בהם ואמרתי: "כך הוא, זה נכון", אלא אם כן היו הם כבר בזיכרון, אך מושלכים לאחור וקבורים כביכול במעמקים עמוקים יותר, כך שלולא הצעתו של אחר ששלחה אותם, אולי לא הייתי מסוגל להגות בהם?

על כן מוצאים אנו שללמוד דברים אלו, אשר אין אנו סופגים את דמויותיהם בחושינו אלא תופסים בתוכנו דרך עצמם כפי שהם ללא דמויות, אינו אלא לקבל דרך ההגות, ולהשגיח דרך סימון שדברים אלו, אשר הזיכרון הכיל קודם לכן בערבוביה וללא סדר, יונחו כביכול בהישג יד באותו זיכרון עצמו שבו קודם לכן שכבו בלתי ידועים, מפוזרים ומוזנחים, וכך יעלו בקלות אל השכל המורגל בהם. וכמה דברים מסוג זה נושא זיכרוני אשר כבר נמצאו, וכפי שאמרתי, הונחו כביכול בהישג יד, אשר עליהם נאמר שלמדנו והגענו לדעת; ואילו הייתי פוסק לזמן קצר מלהעלותם במחשבה, שוב היו הם נקברים וחומקים לאחור כביכול אל המעמקים העמוקים יותר, עד שהיה צורך שוב, כאילו היו חדשים, להגות בהם משם, שכן אין להם משכן אחר: אלא יש לקבצם שוב כדי שיהיו ידועים; כלומר, יש כביכול לאספם יחד מפוזרים: ומכאן נגזרת המילה "קוגיטציה" (cogitatio - מחשבה). שכן cogito (לאסוף) ו-cogito (לאסוף/שוב/לחשוב) עומדים באותו יחס זה לזה כמו ago ו-agito, factito ו-facio. אך השכל ניכס לעצמו מילה זו (cogitation), כך שלא מה ש"נאסף" סתם כך, אלא מה ש"נאסף שוב", כלומר מובא יחד בשכל, נאמר עליו כראוי שהוא "נהגה" (cogitated) או נחשב.

הזיכרון מכיל גם סיבות וחוקים לאין מספר של מספרים ומידות, שאף לא אחד מהם הוטבע על ידי חוש גופני; בראותנו שאין להם לא צבע, לא צליל, לא טעם, לא ריח ולא מגע. שמעתי את צליל המילים שבהן הם מצוינים כאשר דנים בהם: אך הצלילים הם דבר אחד והדברים הם דבר אחר. שכן הצלילים שונים ביוניות מבלטיניות; אך הדברים אינם יוונית, לא לטינית ולא כל שפה אחרת. ראיתי את קווי האדריכלים, העדינים ביותר, כקורי עכביש; אך אלו עדיין שונים, אין הם הדמויות של אותם קווים שעין הבשר הראתה לי: הוא יודע אותם, כל מי שללא כל מושג של גוף מזהה אותם בתוך עצמו. תפסתי גם את מספרי הדברים שבהם אנו מונים עם כל חושי גופי; אך אותם מספרים שבהם אנו מונים הם שונים, ואין הם דמויותיהם של אלו, ועל כן הם אכן קיימים. מי שאינו רואה אותם, ילעג לי על שאמרתי דברים אלו, ואני ארחם עליו בעודו לועג לי.

את כל הדברים הללו אני זוכר, וכיצד למדתי אותם אני זוכר. דברים רבים שנטענו נגדם בטעות גמורה שמעתי ואני זוכר; ואף שהם כוזבים, אין זה כוזב שאני זוכר אותם; ואני זוכר גם שהבחנתי בין אותן אמיתות לבין אותן כזבים שנטענו נגדן. ואני תופס שההבחנה הנוכחית בדברים אלו שונה מזכירת העובדה שהבחנתי בהם פעמים רבות כשהייתי בהם תכופות. אני זוכר אפוא גם שהבחנתי דברים אלו תכופות; ואת מה שאני מבחין ומבין כעת, אני מניח בזיכרוני, למען אזכור להבא שאני מבין זאת כעת. כך אפוא אני זוכר גם שזכרתי; כאילו להבא אעלה בזיכרוני שהייתי מסוגל כעת לזכור דברים אלו, הרי שבכוח הזיכרון אעלה זאת בזכרוני.

אותו זיכרון מכיל גם את רגשות שכלי, לא באותו אופן שבו שכלי עצמו מכיל אותם כשהוא חש בהם; אלא באופן אחר לגמרי, על פי כוח משלו. שכן ללא שמחה אני זוכר את עצמי כמי ששמח; וללא צער אני זוכר בצער העבר שלי. ואת אשר פעם פחדתי, אני סוקר ללא פחד; וללא תאוה אני מעלה במחשבתי תאוות עבר. לעיתים, להפך, בשמחה אני זוכר את צער העבר שלי, ובצער – את השמחה. דבר שאינו מפתיע באשר לגוף; שכן השכל הוא דבר אחד, והגוף דבר אחר. אם אפוא בשמחה אזכור כאב גוף מהעבר, אין זה כה מפתיע. אך כעת, בראותנו שזיכרון זה עצמו הוא השכל (שכן כשאנו מטילים על משהו לשמור דבר מה בזיכרון, אנו אומרים: "ראה שתשמור זאת בשכל"; וכשאנו שוכחים, אנו אומרים: "זה לא עלה בדעתי" או "זה חמק משכלי", בקראנו לזיכרון עצמו שכל); בהיות הדבר כך, כיצד ייתכן שכאשר בשמחה אני זוכר את צער העבר שלי, לשכל יש שמחה ולזיכרון יש צער; השכל על השמחה שבו שמח הוא, אך הזיכרון על העצב שבו אינו עצוב? האם הזיכרון במקרה אינו שייך לשכל? מי יאמר זאת? הזיכרון הוא אפוא כביכול בטנו של השכל, והשמחה והעצב הם כמאכל מתוק ומר; אשר כשנמסרים לזיכרון, הם כביכול עוברים אל הבטן, שם הם עשויים להיות מאוחסנים, אך אינם יכולים להיטעם. מגוחך הוא לדמות שאלו דומים; ובכל זאת אין הם שונים לחלוטין.

והנה, מתוך זיכרוני אני מעלה זאת, כשאני אומר שישנן ארבע הפרעות בנפש: תאוה, שמחה, פחד וצער; וכל אשר אוכל לדון בו עליהן, על ידי חלוקת כל אחת לסוגי המשנה שלה ועל ידי הגדרתה, הרי שבזיכרוני מוצא אני מה לומר, ומשם אני מביא זאת; ובכל זאת אין אני מוטרד מאף אחת מהפרעות אלו כשאני נזכר בהן בהעלותי אותן במחשבה; אכן, עוד לפני שקראתי להן והשבתי אותן, הן היו שם; ועל כן יכלו הן, על ידי הזכרות, להיות מובאות משם. שמא אפוא, כשם שהמאכל מועלה מן הבטן על ידי העלאת גירה, כך מובאים אלו מן הזיכרון על ידי הזכרות. מדוע אפוא אין הדן בהן, בהיזכרו כך, טועם בפי הרהוריו את מתיקות השמחה או את מרירות הצער? האם ההשוואה אינה דומה בנקודה זו, משום שאין היא דומה בכל ההיבטים? שכן מי היה חפץ לדבר

עליהן לו בכל פעם שהיינו נוקבים בשם יגון או פחד, היינו נאלצים להיות עצובים או מפוחדים? ובכל זאת לא יכולנו לדבר עליהם לו לא מצאנו בזיכרוננו לא רק את צלילי השמות על פי הדמויות שהוטבעו על ידי חושי הגוף, אלא גם מושגים של הדברים עצמם, אשר מעולם לא קיבלנו דרך שום נתיב של הגוף, אלא שהנפש עצמה, בתפסה אותם דרך התנסות ברגשותיה שלה, הפקידה בזיכרון, או שהזיכרון מעצמו שמר אותם מבלי שהופקדו אצלו.

אך האם באמצעות דמויות או לאו – מי יוכל לומר בקלות? כך, נוקב אני בשם אבן, נוקב אני בשם שמש; הדברים עצמם אינם נוכחים בחושיי, אך דמויותיהם נוכחות בזיכרוני. נוקב אני בשם כאב גופני, אך אין הוא נוכח עמי כששום דבר אינו כואב; ובכל זאת, לולא הייתה דמותו נוכחת בזיכרוני, לא הייתי יודע מה לומר עליו, ולא הייתי מבחין בדבריי בין כאב לעונג. נוקב אני בשם בריאות הגוף; בהיותי בריא בגופי, הדבר עצמו נוכח עמי; ובכל זאת, לולא הייתה דמותו נוכחת גם בזיכרוני, לא הייתי יכול בשום אופן להיזכר מה אמור צליל השם הזה לציין. ואף החולה, כשיצוין שם הבריאות, לא היה מזהה מה נאמר, לולא נשמרה אותה דמות בכוון הזיכרון, אף שהדבר עצמו נעדר מן הגוף. נוקב אני בשם מספרים שבהם אנו מונים; ולא דמויותיהם אלא הם עצמם נוכחים בזיכרוני. נוקב אני בשם דמות השמש, ואותה דמות נוכחת בזיכרוני. שכן אין אני מעלה בזיכרוני את דמות דמותה, אלא הדמות עצמה נוכחת לפניי בהעלותי אותה במחשבה. נוקב אני בשם זיכרון, ומזהה אני את אשר נקבתי בשמו. והיכן אני מזהה אותו אם לא בזיכרון עצמו? האם נוכח הוא גם בפני עצמו על ידי דמותו, ולא על ידי עצמו?

ומה כאשר אני נוקב בשם שכחה, ועם זאת מזהה את אשר נקבתי בשמו? מניין הייתי מזהה זאת לולא זכרתי זאת? אין אני מדבר על צליל השם, אלא על הדבר אשר הוא מציין; אשר לו הייתי שוכחו, לא הייתי יכול לזהות מה צליל זה מציין. כאשר אפוא אני זוכר זיכרון, הזיכרון עצמו נוכח, דרך עצמו, עם עצמו; אך כאשר אני זוכר שכחה, נוכחים הן זיכרון והן שכחה; הזיכרון שבאמצעותו אני זוכר, והשכחה שאותה אני זוכר. אך מהי שכחה אם לא היעדר זיכרון? כיצד אפוא נוכחת היא כך שאזכור אותה, שהרי כשהיא נוכחת אין אני יכול לזכור? אך אם את אשר אנו זוכרים אנו מחזיקים בזיכרון, ובכל זאת לולא היינו זוכרים שכחה לא היינו יכולים לעולם, בשמענו את השם, לזהות את הדבר המצוין על ידו – הרי שהשכחה נשמרת על ידי הזיכרון. נוכחת היא אפוא למען לא נשכח, ובהיותה כך, אנו שוכחים. יש להבין מכך כי השכחה, כאשר אנו זוכרים אותה, אינה נוכחת בזיכרון דרך עצמה אלא דרך דמותה; שכן לו הייתה נוכחת דרך עצמה, לא הייתה גורמת לנו לזכור אלא לשכוח. מי יחקור זאת כעת? מי יבין כיצד הדבר קורה?

אדוני, אני באמת עמל בכך, אכן עמל בעצמי; הפכתי לאדמה כבדה הדורשת זיעת אפיים מרובה מדי. שכן אין אנו חוקרים כעת את מחוזות השמיים, או מודדים את מרחקי הכוכבים, או דורשים באיזוני הארץ. זהו אני עצמי הזוכר, אני השכל. אין זה כה מפתיע אם מה שאני עצמי אינני נמצא רחוק ממני. אך מה קרוב אליי יותר מעצמי? והנה, עוצמת זיכרוני שלי אינה מובנת לי; אף שאין ביכולתי אפילו לנקוב בשמי שלי בלעדית. שכן מה אומר, כאשר ברור לי שאני זוכר שכחה? האם אומר כי אין בזיכרוני את אשר אני זוכר? או שמא אומר כי השכחה נמצאת בזיכרוני למטרה זו, למען לא אשכח? שני הדברים יהיו מגוחכים ביותר. איזו דרך שלישית קיימת? כיצד אוכל לומר שדמות השכחה נשמרת בזיכרוני, ולא השכחה עצמה, כאשר אני זוכר אותה? כיצד אוכל לומר זאת, בראותנו שכאשר דמות של דבר מה מוטבעת בזיכרון, חייב הדבר עצמו להיות נוכח תחילה, למען תוכל דמות זו להיות מוטבעת? שכן כך זוכר אני את קרתגו, כך את כל המקומות שהייתי בהם, כך פני בני אדם שראיתי ודברים שדווחו על ידי החושים האחרים; כך את בריאות הגוף או חוליו. שכן כשהיו דברים אלו נוכחים, קיבל זיכרוני מהם דמויות, אשר בהיותן נוכחות עמי, יכולתי להתבונן בהן ולהשיבן בשכלי כאשר זכרתי אותם בהיעדרם. אם אפוא שכחה זו נשמרת בזיכרון דרך דמותה ולא דרך עצמה, הרי שברור כי היא עצמה הייתה פעם נוכחת למען תילקח דמותה. אך כשהייתה נוכחת, כיצד כתבה את דמותה בזיכרון, בראותנו כי השכחה בנוכחותה מוחקת אפילו את מה שהיא מוצאת רשום כבר? ובכל זאת, בכל דרך שהיא, אף אם דרך זו היא מעבר להשגה ולהסבר, הרי בטוחני שאני זוכר את השכחה עצמה גם כן, שבאמצעותה נמחק את אשר אנו זוכרים.

גדולה היא עוצמת הזיכרון, דבר מעורר יראה, הו אלוהיי, רבגוניות עמוקה וללא גבול; ודבר זה הוא השכל, וזהו אני עצמי. מה הנני אפוא, הו אלוהיי? מהו טבעי? חיים מגוונים ורבגוניים, ועצומים לאין שיעור. הנה במישורים,

ובמערות ובנקיקים של זיכרונות, לאין מספר ומלאים לאין מספר בסוגי דברים לאין מספר, אם דרך דמויות, ככל הגופים; או על ידי נוכחות ממשית, כאמנויות; או על ידי מושגים או רשמים מסוימים, כרגשות הנפש, אשר גם כשהנפש אינה חשה בהם הזיכרון שומרם, בעוד שכל אשר בזיכרון נמצא גם בנפש – על פני כל אלו רץ אני, עף אני; צולל אני מצד זה ומצד זה ככל שביכולתי, ואין לכך סוף. כה גדולה עוצמת הזיכרון, כה גדולה עוצמת החיים, אפילו בחייו של אדם בן תמותה. מה אעשה אפוא, הו אתה חיי האמיתיים, אלוהי? אעבור אפילו מעבר לכוח זה שלי הנקרא זיכרון; אכן, אעבור מעבר לו, למען אקרב אליך, אור מתוק. מה אומר אתה לי? הנה, אני עולה דרך שכלי אליך, השוכן מעליי. אכן, כעת אעבור מעבר לכוח זה שלי הנקרא זיכרון, חפץ להגיע אליך, המקום שממנו ניתן להגיע אליך; ולהידבק בך, המקום שממנו ניתן להידבק בך. שכן אפילו לחיות ולציפורים יש זיכרון; אחרת לא יכלו לשוב למאורותיהן ולקניהן, ולא דברים רבים אחרים שהן מורגלות בהם; ואכן לא יכלו להתרגל לשום דבר אלא על ידי זיכרון. אעבור אפוא גם מעבר לזיכרון, למען אגיע אליו, זה אשר הפרידני מחיות השדה ועשני חכם מעוף השמיים; אעבור גם מעבר לזיכרון, והיכן אמצא אותך, מתיקות טובה באמת ובטוחה? והיכן אמצא אותך? אם אמצא אותך מחוץ לזיכרונות, הרי שאין אני שומר אותך בזיכרונות. וכיצד אמצא אותך, אם אין אני זוכר אותך?

שכן האישה שאיבדה את המטבע שלה וחיפשה אותו בנר – לולא זכרה אותו, לא הייתה מוצאת אותו לעולם. שכן כשנמצא, מניין הייתה יודעת אם הוא אותו המטבע, לולא זכרה אותו? זוכר אני שחיפשתי ומצאתי דברים רבים; וזאת יודע אני בכך, שכאשר חיפשתי איש מהם ונשאלתי: "האם זהו זה?", "האם זהו זה?", אמרתי "לא" כל עוד לא הוצע לי זה שחיפשתי. ואילו לא זכרתי אותו (יהיה אשר יהיה), אף לו הוצע לי, לא הייתי מוצא, כי לא הייתי יכול לזהותו. וכך הוא הדבר תמיד כשאנו מחפשים ומוצאים דבר אבוד. אף על פי כן, כשדבר מה אובד במקרה מן העין אך לא מן הזיכרון (כמו גוף נראה), הרי שדמותו עדיין נשמרת בפנים, והוא מבוקש עד אשר יושב אל המראה; וכשהוא נמצא, הוא מזוהה על ידי הדמות שבפנים: ואין אנו אומרים שמצאנו את שנאבד אלא אם כן זיהינו אותו; ואין אנו יכולים לזהותו אלא אם כן אנו זוכרים אותו. אך זה היה אבוד לעינינו, אך שמור בזיכרון.

אך מה כאשר הזיכרון עצמו מאבד דבר מה, כפי שקורה כשאנו שוכחים ומחפשים למען נזכור? היכן בסופו של דבר אנו מחפשים אם לא בזיכרון עצמו? ושם, אם דבר מה מוצע במקרה במקום אחר, אנו דוחים אותו עד אשר מה שאנו מחפשים פוגש בנו; וכאשר הוא פוגש, אנו אומרים: "זהו זה!"; דבר שלא היינו עושים לולא זיהינו אותו, ולא היינו מזוהים לולא זכרנו אותו. ודאי אפוא ששכחנו אותו. או שמא לא הכול חמק מאיתנו, אלא דרך החלק שבו אחזנו חיפשנו את החלק האבוד; בכך שהזיכרון חש כי אין הוא נושא יחד את כל שהורגל בו, וכשהוא פגום כביכול בשל גריעת הרגלו הקדום, תבע את השבת מה שחסר לו? למשל, אם אנו רואים או חושבים על אדם המוכר לנו, ולאחר ששכחנו את שמו מנסים לשחזרו; כל דבר אחר שעולה אינו מתחבר לכך; משום שלא הורגלנו להרהר בו יחד עמו, ועל כן הוא נדחה, עד שמופיע זה שעליו הידיעה נחה בנינוחות כעל מושא הרגלה. ומניין מופיע זה אם לא מתוך הזיכרון עצמו? שכן אפילו כשאנו מזוהים אותו לאחר שהוזכר לנו על ידי אחר, משם הוא בא. שכן אין אנו מאמינים בו כדבר חדש, אלא עם ההיזכרות מאשרים כי מה שצוין הוא נכון. אך לו היה נמחק כליל מן השכל, לא היינו זוכרים אותו אפילו כשהוזכר לנו. שכן טרם שכחנו כליל את אשר אנו זוכרים כי שכחנו. את אשר שכחנו כליל אפוא, אף שאבד, אין אנו יכולים אפילו לחפש אחריו.

כיצד אפוא אני מחפש אותך, אדוני? שכן כשאני מחפש אותך, אלוהי, מחפש אני חיי אושר. אחפש אותך למען תחיה נפשי. שכן גופי חי על ידי נפשי; ונפשי על ידיך. כיצד אפוא מחפש אני חיי אושר, בראותי שאין לי אותם עד אשר אוכל לומר במקום שבו עליי לומר זאת: "די בכך"? כיצד מחפש אני אותם? על ידי זיכרון, כאילו שכחתי אותם, בזכרי ששכחתי אותם? או שמא בחפצי ללמדם כדבר לא ידוע, אם משום שמעולם לא ידעתיים ואם משום ששכחתיים עד כדי כך שאיני זוכר אפילו ששכחתיים? האם חיי אושר אינם מה שכולם רוצים, ואיש אינו רוצה בהם כלל? היכן ידעו אותם שהם רוצים בהם כל כך? היכן ראו אותם שהם אוהבים אותם כל כך? באמת יש לנו אותם, כיצד – איני יודע. אכן, ישנה דרך אחרת, שבה כשיש לאדם אותם הרי שהוא מאושר; וישנם הברוכים בתקווה. לאלו יש אותם בדרגה נמוכה יותר מאלו שיש להם אותם במעשה ממש; ובכל זאת מצבם טוב יותר מאלו שאינם מאושרים לא במעשה ולא בתקווה. ובכל זאת, אפילו אלו, לו לא היו להם במידת מה, לא היו רוצים כל כך להיות מאושרים; והעובדה שהם אכן רוצים בכך היא ודאית ביותר. הם ידעו אותם אפוא, איני יודע כיצד, וכך יש להם אותם על ידי סוג של ידיעה, איזו – איני יודע, ותוהה אני אם היא בזיכרון,

שאם היא שם, הרי שהיינו מאושרים פעם; האם כל אחד בנפרד, או באותו אדם שחטא ראשון ושבנו גם כולנו מתנו וממנו כולנו נולדים עם אומללות – אין אני חוקר כעת; אלא רק, האם חיי האושר נמצאים בזיכרון? שכן לא היינו אוהבים אותם לולא ידענו אותם. אנו שומעים את השם, וכולנו מודים שאנו חפצים בדבר; שכן אין אנו מתענגים על הצליל בלבד. שכן כשיוני שומע זאת בלטינית אין הוא מתענג, כי אינו יודע מה נאמר; אך אנו הלטינים מתענגים, כפי שהיה מתענג גם הוא לו שמע זאת ביוונית; משום שהדבר עצמו אינו יוונית ולא לטינית, אשר יוונית ולטינית ובני כל שאר הלשונות כמהים אליו בלהט כזה. ידוע הוא אפוא לכול, שכן לו היו נשאלים בקול אחד: "האם הייתם רוצים להיות מאושרים?", היו עונים ללא ספק: "היינו רוצים". ודבר זה לא היה יכול להיות לולא הדבר עצמו שזהו שמו היה נשמר בזיכרונם.

אך האם הדבר הוא כפי שאדם זוכר את קרתגו לאחר שראה אותה? לא. שכן חיי אושר אינם נראים בעין, משום שאין הם גוף. האם כפי שאנו זוכרים מספרים? לא. שכן אלו, מי שיש לו אותם בידיעתו, אינו מחפש עוד להשיגם; אך חיי אושר יש לנו בידיעתנו, ועל כן אנו אוהבים אותם, ובכל זאת עדיין חפצים להשיגם למען נהיה מאושרים. האם כפי שאנו זוכרים רהיטות דיבור? לא. שכן אף שבשמעם שם זה, יש המעלים בזיכרונם את הדבר והם עצמם טרם רהוטים, ורבים החפצים להיות כאלו, ומכאן נראה שהדבר נמצא בידיעתם; ובכל זאת אלו הבחינו דרך חושיהם הגופניים באחרים שהם רהוטים, והתענגו, וחפצים להיות כמותם (אף שבאמת לא היו מתענגים לולא ידיעה פנימית כלשהי על כך, ולא היו חפצים להיות כמותם לולא התענגו כך); בעוד שחיי אושר אין אנו חווים באחרים דרך שום חוש גופני. האם אפוא כפי שאנו זוכרים שמחה? שמא; שכן את שמחתי אני זוכר אף בעודי עצוב, כפי שאני זוכר חיי אושר בעודי אומלל; ומעולם לא ראיתי, שמעתי, הרחתי, טעמתי או מששתי בחוש גופני את שמחתי; אלא חוויתי אותה בשכלי כששמחתי; וידיעתה דבקה בזיכרוני, כך שיכול אני להעלותה לעיתים במיאוס ולעיתים בכיסופים, על פי טבעם של הדברים שבהם אני זוכר את עצמי שמח. שכן אפילו מדברים נאלצים נסחפתי לסוג של שמחה, אשר כעת, בהיזכרי בה, אני מתעב ומקלל; ולעיתים מדברים טובים וישרים, שאותם אני זוכר בכיסופים, אף שייתכן שאינם נוכחים עוד; ועל כן בצער אני נזכר בשמחה קודמת.

היכן אפוא ומתי חוויתי את חיי האושר שלי, למען אזכור אותם, ואוהב אותם, ואכסוף אליהם? ואין זה אני לבדי, או עוד כמה בודדים, אלא כולנו חפצים להיות מאושרים; ולו לא ידענו זאת בידיעה ודאית כלשהי, לא היינו חפצים בכך ברצון כה ודאי. אך כיצד ייתכן הדבר, שאם יישאלו שני בני אדם אם ירצו לצאת למלחמה, האחד אולי יענה שכן והשני שלא; אך אם יישאלו אם ירצו להיות מאושרים, שניהם יאמרו מיד וללא כל ספק שכן; ומשום סיבה אחרת לא יצא האחד למלחמה והשני לאו, אלא כדי להיות מאושרים. האם ייתכן שכשם שזה מחפש את שמחתו בדבר אחד וזה בדבר אחר, הרי שכולם מסכימים ברצונם להיות מאושרים, כפי שהיו מסכימים (לו נשאלו) שהם חפצים בשמחה, ולשמחה זו הם קוראים חיי אושר? אף על פי שאחד משיג שמחה זו באמצעי אחד ואחר באמצעי אחר, לכולם מטרה אחת שהם שואפים להשיגה, והיא השמחה. ובהיותה דבר שעל הכול לומר כי חוו אותו, הריהי נמצאת בזיכרון ומזוהה בכל פעם ששם "חיי אושר" מוזכר.

חלילה לי, אדוני, חלילה מלב עבדך המתוודה כאן לפניך, חלילה לי לחשוב את עצמי למאושר בשל שמחה כלשהי, תהא אשר תהא. שכן ישנה שמחה שאינה ניתנת לרשעים, אלא לאלו האוהבים אותך למענך שלך, אשר שמחתם היא אתה עצמך. ואלו הם חיי האושר: לשמוח אליך, ממך, למענך; זהו זה, ואין אחר. שכן אלו החושבים שיש אחר, רודפים אחר שמחה אחרת שאינה האמתית. ובכל זאת, אין רצונם פונה הרחק מאיזו מראית עין של שמחה.

אין זה ודאי אפוא שכולם חפצים להיות מאושרים, ככל שאלו שאינם חפצים לשמוח בך, שהם חיי האושר היחידים, אינם חפצים באמת בחיי האושר. או שמא כל בני האדם חפצים בכך, אך משום שהבשר מתאוה נגד הרוח והרוח נגד הבשר, כך שאין הם יכולים לעשות את אשר יחפצו, נופלים הם אל אשר הם יכולים ומסתפקים בכך; משום שאת אשר אין הם יכולים לעשות, אין הם רוצים בעוצמה מספקת שתעשהם ליכולים? שכן שואל אני כל אדם: האם היה מעדיף לשמוח באמת או בכזב? הם לא יחססו לומר "באמת", כשם שלא יחססו לומר "שהם חפצים להיות מאושרים"; שכן חיי אושר הם שמחה באמת: שכן זוהי שמחה בך, אשר אתה הוא האמת, אלוהי אורי, ישועת פניי, אלוהי. אלו הם חיי האושר שכולם חפצים בהם; חיים אלו שהם לבדם מאושרים, כולם חפצים בהם; לשמוח באמת כולם חפצים. פגשתי רבים שביקשו להוליך שולל; אך איש שביקש

שיוליכוהו שולל – לא מצאתי. היכן אפוא ידעו את חיי האושר הללו, אלא במקום שבו הם יודעים גם את האמת? שכן הם אוהבים גם אותה, שהרי אין הם רוצים שיוליכו אותם שולל. וכאשר הם אוהבים חיי אושר, שאינם אלא שמחה באמת, הרי שהם אוהבים גם את האמת; שאותה לא היו אוהבים לולא הייתה לה איזו ידיעה בזיכרונם. מדוע אפוא אין הם שמחים בה? מדוע אין הם מאושרים? משום שהם תפוסים בעוצמה רבה יותר בדברים אחרים שיש להם כוח רב יותר להעשותם אומללים, מאשר זה שהם זוכרים ברפיון כה רב כדבר שעשוי לעשותם מאושרים. שכן ישנו עדיין מעט אור בבני האדם; יתהלכו נא, יתהלכו נא, פן ישיגם החושך.

אך מדוע "האמת מולידה שנאה", ואיך המטיף את האמת הופך להם לאויב? הרי חיי אושר אוהבים הם, ואין הם אלא שמחה באמת; אלא אם כן האמת אוהבה באותו אופן, שאלו האוהבים דבר מה אחר היו רוצים שמה שהם אוהבים יהיה האמת; ומשום שאין הם רוצים שיוליכו אותם שולל, אין הם רוצים להשתכנע כי אכן הוליו אותם שולל? על כן הם שונאים את האמת למען אותו דבר שאהבו במקום האמת. הם אוהבים את האמת כשהיא מאירה, הם שונאים אותה כשהיא מוכיחה. שכן כיוון שאין הם רוצים שיוליכו אותם שולל, וחפצים הם להוליך שולל, הם אוהבים אותה כשהיא חושפת את עצמה בפניהם, ושונאים אותה כשהיא חושפת אותם. על כן היא תשיב להם כגמולם, כך שאלו שלא רצו להיחשף על ידה, היא תחשוף אותם נגד רצונם, והיא עצמה לא תיחשף בפניהם. כך, כך, אכן כך רוצה שכל האדם, העיוור והחולה הזה, המזוהם וחסר החן, להיות נסתר, אך שדבר ייסתר ממנו – אין הוא רוצה. אך להפך הושב לו: שהוא עצמו לא ייסתר מן האמת, אך האמת נסתרת ממנו. ובכל זאת, אפילו בהיותו אומלל כך, מעדיף הוא לשמוח באמיתות מאשר בכזבים. מאושר יהיה הוא אפוא כאשר, ללא כל הסחת דעת מפריעה, ישמח באותה אמת יחידה, שבאמצעותה כל הדברים הם אמת.

ראה איזה מרחב עברתי בזיכרוני בחיפושי אחריו, אדוני; ולא מצאתיך מחוץ לו. אף לא מצאתי דבר הנוגע אליך מלבד מה ששמרתי בזיכרוני מאז שלמדתי אותך. שכן מאז שלמדתי אותך, לא שכחתיך. שכן היכן שמצאתי אמת, שם מצאתי את אלוהי, האמת עצמה; שאותה מאז שלמדתי, לא שכחתי. מאז שלמדתי אותך אפוא, אתה שוכן בזיכרוני; ושם מוצא אני אותך כשאני מעלה אותך בזיכרוני ומתענג בך. אלו הם תענוגיי הקדושים שנתת לי ברחמיך, בהתבוננך בעוניי.

אך היכן בזיכרוני אתה שוכן, אדוני, היכן אתה שוכן שם? איזה סוג של משכן התקנת לך? איזה סוג של מקדש בנית לך? נתת כבוד זה לזיכרוני, לשכון בו; אך באיזה חלק שלו אתה שוכן, בכך אני מהרהר. שכן בחשבי עליך, עברתי מעבר לאותם חלקים שלו שישנם גם לחיות, שכן לא מצאתיך שם בין דמויות הדברים הגופניים; ובאתי לאותם חלקים שבהם הפקדתי את רגשות נפשי, ולא מצאתיך שם. ונכנסתי אל מושבו של שכלי עצמו (אשר יש לו בזיכרוני, במידה שהשכל זוכר גם את עצמו), וגם שם לא הייתי: שכן כשם שאין אתה דמות גופנית, ואף לא רגש של יצור חי (כשאנו שמחים, משתתפים בצער, חושקים, מפחדים, זוכרים, שוכחים וכדומה); כך גם אין אתה השכל עצמו; משום שאתה אדון האלוהים של השכל; וכל אלו משתנים, אך אתה נותר ללא שינוי מעל הכול, ובכל זאת הואלת לשכון בזיכרוני מאז שלמדתי אותך. ומדוע מחפש אני כעת באיזה מקום שלו אתה שוכן, כאילו יש בו מקומות? בטוחני שבתוכו אתה שוכן, שכן זכרתי אותך מאז שלמדתי אותך, ושם מוצא אני אותך כשאני מעלה אותך בזיכרוני.

היכן אפוא מצאתיך למען אלמד אותך? שכן בזיכרוני לא הייתי לפני שלמדתי אותך. היכן אפוא מצאתיך למען אלמד אותך, אם לא בך מעליי? מקום אין; הולכים אנו אחורה וקדימה, ומקום אין. בכל מקום, הו אמת, מעניקה אתה אוזן קשבת לכל השואלים בעצתך, ומיד עונה לכולם, אף שעל עניינים מגוונים הם שואלים בעצתך. בבירור עונה אתה, אף שלא כולם שומעים בבירור. כולם מתייעצים בך על אשר יחפצו, אף שאין הם שומעים תמיד את אשר יחפצו. עבדך הטוב ביותר הוא זה שאינו מצפה לשמוע ממך את אשר הוא עצמו חפץ, אלא מעדיף לחפץ את אשר ממך הוא שומע.

מאוחר מדי אהבתיך, הו יופי כה קדום וכה חדש! מאוחר מדי אהבתיך! והנה, אתה הייתי בפנים ואני הייתי בחוץ, ושם חיפשתיך; אני, המעוות, צללתי בתוך אותן צורות נאוות שעשית. אתה הייתי עמי, אך אני לא הייתי עמך. דברים החזיקו אותי הרחק ממך, אשר לולא היו בך, לא היו קיימים כלל. קראת, זעקת, ובקעת את חירשותי. הבהבת, זרחת, וגירשת את עיוורוני. נשפת ריחות, ואני שאפתי אוויר ועורג אליך. טעמתי, ואני רעב וצמא. נגעת בי, ונשרפתי למען שלומך.

כאשר אדבק בך בכל ישותי, לא יהיה לי עוד צער או עמל; וחיי יחיו כליל, בהיותם מלאים בך כליל. אך כעת, כיוון שאת אשר אתה ממלא אתה נושא מעלה, ומכיוון שאיני מלא בך, אני למשא על עצמי. שמחות מעוררות מספד נאבקות בצערים משמחים; ובאיזה צד הניצחון – איני יודע. אוי לי! אדוני, רחם נא עליי. צערי הרעים נאבקים בשמחותי הטובות; ובאיזה צד הניצחון – איני יודע. אוי לי! אדוני, רחם נא עליי. אוי לי! הנה, אין אני מסתיר את פצעיי; אתה הרופא, אני החולה; אתה הרחום, אני האומלל. האם אין חיי אדם עלי אדמות כולם ניסיון? מי חפץ בתלאות וקשיים? אתה מצווה לשאתם, לא לאהוב אותם. איש אינו אוהב את אשר הוא נושא, אף שהוא אוהב לשאת. שכן אף שהוא שמח על שהוא נושא, היה מעדיף שלא יהיה לו דבר לשאת. בעת צרה אני עורג לרווחה, בעת רווחה אני ירא מן הצרה. איזה מקום אמצע יש בין שני אלו, שבו חיי אדם אינם כולם ניסיון? או לרווחות העולם, פעם ופעמיים, בשל הפחד מפני הצרה והשחתת השמחה! או לצרות העולם, פעם ופעמיים, בשל הכמיהה לרווחה, ומשום שהצרה עצמה היא דבר קשה, ופן תשבור את כוח העמידה. האם אין חיי אדם עלי אדמות כולם ניסיון, ללא כל הפוגה?

וכל תקוותי אינה אלא ברחמיך הכבירים עד מאוד. תן את אשר אתה מצווה, וצווה את אשר תחפוץ. אתה מצווה עלינו את הפרישות; וכפי שאמר הכתוב: "וְאָדָּעָה כִּי לֹא אֶהְיֶה מִתְאַפֵּק אִם לֹא יִתֵּן אֱלֹהִים", הרי שגם זאת הייתה חלק מן החוכמה – לדעת של מי היא המתנה. בפרישות אכן אנו נאספים ומוחזרים אל האחד, שממנו נפוצנו אל הרבים. שכן מעט מדי הוא אוהב אותך, האוהב דבר מה עמך, אשר אין הוא אוהבו למענך. הו אהבה, הבוערת תמיד ואינה מאכלת לעולם! הו חסד, אלוהיי, הצת אותי. אתה מצווה פרישות: תן לי את אשר אתה מצווה, וצווה את אשר תחפוץ.

באמת מצווה אתה עליי פרישות מתאוות הבשר, מתאוות העיניים ומגאוות העולם. אתה מצווה פרישות מפילגשות; ובאשר לנישואין עצמם, ייעצת דבר מה טוב יותר ממה שהתרת. ומכיוון שנתת זאת, הדבר נעשה, עוד לפני שהפכתי למחלק של הסקרמנט שלך. אך עדיין חיות בזיכרוני (שעליו דיברתי רבות) דמויות של אותם דברים שהרגלי הרע קיבע שם; הן רודפות אותי, חסר אונים בעודי ער: אך בשינה, לא רק שהן מסבות עונג, אלא אף זוכות להסכמה, ולדבר הדומה מאוד למציאות. אכן, כה גוברת אשליית הדמות, בנשמתי ובבשרי, שבעת שינה, חזיונות שווא משכנעים במה שהאמת אינה יכולה לו בעת יקיצה. האם אין זה אני עצמי, ה' אלוהיי? ובכל זאת יש הבדל כה רב ביני לבין עצמי, באותו רגע שבו אני עובר מיקיצה לשינה, או שב משינה ליקיצה! היכן הוא השכל אז, אשר ביקיצה מתנגד להצעות כאלו? ואילו הדברים עצמם היו נדחקים לעומתו, היה הוא נותר ללא זעזוע. האם נסגר הוא עם העיניים? האם הורדם עם חושי הגוף? ומניין שפעמים רבות אפילו בשינה אנו מתנגדים, וזוכרים את תכליתנו, ועומדים בטהרה רבה בה, ואין אנו נותנים כל הסכמה לפיתויים כאלו? ובכל זאת הבדל כה רב קיים, שכאשר קורה אחרת, עם היקיצה אנו שבים אל שלום המצפון: ובדיוק דרך הבדל זה אנו מגלים שלא אנו עשינו את אשר מצטערים אנו שבדרך כלשהי נעשה בנו.

האם אין ידך משגת, אלוהים כל יכול, לרפא את כל תחלואי נשמתי, ובחסדך השופע יותר לכבות אף את תנועותיה הלא-טהורות של שנתי! אתה תרבה, אדוני, את מתנותיך בי עוד ועוד, למען תלך נשמתי אחריי אליך, כשהיא מותמרת מדבק התאוה; למען לא תמרוד בעצמה, ואפילו בחלומות לא רק שלא תבצע, דרך דמויות החושים, את אותן השחתות משפילות עד כדי טומאת הבשר, אלא אף לא תסכים להן. שכן שלא יהיה לדבר מסוג זה, על רגשותיו הטהורים של הישן, אף לא ההשפעה הקלה ביותר, כזו שאפילו מחשבה הייתה בולמת – לחולל זאת, לא רק במהלך החיים, אלא אף בגילי הנוכחי, אין הדבר קשה לכל-יכול, המסוגל לעשות מעל ומעבר לכל אשר נבקש או נחשוב. אך מה שאני עודני בסוג זה של רעתי, התוית לי לפני אדוני הטוב; שש ברעדה על אשר נתת לי, ומבכה את אשר בו אני עדיין חסר; מקווה שאתה תשלים את רחמיך בי, עד לשלום המושלם, שיהיה לאדם החיצוני והפנימי שלי עמך, כאשר יבולע המוות לנצח.

ישנו רע אחר של היום, שהלואי שדי היה לו בו. שכן באכילה ובשתייה אנו מתקנים את התכלות גופנו היומיומית, עד אשר תשמיד גם בטן וגם מאכל, כאשר תמית את ריקנותי במלאות מופלאה, ותלביש את זה הכלה בשינוי נצחי. אך כעת ההכרח מתוק לי, ונגד מתיקות זו אני נלחם, פן אלקח בשבי; ומנהל מלחמה יומיומית בצומות; משעבד תכופות את גופי; ומכאובי מוסרים על ידי העונג. שכן הרעב והצמא הם במידת מה מכאובים; הם בוערים וממיתים כקדחת, אלא אם כן תרופת המזונות באה לעזרתנו. ומכיוון שהיא זמינה דרך נחמות מתנותיך, שבהן האדמה, המים והאוויר משרתים את חולשתנו, הרי שפורענותנו מכונה הנאה.

זאת לימדתי, שאגש אל המאכל כאל תרופה. אך בעודי עובר מאי-נוחותה של הריקנות אל נחת המילוי, הרי שבאותו מעבר ממש אורב לי פח התאוה. שכן אותו מעבר עצמו הוא עונג, ואין דרך אחרת לעבור אל המקום שאליו מוכרחים אנו לעבור. ובהיות הבריאות הסיבה לאכילה ולשתייה, מצטרף אליה כמלווה עונג מסוכן, אשר לרוב משתדל לצעוד לפניה, למען אעשה למענו את אשר אני אומר שאני עושה, או חפץ לעשות, למען הבריאות. ואין לשניהם אותה מידה; שכן מה שדי בו לבריאות, מעט מדי הוא לעונג. ולעיתים קרובות אין זה ודאי אם הדאגה ההכרחית לגוף היא שעדיין מבקשת הזנה, או שמא רמאות תאוותנית של גרגרנות היא המציעה את שירותיה. בחוסר ודאות זה שמחה הנפש האומללה, ובו מכינה היא לעצמה תירוץ להגנתה, שמחה על כך שאין זה נראה בבירור מה מספיק למתינות הבריאות, למען תוכל תחת כסות הבריאות להסוות את עניין ההנאה. בניסיונות אלו משתדל אני להילחם מדי יום, ואני קורא ליד ימינך, ואלו אני מפנה את מבוכותי; כי טרם מצאתי לעצמי עצה מיושבת בעניין זה.

שומע אני את קול אלוהי מצווה: "הִשְׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִכְבְּדוּ לְבַבְכֶם בְּזָלָלוֹת וּבְשִׁכְרוֹן". השכרות רחוקה ממני; אתה תרחם למען לא תקרב אליי. אך שובע המאכל מתגנב לעיתים אל עבדך; אתה תרחם למען יהיה רחוק ממני. שכן איש אינו יכול להיות מאופק אלא אם כן תיתן זאת. דברים רבים אתה נותן לנו כשאנו מתפללים עליהם; וכל טוב שקיבלנו טרם התפללנו – ממך קיבלנוהו; אכן, למען נדע זאת לאחר מכן, קיבלנוהו קודם לכן. שיכור לא הייתי מעולם, אך ידעתי שיכורים שנעשו פיקחים על ידיך. ממך היה אפוא שאלו שמעולם לא היו כאלו לא יהיו כך, כשם שממך היה שאלו שהיו – לא יהיו עוד כך; וממך היה ששניהם ידעו ממי היה הדבר. שמעתי קול אחר משלך: "אַחֲרֵי תֵּאֲוֹתֶיךָ אֶל תֵּלֶךָ, וּמִרְצוֹנְךָ הִמָּנַע". אכן, בחסדך שמעתי את אשר אהבתי מאוד: "הִמָּאֵקֵל לֹא יִקְרְבוּ אֶל הָאֱלֹהִים; כִּי אִם נֹאכֵל לֹא נַעֲדִיף, וְאִם נֹאכֵל לֹא נִחְסֹר"; כלומר, לא האחד יעשני עשיר ולא האחר אומלל. שמעתי גם קול אחר: "לִמְדָתִי לְהִסְתַּפֵּק בְּמִצֵּב שְׂאֵנִי נִמְצָא בּוֹ. יוֹדַע אֲנִי לַחֲיוֹת בְּמַחְסֹר וְיֹדַע אֲנִי לַחֲיוֹת בְּשִׁפְעָה... בְּכָל דִּבְרַר אֲנִי יָכוֹל בְּעֶזְרַת הַמַּחֲזִיק אוֹתִי". הנה חייל של המחנה השמימי, ולא האבק שאנחנו. אך זכור, אדוני, כי אבק אנחנו, ומאבק יצרת את האדם; והוא אבד ונמצא. ולא יכול היה לעשות זאת מעצמו, כי זה שאהבתי כל כך, באמרו זאת מתוך נפישת השראתך, היה מאותו אבק עצמו. "בְּכָל דִּבְרַר אֲנִי יָכוֹל", אומר הוא, "בְּעֶזְרַת הַמַּחֲזִיק אוֹתִי". חזקני, למען אוכל. תן את אשר אתה מצווה, וצווה את אשר תחפוץ. הוא מודה שקיבל, וכשהוא מתהלל – בה' הוא מתהלל. אחר שמעתי המבקש למען יקבל: "הִסֵּר מִמֶּנִּי תֵּאֲוֹת בָּטָן"; מכל אלו נראה, אלוהי הקדוש, שאתה נותן כאשר נעשה הדבר אשר אתה מצווה לעשותו.

לימדתי, אבי הטוב, כי "לְטֹהוֹרִים הַכֹּל טָהוֹר", אך "רַע הַדִּבְרַר לְאָדָם הָאוֹכֵל בְּמִכְשׁוֹל"; וכי "כָּל מֶה שֶּׁבָּרָא אֱלֹהִים טוֹב הוּא, וְאֵין לְפָסֵל שׁוֹם דִּבְרַר הַנֶּאֱכָל בְּהוֹדִיָּה"; וכי "הִמָּאֵקֵל לֹא יִקְרְבוּ אֶל הָאֱלֹהִים"; וכי "אֵל יִשְׁפֹּט אֶתְכֶם אִישׁ בְּמִאֲכָל וּבְמִשְׁתֵּה"; וכי "הָאוֹכֵל אֶל יָבוֹז לְמִי שְׂאֵינוֹ אוֹכֵל, וּמִי שְׂאֵינוֹ אוֹכֵל אֵל יִשְׁפֹּט אֶת הָאוֹכֵל". דברים אלו למדתי, תודה לך, שבח לך, אלוהי, מורי, הדופק על אוזני והמאיר את לבבי; חלצני מכל ניסיון. אין אני ירא מטומאת המאכל, אלא מטומאת התאוה. יודע אני כי לנח הותר לאכול מכל סוגי הבשר שהיו טובים למאכל; כי אליהו הוזן בבשר; כי יוחנן המטביל, שניחן בפרישות מופלאה, לא נטמא באכילת יצורים חיים – חגבים. יודע אני גם כי עשיו הולך שולל בשל תאוותו לנזיד עדשים; וכי דוד האשים את עצמו על שחשק בלגימת מים; וכי מלכנו התנסה בניסיון לא בנוגע לבשר, אלא בנוגע ללחם. ועל כן העם במדבר ראוי היה לתוכחה, לא על שחשק בבשר, אלא משום שבחמדת המזון רטנו נגד ה'.

בהיותי נתון אפוא בתוך ניסיונות אלו, נאבק אני מדי יום בתאוה באכילה ובשתייה. שכן אין זה מטבע הדברים שאוכל להחליט על כריתתה אחת ולתמיד מבלי לגעת בה עוד לעולם, כפי שיכולתי לעשות בנוגע לפילגשות. על כן יש להחזיק ברסן הגרון כשהוא מאוזן בין רפיון למתיחות. ומי הוא זה, אדוני, אשר אינו נסחף מעט מעבר לגבולות הצורך? מי שזהו – גדול הוא; יעצים נא את שמך. אך אני איני כזה, כי אדם חוטא אני. ובכל זאת גם אני מרומם את שמך; והוא מפגיע עבורי על חטאי, הוא אשר ניצח את העולם; במונו אותי בין האיברים החלשים של גופו; כי עיניך ראו את אשר בו שאינו מושלם, ועל ספרך כולם ייכתבו.

בפיתוי הריחות אין אני מוטרד רבות. כשהם חסרים, איני מתגעגע אליהם; כשהם נוכחים, איני מסרב להם; ובכל זאת מוכן תמיד להיות בלעדיהם. כך נראה אני לעצמי; שמא מוליך אני את עצמי שולל. שכן חשיכה עגומה היא זו שבה יכולתי שבתוכי נסתרות ממני; כך שנפשי, בדרשה בתוך עצמה על כוחותיה שלה, אינה מעזה לבטוח בעצמה בקלות; כי אפילו מה שקיים בה נסתר לרוב, אלא אם כן הניסיון מגלה זאת. ואיש אינו

צריך להיות בטוח בחיים אלו, שכל כולם קרויים ניסיון, פן זה שהיה מסוגל להיות גרוע ונעשה טוב יותר, ייעשה באופן דומה מטוב לרע יותר. תקוותנו היחידה, ביטחוננו היחיד, הבטחתנו המובטחת היחידה היא רחמיך.

תענוגות האוזן סבכו והכניעו אותי ביתר תוקף, אך אתה התרת ושחררת אותי. כעת, באותן נעימות שדברך נופחים בהן נשמה, כאשר הן מושרות בקול מתוק ומכוון, מוצא אני מעט מנוח; אך לא באופן שאאחז בהן, אלא שאוכל להיחלץ מהן כרצוני. אולם המילים, שהן חייהן ודרכן הן מוצאות כניסה לתוכי, מבקשות לעצמן בתוך רגשותי מקום של חשיבות כלשהי, ובקושי יכול אני להקצות להן מקום הולם. שכן לעיתים נראה אני לעצמי כחולק להן כבוד רב מן הראוי, בהרגישי כי מחשבותינו מתעלות בקדושה ובהתלהבות רבה יותר ללהבת דבקות על ידי המילים הקדושות עצמן כשהן מושרות כך, מאשר כשאין מושרות; וכי הרגשות השונים של רוחנו, בגיוונם המתוק, מוצאים את מידתם הראויה בקול ובשירה, על פי איזו התאמה נסתרת שדרכה הם מתעוררים. אך נחת זו של הבשר, שאין למסור לה את הנפש למען לא תתרפה, מוליכה אותי שולל לעיתים קרובות, כאשר החוש אינו ממתין לתבונה למען ילך אחריה בסבלנות; אלא לאחר שהותר לו להיכנס רק למענה, משתדל הוא אף לרוץ לפניה ולהובילה. כך בדברים אלו חוטא אני מבלי משים, ורק לאחר מכן מודע אני לכך.

בפעמים אחרות, בהימנעי בחרדה יתרה מאותה מרמה עצמה, שוגה אני בחומרה רבה מדי; לעיתים עד כדי כך שהייתי חפץ כי כל נעימת המוזיקה המתוקה המלווה את תהילי דוד תגורש מאוזניי, ומאוזני הכנסייה גם כן; ואותה דרך נראית לי בטוחה יותר, שזכור לי שסופר לי רבות על אתנסיוס, בישוף אלכסנדריה, שהיה מורה לקורא המזמור להגותו בשינוי קול כה קל, שהיה זה קרוב יותר לדיבור מאשר לשירה. אך שוב, כשאני נזכר בדמעות שהזלתי לצליל מזמורי כנסייתך, בראשית ימי אמונתי שהושבה לי; וכיצד בזמן זה אני מתרגש לא מהשירה, אלא מהדברים המושרים, כאשר הם מושרים בקול צלול ובנעימה הולמת ביותר, מכיר אני בתועלת הגדולה של מוסד זה. כך מתנוודד אני בין סכנת העונג לבין התועלת המאושרת; נוטה יותר (אם כי לא כפוסק דעה חלוטה) לאשר את מנהג השירה בכנסייה; למען דרך תענוג האוזניים יוכלו הנפשות החלשות יותר להתעלות אל רגש הדבקות. אך כאשר קורה שאני מתרגש מהקול יותר מאשר מהמילים המושרות, מודה אני כי חטאתי חטא הדורש עונש, ואז הייתי מעדיף שלא לשמוע מוזיקה. ראה כעת את מצבי; בכו עמי ובכו למעני, אתם המושלים ברגשותיכם בפנים כך שפעולה טובה נובעת מהם. שכן אתם שאינכם פועלים, דברים אלו אינם נוגעים לכם. אך אתה, ה' אלוהי, הקשב; הבט וראה ורחם ורפא אותי, אתה, שבנוכחותך הפכתי לבעיה עבור עצמי; וזוהי מחלתי.

נותר תענוג עיני בשרי אלו, שעליו אחוש את וידויי באוזני היכלך, אותן אוזניים אחוותיות ודבקות; ובכך אחתום את פיתויי תאוות הבשר, אשר עדיין תוקפים אותי, בעודי נאנח בכבדות וחפץ להתעטף במעוני מן השמיים. העיניים אוהבות צורות נאות ומגוונות, וצבעים בהירים ורכים. אל נא יתפסו אלו את נשמתי; יתפוס אותה אלוהים, אשר עשה דברים אלו, טובים מאוד אכן, אך הוא חובי, לא הם. ואלו משפיעים עליי בעודי ער כל היום, ואין לי מנוח מהם כפי שיש מהמוזיקה לעיתים בדממה, מכל הקולות. שכן מלכת הצבעים הזו, האור, השוטפת את כל אשר נביט בו, בכל מקום שבו אהיה במשך היום, מחליקה על פניי בצורות מגוונות, מרגיעה אותי כשאני עסוק בדברים אחרים ואיני מבחין בה. וכה חזק היא שוזרת את עצמה, שאם תיסוג פתאום, היא מבוקשת בכיסופים, ואם תיעדר זמן רב, היא מעציבה את הנפש.

הו אותו אור אשר טוביה ראה, כאשר עיניו אלו היו סגורות, והוא לימד את בנו את דרך החיים; והוא עצמו צעד לפניו ברגלי החד, מבלי לסטות לעולם. או אשר יצחק ראה, כאשר עיניו הברשיות היו כבדות וסגורות מפאת זקנה, והוענק לו, לא מתוך ידיעה חושית, לברך את בניו, אלא דרך הברכה להכירם. או אשר יעקב ראה, כאשר גם הוא, עיוור מרוב זקנה, בלב מואר, האיר בדמות בניו את העמים השונים של האומה לעתיד לבוא, שנרמזו בהם; והניח את ידי, משוכלות באופן מסתורי, על נכדיו מיוסף, לא כפי שאביהם תיקן אותם בעינו החיצונית, אלא כפי שהוא עצמו הבחין בפנים. זהו האור, הוא אחד, וכל הרואים והאוהבים אותו הם אחד. אך אותו אור גופני שבו דיברתי, הוא מתבל את חיי העולם הזה עבור מאהביו העיוורים במתיקות מפתה ומסוכנת. אך אלו היודעים לשבחך על כך, "הו אלוהים בורא הכול", נושאים אותו במזמור ויאים נתפסים בו בשנתם. כזה הייתי רוצה להיות. בפיתויים אלו של העיניים אני נאבק, פן יילכדו רגליי שבהן אני הולך בדרכך; ואני נושא את עיניי

הבלתי נראות אליך, למען תחלץ רגליי מן הפח. אתה מחלץ אותן פעם אחר פעם, כי הן נלכדות. אין אתה פוסק מחלצן, בעוד אני תכופות מסתבך בפחים המונחים מכל עבר; כי הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל.

אילו צעצועים לאין מספר, שנעשו באמנויות ומלאכות שונות, במלבושינו, בנעלינו, בכלנו ובכל מיני עבודות, גם בציורים ובדמויות שונות, ואלו חורגים בהרבה מכל שימוש נחוץ ומיושב ומכל משמעות חסידית, הוסיפו בני האדם למען יתנסו עיניהם שלהם בהם; הולכים בחוץ אחר אשר עשו הם עצמם, ונוטשים בפנים את זה אשר עשה אותם, ומשמידים את אשר הם עצמם נעשו! אך אני, אלוהי ותפארתי, שר גם מכאן מזמור לך, ומקדיש שבח לו המקדיש אותי, כי אותן תבניות יפות המועברות דרך נשמות בני אדם אל ידיהם האמונות, באות מאותו יופי הנמצא מעל נשמותינו, אשר נשמתו נאנחת אחריו יומם וליל. אך יוצרי היופי החיצוני וחסידי שואבים משם את כלל השיפוט עליהם, אך לא את השימוש בהם. והוא נמצא שם, אף שאין הם מבחינים בו, למען לא יתעו, אלא ישמרו את כוחם עבורך, ולא יפזרו אותו בלאות מענגת. ואני, אף שאני מדבר ורואה זאת, מסבך צעדיי באותם יופי חיצוני; אך אתה מחלץ אותי, אדוני, אתה מחלץ אותי; כי חסדך הוא לנגד עיניי. שכן נתפס אני באומללות, ואתה מחלץ אותי ברחמים; לעיתים מבלי שאבחין בכך, כשנתקלתי בהם אך קלות; ובפעמים אחרות בכאב, כי דבקתי בהם בחזקה.

לך נוספת צורה אחרת של ניסיון המסוכנת בדרכים רבות יותר. שכן מלבד אותה תאוות בשר המורכבת מתענוג כל החושים וההנאות, שבה עבדיה, המתרחקים ממך, אובדים וכלה, הרי שלנשמה יש, דרך אותם חושי הגוף, סוג של רצון ריק וסקרן, המסווה תחת הכותרת של ידע ולמידה, לא של התענגות בבשר, אלא של עריכת ניסויים דרך הבשר. מכיוון שמושבה של זו נמצא בתשוקה לידע, והראייה היא החוש העיקרי המשמש להשגת ידע, היא מכונה בלשון הקודש "תאוות העיניים". שכן הראייה שייכת כהלכה לעיניים; ובכל זאת אנו משתמשים במילה זו גם לגבי שאר החושים, כאשר אנו מפעילים אותם בחיפוש אחר ידע. שכן אין אנו אומרים, שמע כיצד זה מבזיק, או הרח כיצד זה לוחט, או טעם כיצד זה זוהר, או חוש כיצד זה מנצנץ; שכן על כל אלו נאמר שהם נראים. ובכל זאת אנו אומרים לא רק, ראה כיצד זה זוהר, מה שרק העיניים יכולות לתפוס; אלא גם, ראה כיצד זה נשמע, ראה כיצד זה מריח, ראה כיצד זה נטעם, ראה כמה קשה זה. וכך החוויה הכללית של החושים, כפי שנאמר, מכונה תאוות העיניים, משום שמלאכת הראייה, שבה מחזיקות העיניים בבכורה, נלקחת על ידי שאר החושים בדרך של דמיון, כאשר הם עורכים חיפוש אחר ידע כלשהו.

אך בכך ניתן להבחין בבירור רב יותר היכן העונג והיכן הסקרנות הם מושא החושים; שכן העונג מחפש מושאים יפים, מלודיים, ריחניים, טעימים, רכים; אך הסקרנות, למען הניסיון, מחפשת גם את ההפך, לא למען סבל מהטרדה, אלא מתוך התאוה להתנסות ולדעת אותם. שכן איזה עונג יש בראיית נבלה מרוטשת הגורמת לך להצטמרר? ובכל זאת, אם היא מוטלת בקרבת מקום, הם נוהרים לשם כדי להיעצב ולהחוויר. אפילו בשינה הם מפחדים לראות זאת. כאילו שבעודם ערים, מישוהו הכריח אותם לראות זאת, או ששמועה על יופיה משכה אותם לשם! כך גם בשאר החושים, שייקח זמן רב לעבור עליהם. ממחלת הסקרנות הזו נובעים כל אותם מראות מוזרים המוצגים בתיאטרון. מכאן בני האדם ממשיכים לחקור את כוחותיה הנסתרים של הטבע (מה שנמצא מעבר לתכליתנו), אשר ידיעתם אינה מועילה, ושבהם בני האדם אינם חפצים בדבר מלבד לדעת. מכאן גם נובע אם באותה תכלית של ידע מעוות נדרשות אמנויות מאגיות. מכאן גם בדת עצמה מנוסה אלוהים, כאשר אותות ומופתים נדרשים ממנו, לא מחמת חפץ בתכלית טובה כלשהי, אלא רק כדי לנסותו.

במדבר כה עצום זה, המלא פחים וסכנות, הנה רבים מהם כרתתי והדפתי מליבי, כפי שנתת לי, אלוהי ישועתי. ובכל זאת, מתי אעז לומר, כיוון שכל כך הרבה דברים מסוג זה מזמזמים מכל עבר סביב חיי היומיום שלנו – מתי אעז לומר ששום דבר מסוג זה אינו תופס את תשומת ליבי, או גורם בי עניין בטל? אמת, התיאטראות אינם מושכים אותי כעת, ואין לי עניין לדעת את מסלולי הכוכבים, ואף נשמתו מעולם לא התייעצה עם רוחות רפאים; כל המסתורין מחללי הקודש מתועבים עליי. ממך, ה' אלוהי, אשר לו אני חב שירות צנוע ותמים לב, באילו תחבולות והצעות מנסה האויב לשכנעני לחפץ באות כלשהו! אך אני משיעך במלכנו, ובמודלתנו הטהורה והקדושה, ירושלים, שכשם שכל הסכמה לך רחוקה ממני, כך תהא תמיד רחוקה עוד ועוד. אך כשאני מתפלל אליך למען ישועת אדם כלשהו, תכליתי וכוונתי שונות בתכלית. אתה נותן ותיתן לי ללכת אחריו ברצון, בעשותי את אשר תחפוץ.

אף על פי כן, בכמה דברים קטנוניים ומבזים ביותר מתנסה סקרנותנו מדי יום, ובכמה פעמים אנו נכנעים, מי יוכל לספור? כמה פעמים אנו מתחילים כאילו אנו סובלים אנשים המספרים סיפורי הבל, פן נפגע בחלשים; ואז בהדרגה אנו מגלים בהם עניין! איני הולך כעת לקרקס לראות כלב רודף אחר ארנבת; אך בשדה, אם אעבור במקרה, אותו מרדף אולי יסיח את דעתי אפילו ממחשבה כבדת משקל, וימשוך אותי אחריו: לא שאפנה את גוף בהמתי, ובכל זאת אטה את מוחי לשם. ולולא אתה, לאחר שהראית לי את חולשתי, היית מעורר אותי במהרה אם דרך המראה עצמו באיזו התבוננות להתעלות אליך, או לבוז לו כליל ולעבור על פניו, הייתי עומד שם תקוע בו בטיפשות. ומה כאשר אני יושב בבית, ולטאה התופסת זבובים, או עכביש הכורך אותם ברשתותיו, תופסים לעיתים קרובות את תשומת ליבי? האם הדבר שונה משום שהם יצורים קטנים בלבד? אני ממשיך מהם לשבחך, הבורא והמסדר המופלא של הכול, אך אין זה מה שמשך תחילה את תשומת ליבי. דבר אחד הוא להתעלות מהר, ודבר אחר הוא לא ליפול. ובדברים כאלו מלאים חיי; ותקוותי האחת היא רחמיך המופלאים והכבירים. שכן כשליבנו הופך לכלי קיבול לדברים כאלו, והוא עמוס בהמוני הבל שופע זה, הרי שגם תפילותינו מופרעות ומוסחות לעיתים קרובות על ידי כך, ובעודנו מול פניך מכוונים את קול ליבנו לאוזניך, דאגה גדולה זו נקטעת על ידי התפרצותן של איני יודע אילו מחשבות בטלות. האם נחשוב גם זאת בין הדברים קלי הערך, או שמא דבר כלשהו ישיבנו לתקווה, מלבד רחמיך השלמים, מאז שהחלת לשנותנו?

ואתה יודע עד כמה כבר שינית אותי, אתה אשר ריפאת אותי תחילה מהתאוה להצדיק את עצמי, למען תוכל לסלוח על כל שאר עוונותיי, ולרפא את כל תחלואיי, ולגאול חיי משחת, ולעטרני בחסד וברחמים, ולהשביע בטוב עד: אתה אשר ריסנת את גאוותי ביראתך, והכנעת את צווארי לעולך. וכעת אני נושא אותו והוא קל לי, כי כך הבטחת, וכך עשית; ובאמת כך היה הדבר, ואני לא ידעתי זאת, כאשר יראתי לקחת אותו עלי.

אולם, הו אדוני, אתה האדון לבדך ללא גאווה, כי אתה האדון האמיתי היחיד, אשר אין לו אדון; האם גם הסוג השלישי הזה של הניסיון פסק ממני, או שמא יכול הוא לפסוק במהלך כל החיים הללו? הרצון, כלומר, להיות נערץ ואהוב על בני אדם, לא למען שום תכלית אחרת, אלא כדי שתהיה לנו שמחה בכך שאינה שמחה כלל? חיים אומללים אלו והתרברבות מאוסה זו! מכאן במיוחד נובע שבני האדם אינם אוהבים אותך או יראים ממך בטהרה. ועל כן אתה "לִצְיִים" הוא יִלְיִץ וְלִעֲנִיִּים יִתֵּן חַן": אכן, אתה מרעים על שאיפות העולם, ומוסדי הרים ירגזו. כיוון שכעת משרות מסוימות בחברה האנושית מחייבות להיות אהוב ונערץ על בני אדם, הרי שהאויב של אושרנו האמיתי תוקף אותנו בחזקה, ומפיץ בכל מקום את פחיו של ה"ישר כוח, יישר כוח"; כדי שבתפסנו אותם בתאוותנות, נילכד מבלי משים, ונפריד את שמחתנו מהאמת שלך, ונציב אותה ברמאותם של בני אדם; ונתענג על היותנו אהובים ונערצים, לא למענך, אלא במקומך: וכך לאחר שנעשו דומים לו, יוכל הוא להחזיק בהם כשלו, לא בעבותות של חסד, אלא בכבלי עונש: הוא אשר התכוון להציב כסאו בירכתי צפון, למען יעבדוהו חשוכי וקרי לב, בחיקוי מעוות ועקלקל שלך. אך אנו, אדוני, הנה אנו הצאן הקטן שלך; קנה אותנו כשלך, פרוש כנפיך עלינו, ותן לנו לעוף תחתיהן. היה אתה תפארתנו; תן לנו להיות אהובים למענך, ודברך יירא בנו. מי שמבקש להיות מהולל על ידי אדם כאשר אתה מגנה, לא יוגן על ידי אדם כאשר אתה שופט; ולא יינצל כאשר אתה מרשיע. אך כאשר – לא החוטא מהולל בתאוות נפשו, ולא המבורך שעושה רשעה – אלא אדם מהולל על מתנה כלשהי שנתת לו, והוא שמח יותר על ההלל לעצמו מאשר על שיש לו את המתנה שבגינה הוא מהולל, הרי שהוא מהולל בעוד שאתה מגנה; וטוב יותר הוא המהלל מאשר המהולל. שכן האחד מצא הנאה במתנת אלוהים באדם; והאחר מצא הנאה רבה יותר במתנת האדם מאשר במתנת אלוהים.

בניסיונות אלו אנו מותקפים מדי יום, אדוני; ללא הרף אנו מותקפים. כור המצרף היומימי שלנו הוא לשון בני האדם. וגם בדרך זו אתה מצווה עלינו את האיפוק. תן את אשר אתה מצווה, וצווה את אשר תחפוץ. אתה יודע בעניין זה את אנחות ליבי ואת נחלי דמעותיי. שכן איני יכול לדעת עד כמה נוקיתי ממגפה זו, ואני ירא מאוד מחטאיי הנסתרים, אשר עיניך יודעות ועיניי לא. שכן בסוגים אחרים של ניסיונות יש לי אמצעים כלשהם לבחון את עצמי; בזה, כמעט ואין. שכן, בריסון מוחי מתענגות הבשר ומסקרנות בטלה, רואה אני כמה השגתי כאשר אני מסתדר בלעדיהם; מוותר עליהם או כשאנים ברשותי. שכן אז שואל אני את עצמי עד כמה זה מטריד אותי יותר או פחות כשאין לי אותם? לאחר מכן, עושר, המבוקש למען ישרת אחת או שתיים או את כל שלוש התאוות, אם הנשמה אינה יכולה להבחין אם, כשיש לה אותו, היא בזה לו, הרי שניתן להשליכו הצידה כדי שתוכל לבחון את עצמה. אך כדי להיות ללא הלל, ובכך לנסות את כוחותינו – האם עלינו לחיות חיים רעים, אכן כה מופקרים ואכזריים, עד שאיש לא ידע עלינו מבלי לתעבנו? איזה שיגעון גדול מזה ניתן לומר או

לחשוב? אך אם ההלל נוהג וחייב ללוות חיים טובים ומעשים טובים, עלינו לוותר על לווייתו באותה מידה שנוותר על החיים הטובים עצמם. ובכל זאת איני יודע אם אוכל להסתדר בטוב או ברע ללא דבר מה, אלא אם כן הוא נעדר.

מה אפוא מתוודה אני לפניך בסוג זה של ניסיון, אדוני? מה, אלא שאני מתענג על הלל, אך על האמת עצמה, יותר מאשר על ההלל? שכן לו הוצע לי, האם הייתי מעדיף, בהיותי אחוז טירוף של טעות בכל הדברים, להיות מהולל על ידי כל בני האדם, או בהיותי עקבי ומיושב ביותר באמת להיות מגונה על ידי כולם – רואה אני במה הייתי בוחר. ובכל זאת, הייתי רוצה שאישורו של אחר אף לא יגדיל את שמחתי על כל טוב שבי. ובכל זאת מודה אני, הוא אכן מגדיל אותה, ולא רק זאת, אלא שגינני מקטין אותה. וכאשר אני מוטרד מאומללותי זו, עולה בי תירוץ, אשר מה ערכו – אתה אלוהים יודע, כי הוא מותיר אותי בחוסר ודאות. שכן כיוון שציווית עלינו לא רק את האיפוק, כלומר מאיזה דברים למנוע את אהבתנו, אלא גם את הצדק, כלומר על מה להעניקה, וחפצת שנאהב לא רק אותך אלא גם את רענו; לעיתים קרובות, כשאני מרוצה מהלל נבון, נראה אני לעצמי כמרוצה מהתקדמותו או מהגינותו של רעי, או כמתעצב על רע בו כשאני שומע אותו מגנה את מה שאינו מבין או את מה שטוב. שכן לעיתים אני מתעצב על ההלל לעצמי, אם כאשר משבחים בי דברים שאינם מוצאים חן בעיניי, או אפילו כשמעריכים טובים פחותים וקלים יותר מכפי הראוי. אך שוב, כיצד אדע אם אני מושפע כך משום שאיני רוצה שזה המהלל אותי יחלוק עליי לגבי עצמי; לא מתוך דאגה לו, אלא משום שאותם דברים טובים שמוצאים חן בעיניי בעצמי, מוצאים חן בעיניי יותר כשהם מוצאים חן גם בעיני אחר? שכן בדרך כלשהי איני מהולל כאשר שיפוטי את עצמי אינו מהולל; ככל שמשבחים את הדברים שאינם מרוצים בעיניי, או יותר את אלו שמרוצים בעיניי פחות. האם אני אפוא מטיל ספק בעצמי בעניין זה?

הנה, ברך, הו אמת, רואה אני שאל לי להתרגש מהלל לעצמי למען עצמי, אלא למען טובת רעי. ואם כך הדבר עמי, איני יודע. שכן בזה יודע אני על עצמי פחות ממה שאני יודע עליך. מתחנן אני כעת, הו אלוהי, גלה לי גם את עצמי, למען אוכל להתוודות לפני אחיי, העתידים להתפלל עבורי, במה מוצא אני את עצמי פגום. תן לי לבחון את עצמי שוב בשקידה יתרה. אם בהלל לעצמי אני מושפע מטובת רעי, מדוע אני מושפע פחות אם אחר מגונה שלא בצדק מאשר אם זה אני? מדוע אני נעקץ יותר מחרפה המוטחת בי מאשר מזו המוטחת באחר, באותו חוסר צדק, לפניי? האם איני יודע גם זאת? או שמא בסופו של דבר אני מוליך את עצמי שולל, ואין אני עושה את האמת לפניך בליבי ובלשוני? הרחק שיגעון זה ממני, אדוני, פן יהיה פי שלי עבורי כשמן רשע המדשן את ראשי. "יִאֲנִי עֲנִי וְאֶבְיֹן"; ובכל זאת טוב לי, כאשר באנחות נסתרות איני מרוצה מעצמי ומחפש את רחמיך, עד אשר מה שחסר במצבי הלקוי יחודש ויושלם, אל אותו שלום אשר עין הגאה לא ידעה.

ובכל זאת המילה היוצאת מן הפה, ומעשים הידועים לבני אדם, מביאים עמם ניסיון מסוכן ביותר דרך אהבת ההלל: אשר, כדי לבסס עליונות מסוימת משלנו, משדלת ואוספת את קולות בני האדם. היא מנסה, אפילו כאשר היא מגונה על ידי בעצמי, על עצם העובדה שהיא מגונה; ולעיתים קרובות מתהללת בהבל רב יותר על עצם הבוז לתהילת הבל; וכך אין זה עוד בוז לתהילת הבל, שבגינו היא מתהללת; שכן אין היא בזה כאשר היא מתהללת.

גם בפנים, בפנים קיים רע אחר, הנובע מניסיון דומה; שבו בני האדם הופכים להבליים, מרוצים מעצמם בתוך עצמם, אף שאין הם מרוצים, או שאינם מרוצים או שאין אכפת להם לרצות אחרים. אך בהיותם מרוצים מעצמם, הם אינם מרוצים ממך כלל, לא רק במוצאם עונג בדברים שאינם טובים כאילו היו טובים, אלא בדבריך הטובים כאילו היו שלהם; או אפילו אם כשלך, הרי שכאילו בזכות עצמם; או אפילו אם כאילו מחסדך, הרי שלא בשמחה אחוותית, אלא בקינאה באותו חסד לאחרים. בכל הסכנות והעמל הללו ובדומיהם, רואה אתה את רטט ליבי; ואני מרגיש יותר שפצעיי נרפאים על ידיך מאשר שאינם נגרמים על ידי.

היכן לא התהלכת עמי, הו אמת, במלמדך אותי ממה להיזהר ומה לחפש; כאשר הבאתי לפניך את אשר יכולתי לגלות כאן למטה, ונועצתי בך? בחושיי החיצוניים, ככל שיכולתי, סקרתי את העולם, והתבוננתי בחיים שיש לגופי ממני ומחושיי אלו. משם נכנסתי אל נבכי זיכרוני, אותם חדרים מגוונים ורחבי ידיים, המרוהטים להפליא באוצרות לאין ספור; והתבוננתי, ועמדתי אחוז אימה; שכן לא יכולתי להבחין בדבר מכל אלו בלעדיך, ולא מצאתי שאיש מהם הוא אתה. אף לא הייתי אני עצמי זה שמצא דברים אלו, שעבר על כולם, ועמל להבחין

ולהעריך כל דבר ודבר על פי מעלתו; נוטל דברים מסוימים על פי עדות חושיי, חוקר אחרים שהרגשתי כי הם מעורבבים בישותי, מונה ומבחין בין המדווחים עצמם, ובבית האוצר הגדול של זיכרוני הופך בדברים מסוימים, מאחסן אחרים ושולף אחרים. ובכל זאת לא הייתי אני עצמי כאשר עשיתי זאת, כלומר – לא כוחי שבו עשיתי זאת, ואף לא היה זה אתה, כי אתה הוא האור העומד, שבו נועצתי בנוגע לכל אלו: האם הם קיימים, מה הם וכיצד להעריכם; ושמעתי אותך מדריך ומצווה אותי. זאת אני עושה תדיר, הדבר מענג אותי, וכל עוד אני חופשי מחובות הכרחיות, אל עונג זה אני פונה. ובכל אלו שאני עובר עליהם ביועצי בך, אין אני מוצא מקום בטוח לנשמתי אלא בך; שבו איבריי המפוזרים עשויים להיאסף, ודבר ממני לא ייפרד ממך. ולעיתים אתה מתיר לי רגש יוצא דופן מאוד בעומק נשמתי; התעלות למתיקות זרה, אשר לו הייתה מושלמת בי, איני יודע מה בה לא היה שייך לעולם הבא. אך בשל עומסיי האומללים אני שוקע שוב אל הדברים הנמוכים הללו, ונסחף חזרה על ידי הרגלי הקודם, ונאחז, ובוכה מרה, אך נאחז בחוזקה. כה כבד עלינו משא ההרגל הרע. כאן יכול אני להישאר, אך איני רוצה; שם אני רוצה להיות, אך איני יכול; בשני המקרים אומלל אני.

כך אפוא שקלתי את חוליי חטאיי באותה תאוה משולשת, וקראתי ליד ימינך לעזרתי. שכן בלב פצוע חזיתי בזוהרך, ובהירתעי לאחור אמרתי: "מי יכול להגיע לשם? נגרשתי מנגד עיניך". אתה הוא האמת המולכת על הכול, אך אני מתוך חמדת הממון לא רציתי אמנם לוותר עליך, אך רציתי להחזיק יחד עמך בכזב; כשם שאיש אינו רוצה לדבר שקר באופן כזה שהוא עצמו יבור מן האמת. כך איבדתי אותך, כי אין אתה נעתר להימצא יחד עם הכזב.

את מי יכולתי למצוא שיפייס ביני לבינך? האם היה עליי לפנות למלאכים? באילו תפילות? באילו סקרמנטים? רבים המנסים לשוב אליך, ומשאינם יכולים בכוחות עצמם, ניסו זאת כפי ששמעתי, ונפלו אל התשוקה לחזיונות סקרניים, ונמצאו ראויים להולכת שולל. שכן הם, בגבהות ליבם, חיפשו בגאווה הלמידה, כשהם מנפחים את חזם במקום להכות עליו בחרטה; וכך, בהתאמת לבבם, משכו אליהם את שרי האוויר, שותפי המזימה לגאוותם, אשר דרך השפעות מאגיות הוליכו אותם שולל בחיפושם אחר מתווך שדרכו יטוהרו – ולא היה כזה. שכן היה זה השטן, המתחפש למלאך אור. והדבר פיתה מאוד בשר גאה, בשל כך שלא היה לו גוף בשר. שכן הם היו בני תמותה וחוטאים; אך אתה, אדוני, שאליו ביקשו בגאווה להתפייס, הנך בן אלמוות וללא חטא. אך מתווך בין אלוהים לאדם חייב להיות בעל דבר מה הדומה לאלוהים ודבר מה הדומה לבני אדם; פן בהיותו דומה לאדם בשניהם יהיה רחוק מאלוהים, או אם בשניהם יהיה דומה לאלוהים יהיה שונה מדי מן האדם, ולא יהיה מתווך. אותו מתווך כוזב אפוא, אשר דרכו במשפטיך הנסתרים נמצאה הגאווה ראויה להולכת שולל, יש לו דבר אחד במשותף עם האדם – והוא החטא; ואחר היה רוצה שייראה כמשותף עם אלוהים – ובהיותו לא לבוש באלמוות של בשר, יתפאר כבן אלמוות. אך כיוון ששכר החטא הוא מוות, הרי שזהו הדבר המשותף לו עם בני האדם – שיחד עמם יידון למוות.

אולם המתווך האמיתי, אשר ברחמיך הנסתרים הראית לענווים ושלחת, למען ילמדו גם מדוגמתו את אותה ענווה – המתווך בין אלוהים לאדם, האדם המשיח ישוע, הופיע בין חוטאים בני תמותה לבין הצדיק בן האלמוות; בן תמותה עם בני האדם, צדיק עם אלוהים. למען יוכל, כיוון ששכר הצדקה הוא חיים ושלום, לבטל דרך צדקה המחוברת לאלוהים את מות החוטאים שנעשו כעת צדיקים, מוות אשר חפץ שיהיה לו במשותף עמם. לכן הוא נגלה לאנשי קודש מימי קדם; למען ייושעו גם הם דרך האמונה בייסוריו העתידיים לבוא, כשם שאנו נושעו דרך האמונה באלו שעברו. שכן כאדם היה מתווך; אך כדבר (לוגוס) – לא היה בתווך בין אלוהים לאדם, כי שווה הוא לאלוהים, ואלוהים עם אלוהים, ויחד אלוהים אחד.

כיצד אהבתנו, אבי הטוב, אשר לא חסת על בנך יחידך אלא מסרת אותו בעבורנו הרשעים! כיצד אהבתנו, שעבורנו הוא אשר לא חשב זאת לגזל להיות שווה לך, הוכפף אפילו עד מוות בצלב; הוא לבדו, חופשי בין המתים, בעל הכוח למסור את חייו והכוח לשוב ולקחתם: עבורנו הוא לך גם המנצח וגם הקורבן, ועל כן מנצח – כי הוא הקורבן; עבורנו הוא לך כהן וזבח, ועל כן כהן – כי הוא הזבח; בעשותו אותנו לך מעבדים לבנים, בהיוולדנו ממך ובשרתו אותנו. בטוב אפוא תקוותי חזקה בו, שאתה תרפא את כל תחלואיי דרכו, היושב לימינך ומפגיע בעדנו; אחרת הייתי נואש. שכן רבים וגדולים הם תחלואיי, רבים הם וגדולים; אך תרופתך כבירה יותר. יכולנו לדמות כי דברך רחוק מכל איחוד עם האדם ולהתיימש מעצמנו, לולא היה הוא לבשר ושכן בתוכנו.

מבועת מחטאיי וממשא אומללותי, עלה בליבי והתכוונתי לברוח אל המדבר: אך אתה מנעת ממני וחיזקתני, באומרך: "לֵכֶן הַמְּשִׁיחַ מֵת בְּעֵד הַכֹּל, כְּדִי שֶׁהַחַיִּים לֹא יִחְיוּ עוֹד לְמַעַן עֲצָמָם, אֲלֵא לְמַעַן זֶה שְׁמֵת בְּעֵדָם". ראה, אדוני, משליך אני את יהבי עליך למען אחיה, ואתבונן בנפלאות מתורתך. אתה יודע את חוסר מיומנותי ואת תחלואיי; למדני ורפאני. הוא, בנך יחידך, שבו צפונים כל אוצרות החוכמה והדעת, גאלני בדמו. אל נא ידברו גאים עליי רעה; כי הוגה אני במחיר פדיוני, ואוכל ושותה ומשתף אותו; ובהיותי עני, חפץ אני להשביע רעבוני ממנו, בין אלו האוכלים ושבעים, ויהללו את ה' דורשיו.

ספר יא

אדוני, כיוון שהנצח הוא שלך, האם נעלם ממך אשר אני אומר לך? או שמא רואה אתה בזמן את אשר חולף בזמן? מדוע אפוא עורך אני לפניך סיפורים כה רבים? לא למען תלמדם דרכי, באמת, אלא כדי לעורר את דבקותי שלי ושל קוראיי אליך, למען נאמר כולנו: "גְּדוֹל ה' וּמְהֵלָּל מְאֹד". כבר אמרתי, ושוב אומר: למען אהבת אהבתך עושה אני זאת. שכן אנו גם מתפללים, ובכל זאת האמת אמרה: "אֲבִיכֶם יוֹדֵעַ אֶת צְרָכֵיכֶם בְּטָרֶם תִּשְׁאַלוּ מִמֶּנּוּ". הרי שאנו פורשים לפניך את רגשותינו, מתוודים על אומללותנו ועל רחמיך עלינו, למען תגאלנו כליל, כיוון שהחלת, כדי שנחדל להיות אומללים בתוך עצמנו ונהיה מאושרים בך; שכן קראת לנו להיות עניי רוח, וענווים, ומתאבלים, ורעבים וצמאים לצדק, ורחמנים, וטהורי לב, ורודפי שלום. הנה, הגדתי לך דברים רבים, כפי שיכולתי וכפי שרציתי, כי אתה חפצת תחילה שאתוודה לפניך, ה' אלוהיי. כי טוב אתה, כי לעולם חסדך.

אך כיצד תספיק לשון עטי להגות את כל תוכחותיך, ואת כל מוראיך, ונחמותיך, והדרכותיך, שבהן הבאת אותי להטיף את דברך ולחלק את הסקרמנט שלך לעמך? ואם אצליח להגותם כסדרם, הרי שנטפתי הזמן יקרים לי; ומזמן בווער אני להרהר בתורתך, ובה להתוודות לפניך על מיומנותי וחוסר מיומנותי, על עלות שחר הארתך ועל שאריות חשיכותי, עד אשר תיבלע החולשה בגבורה. ולא הייתי רוצה שדבר אחר יגזול את אותן שעות המוצא אני פנויות מהכרח הזנת גופי וכוחות שכלי, ומהשירות שאנו חבים לבני אדם, או זה שאף שאיננו חבים, אנו בכל זאת מעניקים.

ה' אלוהיי, הטה אוזן לתפילתי, וירחמו רחמיך על תשוקתי: כי חרדה היא לא לי לבדי, אלא חפצה לשרת את אהבת האחים; ואתה רואה את לבבי, כי אכן כך הוא. הייתי רוצה להקריב לך את שירות מחשבתי ולשוני; תן לי אתה את אשר אוכל להקריב לך. כי עני ואביון אני, ואתה עשיר לכל הקוראים אליך; אתה, אשר אינך נגיש לדאגה, דואג לנו. מול נא מכל פזיזות ומכל כזב הן את שפתיי הפנימיות והן את החיצוניות; יהיו נא כתבי הקודש שלך תענוגיי הטהורים; אל נא אטעה בהם, ואל אוליך שולל מתוכם. אדוני, הקשב ורחם, ה' אלוהיי, אור לעיוורים וכוח לחלשים; אכן גם אור לרואים וכוח לחזקים; הקשב לנשמתי ושמע אותה זועקת מן המעמקים. שכן אם אין אוזניך עמנו גם במעמקים, אנה נלך? אנה נזעק? לך היום ואף לך הלילה; לפי פקודתך נסים הרגעים. הענק מהם שהות להרהורינו בנסתרי תורתך, ואל תסגור אותה בפנינו הדופקים. שכן לא לחינם חפצת שייכתבו סודותיהם האפלים של דפים כה רבים; ולא חסרים באותם יערות איילים הנסוגים לתוכם, ומשוטטים ומתהלכים, רועים, רובצים ומעלים גרה. השלם אותי, אדוני, וגלה אותם לפניי. הנה, קולך הוא שמחתי; קורך עולה על שפע התענוגות. תן את אשר אני אוהב: כי אכן אוהב אני; וזאת אתה נתת. אל תזנח את מתנותיך שלך, ואל תבזז לעשב השדה שלך הצמא. תן לי להתוודות לפניך על כל אשר אמצא בספריך, ולשמוע קול תודה, ולשתות בך, ולהרהר בנפלאות מתורתך; למן הראשית, שבה עשית את השמיים ואת הארץ, ועד למלכות הנצח של עיר קודשך עמך.

אדוני, רחם עליי ושמע את תשוקתי. שכן אין היא, סבורני, מן הארץ, לא של זהב וכסף ואבנים יקרות, או בגדי תפארת, או כבוד ומשרות, או תענוגות הבשר, או צרכי הגוף וחיים אלו של גלותנו: כל אלו ייוספו למבקשים את מלכותך ואת צדקתך. הנה, ה' אלוהיי, במה תשוקתי. רשעים סיפרו לי תענוגות, אך לא כתורתך, אדוני. הנה, במה תשוקתי. הנה, אבי, הנה, ראה ואשר; ויהי נא רצוני בעיני רחמיך, שאמצא חן לפניך, שיפתחו לפניי פנימיות דברייך בדופקי. מבקש אני בשם אדוננו ישוע המשיח בנך, איש ימינך, בן האדם, אשר כוננת לעצמך כמתווך שלך ושלנו, שדרכו חיפשת אותנו כאשר לא חיפשנו אותך, אלא חיפשת אותנו למען נחפש אותך – דברך, שדרכו עשית את הכול, ובתוכם גם אותי – יחידך, שדרכו קראת לאימוץ את העם המאמין, ובתוכו גם

אותי – מבקש אני ממך בשמו, היושב לימינך ומפגיע בעדנו, אשר בו צפונים כל אוצרות החוכמה והדעת. אותם אני מחפש בספריך. עליו כתב משה; זאת אומר הוא עצמו; זאת אומרת האמת.

חפץ אני לשמוע ולהבין כיצד "בְּרֵאשִׁית בְּרֵאֶת אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ". משה כתב זאת, כתב והלך לו, עבר מכאן, ממך אליך; ואינו עוד לפניי. כי לו היה, הייתי אוחז בו ושואל אותו, ומפציר בו בשמך שיגלה לי דברים אלו, והייתי מטה את אוזני בשרי לצלילים המתפרצים מפיו. ואם עברית ידבר, לחינם תכה היא בחושיי, ודבר ממנה לא ייגע בשכלי; אך אם לטינית, אדע את אשר אמר. אך מניין אדע אם אמת דיבר? ואף אם אדע גם זאת, האם ממנו אדע זאת? באמת בתוכי, בפנים, בחדר מחשבותיי, האמת – שאינה עברית, ולא יוונית, ולא לטינית, ולא לשון לעז, ללא איברי קול או לשון, או צליל הברות – הייתה אומרת: "אמת הדבר", ואני מיד הייתי אומר בביטחון לאותו איש שלך: "אמת אתה דובר". כיוון שאפוא אין אני יכול לשאול אותו, אותך, אותך אני מבקש, הו אמת, אשר במלאותך דיבר הוא אמת; אותך, אלוהי, אני מבקש, סלח לחטאיי; ואתה, אשר נתת לו לעבדך להגות דברים אלו, תן גם לי להבינם.

הנה, השמיים והארץ קיימים; הם מכריזים כי נבראו, שכן הם משתנים ומתגונים. ואילו כל אשר לא נעשה, ובכל זאת הוא ישנו, אין בו דבר שלא היה בו קודם לכן; וזהו בדיוק עניין ההשתנות והגיוון. הם מכריזים גם כי לא עשו את עצמם: "על כן אנו קיימים, כי נעשינו; לא היינו אפוא לפני היותנו, כדי שנוכל לעשות את עצמנו". והראיה לדבר היא קול הדוברים. אתה אפוא, אדוני, עשית אותם; אתה היפה, שכן הם יפים; אתה הטוב, שכן הם טובים; אתה הישנו, שכן הם ישנם; ובכל זאת אין הם יפים ולא טובים, ואין הם קיימים כפי שאתה בוראם קיים; לעומתך, אין הם יפים, ולא טובים, ואינם קיימים כלל. זאת אנו יודעים, ותודה לך על כך. וידיעתנו, לעומת ידיעתך, היא בערות.

אך כיצד עשית את השמיים ואת הארץ? ומה היה המנגנון של מלאכתך הכבירה כל כך? שכן לא היה זה כדרך אומן אנושי, המעצב גוף אחד ממשנהו, על פי שיקול דעתו, היכול בדרך כלשהי להעניק צורה כפי שהוא רואה בתוכו בעינו הפנימית. ומניין יוכל לעשות זאת, לולא עשית אתה את אותה מחשבה? והוא מעניק צורה למה שכבר קיים ויש לו ישות, כגון חומר, או אבן, או עץ, או זהב וכדומה. ומניין יהיו אלו, לולא קבעת אותם אתה? אתה עשית לאומן את גופו, אתה את המחשבה המצווה על האיברים, אתה את החומר שממנו הוא עושה דבר מה; אתה את התפיסה שבה הוא קולט את אמנותו ורואה בפנים את אשר הוא עושה בחוץ; אתה את חושי גופו, שדרכם, כדרך מתורגמן, הוא מעביר מהמחשבה אל החומר את אשר הוא עושה, ומדווח למחשבתו את אשר נעשה; למען תוכל היא בפנים להיוועץ באמת, המולכת עליה, אם נעשה הדבר כהלכה אם לאו. כל אלו משבחים אותך, בורא הכול. אך כיצד אתה עושה אותם? כיצד, אלוהים, עשית שמיים וארץ? באמת, לא בשמיים ולא בארץ עשית שמיים וארץ; אף לא באוויר או במים, שהרי גם אלו שייכים לשמיים ולארץ; אף לא בכל העולם עשית את כל העולם; כי לא היה מקום שבו ניתן לעשותו לפני שנעשה, למען יהיה קיים. אף לא אחזת דבר בידך שממנו תעשה שמיים וארץ. שכן מניין היה לך דבר זה, אשר לא אתה עשיתו, כדי לעשות ממנו דבר מה? שהרי מה קיים, אלא משום שאתה קיים? על כן אמרת – ונעשו, ובדברך עשית אותם.

אך כיצד דיברת? האם בדרך שבה יצא הקול מן הענן, באומרו: "זֶה בְּנִי יְדִידִי"? שכן אותו קול עבר וחלף, החל והסתיים; ההברות נשמעו וחלפו, השנייה אחרי הראשונה, השלישית אחרי השנייה, וכן הלאה כסדרן, עד האחרונה לאחר השאר, והדממה לאחר האחרונה. מכאן נהיר וברור עד מאוד כי תנועת נברא היא שהביעה אותו, נברא זמני המשרת את רצונך הנצחי. ואת דברך אלו, שנבראו לזמן, דיווחה האוזן החיצונית לנפש המשכילה, אשר אוזנה הפנימית הקשיבה לדברך הנצחי. והיא השוותה את המילים הללו הנשמעות בזמן עם אותו דברך הנצחי שבדממה, ואמרה: "שונה הדבר, שונה בתכלית. מילים אלו נמוכות ממני בהרבה, ואין הן קיימות באמת כי הן נסות וחולפות; אך דבר אדוני עומד מעלי לעולם". אם אפוא במילים נשמעות וחולפות אמרת שיעשו שמיים וארץ, וכך עשית שמיים וארץ, הרי שהיה קיים נברא גופני לפני השמיים והארץ, אשר בתנועותיו בזמן יוכל אותו קול לעבור את מסלולו בזמן. אך לא היה דבר גופני לפני השמיים והארץ; ואם היה, ודאי יצרת אותו ללא קול חולף כזה, כדי לעשות ממנו את הקול החולף הזה, שבו תאמר "יעשו שמיים וארץ". שכן כל מה שהיה זה, שממנו נעשה קול כזה, לולא נעשה על ידיך, לא היה יכול להיות קיים כלל. באיזה "דבר" (Logos) דיברת אפוא, למען יעשה גוף, שדרכו שוב יעשו המילים הללו?

קורא אתה לנו אפוא להבין את ה"דבר", אלוהים, אשר עמך אלוהים הוא, הנאמר נצחית, ובו נאמרים כל הדברים נצחית. שכן מה שנאמר לא נאמר בזה אחר זה, דבר אחד מסתיים למען ייאמר הבא אחריו, אלא כל הדברים יחד ונצחית. אחרת יש לנו זמן ושינוי, ולא נצח אמתית ולא אלמוות אמתית. זאת יודע אני, אלוהי, ומודה לך. יודע אני ומתוודה לפניך, אדוני, ועמי יודע ומברך אותך כל מי שאינו כפוי טובה כלפי האמת המבטיחה. יודעים אני, אדוני, יודעים אני; שהרי ככל שדבר מה אינו קיים כפי שהיה, והינו קיים כפי שלא היה, במידה זו הוא מת וקם. דבר אפוא מדברך אינו מפנה מקום או מחליף מקום, כי הוא באמת בן אלמוות ונצחי. ועל כן אל ה"דבר" הנצחי עמך אומר אתה בבת אחת ונצחית את כל אשר אתה אומר; וכל אשר אתה אומר שיעשה – נעשה; ואין אתה עושה אלא על ידי אמירה; ובכל זאת אין כל הדברים נעשים יחד, או נצחיים, אותם אתה עושה על ידי אמירה.

מדוע, מבקש אני ממך, ה' אלוהי? רואה אני זאת בדרך מסוימת; אך כיצד להביע זאת איני יודע, אלא אם כן נאמר שכל המתחיל להיות וחדל להיות, מתחיל אז וחדל אז, כאשר בתבונתך הנצחית נודע כי עליו להתחיל או לחדל; ובאותה תבונה דבר אינו מתחיל או חדל. זהו דברך, שהוא גם "ההתחלה, שְׁגָם מְדַבֵּר אֵלַינוּ". כך באוונגליון מדבר הוא דרך הבשר; וזה נשמע בחוץ באוזני בני אדם; למען יאמינו בו ויחפשוהו בפנים, וימצאוהו באמת הנצחית; שם המורה הטוב והיחיד מלמד את כל תלמידיו. שם, אדוני, שומע אני את קולך מדבר אלי; כי הוא הדובר אלינו, המלמדנו; אך מי שאינו מלמדנו, גם אם הוא מדבר, אין הוא מדבר אלינו. ומי מלמדנו כעת אם לא האמת שאינה משתנה? שכן גם כאשר אנו מקבלים התראה דרך נברא משתנה, אין אנו אלא מובלים אל האמת שאינה משתנה; שם אנו למדים באמת, בעודנו עומדים ושומעים אותו, ושמים שמחה גדולה לקול החתן, המשיבנו אליו, ממנו אנו קיימים. ועל כן הוא "ההתחלה", כי לולא עמד בעינו, לא היה לנו לאן לשוב כאשר תעינו. אך כאשר אנו שבים מן הטעות, הרי זה דרך הידיעה; וכדי שנדע, הוא מלמדנו, כי הוא ההתחלה, והוא המדבר אלינו.

בהתחלה זו, אלוהים, עשית שמיים וארץ, בדברך, בבנך, בגבורתך, בחוכמתך, באמתך; מדבר באופן מופלא ועושה באופן מופלא. מי יבין זאת? מי יגיד זאת? מהו הדבר המנצנץ דרכי, ומכה בליבי מבלי לפצוע אותי; ואני מצטמרר ומתלקח? מצטמרר אני, ככל שאני שונה ממנו; מתלקח אני, ככל שאני דומה לו. זוהי החוכמה, החוכמה עצמה היא המנצנצת דרכי; מבקעת את עננותי אשר שוב מתעטפת עליי, מתעלפת ממנה, דרך החשכה הנאספת עליי כעונשי. כי כוחי כשל במחסור, עד שלא אוכל לשאת את ברכותי, עד אשר אתה, אדוני, הסולח לכל עוונותי, תרפא את כל תחלואיי. כי אתה תגאל גם חיי משחת, ותעטרני בחסד וברחמים, ותשביע בטוב עד, כי תתחדש כנשר נעורי. כי בתקווה נושענו, ועל כן בסבלנות נמתין להבטחותיך. מי שיכול, שישמע אותך מדבר בפנים מתוך דבירך: אני אקרא בעזות מצח – "מה רבו מעשיך ה', כָּלֵם בְּחֻמָּה עֲשִׂיתָ"; וחוכמה זו היא ההתחלה, ובאותה התחלה עשית שמיים וארץ.

הנה, האם אין הם מלאים בשאורם הישן, האומרים לנו: "מה עשה אלוהים לפני שעשה שמיים וארץ? שכן אם (אומרים הם) היה בטל ולא פעל, מדוע אינו עושה כן גם מכאן ולהבא, ולעולם, כפי שעשה קודם לכן? שכן לו עלתה תנועה חדשה באלוהים, ורצון חדש לעשות נברא שמעולם לא עשה לפני כן, כיצד יהיה זה נצח אמתית, שבו עולה רצון שלא היה קיים? שהרי רצון אלוהים אינו נברא, אלא הוא לפני הנברא; שהרי דבר לא יכול היה להיברא, לולא קדם לו רצון הבורא. רצון אלוהים שייך אפוא לעצמותו ממש. ואם עלה דבר מה בעצמות אלוהים שלא היה לפני כן, אין לקרוא לאותה עצמות באמת נצחית. אך אם רצון אלוהים היה מעולם שהנברא יהיה קיים, מדוע לא היה הנברא קיים גם הוא מעולם?"

המדברים כך טרם הבינו אותך, הו חוכמת אלוהים, אור הנשמות; טרם הבינו כיצד נעשים הדברים הנעשים על ידיך ובך; ובכל זאת הם משתדלים להבין דברים נצחיים, בעוד לבם מרפרף בין תנועות הדברים שעברו ואלו שעתידיים לבוא, ועדיין אינו יציב. מי יאחז בו ויקבע אותו, למען יתיישב לזמן מה, ולזמן מה יתפוס את תפארת אותו נצח הקבוע לעד, וישווה אותו לזמנים שאינם קבועים לעולם, ויראה שאין הוא ניתן להשוואה; ושזמן ארוך אינו יכול להפוך לארוך אלא מתוך תנועות רבות החולפות, אשר אין יכולות להתמשך יחד; אך בנצחי דבר אינו חולף, אלא הכול נוכח בשלמותו; בעוד שום זמן אינו נוכח כולו בבת אחת: וכי כל זמן שעבר נדחף על ידי זמן שעתידי לבוא, וכל העתידי לבוא בא בעקבות העבר; וכי כל עבר ועתידי נברא ונובע מתוך זה הנוכח לעד? מי יאחז בלב האדם, למען יעמוד מלכת, ויראה כיצד הנצח העומד תמיד מלכת, שאינו עבר ולא עתיד, מפיך את

הזמנים שעברו ואלו שעתידים לבוא? האם ידי יכולה לעשות זאת, או האם יד פי בדיבור יכולה לחולל דבר כה כביר?

הנה, עונה אני לשואל: "מה עשה אלוהים לפני שעשה שמיים וארץ?". איני עונה כפי שנאמר שאחד עשה בבדיחות הדעת (בהתחמקו מלחץ השאלה): "הוא הכין את הגיהנום (אמר הוא) למחטטים בסודות". דבר אחד הוא לענות לשאלות, ודבר אחר הוא להתלוצץ על השואלים. כך איני עונה; שכן מעדיף הייתי לענות "איני יודע" על מה שאיני יודע, מאשר לעשות כן כדי לעורר צחוק על השואל דברים עמוקים ולזכות בשבח על העונה דברים כוזבים. אך אומר אני כי אתה, אלוהינו, הוא הבורא של כל נברא: ואם בשם "שמיים וארץ" מובן כל נברא; אומר אני בעזות מצח: "שלפני שאלוהים עשה שמיים וארץ, לא עשה הוא דבר". שכן אם עשה, מה עשה אלא נברא? והלוואי שידעתי כל אשר חפץ אני לדעת לתועלת, כפי שיודע אני שלא נעשה שום נברא לפני שנעשה נברא כלשהו.

אולם אם מוח תועה כלשהו משוטט על פני דימויי הזמנים שעברו, ותוהה כיצד זה אתה, האל הכול-יכול, בורא-הכול ומקיים-הכול, עושה השמיים והארץ, נמנעת במשך עידנים לאין ספור ממלאכה כה כבירה בטרם חפצת לעשותה; יתעורר נא אותו אדם ויבין כי הוא תוהה על הזיות שווא. שכן מניין יכלו לחלוק עידנים לאין ספור אשר לא אתה עשית, אתה המכונן והבורא של כל העידנים? או אילו זמנים היו יכולים להיות אשר לא נעשו על ידיך? או כיצד יכלו לחלוק לו מעולם לא היו קיימים? כיוון שאפוא אתה הבורא של כל הזמנים, אם היה זמן כלשהו לפני שעשית שמיים וארץ, מדוע אומרים הם כי נמנעת ממלאכה? שכן את אותו הזמן עצמו אתה עשית, ולא יכלו זמנים לחלוק לפני שעשית את אותם זמנים. אך אם לפני השמיים והארץ לא היה זמן, מדוע נשאלת השאלה מה עשית "אז"? שכן לא היה שום "אז" כאשר לא היה זמן.

ואין אתה מקדים את הזמן מכוח הזמן, שכן אז לא היית מקדים את כל הזמנים. אלא אתה מקדים את כל הדברים שעברו מכוח רוממותו של נצח הנוכח-תמיד; ועולה על כל העתיד לבוא כי הם עתיד, וכשיבואו יהיו עבר; אך אתה "הוא וְשְׁנוֹתֶיךָ לֹא יִתְּמוּ". שנותיך אינן באות ואינן הולכות, בעוד ששנותינו גם באות וגם הולכות, למען יוכלו כולן לבוא. שנותיך עומדות יחד, כי אכן עומדות הן; ואין אלו העוזבות נדחקות על ידי השנים הבאות, כי אין הן חולפות; אך שנותינו יהיו כולן רק כאשר לא יהיו עוד. שנותיך הן יום אחד; ויומך אינו יומימי, אלא "היום", שכן ה"היום" שלך אינו מפנה מקום למחר, כשם שאינו מחליף את האתמול. ה"היום" שלך הוא הנצח; על כן הולדת את השותף לנצח, לו אמרת: "בְּנֵי אֶתָּה, אֲנִי הַיּוֹם יִלְדְּתֶיךָ". אתה עשית את כל הדברים; ולפני כל הזמנים אתה קיים; ומעולם לא היה זמן שבו הזמן לא היה קיים.

בשום זמן אפוא לא היה מצב שבו לא עשית דבר, כי את הזמן עצמו אתה עשית. ושום זמנים אינם שותפים לנצח עמך, כי אתה עומד; אך לו היו הם עומדים, לא היו זמנים כלל. שכן מהו זמן? מי יוכל להסביר זאת בקלות ובקיצור? מי יוכל אף במחשבה לתפוס זאת, כדי להגות על כך מילה? ובכל זאת, מה אנו מזכירים בשיחתנו באופן מוכר וידוע יותר מאשר את הזמן? ואנו מבינים כשאנו מדברים עליו; מבינים אנו גם כשאנו שומעים אחר מדבר עליו. מהו אפוא זמן? אם איש אינו שואל אותי, אני יודע; אם ברצוני להסביר זאת לשואל, איני יודע; ובכל זאת אומר אני בביטחון שאני יודע, כי לולא חלף דבר, לא היה זמן עבר; ולולא בא דבר, לא היה זמן עתיד; ולולא היה קיים דבר, לא היה זמן הווה. שני הזמנים הללו אפוא, העבר והעתיד, כיצד הם קיימים, כיוון שהעבר אינו קיים עוד, והעתיד טרם קיים? ואילו ההווה, לו היה תמיד הווה ולא היה חולף אל זמן עבר, באמת לא היה זמן אלא נצח. אם זמן ההווה (כדי שיהיה זמן) בא לידי קיום רק משום שהוא חולף אל זמן עבר, כיצד יכולים אנו לומר כי גם הוא קיים, שכן סיבת קיומו היא שלא יהיה קיים; כך, כלומר, שאין אנו יכולים לומר באמת שהזמן קיים, אלא משום שהוא נוטה אל ה"לא להיות"?

ובכל זאת אנו אומרים "זמן ארוך" ו"זמן קצר"; אך זאת רק לגבי זמן עבר או עתיד. זמן עבר ארוך (למשל) אנו מכנים לפני מאה שנים; וזמן עתיד ארוך – בעוד מאה שנים. אך זמן עבר קצר אנו מכנים (בניח) לפני עשרה ימים; וזמן עתיד קצר – בעוד עשרה ימים. אך באיזה מובן ארוך או קצר הוא זה שאינו קיים? שכן העבר אינו קיים כעת, והעתיד טרם קיים. אל נא נאמר אפוא "הוא ארוך"; אלא על העבר – "הוא היה ארוך", ועל העתיד – "הוא יהיה ארוך". אדוני, אורי, האם לא תלעג אמתך גם כאן לאדם? שכן אותו זמן עבר שהיה ארוך, האם היה ארוך כאשר כבר היה עבר, או כאשר היה עדיין הווה? שכן אז יכול היה להיות ארוך, כאשר היה קיים מה

שיכול להיות ארוך; אך כשהיה עבר, לא היה עוד; ועל כן לא יכול להיות ארוך דבר שלא היה קיים כלל. אל נא נאמר אפוא "זמן עבר היה ארוך"; שכן לא נמצא את שהיה ארוך, כיוון שמאז שהיה עבר איננו עוד; אלא נאמר "זמן הווה זה היה ארוך"; כי כאשר היה הווה, היה ארוך. שכן טרם חלף כדי שלא להיות; ועל כן היה קיים מה שיכול להיות ארוך; אך לאחר שחלף, חדל להיות ארוך זה שחדל להיות.

נראה נא אפוא, נפש האדם, האם זמן הווה יכול להיות ארוך: שכן לך ניתן להרגיש ולמדוד את אורך הזמן. מה תעני לי? האם מאה שנים, בהיותן הווה, הן זמן ארוך? ראי תחילה האם מאה שנים יכולות להיות הווה. שכן אם השנה הראשונה מביניהן עוברת כעת, היא הווה, אך תשעים ותשע האחרות עתידות לבוא, ועל כן טרם קיימות; ואם השנה השנייה עוברת, אחת כבר עברה, אחת היא הווה, והשאר עתידות לבוא. וכך אם נניח ששנה אמצעית כלשהי ממאה אלו היא הווה, כל שלפניה הן עבר, וכל שלאחריה – עתיד; ועל כן מאה שנים אינן יכולות להיות הווה. אך ראי לפחות אם אותה שנה אחת שעוברת כעת, היא עצמה הווה; שכן אם החודש העובר הוא הראשון בה, השאר עתידים לבוא; אם השני, הראשון כבר עבר והשאר טרם הגיעו. לכן, אפילו השנה העוברת כעת אינה הווה; ואם אינה הווה כשלמות אחת, הרי שהשנה אינה הווה. שכן שנים עשר חודשים הם שנה; ומתוכם מה שקיים דרך החודש הנוכחי הוא הווה, והשאר עבר או עתיד. אם כי גם אותה חודש נוכחי אינו הווה, אלא יום אחד בלבד; השאר עתידים לבוא אם הוא הראשון, עבר אם הוא האחרון, ואם הוא מן האמצעיים, הרי הוא בין עבר לעתיד.

ראי כיצד זמן ההווה, אשר רק אותו מצאנו שניתן לכנותו ארוך, מתקצר לכדי אורך של בקושי יום אחד. אך נבחן גם זאת; כי גם יום אחד אינו הווה כשלמות אחת. שכן הוא מורכב מעשרים וארבע שעות של לילה ויום: אשר הראשונה בהן יש לה את השאר לעתיד; האחרונה יש לה אותן כעבר; וכל שעה אמצעית יש לה את אלו שלפניה כעבר ואלו שמאחוריה כעתיד. אכן, אותה שעה אחת חולפת בחלקיקים נסים. כל מה שפרח ממנה הוא עבר; כל שנותר הוא עתיד. אם ניתן להעלות על הדעת רגע של זמן אשר אינו ניתן לחלוקה לחלקיקי רגעים זעירים ביותר, הוא לבדו זה שניתן לכנותו הווה. ובכל זאת הוא טס במהירות כזו מהעתיד אל העבר, עד שאינו מתארך ולו בשהייה הקלה ביותר. שכן אם יש בו שהייה, הוא נחלק לעבר ולעתיד. להווה אין מרחב. היכן אפוא הזמן שנוכל לכנותו ארוך? האם הוא עתיד לבוא? עליו אין אנו אומרים "הוא ארוך", כי טרם היה קיים כדי להיות ארוך; אלא אנו אומרים "הוא יהיה ארוך". מתי אפוא יהיה ארוך? שכן אם גם אז, כשהוא עדיין עתיד לבוא, לא יהיה ארוך (כי מה שיכול להיות ארוך טרם קיים), וכך יהיה הוא ארוך רק אז, כאשר מן העתיד שטרם קיים הוא יתחיל להיות ויהפוך להווה, כדי שיהיה קיים מה שיכול להיות ארוך; אז זועק זמן ההווה במילים שלעיל, שאין הוא יכול להיות ארוך.

ובכל זאת, אדוני, אנו מבחינים במרווחי זמנים, ומשווים ביניהם, ואומרים: אלו קצרים יותר ואלו ארוכים יותר. אנו מודדים גם כמה זמן זה ארוך או קצר מזמן אחר; ועונים: "זה כפול, או משולש; וזה רק פעם אחת, או רק בשיעור זה של האחר". אך אנו מודדים זמנים בעודם חולפים, על ידי כך שאנו חשים בהם; אך את העבר, שאינו קיים כעת, או את העתיד, שטרם קיים – מי יוכל למדוד? אלא אם כן יעז אדם לומר כי ניתן למדוד את מה שאינו קיים. כשהזמן אפוא חולף, ניתן לחוש בו ולמדוד אותו; אך כשהוא עבר, אי אפשר, כי איננו.

שואל אני, אבי, אין אני קובע; אלוהי, משול בי והדריכני. מי יאמר לי שאין שלושה זמנים (כפי שלמדנו כנערים ולימדנו נערים) – עבר, הווה ועתיד; אלא הווה בלבד, כי שני האחרים אינם קיימים? או שמא קיימים הם גם כן; וכאשר מן העתיד הופך הזמן להווה, האם יוצא הוא ממקום נסתר כלשהו; וכך, בנסיגתו, כשהופך הוא מהווה לעבר? שכן היכן ראו אותם שניבאו עתידות את הדברים, אם טרם היו קיימים? שהרי את מה שאינו קיים, לא ניתן לראות. ואלו המספרים דברי עבר, לא יכלו לספרם לו ברוחם לא היו מבחינים בהם, ולו לא היו קיימים, לא ניתן היה להבחין בהם כלל. דברים שעברו ועתידים לבוא, אפוא, קיימים הם.

הרשה לי, אדוני, לחקור הלאה. תקוותי, אל תיתן לכוונתי להתבלבל. שכן אם זמנים שעברו ועתידים לבוא קיימים הם, הייתי רוצה לדעת היכן הם. ואף אם לא אוכל לדעת זאת, הריני יודע שבאשר הם, אין הם שם כעתיד או כעבר, אלא כהווה. שכן אם גם שם הם עתיד, הרי שטרם הגיעו לשם; אם גם שם הם עבר, הרי שאינם שם עוד. באשר נמצא אפוא כל מה שקיים, איננו אלא כהווה. אף על פי שכאשר מספרים עובדות עבר, נשלפים מן הזיכרון לא הדברים עצמם שעברו, אלא מילים אשר נוצרו מדימויי הדברים, ואלו, בעוברם, הותירו

דרך החושים עקבות בנפש. כך ילדותי, שאינה קיימת עוד, נמצאת בזמן עבר שאינו קיים עוד; אך כעת כשאני מזכר בדימויה ומספר עליה, אני חוזה בה בהווה, כי היא עדיין בזיכרוני. האם ישנה סיבה דומה גם לניבוי דברים עתידיים; שדימויי הדברים שטרם קיימים עשויים להיתפס מראש כקיימים כבר – מודה אני, אלוהיי, שאיני יודע. זאת אכן יודע אני, שבדרך כלל אנו חושבים מראש על פעולותינו העתידיות, וכי אותה מחשבה מוקדמת היא הווה, אך הפעולה עליה אנו חושבים מראש טרם קיימת, כי עתידה היא לבוא. וכאשר ניגשנו אליה, והחלנו לעשות את אשר חשבנו מראש, אז תהיה הפעולה קיימת; כי אז אין היא עוד עתיד, אלא הווה.

בכל דרך שבה מתקיימת אותה תפיסה-מוקדמת נסתרת של הדברים שעתידים לבוא, הרי שרק את מה שקיים ניתן לראות. אך מה שקיים כעת אינו עתיד, אלא הווה. לכן, כאשר נאמר על דברים שעתידים לבוא שהם נראים, אין אלו הדברים עצמם שטרם קיימים (כלומר, אלו שעתידים להיות), אלא אולי סיבותיהם או סימניהם הם הנראים, והם הרי כבר קיימים. על כן אין הם עתיד אלא הווה עבור אלו הרואים כעת את הדבר שמתוכו מנבאים את העתיד, לאחר שהגו אותו מראש ברוחם. אותן הגויות-מראש שוב קיימות כעת; ואלו המנבאים דברים אלו חוזים בהגויות הניצבות כהווה לפנייהם. תספק נא לי הרבגוניות העצומה של הדברים דוגמה כלשהי: חוזה אני בעלות השחר, ומכריז מראש כי השמש עומדת לזרוח. מה שאני חוזה בו הוא הווה; מה שאני מבשר הוא עתיד; לא השמש, שכבר קיימת, אלא זריחת השמש, שטרם קרתה. ובכל זאת, לולא דמיינתי ברוחי את זריחת השמש עצמה (כפי שאני עושה כעת בעודי מדבר עליה), לא יכולתי לנבא. אך לא עלות השחר שאני מבחין בה בשמיים היא זריחת השמש, אף שהיא מקדימה אותה, ולא אותו דימוי שברוחי; שני אלו נראים כעת כהווה, למען יוכל האחר שעתיד להיות להינבא. דברים עתידיים, אם כן, טרם קיימים; ואם טרם קיימים הם, אינם בנמצא; ואם אינם בנמצא, לא ניתן לראותם; אך ניתן לנבאם מתוך דברים נוכחים, שכבר קיימים ונראים.

אתה, אם כן, המושל בבריאתך, באיזו דרך מלמד אתה את הנשמות דברים שעתידים לבוא? שהרי לימדת את נביאיך. באיזו דרך אתה, ששום דבר אינו "עתיד לבוא" עבורך, מלמד דברים עתידיים; או מוטב לומר, מלמד בנוגע לעתיד דברים שהם הווה? שכן את מה שאיננו, לא ניתן ללמד. רחוקה דרך זו מבינתי; כבירה היא ממני, לא אוכל להשיגה; אך ממך אוכל, כאשר תיאאות להעניקה, הו אור מתוק לעיניי הנסתרות.

מה שכעת ברור ונהיר הוא, שאין דברים עתידיים ואין דברים שעברו. ואין זה מדויק לומר "ישנם שלושה זמנים: עבר, הווה ועתיד"; אך אולי ניתן היה לומר בדיוק רב יותר: "ישנם שלושה זמנים: הווה של דברים שעברו, הווה של דברים נוכחים, והווה של דברים עתידיים". שכן שלושה אלו קיימים במידת מה בנשמה, אך במקום אחר אין אני רואה אותם; הווה של דברים שעברו – זיכרון; הווה של דברים נוכחים – ראייה; הווה של דברים עתידיים – ציפייה. אם כך יותר לנו לדבר, רואה אני שלושה זמנים, ומודה אני שישנם שלושה. "יאמר נא גם "ישנם שלושה זמנים: עבר, הווה ועתיד" כדרכנו הבלתי-מדויקת. הנה, איני מתנגד, איני חולק ואיני מוצא פגם, ובלבד שיובן הנאמר – שמה שעתיד להיות אינו קיים כעת, וגם לא מה שעבר. שהרי רק מעט דברים אנו אומרים בדייקנות, ואת רובם בבלי-דייקנות; ובכל זאת הכוונה מובנת.

אמרתי, אם כן, זה עתה, שאנו מודדים זמנים בעודם חולפים, כדי שנוכל לומר: זמן זה כפול מזמן אחר, או: זה שווה לזה; וכן לגבי כל חלקי זמן אחרים הניתנים למדידה. לכן, כפי שאמרתי, אנו מודדים זמנים בעודם חולפים. ואם ישאלני אדם "מניין אתה יודע?", אוכל לענות: "יודע אני שאנו מודדים, ואין אנו יכולים למדוד דברים שאינם קיימים; ודברים שעברו ועתידיים לבוא אינם קיימים". אך את זמן ההווה כיצד נמדוד, כיוון שאין לו מרחב? הוא נמדד בעודו חולף, אך לאחר שחלף אינו נמדד עוד; שכן לא יהיה דבר שניתן למדוד. אך מניין, באיזו דרך ולכן הוא חולף בעודו נמדד? מניין, אם לא מן העתיד? באיזו דרך, אם לא דרך ההווה? לאן, אם לא אל העבר? ממה אפוא שטרם קיים, דרך מה שאין לו מרחב, אל מה שאינו קיים כעת. ובכל זאת, מה אנו מודדים אם לא זמן במרחב כלשהו? שהרי אין אנו אומרים פשוט, כפול, משולש ושווה, או כל דרך דומה שבה אנו מדברים על זמן, אלא לגבי מרחבי זמנים. באיזה מרחב אנו מודדים את הזמן החולף? בעתיד, שממנו הוא עובר? אך את מה שטרם קיים אין אנו מודדים. או בהווה, שדרכו הוא עובר? אך מרחב שאינו קיים אין אנו מודדים. או בעבר, שאליו הוא עובר? אך גם את מה שאינו קיים כעת אין אנו מודדים.

נפשי בוערת לדעת חידה סבוכה זו. אל תסגור אותה בפניי, ה' אלוהיי, אבי הטוב; בשם המשיח מבקש אני ממך, אל תסגור דברים רגילים אך נסתרים אלו מפני תשוקתי, פן תימנע מלחדור לתוכם; אלא יפציעו נא דרך

רחמיך המאירים, אלוהי. את מי אשאל בנוגע לדברים אלו? ולמי אתוודה על בערותי באופן פורה יותר מאשר לך, אשר לימודי אלו, הבערים בעוצמה כזו כלפי כתבי הקודש שלך, אינם לטורח עבורך? תן את אשר אני אוהב; כי אכן אוהב אני, וזאת אתה נתת לי. תן, אבי, היודע באמת לתת מתנות טובות לילדיו. תן, כי לקחתי על עצמי לדעת, ועמל לפני עד אשר תפתח זאת. בשם המשיח מבקש אני ממך, בשמו, קודש הקודשים, אל יפריע לי איש. "הַאֲמַנְתִּי כִּי אֶדְבֹר". זוהי תקוותי, למענה אני חי, כדי לחזות בנועם ה'. הנה, "טַפְחוֹת נִתְּתָה יְמִי", והם חולפים, וכיצד – איני יודע. ואנו מדברים על זמן, זמן, זמנים, זמנים; "כמה זמן עבר מאז שאמר זאת"; "כמה זמן מאז שעשה זאת"; ו"כמה זמן מאז שראיתי זאת"; ו"הברה זו אורכה כפול מאותה הברה קצרה ובודדת". מילים אלו אנו הוגים, ואותן אנו שומעים, והן מובנות, ואנו מבינים. גלויות ורגילות הן עד מאוד, ובכל זאת אותם דברים עצמם נסתרים עמוק מדי, וגילויים יהיה בבחינת חידוש.

שמעתי פעם מאיש חכם שתנועות השמש, הירח והכוכבים הן המכוננות את הזמן, ולא הסכמתי. שכן מדוע לא יהיו תנועותיהם של כל הגופים זמנים באותה מידה? או, לו היו מאורות השמיים פוסקים, וגלגל הקדר היה מסתובב, האם לא היה זמן שבו יכולנו למדוד אותם סיבובים ולומר אם נע עם הפסקות שוות, או אם הסתובב לעיתים לאט יותר ולעיתים מהר יותר, ושחלק מהסיבובים היו ארוכים יותר ואחרים קצרים יותר? או, בעודנו אומרים זאת, האם לא היינו מדברים גם כן בתוך זמן? או, האם היו במילותינו הברות קצרות ואחרות ארוכות, אלא משום שאלו נשמעו בזמן קצר יותר ואלו בזמן ארוך יותר? אלוהים, הענק לבני האדם לראות בדבר קטן רמזים המשותפים לדברים גדולים וקטנים. הכוכבים ומאורות השמיים נועדו גם "לְאֵתֹת וּלְמִנְעָדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים"; אכן הם קיימים; ובכל זאת לא הייתי אומר שסיבובו של אותו גלגל עץ הוא יום, אך גם הוא לא היה אומר שבשל כך אין זה זמן.

חפץ אני לדעת את כוחו וטבעו של הזמן, שבו אנו מודדים את תנועות הגופים ואומרים (למשל) שתנועה זו ארוכה פי שניים מזו. שכן שואל אני: כיוון ש"יום" אינו מציין רק את שהיית השמש מעל הארץ (שלפיה יום הוא דבר אחד ולילה אחר), אלא את כל מסלולה ממזרח שוב אל המזרח; שלפיו אנו אומרים "עברו כך וכך ימים", כשהלילה כלול באמירתנו "כך וכך ימים" והלילות אינם נספרים בנפרד; כיוון אם כן שיום מושלם על ידי תנועת השמש ובמסלולה ממזרח חזרה למזרח, שואל אני: האם התנועה לבדה היא היוצרת את היום, או שהייתה שבה אותה תנועה מושלמת, או שניהם? שכן אם הראשונה היא היום, הרי שהיה לנו יום גם לו הייתה השמש מסיימת את אותו מסלול בזמן כה קצר כשעה אחת. אם השנייה, הרי שלא היה זה יום לו בין זריחה אחת לשנייה הייתה רק שהייה קצרה כשעה אחת; אלא היה על השמש להסתובב עשרים וארבע פעמים כדי להשלים יום אחד. אם שניהם, הרי שלא ניתן היה לקרוא לזה יום לו השמש הייתה רצה את כל סיבובה בשעה אחת; ואף לא לו השמש הייתה עומדת מלכת והיה חולף זמן רב כפי שהשמש עושה בדרך כלל את כל מסלולה מבוקר לבוקר. לא אשאל אפוא כעת מהו הדבר הנקרא יום; אלא מהו הזמן שבו אנו, במדדנו את מסלול השמש, היינו אומרים שהוא הושלם במחצית מהזמן הרגיל לו הושלם במרווח קטן כשתיים-עשרה שעות; ובהשוותנו את שני הזמנים, היינו קוראים לזה זמן פשוט ולזה זמן כפול; גם לו הייתה השמש עוברת את מסלולה ממזרח למזרח פעם באותו זמן פשוט ופעם באותו זמן כפול. אל יאמר לי איש אפוא שתנועות גרמי השמיים הן המכוננות את הזמנים; שהרי כאשר לבקשת אדם אחד עמדה השמש מלכת עד שיוכל להשיג את ניצחונו בקרב, השמש עמדה מלכת אך הזמן המשיך ללכת. שכן באותו מרווח זמן שהוקצב לו נערך אותו קרב והסתיים. מבחין אני אפוא שהזמן הוא סוג של התמתחות (extension). אך האם אני מבחין בכך, או שנדמה לי שאני מבחין בכך? אתה, האור והאמת, תראה לי זאת.

בכל דרך שבה מתקיימת אותה תפיסה-מוקדמת נסתרת של הדברים שעתידיים לבוא, הרי שרק את מה שקיים ניתן לראות. אך מה שקיים כעת אינו עתיד, אלא הווה. לכן, כאשר נאמר על דברים שעתידיים לבוא שהם נראים, אין אלו הדברים עצמם שטרם קיימים (כלומר, אלו שעתידיים להיות), אלא אולי סימניהם או סימניהם הם הנראים, והם הרי כבר קיימים. על כן אין הם עתיד אלא הווה עבור אלו הרואים כעת את הדבר שמתוכו מנבאים את העתיד, לאחר שהגו אותו מראש ברוחם. אותן הגויות-מראש שוב קיימות כעת; ואלו המנבאים דברים אלו חוזים בהגויות הניצבות כהווה לפנייהם. תספק נא לי הרבגוניות העצומה של הדברים דוגמה כלשהי: חוזה אני בעלות השחר, ומכריז מראש כי השמש עומדת לזרוח. מה שאני חוזה בו הוא הווה; מה שאני מבשר הוא עתיד; לא השמש, שכבר קיימת, אלא זריחת השמש, שטרם קרתה. ובכל זאת, לולא דמיינתי ברוחי את זריחת השמש עצמה (כפי שאני עושה כעת בעודי מדבר עליה), לא יכולתי לנבאה. אך לא עלות השחר שאני

מבחין בה בשמיים היא זריחת השמש, אף שהיא מקדימה אותה, ולא אותו דימוי שברוחי; שני אלו נראים כעת כהווה, למען יוכל האחר שעתיד להיות להינבא. דברים עתידיים, אם כן, טרם קיימים; ואם טרם קיימים הם, אינם בנמצא; ואם אינם בנמצא, לא ניתן לראותם; אך ניתן לנבאם מתוך דברים נוכחים, שכבר קיימים ונראים.

אתה, אם כן, המושל בבריאתך, באיזו דרך מלמד אתה את הנשמות דברים שעתידים לבוא? שהרי לימדת את נביאיך. באיזו דרך אתה, ששום דבר אינו "עתיד לבוא" עבורך, מלמד דברים עתידיים; או מוטב לומר, מלמד בנוגע לעתיד דברים שהם הווה? שכן את מה שאיננו, לא ניתן ללמד. רחוקה דרך זו מבינתי; כבירה היא ממני, לא אוכל להשיגה; אך ממך אוכל, כאשר תיאזן להעניקה, הו אור מתוק לעיני הנסתרות.

מה שכעת ברור ונהיר הוא, שאין דברים עתידיים ואין דברים שעברו. ואין זה מדויק לומר "ישנם שלושה זמנים: עבר, הווה ועתיד"; אך אולי ניתן היה לומר בדיוק רב יותר: "ישנם שלושה זמנים: הווה של דברים שעברו, הווה של דברים נוכחים, והווה של דברים עתידיים". שכן שלושה אלו קיימים במידת מה בנשמה, אך במקום אחר אין אני רואה אותם; הווה של דברים שעברו – זיכרון; הווה של דברים נוכחים – ראייה; הווה של דברים עתידיים – ציפייה. אם כך יותר לנו לדבר, רואה אני שלושה זמנים, ומודה אני שישנם שלושה. ייאמר נא גם "ישנם שלושה זמנים: עבר, הווה ועתיד" כדרכנו הבלתי-מדויקת. הנה, איני מתנגד, איני חולק ואיני מוצא פגם, ובלבד שיובן הנאמר – שמה שעתיד להיות אינו קיים כעת, וגם לא מה שעבר. שהרי רק מעט דברים אנו אומרים בדיוקנות, ואת רובם בבלי-דיוקנות; ובכל זאת הכוונה מובנת.

אמרתי, אם כן, זה עתה, שאנו מודדים זמנים בעודם חולפים, כדי שנוכל לומר: זמן זה כפול מזמן אחר, או: זה שווה לזה; וכן לגבי כל חלקי זמן אחרים הניתנים למדידה. לכן, כפי שאמרתי, אנו מודדים זמנים בעודם חולפים. ואם ישאלני אדם "מניין אתה יודע?", אוכל לענות: "יודע אני שאנו מודדים, ואין אנו יכולים למדוד דברים שאינם קיימים; ודברים שעברו ועתידיים לבוא אינם קיימים". אך את זמן ההווה כיצד נמדוד, כיוון שאין לו מרחב? הוא נמדד בעודו חולף, אך לאחר שחלף אינו נמדד עוד; שכן לא יהיה דבר שניתן למדוד. אך מניין, באיזו דרך ולכן הוא חולף בעודו נמדד? מניין, אם לא מן העתיד? באיזו דרך, אם לא דרך ההווה? לאן, אם לא אל העבר? ממה אפוא שטרם קיים, דרך מה שאין לו מרחב, אל מה שאינו קיים כעת. ובכל זאת, מה אנו מודדים אם לא זמן במרחב כלשהו? שהרי אין אנו אומרים פשוט, כפול, משולש ושווה, או כל דרך דומה שבה אנו מדברים על זמן, אלא לגבי מרחבי זמנים. באיזה מרחב אנו מודדים את הזמן החולף? בעתיד, שממנו הוא עובר? אך את מה שטרם קיים אין אנו מודדים. או בהווה, שדרכו הוא עובר? אך מרחב שאינו קיים אין אנו מודדים. או בעבר, שאליו הוא עובר? אך גם את מה שאינו קיים כעת אין אנו מודדים.

נפשי בוערת לדעת חידה סבוכה זו. אל תסגור אותה בפניי, ה' אלוהי, אבי הטוב; בשם המשיח מבקש אני ממך, אל תסגור דברים רגילים אך נסתרים אלו מפני תשוקתי, פן תימנע מלחדור לתוכם; אלא יפציעו נא דרך רחמיך המאירים, אלוהי. את מי אשאל בנוגע לדברים אלו? ולמי אתוודה על בערותי באופן פורה יותר מאשר לך, אשר לימודי אלו, הבוערים בעוצמה כזו כלפי כתבי הקודש שלך, אינם לטורח עבורך? תן את אשר אני אוהב; כי אכן אוהב אני, וזאת אתה נתת לי. תן, אבי, היודע באמת לתת מתנות טובות לילדיו. תן, כי לקחתי על עצמי לדעת, ועמל לפני עד אשר תפתח זאת. בשם המשיח מבקש אני ממך, בשמו, קודש הקודשים, אל יפריע לי איש. "הַאֲמֵנָה כִּי אֶדְבֵּר". זוהי תקוותי, למענה אני חי, כדי לחזות בנועם ה'. הנה, "טִפְחוֹת נִתְּנָה יְמִי", והם חולפים, וכיצד – איני יודע. ואנו מדברים על זמן, זמן, זמנים, זמנים; "כמה זמן עבר מאז שאמר זאת"; "כמה זמן מאז שעשה זאת"; "כמה זמן מאז שראיתי זאת"; "ו'הברה זו אורכה כפול מאותה הברה קצרה ובודדת". מילים אלו אנו הוגים, ואותן אנו שומעים, והן מובנות, ואנו מבינים. גליות ורגילות הן עד מאוד, ובכל זאת אותם דברים עצמם נסתרים עמוק מדי, וגליות יהיה בבחינת חידוש.

שמעתי פעם מאיש חכם שתנועות השמש, הירח והכוכבים הן המכוננות את הזמן, ולא הסכמתי. שכן מדוע לא יהיו תנועותיהם של כל הגופים זמנים באותה מידה? או, לו היו מאורות השמיים פוסקים, וגלגל הקדר היה מסתובב, האם לא היה זמן שבו יכולנו למדוד אותם סיבובים ולומר אם נע עם הפסקות שוות, או אם הסתובב לעיתים לאט יותר ולעיתים מהר יותר, ושחלק מהסיבובים היו ארוכים יותר ואחרים קצרים יותר? או, בעודנו אומרים זאת, האם לא היינו מדברים גם כן בתוך זמן? או, האם היו במילותינו הברות קצרות ואחרות ארוכות, אלא משום שאלו נשמעו בזמן קצר יותר ואלו בזמן ארוך יותר? אלוהים, הענק לבני האדם לראות בדבר קטן

רמזים המשותפים לדברים גדולים וקטנים. הכוכבים ומאורות השמיים נועדו גם "לאתת ולמועדים ולמים וְשָׁנִים"; אכן הם קיימים; ובכל זאת לא הייתי אומר שסיבובו של אותו גלגל עץ הוא יום, אך גם הוא לא היה אומר שבשל כך אין זה זמן.

חפץ אני לדעת את כוחו וטבעו של הזמן, שבו אנו מודדים את תנועות הגופים ואומרים (למשל) שתנועה זו ארוכה פי שניים מזו. שכן שואל אני: כיוון ש"יום" אינו מציין רק את שהיית השמש מעל הארץ (שלפיה יום הוא דבר אחד ולילה אחר), אלא את כל מסלולה ממזרח שוב אל המזרח; שלפיו אנו אומרים "עברו כך וכך ימים", כשהלילה כלול באמירתנו "כך וכך ימים" והלילות אינם נספרים בנפרד; כיוון אם כן שיום מושלם על ידי תנועת השמש ובמסלולה ממזרח חזרה למזרח, שואל אני: האם התנועה לבדה היא היוצרת את היום, או שהייתה שבה אותה תנועה מושלמת, או שניהם? שכן אם הראשונה היא היום, הרי שהיה לנו יום גם לו הייתה השמש מסיימת את אותו מסלול בזמן כה קצר כשעה אחת. אם השנייה, הרי שלא היה זה יום לו בין זריחה אחת לשנייה הייתה רק שהייה קצרה כשעה אחת; אלא היה על השמש להסתובב עשרים וארבע פעמים כדי להשלים יום אחד. אם שניהם, הרי שלא ניתן היה לקרוא לזה יום לו השמש הייתה רצה את כל סיבובה בשעה אחת; ואף לא לו השמש הייתה עומדת מלכת והיה חולף זמן רב כפי שהשמש עושה בדרך כלל את כל מסלולה מבוקר לבוקר. לא אשאל אפוא כעת מהו הדבר הנקרא יום; אלא מהו הזמן שבו אנו, במדדנו את מסלול השמש, היינו אומרים שהוא הושלם במחצית מהזמן הרגיל לו הושלם במרווח קטן כשתיים-עשרה שעות; ובהשוותנו את שני הזמנים, היינו קוראים לזה זמן פשוט ולזה זמן כפול; גם לו הייתה השמש עוברת את מסלולה ממזרח למזרח פעם באותו זמן פשוט ופעם באותו זמן כפול. אל יאמר לי איש אפוא שתנועות גרמי השמיים הן המכוננות את הזמנים; שהרי כאשר לבקשת אדם אחד עמדה השמש מלכת עד שיוכל להשיג את ניצחונה בקרב, השמש עמדה מלכת אך הזמן המשיך ללכת. שכן באותו מרווח זמן שהוקצב לו נערך אותו קרב והסתיים. מבחין אני אפוא שהזמן הוא סוג של התמתחות (extension). אך האם אני מבחין בכך, או שנדמה לי שאני מבחין בכך? אתה, האור והאמת, תראה לי זאת.

האם אתה מצווה עליי להסכים, אם יגדיר אדם את הזמן כ"תנועת גוף"? אין אתה מצווה עליי. שכן שום גוף אינו נע אלא בזמן – זאת שומע אני, זאת אתה אומר; אך שתנועת גוף היא-היא הזמן – זאת אין אני שומע; זאת אין אתה אומר. שכן כאשר גוף נע, מודד אני בזמן כמה זמן הוא נע, מהרגע שהחל לנוע ועד שחדל? ואם לא ראיתי מתי החל, והוא ממשיך לנוע מבלי שאראה מתי הוא מסתיים, אין ביכולתי למדוד, אלא אולי מהרגע שהתחלתי ועד שחדלתי לראות. ואם מתבונן אני זמן רב, יכול אני רק להכריז כי זהו זמן רב, אך לא כמה זמן; שכן כשאנו אומרים "כמה זמן", אנו עושים זאת דרך השוואה; כגון "זה ארוך כמו זה", או "ארוך פי שניים מזה", וכדומה. אך כאשר יכולים אנו לסמן את מרחקי המקומות, מניין ולאן הולך הגוף הנע, או חלקיו – אם נע הוא כעל מחרטה – אזי יכולים אנו לומר בדיוק בכמה זמן הושלמה תנועת אותו גוף או חלקו, ממקום זה אל זה. כיוון שאפוא תנועת גוף היא דבר אחד, וזה שבאמצעותו אנו מודדים את אורכה הוא דבר אחר; מי אינו רואה מי משניהם הוא הראוי להיקרא זמן? שכן גם אם גוף נע לעיתים ועומד מלכת לעיתים, אזי מודדים אנו לא רק את תנועתו אלא גם את עמידתו מלכת באמצעות הזמן; ואנו אומרים "הוא עמד מלכת כפי שנע", או "הוא עמד מלכת פי שניים או שלושה מהזמן שבו נע", או כל מרחב אחר שמדידתנו אימתה או שיערה; יותר או פחות, כפי שנוהגים אנו לומר. הזמן, אם כן, אינו תנועת גוף.

ומתוודה אני לפניך, אדוני, שעדיין איני יודע מהו זמן; ושוב מתוודה אני לפניך, אדוני, שידוע אני כי אומר אני זאת בתוך זמן, וכי לאחר שדיברתי ארוכות על הזמן, אותו "ארוכות" עצמו אינו ארוך אלא מכוח שהיית הזמן. כיצד אפוא יודע אני זאת, בעוד שאיני יודע מהו זמן? או שמא איני יודע כיצד להביע את אשר אני יודע? אוי לי, שאיני יודע אפילו מה שאין אני יודע. הנה, אלוהיי, לפניך אין אני משקר; אלא כפי שאני מדבר, כך הוא לבבי. אתה תאיר נרי; אתה, ה' אלוהיי, תגיה חשיכתי.

האם אין נשמתי מתוודה לפניך באמת ובתמים כי מודד אני זמנים? האם מודד אני אפוא, אלוהיי, ואיני יודע מה אני מודד? מודד אני את תנועת הגוף בזמן; ואת הזמן עצמו אין אני מודד? או שמא יכול הייתי באמת למדוד את תנועת הגוף, כמה זמן ארכה ובכמה זמן הגיעה ממקום זה לזה, מבלי למדוד את הזמן שבו היא נעה? את הזמן הזה עצמו, כיצד אני מודד? האם בזמן קצר יותר מודדים אנו זמן ארוך יותר, כפי שבמרחב של אמה מודדים מרחב של חבל? שכן כך אכן נדמה שאנו מודדים במרחב של הברה קצרה את המרחב של הברה

ארוכה, ואומרים שזו כפולה מהאחרת. כך מודדים אנו את מרחבי הבתים דרך מרחבי הטורים, ואת מרחבי הטורים דרך מרחבי הרגליים, ואת מרחבי הרגליים דרך מרחבי ההברות, ואת מרחבי ההברות הארוכות דרך מרחב הקצרות; לא במדידה לפי דפים (שאז מודדים אנו מרחבים ולא זמנים), אלא כשאנו הוגים את המילים והן חולפות, ואנו אומרים "זהו בית ארוך, כי הוא מורכב מטורים כה רבים; טורים ארוכים, כי הם מורכבים מרגליים כה רבות; רגליים ארוכות, כי הן מתמשכות על פני הברות כה רבות; הברה ארוכה כי היא כפולה לקצרה". אך גם בדרך זו אין אנו משיגים מידה ודאית של זמן; כי ייתכן שטור קצר יותר, אם ייהגה במלואו, יתפוס זמן רב יותר מטור ארוך שיהגה בחיפזון. וכן לגבי טור, רגל, הברה. מכאן נדמה לי שהזמן אינו אלא מתיחה (protraction); אך של מה, איני יודע; ואתפלא אם אין זו מתיחה של הנפש עצמה? שכן מה, מבקש אני ממך אלוהי, אני מודד כשאני אומר, בין אם באופן לא מוגדר "זמן זה ארוך מזה", או באופן מוגדר "זה כפול מזה"? שחייב אני למדוד את הזמן, זאת יודע אני; ובכל זאת אין אני מודד זמן עתיד, כי טרם הגיע; ולא הווה, כי אינו נמתח על פני שום מרחב; ולא עבר, כי איננו עוד. מה אפוא אני מודד? זמנים חולפים, לא עבר? שכן כך אמרתי.

חזק, לבבי, ולחץ קדימה בעוז. אלוהים הוא עוזרנו, הוא עשנו ולא אנחנו. לחץ קדימה למקום שבו האמת מתחילה להפציע. נניח כעת שקול של גוף כלשהו מתחיל להישמע, ונשמע, וממשיך להישמע, והנה – הוא פוסק; דממה כעת, ואותו קול עבר ואינו עוד קול. לפני שנשמע, היה הוא עתיד לבוא ולא ניתן היה למדוד אותו, כי טרם היה קיים; וכעת אי אפשר, כי איננו עוד. אזי, בעודו נשמע, ניתן היה; כי אז היה קיים מה שניתן למדוד. אך גם אז לא עמד הוא מלכת; כי הוא עבר הלאה וחלף. האם ניתן היה למדוד אותו דווקא בשל כך? שכן בעודו עובר, הוא נמתח אל תוך מרחב זמן כלשהו שבו ניתן למדוד אותו, שהרי להווה אין מרחב. אם לכן אז ניתן היה, הנה, נניח שקול אחר החל להישמע, ועדיין נשמע ברצף אחד ללא כל הפרעה; נמדוד אותו בעודו נשמע; כיוון שכאשר יחדל להישמע, יהיה הוא עבר, ולא יותר דבר למדוד; נמדוד אותו באמת ונגיד כמה הוא. אך הוא עדיין נשמע, ואין למדוד אותו אלא מהרגע שבו החל ועד לקץ שבו פסק. שכן המרחב שביניהם הוא הדבר שאנו מודדים – כלומר, מראשית כלשהי ועד סוף כלשהו. על כן קול שטרם הסתיים לא ניתן למדוד אותו כך שייאמר כמה ארוך או קצר הוא; ולא ניתן לכנותו שווה לאחר, או כפול מפשוט, וכדומה. אך כשהסתיים, איננו עוד. כיצד ימדד אז? ובכל זאת אנו מודדים זמנים; אך לא את אלו שטרם קיימים, ולא את אלו שאינם עוד, ולא את אלו שאינם נמתחים על פני שהייה כלשהי, ולא את אלו שאין להם גבולות. אין אנו מודדים זמנים עתידיים, לא עבר, לא הווה ולא חולף; ובכל זאת אנו מודדים זמנים.

"Deus Creator omnium" (אלוהים בורא הכול), טור זה בן שמונה הברות נע חליפות בין הברות קצרות וארוכות. ארבע הקצרות – הראשונה, השלישית, החמישית והשביעית – הן פשוטות לעומת ארבע הארוכות – השנייה, הרביעית, השישית והשמינית. לכל אחת מאלו לעומת כל אחת מאלו יש זמן כפול: הוגה אני אותן, מדווח עליהן, ומוצא שכך הוא, כפי שחושיו הפשוטים של אדם מבחינים. בחוש פשוט, אם כן, מודד אני הברה ארוכה דרך קצרה, ומוצא בחושיי שיש בה כפליים זמן; אך כשאחת נשמעת אחר רעותה, אם הראשונה קצרה והשנייה ארוכה, כיצד אעב את הקצרה, וכיצד, במדידתי, אחילה על הארוכה כדי למצוא שיש בה כפליים זמן, כיוון שהארוכה אינה מתחילה להישמע אלא אם הקצרה חדלה להישמע? ואת אותה ארוכה עצמה, האם מודד אני כהווה, בעוד שאין אני מודד אותה עד שתסתיים? והרי סיומה הוא היעלמותה. מהו אפוא הדבר שאני מודד? היכן ההברה הקצרה שבאמצעותה אני מודד? היכן הארוכה אותה אני מודד? שתיהן נשמעו, פרחו, חלפו, אינן עוד; ובכל זאת אני מודד, ועונה בביטחון (ככל שניתן להסתמך על חוש מאומן) שמבחינת מרחב זמן הברה זו היא פשוטה וזו כפולה. ובכל זאת לא יכולתי לעשות זאת לולא היו כבר עבר וסיימו. אין אלו הן עצמן, אשר אינן קיימות כעת, שאני מודד, אלא משהו בזיכרוני, הנשאר שם קבוע.

בך, מחשבתי שלי, מודד אני את הזמנים. אל תפריעי לי, כלומר, אל תפריעי לעצמך בשאון רשמיך. בך אני מודד את הזמנים; הרושם שמותירים בך הדברים בעוברים נשאר גם כאשר הם עצמם חלפו; אותו אני מודד בעודו נוכח, ולא את הדברים שחלפו כדי ליצור את הרושם הזה. זאת אני מודד כשאני מודד זמנים. אם כן, או שזהו הזמן, או שאין אני מודד זמנים כלל. ומה באשר למדידת דממה, כשאנו אומרים שדממה זו ארכה זמן רב כפי שארך אותו קול? האם אין אנו מותחים את מחשבתנו למידת קול, כאילו נשמע הוא, כדי שנוכל לדווח על מרווחי הדממה במרווח זמן נתון? שכן גם כשהקול והלשון דוממים, בתוך המחשבה עוברים אנו על שירים, וטורים, וכל שיח אחר, או על מידות של תנועות, ומדווחים על מרחבי הזמנים – כמה זה ביחס לזה – לא

אחרת מאשר לו היינו הוגים אותם בקולנו. אם אדם חפץ להפיק צליל מתמשך, וקבע במחשבתו מה יהיה אורכו, הרי שבדממה כבר עבר הוא על פני מרחב של זמן, ובהפקידו זאת בזיכרון, מתחיל הוא להגות את אותו דיבור, הנשמע והולך עד שיגיע אל הקץ המיועד. הן הוא נשמע, והן יישמע; שכן כל חלק ממנו שהסתיים כבר נשמע, והשאר עוד יישמע. וכך חולף הוא הלאה, עד שהכוונה הנוכחית מעבירה את העתיד אל העבר; העבר גדל ככל שהעתיד פוחת, עד שעם כילוי העתיד, הכול הופך לעבר.

אך כיצד פוחת או כלה אותו עתיד אשר טרם קיים? או כיצד גדל אותו עבר שאינו קיים עוד, אלא משום שבנפש המבצעת זאת נעשים שלושה דברים? שכן היא מצפה, היא מתבוננת, והיא זוכרת; כך שזה אשר לו היא מצפה, עובר דרך זה שבו היא מתבוננת, אל תוך זה שבו היא זוכרת. מי אפוא יכחיש כי דברים עתידיים טרם קיימים? ובכל זאת, יש בנפש ציפייה לדברים עתידיים. ומי יכחיש כי דברים שעברו אינם קיימים עוד? ובכל זאת יש עדיין בנפש זיכרון של דברים שעברו. ומי יכחיש כי לזמן ההווה אין מרחב, כי הוא חולף כהרף עין? ובכל זאת התבוננותנו נמשכת, ודרכה מתקדם זה שעתיד להיות נוכח כדי להפוך לנעדר. אין זה אפוא זמן עתיד שהוא ארוך, שהרי טרם הגיע; אלא עתיד ארוך הוא "ציפייה ארוכה לעתיד"; ואין זה זמן עבר שהוא ארוך, שהרי איננו עוד; אלא עבר ארוך הוא "זיכרון של העבר".

עומד אני לדקלם מזמור שאני מכיר. בטרם אתחיל, ציפייתי נמתחת על פני כולו; אך מרגע שהחלתי, כל חלק ממנו שאפריש אל העבר נמתח לאורך זיכרוני; כך חיי פעולתי זו נחלקים בין זיכרוני, באשר למה שדקלמתי, לבין ציפייתי, באשר למה שאני עומד לדקלם; אך ה"התבוננות" נוכחת עמי, ודרכה מועבר מה שהיה עתיד להפוך לעבר. וככל שנעשה הדבר שוב ושוב, כך מתקצרת הציפייה ומתרחב הזיכרון, עד שהציפייה כולה תכלה לבסוף, כאשר כל אותה פעולה תסתיים ותעבור אל הזיכרון. ומה שמתרחש במזמור כולו, מתרחש גם בכל חלק מחלקיו, ובכל הברה והברה; כך הדבר גם בפעולה ארוכה יותר, שהמזמור עשוי להיות חלק ממנה; כך הדבר בחיי האדם כולם, שכל פעולות האדם הן חלקיהם; כך הדבר בכל עידן בני האדם, שכל חיי האדם הם חלקיו.

אך כיוון שחסדך טוב מכל חיים, הנה, חיי אינם אלא הסחת דעת (distraction), וימינך תמכה בי, באדוני בן-האדם, המתווך בינך, האחד, לבין אנו הרבים, הרבים גם בשל הסחות דעתנו המרובות בין דברים רבים; למען דרכו אשיג את זה שבו הושגתי, ואספך מחדש משיחי הישן כדי ללכת אחר האחד, תוך שכחת אשר מאחוריי, ולא מוסח (distended) אלא נמתח (extended) – לא אל דברים שיהיו ויחלפו, אלא אל הדברים שלפניי; לא בפיזור נפש אלא בכוונה, רודף אני אחר הפרס של קריאתי השמיימית, שם אוכל לשמוע את קול תהילתך ולחזות בנועםך, אשר אינו עתיד לבוא ואינו עתיד לחלוף. אך כעת כלות שנותיי באנחה. ואתה, אדוני, נחמתי, אבי הנצחי; אך אני נפרדתי בין הזמנים אשר את סדרם איני יודע; ומחשבותיי, אף מעיי נפשי פנימה, נקרעים ומרוטשים בגיוונים רועשים, עד אשר אזרום יחד לתוכך, מזוקק ומותך באש אהבתך.

וכעת אעמוד ואהיה איתן בך, בתבנית, שהיא אמתך; ולא אשא עוד את שאלותיהם של בני אדם, אשר בשל מחלה המביאה עונש צמאים הם ליותר מכפי שיוכלו להכיל, ואומרים: "מה עשה אלוהים לפני שעשה שמיים וארץ?" או "כיצד עלה במחשבתו לעשות דבר מה, לאחר שמעולם לא עשה דבר לפני כן?". תן להם, אדוני, לחשוב היטב עם עצמם מה הם אומרים, ולמצוא כי לא ניתן לומר "מעולם" כאשר "זמן" אינו קיים. זה אפוא שנאמר עליו ש"מעולם לא עשה", מהו אם לא לומר ש"באין זמן" עשה? יראו נא אפוא כי זמן לא יכול להתקיים ללא ישות נבראת, ויחדלו לדבר דברי הבל אלו. מי ייתן ויימתחו גם הם אל עבר הדברים שלפניהם, ויבינו אותך לפני כל הזמנים, הבורא הנצחי של כל הזמנים; ושום זמנים אינם שותפים לנצח עמך, ואף לא שום נברא, גם אם ישנו נברא לפני כל הזמנים.

ה' אלוהיי, מה עמוק הוא דביר סודותיך, ועד כמה הרחיקו אותי ממנו תוצאות פשעיי! רפא את עיניי, למען אוכל לחלוק בשמחת אורך. ודאי, אם קיימת מחשבה המחוננת בידע ובניבוי כה נרחבים, עד כי תדע את כל הדברים שעברו ואלו שעתידיים לבוא כפי שאני מכיר מזמור אחד ידוע, הרי שאותה מחשבה היא פלאית מאין כמוה ומדהימה עד אימה; שכן שום דבר שעבר ושום דבר שעתיד לבוא בעידינים הבאים אינו נסתר ממנה יותר מאשר שהיה נסתר ממני, בעת ששרתי את אותו מזמור, מה וכמה ממנו חלף מן הראשית, ומה וכמה ממנו נותר עד הקץ. אך חלילה לך, בורא היקום, בורא הנשמות והגופים, חלילה לך מלדעת את כל הדברים שעברו

ואת אלו שעתידיים לבוא בדרך שכזו. בדרך פלאית הרבה יותר, ונסתרת הרבה יותר, יודע אתה אותם. שכן לא כפי שרגשותיו של זה השר את אשר הוא יודע, או השומע שיר מוכר, משתנים וחושיו נחלקים דרך הציפייה למילים שיבואו והזיכרון של אלו שחלפו – לא כך קורה דבר לך, הנצחי ללא שינוי, כלומר, הבורא הנצחי של המחשבות. כשם שאתה בראשית ידעת את השמיים ואת הארץ ללא כל שינוי בידיעתך, כך עשית בראשית שמיים וארץ ללא כל הסחת דעת בפעולתך. מי שמבין – יתוודה לפניך; ומי שאינו מבין – יתוודה לפניך. הו, כמה רם ונישא אתה, ובכל זאת שפלי הרוח הם משכנך; כי אתה מקים את הכפופים, ולא ייפלו אלו אשר אתה הוא רוממותם.

ספר שנים-עשר

לבי, אדוני, בנגעו בדברי כתב קודשך, טרוד מאוד בתוך דלותם זו של חיי. ועל כן, לרוב, דלות הבינה האנושית שופעת במילים, שכן לחקירה יש יותר מה לומר מאשר לגילוי, והדרישה ארוכה מן ההשגה, וידנו הדופקת עמלה יותר מידנו המקבלת. אוחזים אנו בהבטחה, ומי יפר אותה? אם אלוהים עמנו, מי יכל לנו? שאלו וייתן לכם, בקשו ותמצאו, דפקו ויפתח לכם. כי כל השואל מקבל, והמבקש מוצא, ולדופק יפתח. אלו הן הבטחותיך שלך; ומי ירא פן יולך שולל כאשר האמת היא המבטיחה?

שפלות לשוני מתוודה בפני רוממותך כי אתה עשית שמיים וארץ; שמיים אלו שאני רואה, וארץ זו שאני דורך עליה, שממנה עשויה האדמה אשר אני נושא עמי; אתה עשית זאת. אך איפה הם שמי השמיים, אדוני, אשר עליהם אנו שומעים בדברי המזמור: "הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לֵה', וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם"? איפה הם אותם שמיים שאין אנו רואים, אשר לעומתם כל זה שאנו רואים אינו אלא ארץ? שכן המכלול הגופני הזה, שאינו נמצא בכלות בכל מקום, קיבל בדרך זו את חלקו ביופי בחלקים התחתונים הללו, שהנמוך שבהם הוא ארצנו זו; אך לעומת אותם שמי השמיים, אפילו השמיים של ארצנו אינם אלא ארץ; אכן, את שני הגופים הגדולים הללו ניתן לכנות מבלי זרות "ארץ" לעומת אותו שמיים נעלם, אשר הוא לה' ולא לבני האדם.

והנה הארץ הזו הייתה "תהו ובהו", והיה שם עומק תהום שאיני יודע מהו, אשר עליו לא היה אור, כי לא הייתה לו צורה. על כן ציווית שייכתב כי "חָשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם"; ומהו חושך זה אם לא היעדר האור? שכן לו היה אור, היכן היה נמצא אם לא בהיותו מעל הכול, במרומים ומאיר? ובמקום שהאור לא היה בו, מה הייתה נוכחות החושך אם לא היעדר האור? חושך היה עליו, אפוא, כי אור לא היה עליו; כשם שבמקום שאין בו קול, יש דממה. ומה פירוש הדבר שיש שם דממה, אם לא שאין שם שום קול? האם לא לימדת, אדוני, את הנפש המתוודה לפניך? האם לא לימדתני, אדוני, שלפני שעיצבת וגיוונת את החומר חסר הצורה הזה, לא היה דבר – לא צבע, לא דמות, לא גוף ולא רוח? ובכל זאת לא היה זה לא-כלום גמור; שכן הייתה שם חסרות-צורה מסוימת, ללא כל יופי.

כיצד אם כן יש לקרוא לדבר זה, כדי שיוכל להיות מועבר במידה כלשהי לאלו שבינתם קהה יותר, אם לא במילה שגורה כלשהי? ומה בין כל חלקי העולם יכול להימצא קרוב יותר לחסרות-צורה מוחלטת מאשר הארץ והתהום? שכן, בתופסם את השלב הנמוך ביותר, הם יפים פחות משאר החלקים העליונים, השקופים כולם והמאירים. מדוע אפוא לא אראה את חסרות-הצורה של החומר (אשר יצרת ללא יופי, כדי לעשות ממנו את העולם היפה הזה) כדבר הנרמז לבני האדם באופן הולם בשם "ארץ תהו ובהו"?

כך שכאשר המחשבה מחפשת מה יכול החוש לתפוס תחת זאת, ואומרת לעצמה: "אין זו צורה שכלית, כגון חיים או צדק, שהרי זהו החומר של הגופים; ואף לא מושא לחוש, שכן בהיותו בלתי נראה וחסר צורה, לא היה בו שום מושא לראייה או לחישה" – בעוד מחשבת האדם אומרת זאת לעצמה, היא עשויה לנסות לדעת זאת דרך אי-ידיעה, או לא לדעת זאת דרך ידיעה.

אך אני, אדוני, לו חפצתי להתוודות לפניך בלשוני ובקולמוסי על הכול, על כל אשר לימדתני על אותו חומר – אשר את שמו שמעתי בעבר מבלי להבין, כאשר אלו שלא הבינוהו סיפרו לי עליו; ואז דימיתי אותו כבעל צורות לאין ספור ומגוונות, ועל כן לא דימיתי אותו כלל, שכן מוחי העלה והוריד "צורות" מאוסות ונוראות ללא כל סדר, אך עדיין היו אלו "צורות"; וקראתי לו חסר צורה לא מפני שחסר כל צורה היה, אלא מפני שהיה בעל צורה כזו שמוחי, לו הוצגה לפניו, היה נרתע ממנה כזרה וצורמת, והחולשה האנושית הייתה נטרדת ממנה. ועדיין מה

שדימיתי היה חסר צורה, לא כמי שמשולל כל צורה, אלא בהשוואה לצורות יפות יותר; והתבונה האמיתית שכנעה אותי שעלי להפשיטו מכל שיירי צורה שהם, לו חפצתי לתפוס את החומר כחסר צורה לחלוטין; ולא יכולתי; שכן קל היה לי יותר לדמיין שמה שמשולל כל צורה אינו קיים כלל, מאשר לתפוס דבר מה שבין הצורה לבין הלא-כלום, לא מעוצב וגם לא לא-כלום, כמעט לא-כלום חסר צורה. על כן חדל מוחי לחקור זאת עם רוחי, בהיותה מלאה בדימויים של גופים מעוצבים, המשנים ומתגונים כרצונה; ופניתי אל הגופים עצמם, והתבוננתי עמוק יותר בשינויים שלהם, שדרכם הם חדלים להיות מה שהיו ומתחילים להיות מה שלא היו; ובאותה תמורה מצורה לצורה, חשדתי כי היא נעשית דרך מצב מסוים חסר צורה, ולא דרך לא-כלום גמור; וזאת השתוקקתי לדעת, ולא רק לחשוד. לו אפוא קולי וקולמוסי היו מתוודים לפניך על הכול, על כל הקשרים שהתרת עבורי בשאלה זו, איזה קורא היה מחזיק מעמד לקלוט את הכול? אך לבי לא יחדל בשל כך לחלוק לך כבוד ושיר תהילה על אותם דברים שאין הוא מסוגל להביע. שכן ההשתנות של הדברים המשתנים מסוגלת כשלעצמה לקבל את כל אותן צורות שאליהן הדברים המשתנים משתנים. והשתנות זו, מהי? האם היא נשמה? האם היא גוף? האם היא מה שמכונן נשמה או גוף? לו יכול היה אדם לומר "לא-כלום שהוא משהו", או "הינו ואיננו", הייתי אומר כי זהו הדבר; ובכל זאת, בדרך כלשהי היה הוא קיים כבר אז, בהיותו מסוגל לקבל את הדמויות הנראות והמורכבות הללו.

אך מניין הייתה לו דרגה זו של קיום, אם לא ממך, אשר ממך כל הדברים במידה שהם קיימים? אך ככל שהם רחוקים ממך, כך הם דומים לך פחות; ואין זה מרחק של מקום. אתה אפוא, אדוני, שאינך אחד במקום אחד ואחר במקום אחר, אלא אותו אחד, ואותו אחד, ואותו אחד, קדוש קדוש קדוש, ה' אלוהים צבאות, עשית בראשית, שהיא ממך, בחוכמתך שנולדה מעצמותך שלך, יצרת דבר מה, וזאת מתוך הלא-כלום. שכן יצרת שמיים וארץ; לא מתוך עצמך, שכן אז היו הם שווים לבנך יחידך, ועל כן גם לך; בעוד שבשום דרך לא היה זה נכון שדבר מה יהיה שווה לך, אשר לא היה מעצמותך. ודבר אחר מלבדך לא היה קיים שממנו יכולת ליצור אותם, אלוהים, שילוש אחד ואחדות משולשת; ועל כן מתוך הלא-כלום יצרת שמיים וארץ; דבר גדול ודבר קטן; כי אתה כול-יכול וטוב, לעשות את כל הדברים טובים, הן את השמיים הגדולים והן את הארץ הפעוטה. אתה היית, ודבר לא היה מלבדך, שממנו יצרת שמיים וארץ; דברים משני סוגים: האחד קרוב אליך, והשני קרוב ללא-כלום; האחד שרק אתה נעלה ממנו, והשני שאין דבר נחות ממנו.

אך אותם שמי שמיים היו עבורך, אדוני; אך הארץ אשר נתת לבני האדם, להיראות ולהיחוש, לא הייתה כזו שאנו רואים וחשים כעת. שכן הייתה היא תהו ובהו, והייתה תהום שלא היה עליה אור; או, חושך היה מעל התהום, כלומר, יותר מאשר בתוך התהום. שכן תהום מים זו, הנראית כעת, יש לה אפילו במעמקה אור ההולם את טבעה, הניתן לתפיסה במידה כלשהי עבור הדגים והרמשים שבתחתיתה. אך כל אותה תהום הייתה כמעט לא-כלום, כי עדיין הייתה משוללת צורה לחלוטין; ובכל זאת כבר היה שם מה שניתן לעצבו. שכן אתה, אדוני, עשית את העולם מחומר חסר צורה, אשר מתוך הלא-כלום עשית אותו קרוב ללא-כלום, כדי לעשות ממנו את אותם דברים גדולים שאנו בני האדם משתוממים עליהם. שכן נפלאים מאוד הם השמיים הגופניים הללו; אותו רקיע שבין מים למים, אשר ביום השני, לאחר בריאת האור, אמרת "יהי", ויהי כן. לאותו רקיע קראת שמיים; השמיים, כלומר, לארץ זו ולים, אשר עשית ביום השלישי, על ידי מתן דמות נראית לחומר חסר הצורה שיצרת לפני כל הימים. שכן כבר יצרת שמיים לפני כל הימים; אך אלו היו השמיים של השמיים האלו; כי בראשית בראת שמיים וארץ. אך אותה ארץ שיצרת הייתה חומר חסר צורה, כי הייתה תהו ובהו, וחושך היה על פני תהום; ומאותה ארץ בלתי נראית וחסרת צורה, מאותה חסרות-צורה, מאותו כמעט לא-כלום, יכולת לעשות את כל הדברים הללו שמהם העולם המשתנה הזה מורכב, אך לא מתקיים; אשר עצם השתנותו מופיעה בכך שניתן להבחין ולמנות בו זמנים. שכן הזמנים נוצרים על ידי תמורות הדברים, בעוד הדמויות – אשר החומר שלהן הוא אותה ארץ בלתי נראית שהוזכרה – משתנות ומתהפכות.

ועל כן הרוח, המורה של עבדך, כאשר היא מספרת כי בראשית בראת שמיים וארץ, אינה מדברת דבר על זמנים, דבר על ימים. שכן באמת אותם שמי שמיים אשר יצרת בראשית הם נברא שכלי כלשהו, אשר אף שאינו שותף לנצח עמך, השילוש, בכל זאת הוא משתתף בנצחיותך, ומכוח מתיקותה של אותה התבוננות מאושרת ביותר בך, הוא מרסן בעוצמה את השתנותו שלו; וללא כל נפילה מאז בריאתו הראשונה, בדבקו בך מקרוב, הוא ניצב מעבר לכל תהפוכות הזמנים הגלגליות. אכן, אף אותה חסרות-צורה של הארץ, התהו

והבהו, אינה נמנית בין הימים. שכן במקום שאין בו דמות ולא סדר, אין דבר בא או הולך; ובמקום שזה חסר, בבירור אין ימים, ואף לא כל תמורה של מרחבי זמנים.

הו, הנח לאור, לאמת, לאור לבבי ולא לחשיכתי שלי, לדבר אליי. נפלתי אל תוך החשיכה ונעשיתי חשוק; אך גם משם, גם משם אהבתיך. תעיתי, וזכרתיך. שמעתי את קולך מאחוריי, קורא לי לשוב, ובקושי שמעתי מבעד לשאון אויבי השלום. והנה כעת, שב אני בצר לי ומתנשף אל עבר מעיינך. אל ימנעני איש! מזה אשתה, וכך אחיה. אל אהיה אני חיי שלי; מעצמי חייתי רע, מוות הייתי לעצמי; ובך אני קם לתחייה. דבר אתה אלי, הרצה אתה לפניי. האמנתי בספריך, ודבריהם מלאים רזים וסוד.

כבר אמרת לי בקול עז, אדוני, באוזני הפנימית, כי אתה נצחי, ורק לך האלמוות; שכן אין אתה יכול להשתנות לא בדמות ולא בתנועה, ואין רצונך משתנה בזמנים: שהרי שום רצון המשתנה אינו בן-אלמוות. זאת גלויה לפניי לעיניך, ויהי נא הדבר נהיר לי יותר ויותר, מבקש אני ממך; ובגילוי זה, הנח לי לשכון בפיכחון תחת כנפיך. אמרת לי גם בקול עז, אדוני, באוזני הפנימית, שאתה עשית את כל הטבעים והעצמים אשר אינם מה שאתה, ובכל זאת הם קיימים; ורק זה אינו ממך – אשר איננו קיים, ותנועת הרצון ממך, הישנו, אל עבר זה שקיומו פחות, כי תנועה כזו היא פשע וחטא; ושום חטא של אדם אינו פוגע בך או מפריע לסדר ממשלתך, מהראשית ועד האחרית. זאת גלויה לפניי לעיניך, ויהי נא הדבר נהיר לי יותר ויותר, מבקש אני ממך; ובגילוי זה, הנח לי לשכון בפיכחון תחת כנפיך.

אמרת לי גם בקול עז באוזני הפנימית, שאף אותו נברא אינו שותף לנצח עמך – זה אשר רק אתה הוא אושרו, ואשר בטוהר מתמיד השואב את מזונו ממך, אינו מגלה בשום מקום ובשום זמן את השתנותו הטבעית; ובהיותך נוכח עמו תמיד, ואליו בכל רגשותיו הוא שומר עצמו, אין לו עתיד לצפות לו ואין הוא מעביר אל העבר את אשר הוא זוכר, ואינו משתנה בשום תמורה ואינו מתפזר לשום זמנים. הו נברא מבורך, אם ישנו כזה, על דבקותו באושרך; מבורך בך, שוכנו הנצחי ומאירהו! ואין אני מוצא שם שבו ראוי יותר לקרוא לשמי השמיים אשר הם לה', מאשר "ביתך", המביט בנועם ללא כל עזיבה לטובת אחר; מחשבה טהורה אחת, מאוחדת בהרמוניה מופלאה מכוח אותה שלוה קבועה של רוחות הקודש, אזרחי עירך במקומות השמימיים; הרחק מעל לאותם מקומות שמימיים שאנו רואים.

מתוך כך תבין הנפש אשר גלותה התארכה והתרחקה, מתוך כך תבין היא, אם צמאה היא כעת לך, אם דמעוניה היו לה ללחם כשאומרים אליה כל היום "איה אלוהיך?"; אם היא מבקשת ממך כעת דבר אחד ואותו תדרוש – "שְׁבִתִי בְּבֵית ה' כָּל יְמֵי חַיִּי" (ומה הם חייה אם לא אתה? ומה הם ימיך אם לא נצחיותך, כשנותיך שלא ייתמו, כי אתה הוא לעולם?). מתוך כך תבין הנפש המסוגלת לך עד כמה נעלה אתה, מעל לכל הזמנים, נצחי; בראותה את ביתך אשר מעולם לא הלך אל ארץ רחוקה, ואף שאינו שותף לנצח עמך, הרי שמכוח דבקותו בך תמיד ללא רתיעה, אין הוא סובל משום השתנות של זמנים. זאת גלויה לפניי לעיניך, ויהי נא הדבר נהיר לי יותר ויותר, מבקש אני ממך, ובגילוי זה, הנח לי לשכון בפיכחון תחת כנפיך.

הנה, קיימת חסרות-צורה מסוימת באותם שינויים של הנבראים האחרונים והנמוכים הללו; ומי יגיד לי (אלא אם כן הוא מאלו אשר מתוך ריקנות לבם משתוממים ומטלטלים עצמם בין דמיונותיהם?), מי מלבד כזה יגיד לי, שאם כל דמות תכלה ותאבד כך שתיותר רק אותה חסרות-צורה שדרכה הדבר השתנה והתהפך מדמות אחת לאחרת, שהיא תוכל להציג את תהפוכות הזמנים? שכן בבירור לא תוכל, כי ללא מגוון תנועות אין זמנים; ואין מגוון במקום שאין בו דמות.

לאחר ששקלתי דברים אלו, ככל שאתה מעניק לי, אלוהי, ככל שאתה מעורר אותי לדפוק וככל שאתה פותח לי בדופקי, שני דברים מוצא אני שעשית, שאינם בתחומי הזמן, ואף אחד מהם אינו שותף לנצח עמך. האחד, המעוצב כך שללא כל הפסקת התבוננות, ללא כל מרווח של שינוי, אף שהוא בר-שינוי הרי שאינו משתנה, והוא מתענג לחלוטין על נצחיותך וחוסר השתנותך; והשני, שהיה כה חסר צורה שלא היה בו את מה שיכול להשתנות מצורה אחת לאחרת, בין אם בתנועה או במנוחה, באופן שיהיה כפוף לזמן. אך את זה לא עזבת כך בחסרות-צורתו, כי לפני כל הימים, אתה בראשית בראת שמיים וארץ – אותם שני דברים שדיברתי עליהם. אך הארץ הייתה תהו ובהו וחושך על פני תהום. במילים אלו מועברת אלינו חסרות-הצורה (כדי שבינות כאלו יימשכו בהדרגה, אלו שאינם מסוגלות לתפוס שלילה מוחלטת של כל צורה מבלי להגיע ללא-כלום), אשר ממנה

יכולו להיברא שמיים אחרים, יחד עם ארץ נראית ומעוצבת היטב: והמים המסודרים באופנים שונים, וכל שאר מעשה בריאת העולם המתועד ככזה שנברא לא ללא ימים; וזאת בהיותם בעלי טבע כזה שתמורות הזמנים העוקבות יכולות להתרחש בהם, בהיותם כפופים לשינויים קבועים של תנועות וצורות.

זהו אפוא מה שאני תופס, אלוהי, בשמעי את כתב קודשך אומר "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ: וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֵהוֹ וְבָהוּ וְחָשָׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם", ומבלי להזכיר באיזה יום בראת אותם; זהו מה שאני תופס: שבשל שמי השמיים – אותם שמיים שכליים, אשר תבונותיהם יודעות הכול בבת אחת, לא בחלקים, לא במעומעם, לא דרך אספקלריה, אלא כשלמות, בגילוי, פנים אל פנים; לא דבר זה כעת ודבר אחר אחר כך, אלא (כפי שאמרתי) יודעים הכול בבת אחת, ללא כל עקיבות של זמנים; ובשל הארץ שהייתה תהו ובהו, ללא כל עקיבות של זמנים, עקיבות המציגה "דבר זה כעת, דבר אחר אחר כך" (שכן במקום שאין צורה, אין הבחנה בין דברים) – הרי שבשל שני אלו, האחד מעוצב קדמוני והשני חסר צורה קדמוני; האחד שמיים אך הם שמי השמיים, והשני ארץ אך היא הארץ שהייתה תהו ובהו; בגלל שני אלו תופס אני כי אמר כתב קודשך ללא אזכור ימים: "בראשית ברא אלוהים את השמיים ואת הארץ". שכן מיד לאחר מכן הוסיף על איזו ארץ דיבר; וכן, בכך שהרקיע מתועד כנברא ביום השני ונקרא שמיים, הוא מבהיר לנו על אילו שמיים דיבר קודם לכן ללא אזכור ימים.

עומק פלאי של דברך! אשר פניהם, הנה, לפנינו, מזמינים את הקטנים; ובכל זאת עומק פלאי הם. אלוהי, עומק פלאי! נורא להביט פנימה; מורא של כבוד ורטט של אהבה. את אויביו אני שונא שנאה עזה; הו, לו היית מכחידם בחרבך פיפיות, למען לא יהיו עוד אויביו; שכן כך אוהב אני שיוכחדו לעצמם, למען יחיו לך. אך הנה אחרים, שאינם מוצאי פגמים אלא מהללי ספר בראשית; "רוח אלוהים", אומרים הם, "אשר דרך עבדו משה כתבה דברים אלו, לא רצתה שמילים אלו יובנו כך; היא לא רצתה שיובנו כפי שאתה אומר, אלא אחרת, כפי שאנו אומרים". ולאלו, כשאתה אלוהי הכול משמש כדיין, כך עונה אני.

"האם תטענו כי שקר הוא זה אשר בקול עז מספרת לי האמת באוזני הפנימית, בנוגע לנצחיות הבורא – כי עצמותו אינה משתנה בשום דרך על ידי הזמן, ואין רצונו נפרד מעצמותו? ועל כן אין הוא רוצה דבר אחד כעת ודבר אחר אחר כך, אלא פעם אחת, ובבת אחת, ותמיד, רוצה הוא את כל הדברים שהוא רוצה; לא שוב ושוב, ולא כעת זה וכעת זה; ואין הוא רוצה לאחר מכן את אשר לפני כן לא רצה, ואין הוא מפסיק לרצות את אשר לפני כן רצה; כי רצון כזה הוא משתנה, ושום דבר משתנה אינו נצחי: אך אלוהינו נצחי הוא. ושוב, מה שהוא אומר לי באוזני הפנימית: הציפייה לדברים עתידיים הופכת לראייה כשהם מגיעים, ואותה ראייה הופכת לזיכרון כשהם עוברים. והנה כל מחשבה המשתנה כך היא בת-שינוי; ושום דבר בן-שינוי אינו נצחי: אך אלוהינו נצחי הוא". דברים אלו מסיק אני ומחבר, ומוצא שאלוהי, האל הנצחי, לא ברא שום נברא מתוך רצון חדש כלשהו, ואין ידיעתו מקבלת שום דבר חולף. "מה תגידו אפוא, אתם החולקים? האם דברים אלו שקריים?". "לא", אומרים הם. "מה אם כן? האם שקר הדבר שכל טבע שכבר עוצב, או חומר המסוגל לעיצוב, אינו קיים אלא ממנו, הטוב העליון, כי הוא העליון?". "גם זאת אין אנו מכחישים", אומרים הם. "מה אם כן? האם מכחישים אתם זאת, שישנו נברא נעלה מסוים, אשר באהבה כה טהורה דבק באל האמת והנצח באמת, עד שאף שאינו שותף לנצח עמו, הרי שאינו מנותק ממנו ואינו מתפרק אל תוך הגיוון ותהפוכות הזמנים, אלא נח בהתבוננות האמיתית ביותר בו לבדו?". כי אתה, אלוהים, לזה האוהב אותך ככל שציווית, מראה את עצמך ומספיק לו; ועל כן אין הוא סוטה ממך ולא לעבר עצמו. זהו בית אלוהים, לא מתבנית ארצית ולא ממסה שמיימית גופנית, אלא רוחנית, ומשתתפת בנצחיותך, כי ללא עזיבה היא לעולם. כי כוננת אותה לעולם ועד, חוק נתת ולא יעבור. ועם זאת אין היא שותפה לנצח עמך, אלוהים, כי אינה ללא ראשית; שהרי נבראה היא.

שכן אף שאין אנו מוצאים זמן לפניה – כי החוכמה נבראה לפני כל הדברים; לא אותה חוכמה השווה לחלוטין ושותפה לנצח עמך, אלוהינו אביה, ואשר דרכה נבראו כל הדברים, ובה, כראשית, בראת שמיים וארץ; אלא אותה חוכמה שהיא נבראת, כלומר, הטבע השכלי, אשר בהביטו באור הוא נעשה אור. שכן גם זו, אף שנבראה, נקראת חוכמה. אך כשם שיש הבדל בין האור המאיר לזה המואר, כך יש הבדל בין החוכמה הבוראת לזו הנבראת; וכפי שיש הבדל בין הצדק המצדיק לבין הצדק שנוצר על ידי ההצדקה. שכן גם אנו נקראים צדקתך; כפי שאומר עבדך: "לִמְעַן נִהְיֶה אֲנַחְנוּ צְדָקָת אֱלֹהִים בּוֹ". לכן, כיוון שחוכמה נבראת מסוימת נבראה לפני כל הדברים, המחשבה הרציונלית והשכלית של אותה עיר טהורה שלך, אמנו אשר למעלה, והיא

חופשית ונצחית בשמיים (באילו שמיים, אם לא באלו המהללים אותך, שמי השמיים? כי אלו הם גם שמי השמיים לה?); אף שאין אנו מוצאים זמן לפנייה (כי מה שנברא לפני כל הדברים קודם גם לנברא הזמן), הרי שנצחיותו של הבורא עצמו קודמת לה, וממנו, בהיבראה, לקחה את ראשיתה – לא ראשית של זמן אמנם (כי הזמן עצמו טרם היה), אלא ראשית של בריאתה.

מכאן שהיא ממך, אלוהינו, עד כדי היותה שונה ממך לחלוטין ואינה אתה עצמך: כי אף שאין אנו מוצאים זמן לפנייה ואף לא בתוכה (בהיותה ראויה לחזות תמיד בפניך ואינה ניתקת מהם לעולם, ועל כן אינה משתנה בשום תמורה), הרי שיש בה אפשרות להשתנות, שממנה הייתה יכולה להחשיך ולהתקרר, לולא הייתה דבקה בך באהבה עזה, וכמו צהריים תמידיים היא מאירה ולוהטת ממך. הו בית מואר ונעים מכול! אהבתי את יופיך ואת מקום משכן כבוד אדוני, בונך ובעליך. תשתוקק אליך גלותי, ואומר לזה שעשאך: יקבל נא בעלות גם עליי בתוכך, כיוון שגם אותי הוא עשה. תעיתי כשה אובד, אך על כתפי רועי, בונך, מקווה אני להיות מושב אליך.

"מה תגידו לי אתם, החולקים שדיברתי אליהם, המאמינים בכל זאת שמשה היה עבד אלוהים הקדוש וספריו הם דברי רוח הקודש? האם אין בית אלוהים זה, אמנם לא שותף לנצח עם אלוהים, אך לפי מידתו הוא נצחי בשמיים, כאשר לשווא תחפשו בו תמורות זמנים כי לא תמצאו? שכן זה שלדבוק באלוהים טוב לו תמיד, עולה על כל התפשטות ועל כל מחזורי זמן מתגלגלים". "כך הוא", אומרים הם. "מה אם כן מכל זה אשר לבי זעק בקול לאלוהי, בשמעו בפנים את קול תהילתו – איזה חלק מזה תטענו כי שקר הוא? האם זה שהחומר היה תהו ובהו, ובו משום שלא הייתה צורה לא היה סדר? ובמקום שאין סדר לא יכלה להיות תמורה של זמנים; ובכל זאת אותו 'כמעט לא-כלום', כיוון שלא היה לא-כלום גמור, היה ודאי ממנו, אשר ממנו כל אשר קיים, באיזו דרגה שיהיה". "גם זאת", אומרים הם, "אין אנו מכחישים".

עם אלו מדבר אני כעת מעט בנוכחותך, אלוהי, המודים כי כל הדברים הללו אמת הם, כפי שאמתך לוחשת לנשמת. אלו המכחישים דברים אלו – ינבחו ויתחרשו ככל שיחפצו; אני אנסה לשדלם לשקט ולפתוח בהם דרך לדברך. אך אם יסרבו ויהדפו אותי, מבקש אני, אלוהי: אל תחרש לי. דבר אמת בלבבי, כי רק אתה מדבר כך; ואניח להם לנשוף על האבק בחוץ ולהעלותו אל תוך עיניהם שלהם; ואני אבוא בחדרי ואשיר שם שיר אהבים לך; נאנח באנחות לא-ידוברה בגלותי, וזכור את ירושלים ולבי מורם אליה – ירושלים מולדתי, ירושלים אמי, ואתה המולך עליה, המאיר, האב, השומר, הבעל, התענוג הטהור והעז והשמחה היציבה וכל הדברים הטובים שאין להביעם, אכן כולם בבת אחת, כי אתה הטוב הריבוני והאמיתי האחד. ולא אסור ממך עד אשר תאסוף את כל אשר אני, ממצב מפוזר ונטול סדר זה, אל תוך שלום אותה אמנו היקרה מכול, שם כבר נמצאים ביכורי רוחי (שמהם נוכחתי בדברים אלו), ותעצב ותאושש אותו לעד, אלוהי, רחמי. אך אלו שאינם טוענים כי כל האמיתות הללו שקריות, המכבדים את כתב קודשך שהוגש על ידי משה הקדוש ומציבים אותו כמונו בשיא הסמכות שיש ללכת אחריה, ובכל זאת סותרים אותי בדבר מה – להם אענה כך: שפוט אתה, אלוהינו, בין וידווי לבין סתירותיהם של אנשים אלו.

שכן הם אומרים: "אף שדברים אלו אמת הם, לא אליהם התכוון משה כאשר אמר, בנבואת הרוח, 'בראשית ברא אלוהים את השמיים ואת הארץ'. הוא לא התכוון תחת השם 'שמיים' לאותו נברא רוחני או שכלי המביט תמיד בפני אלוהים; ואף לא תחת השם 'ארץ' לאותו חומר חסר צורה". "מה אם כן?" "אותו איש אלוהים", אומרים הם, "התכוון למה שאנו אומרים, וזאת הצהיר במילים אלו". "ומה?" "בשם 'שמיים' וארץ' ביקש הוא תחילה לסמן", אומרים הם, "באופן כללי ותמציתי, את כל העולם הנראה הזה; כדי שלאחר מכן, דרך פירוט הימים השונים, יסדר לפרטים, וכביכול חלק אחר חלק, את כל אותם דברים שחפצה רוח הקודש להודיע כך. שכן כזה היה אותו עם גס ובשרני שאליו דיבר, עד כי חשב שראוי להפקיד בידיו רק את הידע על אותם מעשי אלוהים הנראים לעין". עם זאת, הם מסכימים כי תחת המילים "ארץ תהו ובהו" ואותה "תהו" חשוכה (אשר ממנה הובהר בהמשך שכל הדברים הנראים הללו שכולנו מכירים נעשו וסודרו במהלך אותם "ימים"), ניתן להבין, מבלי שזה יהיה חסר עקיבות, את אותו חומר ראשוני חסר צורה.

ומה אם יאמר אחר ש"אותה חסרות-צורה וערבוביה של החומר הובאה לראשונה תחת השם שמיים וארץ משום שממנה נברא והושלם העולם הנראה הזה עם כל אותם טבעים המופיעים בו בביור, אשר נקרא פעמים רבות בשם שמיים וארץ?". ומה שוב אם יאמר אחר כי "טבע בלתי נראה ונראה אכן נקרא במידה

הולמת שמיים וארץ; ועל כן הבריאה הכוללת, שעשה אלוהים בחוכמתו, כלומר בראשית, נכללה תחת שתי מילים אלו? ואף על פי כן, כיוון שכל הדברים נעשו לא מעצמות של אלוהים אלא מן הלא-כלום (כי אינם אותו דבר שאלוהים הוא, וישנו טבע משתנה בכולם, בין אם הם עומדים כבית אלוהים הנצחי ובין אם הם משתנים כנשמת האדם וגופו) – לכן החומר המשותף של כל הדברים הנראים והבלתי נראים (שעודו חסר צורה אך מסוגל לצורה), שממנו עתידים היו להיברא הן השמיים והן הארץ (כלומר הנברא הבלתי נראה והנראה כאשר עוצבו), כונה באותם שמות שניתנו ל"ארץ תהו ובהו" ול"חושך על פני תהום". אך זאת בהבחנה זו: שתחת 'ארץ תהו ובהו' מובן החומר הגופני, לפני שקיבל איכות של צורה כלשהי; ותחת 'חושך על פני תהום' מובן החומר הרוחני, לפני שעבר ריסון כלשהו של נזילותו הבלתי מוגבלת או קיבל אור כלשהו מן החוכמה?".

ועדיין נותר לאדם לומר, אם ירצה, כי "הטבעים שכבר הושלמו ועוצבו, הנראים והבלתי נראים, אינם מסומנים תחת השם שמיים וארץ כאשר אנו קוראים 'בראשית ברא אלוהים את השמיים ואת הארץ', אלא שאותה ראשית של הדברים שטרם עוצבה, החומר הראוי לקבל צורה ויצירה, נקראה בשמות אלו; כי שם היו כלולים בערבוביה, וטרם הובחנו בתכונותיהם ובצורותיהם, כל אותם דברים אשר לאחר שסודרו כעת בסדר נקראים שמיים וארץ – האחד הוא הנברא הרוחני והשני הגופני".

לאחר ששמעתי את כל הדברים הללו ושקלתי אותם היטב, לא אלחם על מילים: שכן אין בכך תועלת לשום דבר, אלא רק להריסת השומעים. אך התורה טובה היא לבנות, אם ישתמש בה אדם כחוק: שכן תכליתה היא אהבה, מתוך לב טהור ומצפון טוב ואמונה ללא זיוף. והן ידע רבנו היטב על אילו שתי מצוות תלה את כל התורה והנביאים. ומה נזק ייגרם לי, אלוהי, אור עיניי בסתר, המתוודה על דברים אלו בלהט, כיוון שדברים שונים יכולים להיות מובנים תחת מילים אלו שכולם אמת הם – מה, אומר אני, ייגרם לי אם אחשוב אחרת ממה שאחר חושב שהכותב חשב? כולנו הקוראים משתדלים באמת להתחקות אחר כוונתו של זה שאנו קוראים ולהבינה; וכיוון שמאמינים אנו כי הוא דובר אמת, אין אנו מעזים לדמיין שאמר דבר מה אשר אנו עצמנו יודעים או חושבים שהוא שקר. בעוד שכל אדם משתדל אפוא להבין בכתבי הקודש את אותו הדבר שהכותב הבין, מה רע בכך אם אדם מבין את אשר אתה, אור כל המחשבות דוברי האמת, מראה לו שהוא אמת – אף אם זה שאותו הוא קורא לא הבין זאת, כיוון שגם הוא הבין אמת, אף שזו אינה אותה אמת?

שכן אמת היא, אדוני, שאתה עשית שמיים וארץ; ואמת היא גם שהראשית היא חוכמתך, שבה בראת הכול; ואמת שוב שהעולם הנראה הזה חלקו הגדול הוא השמיים והארץ, הכוללים בקצרה את כל הטבעים שנעשו ונבראו. ואמת גם שכל מה שמשתנה נותן לנו להבין חסרות-צורה מסוימת שדרכה הוא מקבל צורה, או משתנה, או מתהפך. אמת היא שזה שאינו כפוף לשום זמנים, הדבק כך בצורה הבלתי משתנה, אף שהוא בר-שינוי לעולם אינו משתנה. אמת היא שאותה חסרות-צורה שהיא כמעט לא-כלום אינה יכולה להיות כפופה לתמורות הזמנים. אמת היא שזה שממנו נעשה דבר יכול, בדרך דיבור מסוימת, להיקרא בשם הדבר שנעשה ממנו; ומכאן שאותה חסרות-צורה שממנה נעשו שמיים וארץ יכולה להיקרא שמיים וארץ. אמת היא שמבין הדברים בעלי הצורה, אין קרוב יותר לחדלון-צורה מאשר הארץ והתהום. אמת היא שלא רק כל דבר שנברא ועוצב, אלא כל מה שמסוגל להיברא ולהיעצב, אתה עשית, אשר ממך כל הדברים. אמת היא שכל מה שמעוצב מתוך זה שלא הייתה לו צורה, היה חסר צורה לפני שעוצב.

מתוך אמיתות אלו, שבהן אין ספק לאלו שענים הפנימית התאפשרה על ידך לראות דברים כאלו, והמאמינים ללא רתיעה כי עבדך משה דיבר ברוח האמת – מכל אלו אפוא לוקח לו אחד, האומר "בראשית ברא אלוהים את השמיים ואת הארץ", כלומר: "בדברו השותף לנצח עמו, עשה אלוהים את הנברא המושכל והמורגש, או הרוחני והגופני". ואחר לוקח, האומר "בראשית ברא אלוהים שמיים וארץ", כלומר: "בדברו השותף לנצח עמו, עשה אלוהים את המסה הכוללת של העולם הגופני הזה, יחד עם כל אותם נבראים גלויים וידועים שהוא מכיל". ואחר לוקח, האומר "בראשית ברא אלוהים שמיים וארץ", כלומר: "בדברו השותף לנצח עמו, עשה אלוהים את החומר חסר הצורה של הנבראים הרוחניים והגופניים". ואחר לוקח, האומר "בראשית ברא אלוהים שמיים וארץ", כלומר: "בדברו השותף לנצח עמו, יצר אלוהים את החומר חסר הצורה של הנברא הגופני, שבו היו שמיים וארץ כרוכים עדיין בערבוביה, אשר בהיותם מובחנים ומעוצבים כעת, אנו רואים אותם היום במסת העולם הזה". ואחר לוקח, האומר "בראשית ברא אלוהים שמיים וארץ", כלומר: "בעצם ראשית הבריאה

והעשייה, עשה אלוהים את אותו חומר חסר צורה, המכיל בתוכו בערבוביה הן שמיים והן ארץ; אשר מתוכו, לאחר שעוצבו, עומדים הם כעת בחוץ וגלויים עם כל אשר בהם".

ובנוגע להבנת המילים הבאות, מתוך כל אותן אמיתות בוחר לו אחד, האומר "והארץ הייתה תהו ובהו וחושך על פני תהום", כלומר: "אותו דבר גופני שעשה אלוהים היה עדיין חומר חסר צורה של דברים גופניים, ללא סדר, ללא אור". אחר הוא האומר "והארץ הייתה תהו ובהו וחושך על פני תהום", כלומר: "כל זה, הנקרא שמיים וארץ, היה עדיין חומר חסר צורה וחושך, שממנו עתידים היו להיעשות השמיים הגופניים והארץ הגופנית, עם כל הדברים שבהם הידועים לחושינו הגופניים". אחר הוא האומר "והארץ הייתה תהו ובהו וחושך על פני תהום", כלומר: "כל זה, הנקרא שמיים וארץ, היה עדיין חומר חסר צורה וחושך, שממנו עתיד היה להיעשות הן אותו שמיים מושכלים, הנקראים במקום אחר שמי השמיים, והן הארץ, כלומר כל הטבע הגופני, ששם זה כולל גם את השמיים הגופניים הללו; במילה אחת, שממנו כל נברא נראה ובלתי נראה עתיד היה להיברא". אחר הוא האומר "והארץ הייתה תהו ובהו וחושך על פני תהום" – "המקרא לא קרא לאותה חסרות-צורה בשם שמיים וארץ; אלא אותה חסרות-צורה", אומר הוא, "כבר הייתה קיימת, והיא זו שקרא לה הארץ שהייתה תהו ובהו וחושך על פני תהום; אשר עליה אמר לפני כן כי אלוהים עשה שמיים וארץ, דהיינו הנברא הרוחני והגופני". אחר הוא האומר "והארץ הייתה תהו ובהו וחושך על פני תהום", כלומר: "כבר היה קיים חומר חסר צורה מסוים, שעליו אמר המקרא לפני כן כי אלוהים עשה שמיים וארץ; דהיינו כל המסה הגופנית של העולם, המחולקת לשני חלקים גדולים, עליון ותחתון, עם כל הנבראים המשותפים והידועים שבהם".

שכן לו ינסה איש להתווכח נגד שתי הדעות האחרונות הללו כך: "אם לא תתירו שאותה חסרות-צורה של חומר תיקרא בשם שמיים וארץ; משמע, שהיה דבר מה שאלוהים לא עשה, שממנו עשה שמיים וארץ; שהרי המקרא לא סיפר לנו שאלוהים עשה חומר זה, אלא אם כן נבין שהוא מסומן בשם שמיים וארץ, או בשם ארץ לבדה, כאשר נאמר 'בראשית ברא אלוהים את השמיים ואת הארץ'; כך שבמה שבא אחר כך, 'והארץ הייתה תהו ובהו' (אף שחפץ הוא לקרוא כך לחומר חסר הצורה), עלינו להבין שאין זה חומר אחר אלא זה שעשה אלוהים, שעליו נכתב לעיל 'אלוהים עשה שמיים וארץ'. המחזיקים באחת משתי הדעות האחרונות הללו ישיבו לשמע זאת: "אין אנו מכחישים שחומר חסר צורה זה אכן נברא על ידי אלוהים, אותו אלוהים שממנו כל הדברים שהם טובים מאוד; שכן כפי שאנו טוענים שטוב גדול יותר הוא זה שנברא ועוצב, כך אנו מודים שטוב קטן יותר הוא זה שנעשה מסוגל לבריאה ולצורה, אך עדיין טוב הוא. אומרים אנו עם זאת שהמקרא לא ציין שאלוהים עשה חסרות-צורה זו, כשם שלא ציין רבים אחרים; כגון הכרובים והשרפים, ואלו שהשליח מדבר עליהם בפירוט: כיסאות, ממשלות, שררות, רשויות. אשר שכל אלו אלוהים עשה – גלוי הוא לכל. או אם במה שנאמר 'עשה שמיים וארץ' כל הדברים כלולים, מה נאמר על המים, אשר עליהם ריחפה רוח אלוהים? שכן אם הם כלולים במילה זו 'ארץ'; כיצד אם כן ניתן להתכוון לחומר חסר צורה בשם זה של ארץ, כאשר אנו רואים את המים כה יפים? או אם כך הוא נלקח; מדוע אם כן נכתב שמתוך אותה חסרות-צורה נעשה הרקיע ונקרא שמיים, ואילו שהמים נעשו לא נכתב? שכן המים אינם נותרים חסרי צורה ובלתי נראים, כיוון שאנו רואים אותם זורמים בדרך כה נאה. אך אם אז קיבלו הם את יופיים, כאשר אמר אלוהים 'יקוו המים מתחת לרקיע', כך שההיקוות עצמה היא עיצובם; מה ייאמר על אותם מים שמעל לרקיע? שהרי לו היו חסרי צורה לא היו ראויים למושב נכבד כל כך, ואף לא נכתב באיזה מאמר הם עוצבו. אם כן בראשית שותק לגבי עשייתו של אלוהים את כל הדבר, אשר בכל זאת שגם אותו עשה אלוהים – לא אמונה איתנה ולא תבונה מבוססת מטילות בכך ספק; ושוב שום הוראה פיכת לא תעז לטעון שהמים הללו שותפים לנצח עם אלוהים על סמך העובדה שמוצאים אנו אותם מוזכרים בספר בראשית אך מתי נבראו איננו מוצאים; מדוע (כיוון שהאמת מלמדת אותנו) לא נבין שאותו חומר חסר צורה (אשר מקרא זה קורא לו 'הארץ שהייתה תהו ובהו' ו'תהום חשוכה') נברא על ידי אלוהים מן הלא-כלום, ועל כן אינו שותף לנצח עמו; על אף שהיסטוריה זו השמיטה מלציין מתי נברא?".

הדברים הללו אפוא, לאחר שנשמעו ונתפסו לפי חולשת בינתי (שאותה מתוודה אני לפניך, אדוני, היודע אותה), שני סוגים של אי-הסכמות רואה אני שעשויים לעלות כאשר דבר מה מסופר במילים על ידי מדווחים דוברי אמת; האחד בנוגע לאמיתות הדברים, והשני בנוגע לכוונת המספר. שכן חוקרים אנו בדרך אחת על עשיית הנברא – מהו האמת; ובדרך אחרת – מה רצה משה, אותו משרת נעלה של אמונתך, שקוראו ושומעו יבינו במילים אלו. באשר לסוג הראשון, הרחק מכל אלו המדמים לעצמם לדעת כאמת את אשר הוא שקר;

ובאשר לסוג השני, הרחק גם מכל אלו המדמים שמשה כתב דברים שהם שקריים. אך תן לי להתאחד בך, אדוני, עם אלו ולהתענג בך עם אלו הניזונים מאמתך במרחב האהבה; וניגש יחד אל מילות ספרך, ונחפש בהן את כוונתך דרך כוונת עבדך, אשר בקולמוסו הענתק אותן.

אך מי מאיתנו, בין כל כך הרבה אמיתות העולות בפני החוקרים במילים אלו לפי הבנותיהן השונות, יגלה את אותה כוונה אחת כך שיכריז: "זאת חשב משה" ו"זאת ביקש שיובן באותה היסטוריה" – באותו ביטחון שבו היה אומר "זה אמת", בין אם משה חשב כך או כן? שכן הנה, אלוהי, אני עבדך, אשר נדרתי בספר זה זבח של וידוי לפניך, ומתפלל שברחמיך אוכל לשלם נדרי לך – האם יכול אני, באותו ביטחון שבו אני טוען שבעולמך הבלתי משתנה יצרת את כל הדברים הנראים והבלתי נראים, לטעון גם שמשה לא התכוון לאלא לזאת כאשר כתב "בראשית ברא אלוהים את השמיים ואת הארץ"? לא. כי אין אני רואה בתוך שכלו שחשב על כך כשכתב דברים אלו, כפי שרואה אני באמתך שהדבר ודאי. שכן יכול היה להגות בראשית הבריאה של אלוהים כשאמר "בראשית", ובשמיים וארץ במקום זה יכול היה להתכוון לא לטבע מעוצב ומושלם, בין אם רוחני או גופני, אלא לשניהם בראשיתם ועודם חסרי צורה. שכן מבחין אני שכל אחת משתי האפשרויות לו נאמרה הייתה יכולה להיות נאמרת באמת; אך על איזו משתיהן חשב במילים אלו – זאת אין אני מבחין כן. אף על פי שבין אם הייתה זו אחת מאלו, או כל מובן אחר (שלא הזכרתי כאן), אשר איש דגול זה ראה ברוחו כאשר הגה מילים אלו – אין לי ספק שראה זאת באמת והביע זאת בנאותות.

אל יטרידני איש אפוא באמרו: "משה לא חשב כפי שאתה אומר, אלא כפי שאני אומר". שכן לו היה שואלני: "מניין לך שמשה חשב את אשר אתה מסיק מדבריו?", היה עליי לקבל זאת ברוח טובה, והייתי עונה אולי כפי שעניתי לעיל, או בהרחבה רבה יותר לו היה עקשן. אך כאשר הוא אומר: "משה לא התכוון למה שאתה אומר, אלא למה שאני אומר", ועם זאת אינו מכחיש שדברי שנינו עשויים להיות אמת – הו אלוהי, חיי העניים, אשר בחיקך אין כל סתירה, הזל טל מרכך אל לבי למען אשא בסבלנות את האומרים לי זאת; לא מפני שיש בהם רוח אלוהית וראו בלב עבדך את אשר הם דוברים, אלא מפני גאוותם; אין הם מכירים את דעתו של משה, אלא אוהבים את דעתם שלהם – לא מפני שהיא אמת, אלא מפני שהיא שלהם. אחרת, היו אוהבים באותה מידה דעה אמיתית אחרת, כשם שאני אוהב את דבריהם כשהם דוברי אמת: לא מפני שהדברים שלהם, אלא מפני שהם אמת; ודווקא בשל כך אין הם "שלהם", שכן האמת היא. אך אם הם אוהבים אותה משום שהיא אמת, הרי שהיא שלהם ושלי גם יחד, בהיותה נחלת כל אוהבי האמת. אך בזאת שהם טוענים כי משה לא התכוון למה שאני אומר אלא למה שהם אומרים – זאת אין אני אוהב ואין דעתי נוחה מכך: שכן גם לו היה הדבר כך, הרי שפזיזותם זו אינה שייכת לידע אלא ליוהרה, ולא התובנה הולידה אותה אלא ההבל. ועל כן, אדוני, נוראים הם משפטך; שכן אמתך אינה שלי, ואינה שלו, ואינה של אחר; אלא שייכת היא לכולנו, אשר אותנו אתה קורא בפומבי להשתתף בה, ומזהירנו נוראות פן ננכס אותה לעצמנו בלבד, פן ננושל ממנה. שכן כל התובע לעצמו כקניין פרטי את אשר אתה מציע לכולם ליהנות ממנו, ומבקש שיהיה שלו מה ששייך לכול, מגורש מן המשותף אל שלו – כלומר, מן האמת אל הכזב. כי הדובר כזב, מתוך שלו הוא דובר.

הקשיבה, אלוהים, הטוב שבשופטים; האמת עצמה, הקשיבי למה שאומר למתנגד זה, הקשיבי, כי לפניך אני מדבר ולפני אחי המשתמשים בתורתך כחוק לתכלית האהבה: הקשיבי וראי, אם ייטב בעיניך, את אשר אומר לו. שכן במילה אחוותית ושחרת שלום זו משיב אני לו: "אם שנינו רואים שזה שאתה אומר הוא אמת, ושנינו רואים שזה שאני אומר הוא אמת, היכן, מבקש אני ממך, רואים אנו זאת? לא אני בך, ולא אתה בי; אלא שנינו באמת הבלתי משתנה עצמה, אשר היא מעל לנשמותינו". כיוון אפוא שאין אנו נאבקים על אורו של אלוהים עצמו, מדוע נאבק על מחשבות רענו, שאין אנו יכולים לראותן כפי שנראית האמת הבלתי משתנה? שכן לו משה עצמו היה מופיע לפנינו ואומר: "לזאת התכוונתי" – גם אז לא היינו רואים זאת [בעצמנו], אלא מאמינים בכך. אל נתגאה אפוא איש על רעהו מעבר למה שכתוב: נאהב את ה' אלוהינו בכל לבבנו, בכל נפשנו ובכל מאודנו, ואת רענו כמונו. ואם לא נאמין שמשה התכוון (למה שהתכוון באותם ספרים) מתוך מבט אל שתי מצוות האהבה הללו, הרי שנעשה את אלוהים כזב, בדמיינו על דעת עמיתנו לעבודה דברים אחרים מאלו שלימדנו. ראה כעת כמה אוילי הדבר, בתוך שפע כזה של מובנים אמיתיים ביותר שניתן להפיק ממילים אלו, לקבוע בפזיזות לאיזה מהם התכוון משה בעיקר; ובמריבות מזיקות לפגוע באהבה עצמה, שלמענה אמר הוא כל דבר ואת דבריו אנו מבקשים לפרש.

ובכל זאת אני, אלוהי, מרומם שפל רוחי ומנוחת עמלי, השומע וידויי וסולח לחטאיי: כיוון שאתה מצווה עליי לאהוב את רעי כמוני, אין אני יכול להאמין שנתת למשה עבדך הנאמן מתנה פחותה מזו שהייתי מייחל ומבקש שתיתן לי, לו נולדתי בזמנו ולו הפקדתי באותו תפקיד – שבשירות לבי ולשוני יופצו אותם ספרים אשר זמן כה רב לאחר מכן יועילו לכל העמים, ובכל העולם כולו, מתוך רוממות סמכות שכזו, יגברו על כל אמרי תורות השקר והגאווה. הייתי מייחל באמת, לו הייתי אז משה (כי כולנו מאותו גוש חומר באנו, ומהו אנוש כי תזכרנו?), הייתי מייחל אז, לו הייתי מה שהיה הוא ולו הוטל עליי על ידך לכתוב את ספר בראשית, שתוענק לי עוצמת ביטוי וסגנון כזה, שאף אלו שעדיין אינם יכולים להבין כיצד ברא אלוהים לא יפסלו את הדברים כמעל ליכולתם; ואלו שכבר השיגו זאת, ימצאו שכל דעה אמיתית שהגיעו אליה במחשבתם אינה נעדרת מאותן מילים ספורות של עבדך; ואם אדם אחר היה מגלה אמת אחרת לאור האמת, גם היא לא הייתה נמנעת מלהיות ניתנת לגילוי באותן מילים עצמן.

שכן כמעין בתוך תחום צר השופע יותר ומספק מים לנחלים רבים יותר על פני מרחבים גדולים יותר מאשר כל אחד מאותם נחלים המסתעפים מאותו מעין לאחר מרחק רב; כך סיפורו של אותו סוכן שלך, שנועד להועיל לרבים העתידיים לדון בו, נובע מתוך דלות מצומצמת של שפה ושופע אל נחלים של אמת צלולה ביותר, שמהם כל אדם יכול לשאוב לעצמו את האמת שהוא יכול בנושאים אלו – זה אמת אחת, וזה אמת אחרת, דרך הרחבות שיח גדולות יותר. שכן ישנם כאלו אשר בקראם או בשמעם מילים אלו, מדמים לעצמם כי אלוהים, כמעין אדם או מסה כלשהי המחוננת בכוח בלתי מוגבל, מתוך החלטה חדשה ופתאומית יצר מחוץ לעצמו, כביכול במרחק מסוים, שמיים וארץ – שני גופים גדולים מעל ומתחת, שבהם כל הדברים אמורים להיכלל. וכאשר הם שומעים "ויאמר אלוהים יהי... ויהי", הם מדמים מילים שהחלו והסתיימו, הנשמעות בזמן וחולפות; שלאחר לכתן בא לעולם זה שנצטוו להיות; וכל כיוצא בזה, כפי שהיכרתם של בני האדם עם העולם החומרי מציעה. ובהם, בהיותם עדיין קטנים ובשרניים, בעוד חולשתם נישאת על ידי סגנון דיבור צנוע זה כמו בחיק אב, אמונתם נבנית באופן מועיל, ודרכה הם מחזיקים בביטחון שאלוהים עשה את כל הטבעים שענינם רואה סביב במגוון נפלא. ואם יבז משהו למילים אלו כפשוטות מדי, ומתוך חולשה גאוותנית ימתח עצמו מעבר לקן המגן – הרי שאבוי, ייפול נפילה מרה. רחם עליהם, אלוהים, פן עוברי אורח ירמסו את הגוזל חסר הנוצות; שלח את מלאכך להשיבו אל הקן, למען יחיה עד שיוכל לעוף.

אך אחרים, אשר עבורם מילים אלו אינן עוד קן אלא פרדסי פירות עמוקי צל, רואים את הפירות החבויים בהם, עפים סביב בשמחה, ובציוצים עליזים מחפשים אותם וקוטפים אותם. שכן בקראם או בשמעם מילים אלו, הם רואים שכל הזמנים שעברו ואלו שיבואו בטלים בפני עמידתך הנצחית והיציבה; ובכל זאת שאין שום נברא שנוצר בזמן שאינו ממעשה ידיך. וברצונך, שהוא הוא אתה, עשית את כל הדברים; לא על ידי שינוי רצון כלשהו, ולא על ידי רצון שקודם לכן לא היה, ודברים אלו לא היו מתוך עצמך, בצלמך שלך שהוא תבנית כל הדברים; אלא מתוך הלא-כלום, חוסר-דמיון חסר צורה, אשר יעוצב על ידי צלמך (בשיבה אל אחדותך, לפי היכולת המיועדת להם כפי שניתן לכל דבר במינו), ויוכלו כולם להיעשות טובים מאוד; בין אם הם שוהים סביבך, ובין אם בהיותם מורחקים בדירוג בזמן ובמקום, הם יוצרים או עוברים את התמורות היפות של היקום. דברים אלו רואים הם ושומחים, באותה מידה מועטה שניתן כאן, באור אמתך.

אחר מפנה דעתו אל הנאמר "בראשית ברא אלוהים את השמיים ואת הארץ", ורואה שם את החוכמה, שהיא ה"ראשית" כיוון שהיא גם מדברת אלינו. אחר מפנה דעתו אל אותן מילים, ותחת "בראשית" מבין את התחלת הדברים שנבראו; "בראשית ברא" – כאילו נאמר "בתחילה עשה". ובין אלו המבינים ש"בראשית" פירושו "בחוכמתך בראת שמיים וארץ" – האחד מאמין שהחומר שממנו עתידים היו להיברא השמיים והארץ נקרא שם "שמיים וארץ"; אחר – שהם טבעים שכבר עוצבו והובחנו; אחר – טבע מעוצב אחד והוא רוחני תחת השם "שמיים", והשני חסר צורה, חומר גופני, תחת השם "ארץ". אלו שוב המבינים בשמות "שמיים וארץ" חומר שעדיין חסר צורה, שממנו עתידים היו להיווצר שמיים וארץ – גם הם אינם מבינים זאת בדרך אחת; אלא האחד – אותו חומר שממנו עתיד היה להיות מושלם הן הנברא המושכל והן המורגש; אחר – רק זה שממנו עתידה הייתה להיעשות מסה גופנית מורגשת זו, המכילה בחיקה רחב הידיים את הטבעים הנראים והשגורים הללו. ואף אלו המאמינים שהנבראים כבר סודרו וערוכים בזה הנקרא כאן "שמיים וארץ" אינם מבינים את אותו הדבר; אלא האחד – הן את הבלתי נראה והן את הנראה; האחר – את הנראה בלבד, שבו אנו חוזים בשמיים מאירים אלו ובארץ חשוכה זו עם הדברים הכלולים בהם.

אך זה שאינו מבין את "בראשית ברא" אלא כאילו נאמר "בתחילה עשה", יכול באמת להבין ב"שמיים וארץ" רק את החומר של שמיים וארץ, כלומר את הבריאה המושכלת והגופנית הכוללת. שכן לו רצה להבין בכך את היקום כשהוא כבר מעוצב, ניתן היה בצדק לדרוש ממנו: "אם אלוהים עשה זאת תחילה, מה עשה אחר כך?". ואחרי היקום לא ימצא דבר; ואז יאלץ בעל כורחו לשמוע שאלה נוספת: "כיצד עשה אלוהים זאת תחילה, אם אין דבר לאחר מכן?". אך כאשר הוא אומר שאלוהים עשה את החומר תחילה חסר צורה ולאחר מכן מעוצב, אין בכך כל זרות – אם רק מוכשר הוא להבחין מה קודם בנצח, מה בזמן, מה בבחירה ומה במקור. בנצח – כפי שאלוהים לפני כל הדברים; בזמן – כפי שהפירח לפני הפרי; בבחירה – כפי שהפרי לפני המקור – כפי שהצליל לפני הלחן. מבין ארבעה אלו, הראשון והאחרון שהוזכרו קשים ביותר להבנה, ושני האמצעיים קלים. שכן חיציון נדיר ונישא מדי הוא לחזות בנצחיותך, אדוני, היוצרת באופן בלתי משתנה דברים משתנים, ועל כן קודמת להם. ומי שוב הוא בעל בינה כה חריפה עד שיוכל ללא עמל רב להבחין כיצד הצליל קודם ללחן; משום שלחן הוא צליל מעוצב, ודבר שאינו מעוצב יכול להתקיים, בעוד שזה שאינו קיים אינו יכול להיות מעוצב. כך החומר קודם לדבר שנעשה; לא מפני שהוא עושה אותו, שהרי הוא עצמו נעשה; ואף אין הוא קודם במרווח של זמן; שכן אין אנו משמיעים תחילה בזמן צלילים חסרי צורה ללא שירה, ולאחר מכן מתאימים או מעצבים אותם לכדי לחן, כפי שמעוצב עץ או כסף לכדי תיבה או כלי. שכן חומרים כאלו אכן קודמים בזמן לצורות הדברים הנעשים מהם, אך בשירה אין הדבר כך; שכן כששרים, צלילו נשמע; שכן אין תחילה צליל חסר צורה אשר לאחר מכן מעוצב לכדי שיר. כל צליל, ברגע שנעשה, חולף ועובר, ולא תוכל למצוא דבר להשיבו ולחברו באמנות. אם כן הלחן מרוכז בצלילו, וצליל זה הוא החומר שלו. וזה אכן מעוצב כדי שיהיה ללחן; ועל כן (כפי שאמרתי) החומר של הצליל קודם לצורת הלחן; לא קודם מכוח עוצמה כלשהי שיש לו להפכו ללחן – שכן צליל אינו בשום אופן האומן של הלחן, אלא הוא דבר גופני הכפוף לנשמה השרה, שממנו היא עושה לחן. אף אינו ראשון בזמן, כי הוא מושמע יחד עם הלחן; אף אינו ראשון בבחירה, כי צליל אינו טוב יותר מלחן, שהרי לחן אינו רק צליל אלא צליל יפה. אך הוא ראשון במקור, כי לחן אינו מקבל צורה כדי להפוך לצליל, אלא צליל מקבל צורה כדי להפוך ללחן. בדוגמה זו, יבין המבין כיצד חומר הדברים נעשה תחילה, ונקרא שמיים וארץ, כי שמיים וארץ נעשו ממנו. ועם זאת לא נעשה תחילה בזמן; כי צורות הדברים הן המולידות את הזמן; אך הוא היה חסר צורה, והנה כעת הוא קיים בזמן, מושא לחוש יחד עם צורתו. ובכל זאת אין לספר על אותו חומר אלא כאילו הוא קודם בזמן, בעוד שבערכו הוא אחרון (כי דברים מעוצבים נעלים על דברים חסרי צורה) וקודמת לו נצחיות הבורא: למען יהיה מן הלא-כלום דבר מה שממנו יוכל להיברא משהו.

בתוך המגוון הזה של דעות אמיתיות, תוליד נא האמת עצמה אחדות. ואלוהינו ירחם עלינו, למען נשתמש בתורה כחוק, שתכלית המצווה בה היא אהבה טהורה. על כן, אם ישאלני אדם: "איזו מאלו הייתה כוונת משה עבדך?", לא תהיה זו שפת וידויי לו לא אתוודה לפניך: "איני יודע"; ועם זאת יודע אני כי המובנים הללו אמת הם, למעט אותם מובנים בשרניים שדיברתי עליהם ככל שהיה נחוץ. ואפילו לאותם קטנים מלאי תקווה החושבים כך, צומחת תועלת מכך שמילות ספרך אינן מפחידות אותם, בהגישן דברים נעלים בענווה, ובמילים מעטות משמעות שופעת. וכולנו אשר, כפי שאני מתוודה, רואים ומביעים את האמת המוגשת במילים אלו – נאהב נא איש את רעהו, ויחד נאהב אותך, אלוהינו, מעיין האמת, אם צמאים אנו לה ולא להבלים; אכן, נכבד נא כך את עבדך זה, מפיץ כתב קודש זה המלא ברוחך, עד שנאמין כי כאשר כתב דברים אלו בהתגלותך, התכוון לזה אשר מביניהם עולה על כולם הן באור האמת והן בפירון התועלת.

לפיכך, כאשר אחד אומר: "משה התכוון למה שאני מתכוון", ואחר: "לא כי, אלא למה שאני מתכוון", סבורני כי אדבר ביראת כבוד רבה יותר לו אומר: "מדוע לא לשניהם כאחד, אם שניהם אמת?". ואם יש שלישי, או רביעי, ואף אם כל אדם אחר רואה כל אמת אחרת במילים אלו – מדוע לא נאמין שראה את כולן אותו איש שדרכו אלוהים האחד התאים את כתבי הקודש להבנותיהם של רבים, אשר יראו בהם דברים אמיתיים אך מגוונים? שכן אני (ובללא פחד אומר זאת מלבי), לו היה עליי לחבר דבר מה שיהיה בעל סמכות עליונה, הייתי מעדיף לכתוב כך שכל אמת שיוכל אדם לתפוס בעניינים אלו תשתמע במילותיי, מאשר לקבוע את כוונתי שלי בבהירות כזו שתשלול את השאר, אשר אינן שקריות ועל כן לא יוכלו להכעיסני. לא אהיה אפוא, אלוהיי, כה פזיז עד שלא אמין כי הענקת לפחות את זאת לאותו איש גדול. הוא, ללא ספק, בעת שכתב את המילים הללו, תפס והרהר בכל אמת שהצלחנו אנו למצוא, ואף בכל אמת שלא הצלחנו ולא נצליח עוד, אך שניתן למצוא בהן.

לבסוף, אדוני, אשר אתה אלוהים ולא בשר ודם, אם האדם ראה פחות, האם דבר מה היה יכול להיסתר מרוחך הטובה (אשר תנחני בארץ מישור), את אשר אתה עצמך עמדת לגלות במילים אלו לקוראים בזמנים שיבואו, אף אם זה שדרכו הן נאמרו הרהר אולי, בין מובנים אמיתיים רבים, רק באחד מהם? ואם כך הוא, יהיה נא זה שבו הרהר הנעלה מכולם. אך לנו, אדוני, גלה אתה או את אותו המובן, או כל מובן אמיתי אחר כפי שייטב בעיניך; כך שבין אם תחשוף לנו את אותו המובן שגילית לעבדך, ובין אם מובן אחר בעקבות המילים הללו, בכל זאת אתה תזין אותנו והטעות לא תולכנו שולל. הנה, אדוני אלוהי, כמה כתבנו על מילים מעטות! כמה, מבקש אני ממך! איזה כוח משלנו, ואף אילו עידנים יספיקו לכל ספריך באופן זה? הרשה לי אפוא להתוודות לפניך עליהם בקצרה רבה יותר, ולבחור במובן אחד אמיתי, ודאי וטוב אשר תשרה עליי, אף אם רבים יעלו בדעתי במקום שבו רבים עשויים לעלות; וזהו חוק וידיי: שאם אומר את אשר התכוון אליו משרתך, הרי שזה נכון וטוב מכול; כי לכך עליי להשתדל; ואם לא אשיג זאת, בכל זאת אומר את אשר אמתך ביקשה לומר לי במילותיו, אותה אמת שגילתה גם לו את אשר חפצה.

ספר י"ג

קורא אני אליך, אלוהי, רחמי, אתה אשר בראתני ולא שכחתני אף ששכחתיך. קורא אני אותך אל תוך נשמת, אשר אותה אתה מכין למענך על ידי הכמיהה שאתה משרה בה. אל תעזבני כעת בקוראי אליך, אתה אשר קדמת לי בטרם קראתי, ודחקת בי במגוון רב של קריאות חוזרות ונשנות למען אשמעך מרחוק, ואשוב, ואקרא אליך הקורא אחריי; שכן אתה, אדוני, מחית את כל פשעיי למען לא תשלם לי כגמול ידיי שבהן נפלתי ממך; ואתה קדמת לכל זכויותיי למען תגמול למעשה ידיך שבהן עשיתני; כי בטרם הייתי, היית אתה; ולא הייתי דבר אשר תוכל להעניק לו להיות; והנה הנני, מתוך טובך, המקדים את כל זה אשר עשיתני ממנו ואשר בו עשיתני. כי לא היית זקוק לי, ואף אין אני טוב כזה שיוכל להועיל לך, אדוני ואלוהי; לא בשירותי אותך, כאילו היית מתעייף בעמלך, או פן יפחת כוחך בחסרון עבודתי: אף לא בטיפול עבודתך כארץ אשר תישאר לא מעובדת אלא אם אעבדך אני: אלא בשירותי אותך ובעובדי אותך, למען אקבל ממך את טוב קיומי, ממך אשר ממנו בא לי עצם קיומי המסוגל לטוב.

כי מתוך מלוא טובך מתקיים נבראך, למען טוב אשר לא יכול היה להועיל לך בשום דרך, ואף לא היה ממך (פן יהיה שווה לך), יוכל בכל זאת להיות קיים כיוון שיכול היה להיעשות על ידך. שכן מה זכו מלפניך השמיים והארץ, אשר עשית בראשית? יאמרו נא אותם טבעים רוחניים וגופניים אשר עשית בחוכמתך, במה זכו מלפניך להיות תלויים בה (אפילו באותו מצב ראשוני וחסר צורה שלהם, בין אם רוחני או גופני, המוכנים ליפול אל חירות פרוצה וחסר דמיון מרוחק ממך; – הרוחני, אף שחסר צורה הוא, נעלה על הגופני אף שהוא מעוצב, והגופני אף שחסר צורה הוא, טוב יותר מאילו היה לא-כלום גמור), ולהיות תלויים כך בדברך, כחסרי צורה, אלא אם כן על ידי אותו דבר יושבו אל אחדותך, ויוענקו צורה, וממך, הטוב הריבוני האחד, יעשו כולם טובים מאוד. במה זכו מלפניך להיות אפילו חסרי צורה, שהרי לא היו אפילו זאת אלא ממך?

במה זכה החומר הגופני מלפניך להיות אפילו בלתי נראה וחסר צורה? שהרי לא היה אפילו זאת אלמלא עשיתו, ועל כן, כיוון שלא היה קיים, לא יכול היה לזכות מלפניך להיעשות. או כיצד יכול היה הנברא הרוחני הראשוני לזכות מלפניך אפילו לשפל וגאות חשוכה כנבכי התהום – בשונה ממך, אלא אם כן הופנה על ידי אותו דבר אל זה שעל ידו נברא, ועל ידו הואר כך ונעשה אור; אף שלא בשווה, הרי שבתיאום לאותה צורה השווה לך? שכן כפי שבגוף, עצם הקיום אינו זהה להיותו יפה (אחרת לא היה יכול להיות מעותק), כך גם לרוח נבראת, לחיות אינו זהה לחיות בחוכמה; אחרת הייתה חכמה ללא שינוי. אך טוב לה תמיד לדבוק בך; פן תאבד בפנייתך ממך את האור שהשיגה בפנייתך אליך, ותיסוג אל חיים הדומים לתהום החשוכה. שכן גם אנו עצמנו, אשר מבחינת הנשמה נברא רוחני אנו, בפנותנו ממך אורנו, היינו באותם חיים לעיתים חושך; ועדיין עמלים אנו בתוך שיירי חשיכתנו, עד אשר ביחידך נהיה לצדקתך, כהררי אל. כי היינו משפטיך, אשר הם כתהום רבה.

את אשר אמרת בראשית הבריאה, "יהי אור, ויהי אור" – מבין אני, ולא בדרך שאינה הולמת, על הנברא הרוחני: משום שכבר היה סוג של חיים שביכולתך להאיר. אך כפי שלא הייתה לו תביעה עליך לחיים היכולים להיות מוארים, כך גם עכשיו משנתקיים, לא הייתה לו תביעה להיות מואר. שכן גם מצבו חסר הצורה לא היה

יכול להשביע רצון לפניך, אלא אם כן יהפוך לאור, וזאת לא בעצם קיומו הפשוט, אלא בהביטו באור המאיר ובהידיבקו בו; כך שאת עובדת היותו חי, וחי באושר, חב הוא לא לחינם אלא לחסדך, בהיותו נהפך בשינוי לטוב יותר אל עבר זה שאינו יכול להשתנות לרע או לטוב; אשר אתה לבדך הוא, כי אתה לבדך קיים בפשטות; ועבורך אין זה דבר אחד לחיות ודבר אחר לחיות באושר, כיוון שאתה עצמך הוא אושרך שלך.

מה אם כן היה יכול להיות חסר לטובך, שהוא אתה עצמך, אף אם דברים אלו מעולם לא היו, או נותרו ללא צורה; אשר עשית לא מתוך חסך כלשהו, אלא מתוך מלוא טובך, בריסונך אותם ובהמרתם לצורה, לא כאילו שמחתך הושלמה על ידם? שכן עבורך, בהיותך מושלם, אי-שלמותם אינה נושאת חן, ומכאן שהושלמו על ידך ונושאים חן לפניך; לא כאילו היית אתה לא-מושלם, ובאמצעות השלמתם אמור היית גם אתה להיות מושלם. שכן רוחך הטובה אכן ריחפה על פני המים, אך לא נישאה על ידם, כאילו נחה עליהם. שכן אלו אשר נאמר על רוחך הטובה שהיא נחה עליהם, הוא גורם להם לנוח בו בעצמו. אך רצונך הבלתי ניתן להשחתה ולשינוי, שבתוך עצמו די לו לעצמו, ריחף על אותם חיים שבראת; אשר עבורם, לחיות אינו זהה לחיות באושר, כיוון שהם חיים גם בשפל וגאות בחשיכתם שלהם: שעבורם נותר עוד לשוב אל זה אשר עשאם, ולחיות עוד ועוד על ידי מעיין החיים, ובאורו לראות אור, ולהיות מושלמים, ומוארים, ומיופים.

הנה, כעת השילוש נגלה לפניי באספקלריה מעומעמת, שהיא אתה אלוהי; כי אתה, האב, בו אשר הוא ראשית חוכמתנו, שהיא חוכמתך, הנולדת ממך, שווה לך ושותפה לנצח, כלומר בבנך, בראת שמיים וארץ. רבות אמרנו כעת על שמי השמיים, ועל הארץ שהייתה תהו ובהו, ועל התהום החשוכה, ביחס לאי-היציבות התועה של כיעורה הרוחני, אלא אם כן הייתה שבה אל זה שממנו הייתה לה אז דרגת חייה, ועל ידי הארתו הפכה לחיים יפהפיים, ולשמיים של אותם שמיים אשר הושמו לאחר מכן בין מים למים. ותחת שם "אלוהים", החזקתי כעת באב, שעשה דברים אלו, ותחת שם "ראשית", בבן, שבו עשה דברים אלו; ובמאמיני, כפי שהאמנתי, באלוהי כשילוש, חקרתי עוד בדברי קודשו, והנה, רוחך ריחפה על פני המים. הנה השילוש, אלוהי – אב, ובן, ורוח הקודש, בורא כל בריאה.

אך מה הייתה הסיבה, אור דובר אמת? – אליך נושא אני את לבי, אל יורני הבלים; הפך חשיכתו; ואמור לי, מבקש אני ממך, בשם אמנו האהבה, אמור לי את הסיבה, מבקש אני ממך, מדוע לאחר אזכור השמיים, והארץ שהייתה תהו ובהו, והחושך על פני תהום, רק אז לבסוף יזכיר מקראך את רוחך? האם היה זה משום שהיה ראוי שהידע עליה יימסר כמי ש"מרחפת מעל"? וזאת לא היה ניתן לומר, אלא אם כן הוזכר תחילה הדבר אשר מעליו ניתן להבין כי רוחך ריחפה. שכן אין היא ריחפה מעל האב, ולא מעל הבן, ולא היה ניתן לומר עליה בצדק שהיא מרחפת מעל, לו ריחפה מעל לא-כלום. תחילה היה אפוא צורך לדבר על מה שמעליו תוכל לרחף; ואז עליה, אשר לא היה ראוי לדבר עליה בדרך אחרת אלא כמרחפת. אך מדוע לא היה ראוי שהידע עליה יימסר בדרך אחרת מאשר כמרחפת מעל?

על כן, ינסה נא המסוגל לכך לעקוב בבינתו אחר שליחך, בדברו כדברים האלה: "כי אהבת אלוהים הוצקה בלבבנו על ידי רוח הקודש הנתונה לנו"; ובמקום שבו בנוגע למתנות רוחניות הוא מלמד ומראה לנו את "הדרך המעולה ביותר" של האהבה; ובמקום שבו הוא כורע ברך לפניך למעננו, כדי שנדע את "הידע הנעלה על כל דעת" של אהבת המשיח. ועל כן מבראשית ריחפה היא, נעלה ונישאת על פני המים. בפני מי אדבר זאת? כיצד אדבר על משקלן של תאוות רעות, המושכות מטה אל התהום התלולה; וכיצד האהבה מרוממת שוב על ידי רוחך המרחפת מעל המים? בפני מי אדבר זאת? כיצד אדבר זאת? שהרי לא במרחב אנו שוקעים וצפים. מה יכול להיות דומה לכך יותר, ועם זאת פחות דומה? אלו הן נטיות הלב, אלו הן האהבות; טומאת רוחנו הזורמת והולכת מטה עם אהבת הדאגות, וקדושת רוחך המרוממת אותנו מעלה באהבת המנוחה נטולת החרדה; למען נישא את לבבנו אליך, במקום שבו רוחך מרחפת מעל המים; ונבוא אל אותה מנוחה נעלה, כאשר נשמתנו תעבור דרך המים אשר אין בהם משען.

מלאכים נפלו, נשמת אדם נפלה, ובכך הצביעו על התהום באותו עומק חשוך, המזומן לכל הבריאה הרוחנית, לולא אמרת מבראשית "יהי אור" ויהי אור, ולולא כל תבונה מצייתת בעירך השמימית דבקה בך ונחה ברוחך, המרחפת ללא שינוי מעל כל דבר משתנה. אחרת, אפילו שמי השמיים היו כשלעצמם תהום חשוכה; אך כעת אור הם באדון. שכן אפילו באותו חוסר מנוחה אומלל של הרוחות שנפלו וחשפו את חשיכתן שלהן, כאשר

הופשטו מלבוש אורך, מגלה אתה דיו עד כמה נאצל עשית את הנברא בעל התבונה; אשר שום דבר פחות ממך לא יספיק להעניק לו מנוחה מאושרת, ואף לא הוא עצמו. כי אתה, אלוהינו, תאיר חשיכתנו: ממך עולה בגד האור שלנו; ואז חשיכתנו תהיה כצהריים. תן עצמך לי, אלוהי, השב עצמך אליי: הנה אני אוהב, ואם מעט מדי הוא, חפץ אני לאהוב בעוצמה רבה יותר. אין בידי למדוד כדי לדעת כמה אהבה עוד חסרה לי בטרם ירצו חיי אל חיבוקיך, ולא אפנה עד אשר ייסתרו בסתר פניך. זאת בלבד יודע אני: שאני לי מלבדך – לא רק מחוצה לי אלא גם בתוכי; וכל שפע שאינו אלוהי, ריקנות הוא לי.

אך האם לא האב, או הבן, ריחפו מעל המים? אם פירוש הדבר במרחב, כגוף, הרי שגם לא רוח הקודש; אך אם הכוונה לנעלה הבלתי משתנה של האלוהות מעל כל הדברים המשתנים, הרי שגם האב, וגם הבן, וגם רוח הקודש ריחפו מעל המים. מדוע אם כן נאמר הדבר על רוחך בלבד? מדוע נאמר רק עליו? כאילו היה הוא במקום, הוא אשר אינו במקום, ואשר עליו לבדו נכתב שהוא מתנתך? במתנתך אנו נחים; שם אנו מתענגים עליך. מנוחתנו היא מקומנו. האהבה מרוממת אותנו לשם, ורוחך הטובה מרוממת שפלותנו משערי מוות. ברצונך הטוב הוא שלומנו. הגוף במשקלו שלו שואף אל מקומו שלו. המשקל אינו מושך רק מטה, אלא אל מקומו שלו. האש שואפת מעלה, האבן מטה. הן נדחקות על ידי משקלן, הן מחפשות את מקומן. שמן שנמזג תחת מים עולה מעל המים; מים שנמזגו על שמן שוקעים תחת השמן. הם נדחקים על ידי משקלם לחפש את מקומם. כאשר הם מחוץ לסדרם, אין הם נחים; כאשר הושבו לסדרם, הם במנוחה. משקלי הוא אהבתי; על ידיה אני נישא באשר אני נישא. אנו מוצתים, על ידי מתנתך אנו מודלקים; ואנו נישאים מעלה; אנו יוקדים בתוכנו ומתקדמים. עולים אנו במעלותיך אשר בלבבנו, ושרים שיר המעלות; יוקדים אנו בתוכנו באשך, באשך הטובה, והולכים אנו; כי עולים אנו מעלה אל שלום ירושלים: שכן "שמחתי באומרים לי בית ה' נלך". שם הניחנו רצונך הטוב, למען לא נחפוץ בדבר אחר אלא לשכון שם לעד.

נברא מבורך, אשר בהיותו הוא עצמו אחר ממך, לא ידע מצב אחר מלבד זאת: שמיד עם היווצרו, ללא כל שהות, על ידי מתנתך המרחפת מעל כל דבר משתנה, נישא הוא אל על באותה קריאה שבה אמרת "יהי אור" ויהי אור. בעוד שבנו התרחש הדבר בזמנים שונים, בכך שהיינו חושך ונעשינו אור; אך עליו נאמר רק מה שהיה עשוי להיות לולא האור. והדבר נאמר כאילו היה הוא חסר יציבות וחשך קודם לכן; למען תופיע הסיבה שבעטיה נעשה אחרת, דהיינו שפנה אל האור הבלתי נדלה ונעשה אור. מי שיכול, יבין זאת; ישאל נא אותך. מדוע עליו להטרידני, כאילו יכולתי אני להאיר לאדם כלשהו הבא אל העולם הזה?

מי מאיתנו תופס את השילוש הכול-יכול? ועם זאת מי אינו מדבר עליו, אם אכן עליו מדובר? נדירה היא הנשמה אשר בעוד היא מדברת עליו, יודעת היא על מה היא מדברת. והם מתנצחים ונאבקים, אך ללא שלום לא יחזה איש באותו חזון. הייתי רוצה שבני האדם יתבוננו בשלושה אלו שבהם עצמם. שלושה אלו אכן רחוקים מאוד מהשילוש; אך אומר אני זאת רק כמקום שבו יוכלו להתאמן, ושם לבחון ולחוש כמה רחוקים הם. ובכן, השלושה שדיברתי עליהם הם: להיות, לדעת, ולרצות. שכן אני קיים, ויודע, ורוצה: אני קיים כיודע ורוצה; ויודע אני את עצמי כקיים ורוצה; ורוצה אני להיות ולדעת. בשלושה אלו יבחין נא המבין עד כמה חיים בלתי נפרדים יש כאן, אכן חיים אחד, תבונה אחת, ומהות אחת; אכן לבסוף עד כמה יש כאן הבחנה בלתי נפרדת, ועם זאת הבחנה. ודאי שיש זאת לאדם לפניו; יתבונן נא בעצמו, ויראה, ויאמר לי. אך כאשר יגלה ויוכל לומר דבר מה על אלו, אל יחשוב בשל כך שמצא את זה אשר מעל אלו הבלתי משתנה, אשר קיים ללא שינוי, ויודע ללא שינוי, ורוצה ללא שינוי; והאם בשל שלושה אלו יש גם באלוהים שילוש, או שמא כל השלושה נמצאים בכל אחד, כך שהשלושה שייכים לכל אחד; או שמא בשתי הדרכים כאחת, באופן מופלא, פשוט ועם זאת מרובה, גבול לעצמו בתוך עצמו ועם זאת ללא גבול; שעל ידו הוא קיים, ויודע לעצמו ודי לו בעצמו, ללא שינוי "הוא הוא", על ידי גדולה שופעת של אחדותו – מי יוכל לתפוס זאת בנקל? מי יוכל לבטא זאת בדרך כלשהי? מי היה מעז לחרוץ על כך משפט בפזיזות?

המשך בווידיאו, אמור לאדון אלוהיך, הו אמונתי: "קדוש, קדוש, קדוש, ה' אלוהי, בשמך נטבלנו – אב, בן ורוח הקודש; בשמך אנו מטבילים – אב, בן ורוח הקודש", כי גם בקרבנו, במשיחו, עשה אלוהים שמיים וארץ, דהיינו העם הרוחני והבשרני של כנסייתו. אכן, גם ארצנו, בטרם קיבלה את צורת התורה, הייתה תהו ובהו; והיינו מכוסים בחושך של בערות. כי יסרת אדם על עוון, ומשפטיו היו לו כתהום רבה. אך כיוון שרוחך ריחפה מעל המים, רחמך לא עזבו את אומללותנו, ואמרת "יהי אור, שובו כי קרבה מלכות השמיים". שובו, יהי אור.

וכיוון שנפשנו תשוח עלינו, זכרנוך, אדוני, מארץ ירדן, ומאותו הר השווה לך אך נעשה קטן למעננו; וחשיכתנו לא נשאה חן בעינינו, פנינו אליך ויהי אור. והנה, היינו לפניך חושך, אך כעת אור אנו באדון.

אך עדיין באמונה ולא בראייה, כי בתקווה נושענו; אך תקווה הנראית אינה תקווה. עדיין "תהום אל תהום קורא", אך כעת בקול צינוריק. עדיין זה האומר: "לא יכולתי לדבר אליכם כאל רוחניים כי אם כאל בשרניים", אף הוא עדיין אינו חושב את עצמו כמי שהשיג, ומשליך אחריו את אשר מאחוריו ונמתח אל אשר לפניו, ונאנח בהיותו כבד משא, ונפשו צמאה לאלוהים חיים כאייל על אפיקי מים, ואומר: "מתי אבוא?"; בחפצו להילבש בביתו אשר מן השמיים, וקורא אל תהום תחתונה זו באמרו: "אל תידמו לעולם הזה, כי אם השתנו על ידי התחדשות דעתכם". וכן: "אל תהיו ילדים בבינה, כי אם לרשעה היו עוללים, למען תהיו תמימים בבינה"; ו"הו גלטים פתאים, מי כישף אתכם?". אך כעת לא עוד בקולו שלו, כי אם בקולך, אתה ששלחת את רוחך ממעל; דרך זה שעלה למרום ופתח את ארובות מתנותיו, למען כוח פלגיו ישמח עיר אלוהים. אליו נכסף ידיד החתן הזה, אשר ביכורי הרוח כבר צפונים לו אצלו, אך עדיין נאנח בקרבו, מחכה לאימוץ, דהיינו לפדות גופו; אליו הוא נאנח, בהיותו איבר מן הכלה; למענו הוא מקנא, כידיד החתן; למענו הוא מקנא ולא למען עצמו; כי בקול צינוריק, ולא בקולו שלו, קורא הוא אל אותה תהום אחרת, אשר בקינאתו לה יירא, פן כאשר השיא הנחש את חוה בערמתו, כן יושחתו דעותיהם מן הטוהר אשר בחתנתו, בנך היחיד. הו, איזה אור של יופי יהיה זה, כאשר נראהו כמות שהוא, ואותן דמעות יחלפו, אשר היו לי ללחם יומם ולילה, באמרם אליי כל היום: "איה אלוהיך?".

הנה, גם אני אומר, אלוהי: "איה אתה?". ראה, היכן אתה! בך אני נושם מעט, בפורקי את נפשי עליו בקול רינה ותודה, המון חוגג. ועם זאת שוב עצובה היא, כי היא נסוגה והופכת לתהום, או מוטב לומר, חשה עצמה עדיין כתהום. אליה מדברת אמונתי אשר הדלקת להאיר רגליי בלילה: "מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עליי? הוחילי לאלוהים"; דברו נר לרגליך: הוחילי והחזיקי מעמד, עד אשר יחלוף הלילה, אם הרשעים, ועד אשר יעבור זעם האדון, אשר גם אנו היינו פעם בניו, וגם אנו היינו לפניך חושך, ושרידיו אנו נושאים סביבנו בגופנו, המת בשל החטא; עד שיפוח היום ונסו הצללים. הוחילי לאדון; בבוקר אתייצב לפניך ואשחרך: לעולם אודה לך. בבוקר אתייצב לפניך ואראה את ישועות פניי, אלוהי, אשר גם יחיה את גופותינו התמותות, על ידי רוח השוכנת בקרבנו, כי ברחמיו ריחפה מעל תהומנו הפנימית החשוכה והצפה: ממנו קיבלנו בנדודים אלו ערבון לכך שכעת נהיה אור; בעודנו נושעים בתקווה, והננו בני אור ובני יום, ולא בני לילה ולא בני חושך, אשר פעם היינו. בינם לביננו, בתוך חוסר ודאות זה של דעת אנוש, רק אתה מבדיל; אתה, הבוחן לבבותינו, והקורא לאור יום ולחושך לילה. כי מי יבחין בינינו מלבדך? ומה לנו אשר לא קיבלנו ממך? מאותו גוש חומר נעשים כלים לכבוד, ומהם גם כלים לקלון.

או מי, מלבדך אלוהינו, עשה למעננו את רקיע הסמכות שמעלינו בכתב קודשך? כפי שנאמר: "כי שמיים כספר נגולו"; וכעת הוא נטוי עלינו כיריעה. כי כתב קודשך הוא בעל סמכות נעלה יותר מאז שבידי אותם בני תמותה, אשר דרכם הענקת לנו אותו, עבר המוות. ואתה יודע, אדוני, אתה יודע, כיצד בכתנות עור הלבשת את בני האדם כאשר הפכו לבני מוות בשל החטא. לכן נטית כעור את רקיע ספרך, כלומר, מילותיך המתואמות, אשר דרך שירותם של בני תמותה פרשת מעלינו. כי בעצם מותם הופך אותו רקיע מוצק של סמכות, בדבריך שהושמו בפיהם, באופן נעלה יותר על כל אשר תחתיו; אשר בעודם חיים כאן, לא היה מופך במידה כזו. עדיין לא פרשת אז את השמיים כיריעה; עדיין לא הרחבת לכל עבר את תהילת מותם.

נביטה נא, אדוני, אל השמיים, מעשה אצבעותיך; הסר מעינינו את אותו ענן אשר פרשת תחתיהם. שם עדותך, המחכימה פתאים: השלם, אלוהי, תהילתך מפי עוללים ויונקים. כי אין אנו מכירים ספרים אחרים המכחידיים כך את הגאווה, המכחידיים כך את האויב והמתגונן, המתנגד להתפייסות עמך על ידי הגנה על חטאיו שלו. איני מכיר, אדוני, איני מכיר מילים טהורות אחרות כאלו, המפתות אותי כך להתוודות, ומכופפות את צווארי לעולך, ומזמינות אותי לעבדך חיים. תן לי להבינך, אב טוב: הענק זאת לי, הנתון תחתיהן: כי למען הנתונים תחתיהן כוננת אותן.

מים אחרים יש מעל לרקיע זה, מאמין אני שהם בני אלמוות ומובדלים מריקבון ארצי. יהללו נא את שמך, יהללוך הם, העם שמעל לשמיים, מלאכך, אשר אין להם צורך להביט מעלה אל רקיע זה, או לדעת את דברך מתוך קריאה. כי תמיד רואים הם את פניך, ושם קוראים הם ללא הברות בזמן את אשר חפץ רצונך הנצחי; הם

קוראים, הם בוחרים, הם אוהבים. תמיד קוראים הם; ולעולם לא יחלף זה אשר הם קוראים; כי בבחירתם ובאהבתם קוראים הם את עצם אי-השתנותה של עצתך. ספרם לעולם אינו נסגר, ומגילתם אינה נגללת; שכן אתה עצמך הוא זה עבורם, והנך נצחי; כי כוננת אותם מעל לרקיע זה, אשר כוננת בחוזקה מעל לחולשת העם התחתון, למען יביטו מעלה וילמדו את רחמיך, המכריזים בזמן עליך, יוצר הזמנים. "כי בשמיים חסדך ה', אמונתך עד שחקים". השחקים חולפים, אך השמיים עומדים. מבשרי דברך עוברים מחיים אלו אל אחרים; אך כתב קודשך מופץ על פני העם עד קץ העולם. אך גם שמיים וארץ יעבורו, ומילותיך לא יעבורו. כי המגילה תיגלל יחד: והחציר אשר עליו נפרשה, עם יופיו יחלף; אך דברך יעמוד לעד, אשר כעת נראה לנו תחת צלם העננים החשוק, ודרך אספקלריית השמיים, ולא כמות שהוא: כי גם אנו, אף כי אהובי בנך אנו, הרי שעדיין לא נגלה מה נהיה. הוא מציץ דרך חרכי בשרנו, והוא דיבר אלינו רכות, והדליקנו, ואנו רצנו אחרי ריחותיו. אך כאשר יופיע, אז נהיה דומים לו, כי נראהו כמות שהוא. כמות שהוא, אדוני, תהיה ראייתנו.

כי ככל שאתה הנך, רק אתה יודע; אתה הקיים ללא שינוי, ויודע ללא שינוי, ורוצה ללא שינוי. ומהותך יודעת ורוצה ללא שינוי; וידעתך קיימת ורוצה ללא שינוי; ורצונך קיים ויודע ללא שינוי. ולא ישר בעיניך שכפי שהאור הבלתי משתנה יודע את עצמו, כך יהיה ידוע על ידי הדבר המואר והמשתנה. לכן נפשי כארץ עיפה ללא מים, כי כפי שאין היא יכולה להאיר עצמה מעצמה, כן אין היא יכולה להשביע עצמה מעצמה. כי כן מקור חיים עמך, באורך נראה אור.

מי אסף את המריצים יחד לחברה אחת? כי לכולם תכלית אחת, אושר זמני וארצי, אשר למען השגתו עושים הם הכול, אף שהם נעים ונדים במגוון אין-סופי של דאגות. מי, אדוני, מלבדך אמר: "יקוו המים אל מקום אחד ותראה היבשה", הצמאה אליך? כי גם הים שלך הוא, ואתה עשיתו, ויבשת ידיך יצרו. ולא מרירות רצונות בני האדם, אלא קבוצת המים, נקראת ים; כי אתה מרסן את התאווה הרעות של נשמות בני האדם, ושם להם גבולותיהם, עד היכן יורשו לעבור, למען יישברו גליהם זה בזה: ובכך עושה אתה אותו לים, בסדר ריבונותך על כל הדברים.

אך את הנשמות הצמאות אליך, והמופיעות לפניך (בהיותן מובדלות בגבולות אחרים מחברת הים), אתה משקה במעיין מתוק, למען תיתן הארץ את פריה, ואתה, אדוני אלוהים, בציוותך כך, תפרח נפשנו במעשי רחמים למיניהם, באהבת רענו בהקלת צרכיו הגופניים, כשיש בה זרע בתוכה לפי דמותה; כאשר מתוך תחושת חולשתנו, חומלים אנו למען להקל על הנזקק; בעוזרנו להם כפי שהיינו רוצים שיעזר לנו לו היינו בצורך דומה; לא רק בדברים קלים, כעשב מזריע זרע, אלא גם בהגנת עזרתנו, במיטב כוחנו, כעץ עושה פרי: דהיינו, עשיית טוב בהצלת הסובל עוול מיד חזק, ונתינת מחסה של הגנה לו בכוחו הכביר של משפט צדק.

כן, אדוני, כן, מבקש אני ממך, יצמח נא, כפי שאתה עושה, כפי שאתה נותן עליצות ויכולת, תצמח אמת מארץ וצדק משמיים נשקף, ויהיו מאורות ברקיע. נפרוס לרעב לחמנו, ועניים מרודים נביא לביתנו. נכסה ערום, ומבשרנו לא נתעלם. ואותם פירות שצמחו מן הארץ, ראה כי טוב הוא: ויבקע כאור זמנינו; ואנו עצמנו, מתוך פריון פעולה תחתון זה, בהגיענו אל עונג ההתבוננות, ובהשיגנו את דבר החיים ממעל, נופיע כמאורות בעולם, כשאנו דבקים ברקיע כתב קודשך. כי שם אתה מורה לנו להבדיל בין דברי התבונה לדברי החוש, כבין היום והלילה; או בין נשמות הנתונות לדברי תבונה לבין אלו הנתונות לדברי חוש; כך שכעת לא רק אתה בסתר משפטך, כפי שקודם עשיית הרקיע, מבדיל בין האור והחושך, אלא גם בניך הרוחניים המוצבים וערוכים באותו רקיע (כעת שחסדך גלוי בכל העולם), יאירו על הארץ ויבדילו בין היום ובין הלילה, ויהיו לאותות לזמנים, כי "הנה הישנות חלפו והכול נהיה חדש"; וכי ישועתנו קרובה מעת שהאמנו: וכי הלילה עבר והיום קרב: וכי תעטר שנתך בברכה, בשלחך פועלי טובך אל קצירך, אשר בזריעתו אחרים עמלו, ובשלחך אל שדה אחר אשר קצירו יהיה בקץ. כך מעניק אתה תפילת השואל ומברך שנות צדיק; אך אתה הוא "הוא", ובשנותיך אשר לא ייתמו, מכין אתה אוצר לשנותינו החולפות. כי בעצה נצחית מעניק אתה בעונותיהם ברכות שמיים על הארץ. כי לאחד ניתן על ידי הרוח דבר חוכמה, כביכול המאור הקטן; לאחר אמונה; לאחר המתנה עם אור האמת הברורה, כביכול לממשלת היום. לאחר דבר דעת על ידי אותה רוח, כביכול המאור הקטן; לאחר אמונה; לאחר מתנות רפואות; לאחר עשיית נפלאות; לאחר נבואה; לאחר הבחנה בין רוחות; לאחר מיני לשונות. וכל אלו כביכול כוכבים. כי את כל אלו פועלת הרוח האחת והעצמית, המחלקת לכל איש כפי חפצה; וגורמת לכוכבים להופיע בגלוי, להועיל עימם. אך דבר הדעת, שבו כלולים כל הסודות [הסקרמנטים], המשתנים בעונותיהם כביכול

הירח, ואותן הודעות אחרות של מתנות הנמנות בסדר כביכול כוכבים, כיוון שהן נופלות מאותו זוהר חוכמה המשמח את היום הנזכר, הן לממשלת הלילה בלבד. כי הן נחוצות לאלו אשר אותו משרתך הנבון ביותר לא יכול היה לדבר אליהם כאל רוחניים אלא כאל בשרניים; אפילו הוא, המדבר חוכמה בין המושלמים. אך האדם הטבעי, כביכול עולל במשיח הניזון מחלב עד אשר יתחזק למזון מוצק ועינו תוכשר לחזות בשמש, אל ישכון בלילה עזוב מכל אור, כי אם יסתפק באור הירח והכוכבים. כך מדבר אתה אלינו, אלוהינו החכם מכול, בספרך, רקיעך; למען נבחין בכל הדברים בהתבוננות נפלאה; אף כי עדיין באותות ובזמנים ובימים ובשנים.

אך תחילה, רחצו והיזכו; הסירו רוע מנשמותיכם ומנגד עיניי, למען תיראה היבשה. למדו היטב, שפטו יתום, ריבו אלמנה, למען תוציא הארץ עשב ירוק למאכל ועץ עושה פרי; ולכו נא וניווכחה, יאמר האדון, למען יהיו מאורות ברקיע השמיים ויאירו על הארץ. אותו עשיר שאל את המורה הטוב מה עליו לעשות כדי לרשת חיי עולם. יאמר נא לו המורה הטוב (אשר חשבו לא יותר מאדם; אך הוא טוב כי הוא אלוהים), יאמר נא לו, אם חפץ הוא לבוא בחיים, עליו לשמור את המצוות: יסיר נא ממנו את מרירות הרשעה והרוע; לא תרצח, לא תנאף, לא תגנוב, לא תענה ברעך עד שקר; למען תיראה היבשה ותוציא את כיבוד אב ואם ואת אהבת רענו. "את כל אלה", אומר הוא, "שמרתי". מניין אפוא קוצים כה רבים אם הארץ פורייה? לך, עקור את סבכי החמדנות הפושטים; מכור את אשר לך והתמלא בפרי על ידי נתינה לעניים, ויהיה לך אוצר בשמיים; ולך אחרי האדון אם חפץ אתה להיות תמים, חובר לאלו שביניהם הוא מדבר חוכמה, היודע מה לחלק ליום ומה ללילה, למען תדע זאת גם אתה ויהיו לך מאורות ברקיע השמיים; מה שלא יהיה אלא אם לבך יהיה שם: וגם זאת לא יהיה אלא אם שם יהיה אוצרך; כפי ששמעת מן המורה הטוב. אך אותה ארץ עקרה נעצבה; והקוצים חנקו את הדבר.

אך אתם, דור נבחר, חלשי העולם, אשר עזבתם הכול למען ללכת אחרי האדון; לכו אחריו והבישו את האדירים; לכו אחריו, רגליים יפהפיות, והאירו ברקיע, למען יגידו השמיים כבודו, בהבדילים בין אור המושלמים – אף כי לא כמלאכים – לבין חשיכת הקטנים, אשר אינם בזויים. האירו על הארץ; ויהי היום, המואר בשמש, יביע ליום אומר חוכמה; והלילה, המאיר בירח, יחוה ללילה דעת. הירח והכוכבים מאירים ללילה; אך אין הלילה מחשיך אותם, כיוון שהם נותנים לו אור כפי מעלתו. כי הנה אומר אלוהים, כביכול: "יהי מאורות ברקיע השמיים"; והנה פתאום היה קול מן השמיים כקול רוח עזה, וייראו לשונות מתפרדות כשל אש, ותנוח על כל אחד מהם. וייעשו מאורות ברקיע השמיים, אשר להם דבר החיים. רוצו אנה ואנה לכל עבר, אשים קדושים, אשים יפהפיים; כי אתם אור העולם, ואין אתם מושמים תחת האיפה; זה אשר בו אתם דבקים נעלה הוא, והוא נעלה אתכם. רוצו אנה ואנה, והיו ידועים לכל הגוים.

יהרהר הים גם הוא וילד את מעשיכם; ויוציאו המים שרץ נפש חיה. כי אתם, המבדילים בין יקר לזולל, נעשיתם לפי אלוהים, אשר דרכו הוא אומר: "ישרצו המים", לא את החיה אשר תוציא הארץ, אלא את שרץ הנפש החיה והעוף המעופף מעל הארץ. כי סודותיך [הסקרמנטים], אלוהים, באמצעות שירות קדוש, נעו בין גלי הפיתויים של העולם, לקדש את הגוים בשמך, בטבילתך. ובין הדברים הללו נעשו נפלאות גדולות רבות, כביכול תנינים גדולים; וקולות שליחך המעופפים מעל הארץ, ברקיע הפתוח של ספרך; אשר הוצב מעליהם כסמכותם שתחתיה עליהם לעוף באשר ילכו. כי אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם: שכן בכל הארץ יצא קוֹם ובקצה תבל מליהם, כי אתה, אדוני, הרביית אותם בברכה.

האם שקר אני דובר, או שמא אני מערב ומבלבל, ואיני מבחין בין הידע הצלול של דברים אלו ברקיע השמיים, לבין המעשים החומריים בים הגלי ותחת רקיע השמיים? שכן מאותם דברים שהידע עליהם הוא מהותי ומוגדר, ללא כל ריבוי על ידי הולדה, כביכול מאורות של חוכמה ודעת – הנה גם מהם הפעולות החומריות הן רבות ומגוונות; ודבר אחד הצומח מתוך משנהו, הם מתרבים בברכתך, אלוהים, אשר רעננת את קצה הגבול של חושי בני התמותה; למען דבר אחד בתבונת שכלנו יוכל, על ידי תנועות הגוף, להיות מובע ומוסבר בדרכים רבות. את הסודות הללו הוציאו המים; אך בדברך. צורכי העם המרוחק מנצחיות אמתך הוציאו אותם, אך בבשורתך; כי המים עצמם פלטו אותם, והמרירות החולה שלהם הייתה הסיבה לכך שנשלחו בדברך.

והנה כל הדברים יפים אשר עשית; אך ראה, אתה עצמך יפה לאין ערוך, אתה שעשית הכול; אשר לילא נפל אדם, מליחות הים מעולם לא הייתה זורמת ממנו – דהיינו, המין האנושי הסקרן עד עומק, המתנפח כסערה

ומתהפך ללא מנוח; ואז לא היה צורך במפיצ'ר שיפעלו במים רבים, בדרך גופנית ומורגשת, במעשים ואמרים נסתרים. שכן נראה לי כי לאלו התכוונו כעת אותם שרצים ועופות, שדרכם בני אדם הנחנכים ומקודשים בסודות גופניים לא יועילו עוד, אלא אם כן תהיה לנפשם חיים רוחניים, ואלא אם כן לאחר מילת הקבלה תצפה הנפש אל השלמות.

ועל ידי כך, בדברך, לא עומק הים אלא הארץ המובדלת ממריחות המים מוציאה – לא את שרץ הנפש החיה, אלא את הנפש החיה. כי כעת אין לה עוד צורך בטבילה כפי שיש לגויים, וכפי שהיה לה עצמה כאשר הייתה מכוסה במים; (כי אין כניסה אחרת אל מלכות השמיים מאז שקבעת כי זו תהיה הכניסה): ואין היא מבקשת פלאי מופתים כדי להוליד אמונה; כי אין היא כזו אשר אם לא תראה אותה ומופתים לא תאמין, כעת כשהארץ המאמינה מובדלת מן המים שהיו מרים בחוסר אמונה; והלשונות הן לאות לא למאמינים כי אם לאשר אינם מאמינים. גם אז הארץ היא אשר יסדת על המים אינה צריכה לאותו מין מעופף אשר בדברך הוציאו המים. שלח דברך לתוכה על ידי שליחך: כי אנו מדברים על פעולתם, אך אתה הוא הפועל בהם למען יוציאו בה נפש חיה. הארץ מוציאה אותה, כי הארץ היא הסיבה שהם פועלים זאת בנפש; כפי שהים היה הסיבה שפעלו על השרצים בעלי הנפש החיה ועל העופות המעופפים תחת רקיע השמיים, אשר הארץ אינה צריכה להם; אף כי היא ניזונה מאותו דג שהוצא מן המעמקים, על אותה שולחן אשר ערכת נגד המאמינים. כי לכן הוצא הוא מן המעמקים, למען יזין את היבשה; והעוף, אף כי הורתו בים, הרי שהוא מתרבה על הארץ. שכן חוסר האמונה של האדם היה הסיבה לבשורות הראשונות של המבשרים; ועם זאת גם המאמינים מודרכים ומבורכים על ידם בדרכים רבות, יום יום. אך הנפש החיה לוקחת ראשיתה מן הארץ: כי רק לאלו שכבר בין המאמינים מועיל הדבר לרסן עצמם מאהבת העולם הזה, למען תחיה נפשם אליך, שהייתה מתה בעודה חיה בתענוגות; בתענוגות מביאי מוות, אדוני, כי אתה, אדוני, הנך העונג נותן החיים של הלב הטהור.

כעת אפוא יפעלו משרתיך על הארץ – לא כעל מי חוסר האמונה, בהטפה ובדיבור במופתים, ובסודות ובמילים מסתוריות; שבהן הבערות, אם ההערצה, עשויה להיות קשובה להם מתוך יראה כלפי אותם אותות נסתרים. כי זוהי הכניסה אל האמונה עבור בני אדם השוכחים אותך, בעודם מסתתרים מפני פניך והופכים לתהום חשוכה. אך – יפעלו נא משרתיך כעת כעל היבשה, המובדלת ממערבולות התהום הגדולה: ויהיו הם מופת למאמינים, בחייהם לפנייהם ובעוררם אותם לחיקוי. כי כך שומעים בני אדם, למען לא ישמעו בלבד אלא גם יעשו. "דרשו ה' ותחיה נפשכם", למען תוציא הארץ נפש חיה. "אל תידמו לעולם". רסנו עצמכם ממנו: הנפש חיה על ידי הימנעות מזה אשר היא מתה על ידי הימשכות אליו. רסנו עצמכם מהפראות חסרת הרסן של הגאווה, מהענוג העצל של המותרות, ומהשם הכוזב של הדעת: למען יאולפו חיות השדה, והבקר יורגל לעול, והנחשים יהיו חסרי נזק. כי אלו הן תנועות שכלנו בדרך המשל; כלומר, רמות הרוח של הגאווה, עונג התאוה, ורעל הסקרנות, הן תנועותיה של נפש מתה; כי הנפש אינה מתה באופן שתאבד כל תנועה; כי היא מתה בעזבה את מקור החיים, ובכך היא נלקחת על ידי העולם החולף ונדמית לו.

אך דברך, אלוהים, הוא מקור חיי נצח; ואינו עובר: ועל כן עזיבה זו של הנפש מרוסנת על ידי דברך, כאשר נאמר לנו: "אל תידמו לעולם הזה"; למען תוציא הארץ במקור החיים נפש חיה; דהיינו, נפש הנעשית מאופקת בדברך, על ידי מבשריך, בלכתה אחרי ההולכים אחרי משיחך. כי זהו למינהו; כי דרכו של אדם לחקות את רעהו. "היו", אומר הוא, "כמוני, כי גם אני כמוכם". כך בנפש חיה זו יהיו חיות טובות, בענוות המעשה (כי ציווית: "בני, בענוה הליכותיך ועל כל נדיב תאהב"); ובקר טוב, אשר גם אם יאכלו לא יותירו, ואם לא יאכלו לא יחסרו; ונחשים טובים, לא מסוכנים להזיק, אלא חכמים להיזהר; ורק חוקרים בטבע זמני זה במידה שתספיק כדי שהנצחיות תיראה בבירור, בהיותה מובנת מתוך הדברים שנעשו. כי הנבראים הללו מצייתים לתבונה כאשר הם מרוסנים מלגבור עלינו למוות, והם חיים וטובים.

כי הנה, אדוני אלוהינו בוראנו, כאשר נטיות לבנו רוסנו מאהבת העולם, שבה מתנו דרך חיים רעים; והתחילו להיות לנפש חיה, דרך חיים טובים; ודברך אשר דיברת על ידי שליחך מתקיים בנו: "אל תידמו לעולם הזה" – הנה בא גם זה אשר הוספת מיד ואמרת: "כי אם השתנו על ידי התחדשות דעתכם"; לא עוד למינכם, כאילו אתם הולכים אחרי רעכם שהקדים אתכם, ולא כחיים לפי דוגמת אדם טוב יותר (כי לא אמרת "יעשה אדם למינהו", אלא: "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו"), למען נבחן מהו רצונך. כי לתכלית זו אמר אותו סוכן שלך (אשר הוליד בנים בבשורה), למען לא יהיו לו לעולם כעוללים אשר עליו להאכילם חלב ולטפחם כאומנת: "השתנו",

אומר הוא, "על ידי התחדשות דעתכם, למען תבחנו מהו רצון אלוהים הטוב והרצוי והשלם". על כן אין אתה אומר "נעשה אדם", אלא "נעשה אדם". ואף לא אמרת "למינהו"; אלא "בצלמנו כדמותנו". כי האדם המתחדש בדעתו, והחוזר ומבין את אמתך, אינו צריך לאדם כמדריכו כדי ללכת למינהו; אלא בהדרכתך בוחן הוא מהו רצונך הטוב, הרצוי והשלם; אכן, אתה מלמד אותו, הנעשה כעת מסוגל לכך, להבחין בשילוש שבאחדות ובאחדות שבשילוש. ועל כן לזה שנאמר בלשון רבים "נעשה אדם", מתווסף בלשון יחיד "ויברא אלוהים את האדם"; ולזה שנאמר בלשון רבים "כדמותנו", מתווסף בלשון יחיד "בצלם אלוהים". כך מתחדש האדם בדעת אלוהים, בצלם בוראו: ובהיעשותו רוחני, הוא שופט את כל הדברים (כל הדברים הראויים להישפט), אך הוא עצמו אינו נשפט על ידי איש.

אך זאת שהוא שופט את כל הדברים, עונה על כך שיש לו ממשלה על דגי הים, ועל עוף השמים, ועל כל הבהמה והחיה, ועל כל הארץ, ועל כל הרמש הרומש על הארץ. כי זאת עושה הוא באמצעות בינת שכלו, שבה הוא תופס את אשר לרוח אלוהים; שכן אחרת, "אדם ביקר ולא יבין, נמשל כבהמות נדמו". בקהילתך אפוא, אלוהינו, לפי חסדך אשר הענקת לה (כי מעשה ידיך אנחנו, ברואים למעשים טובים), לא רק אלו המוצבים כרוחניים, אלא גם אלו הכפופים ברוח לאלו המוצבים מעליהם — שכן בדרך זו עשית את האדם זכר ונקבה, בחסדך הרוחני, מקום שבו לפי מין הגוף אין זכר ואין נקבה, כי אין יהודי ואין יווני, אין עבד ואין בן חורין. אנשים רוחניים (בין אם הם המוצבים מעל ובין אם הם המצייתים) שופטים באופן רוחני; לא את אותה דעת רוחנית המאירה ברקיע (כי אין הם רשאים לשפוט סמכות כה עליונה), ואף אין הם רשאים לשפוט את ספרך שלך, גם אם דבר מה שם אינו מאיר בבהירות; שכן אנו מכפיפים את בינתנו לו, ומחזיקים בוודאות שגם מה שסגור בפני ראייתנו נאמר ביושר ובאמת. כי כך האדם, אף שכעת הוא רוחני ומתחדש בדעת אלוהים בצלם בוראו, צריך להיות עושה התורה ולא שופט. אף אין הוא שופט את אותה הבחנה בין אנשים רוחניים ובשרניים, הידועים לעיניך, אלוהינו, וטרם גילו עצמם לפנינו במעשים למען נדע אותם מפירותיהם: אך אתה, אדוני, כבר כעת יודע אותם, והבדלת וקראת להם בסתר עוד בטרם נעשה הרקיע. אף אין הוא, למרות היותו רוחני, שופט את העם חסר המנוחה של עולם זה; כי מה לו לשפוט את אשר בחוץ, מבלי לדעת מי מהם יבוא בעתיד אל מתיקות חסדך, ומי יתמיד במרירות הנצחית של חוסר החסידות?

האדם אפוא, אשר עשית בצלמך, לא קיבל ממשלה על מאורות השמים, ולא על אותם שמים נסתרים עצמם, ולא על היום ועל הלילה, אשר קראת להם לפני ייסוד הרקיע, ולא על מקווה המים שהוא הים; אך הוא קיבל ממשלה על דגי הים, ועל עוף השמים, ועל כל הבהמה, ועל כל הארץ, ועל כל הרמש הרומש על הארץ. כי הוא שופט ומאשר את אשר הוא מוצא לנכון, ופוסל את אשר הוא מוצא לקוי, בין אם בעריכת אותם סודות [סקרמנטים] שבהם נחנכים אלו אשר רחמך מחפשים במים רבים; ובין אם בזה שבו מוצג אותו דג, אשר הוצא מן המעמקים והארץ החסידה ניזונה ממנו; ובין אם בביטויים ובאותות המילים, הכפופים לסמכות ספרך — אותות אלו היוצאים מן הפה ומשמיעים קול, מעופפים כביכול תחת הרקיע, בפירוש, בביאור, בנאום, בוויכוח, בהקדשה, או בתפילה אליך, למען יענה העם "אמן". ההגייה הקולית של כל המילים הללו נגרמת בשל תהום עולם זה ועיוורון הבשר, שאינו יכול לראות מחשבות; עד כי יש צורך לדבר בקול אל האוזניים; כך שאף כי עופות מעופפים מתרבים על הארץ, הרי שראשיתם מן המים. האדם הרוחני שופט גם במתן אישור למה שנכון, ובפסילת מה שהוא מוצא לקוי, במעשיהם ובחייהם של המאמינים; בנדבותיהם, שהן כביכול הארץ המוציאה פרי, ובנפש החיה, החיה על ידי ריסון הנטיות, בטוהר, בצום, בהרהורים קדושים; ובאותם דברים הנתפסים על ידי חושי הגוף. על כל אלו נאמר כעת שהוא שופט, ובהם יש לו גם כוח התיקון.

אך מהו זה, ואיזה מין סוד הוא? הנה, אתה מברך את המין האנושי, אדוני, שירבו ויפרצו וימלאו את הארץ; האם אין אתה נותן לנו בכך רמז להבין דבר מה? מדוע לא ברכת באותה מידה את האור, שקראת לו יום; ולא את רקיע השמים, ולא את המאורות, ולא את הכוכבים, ולא את הארץ, ולא את הים? יכול הייתי לומר שאתה, אלוהים, אשר בראתנו בצלמך, יכול הייתי לומר שהיה זה רצונך הטוב להעניק ברכה זו בייחוד לאדם; לולא ברכת באותו אופן את הדגים ואת התנינים, שיפרו וירבו וימלאו את מי הימים, ושהעוף ירב בארץ. יכול הייתי לומר גם שברכה זו שייכת כראוי ליצורים הללו המתרבים למינם, לו מצאתי שהיא ניתנה לעצי הפרי, ולצמחים, ולחיות הארץ. אך כעת לא לעשב, לא לעצים, לא לחיות ולא לנחשים נאמר "פרו ורבו"; למרות שכל אלו, כפי הדגים, העופות או בני האדם, מתרבים בהולדה וממשיכים את מינם.

מה אפוא אומר, אמת, אורי? "כי נאמר הדבר ללא צורך וללא משמעות?" לא כן, אבי החסידות, חלילה למשרת דברך לומר זאת. ואם איני מבין למה התכוונת בביטוי זה, יפיקו נא ממנו תועלת טובה יותר הטובים ממני, כלומר אלו שהם בעלי בינה יתרה ממני, כפי שהענקת, אלוהי, לכל איש להבין. אך יהי נא גם וידוי לרצון לפניך, שבו אני מתוודה לפניך שאני מאמין, אדוני, כי לא דיברת כך לשווא; ואף לא אשתוק על מה ששיעור זה מציע לי. כי אמת הוא הדבר, ואיני רואה מה ימנע ממני להבין כך את אמרי המשל של מקראך. שכן יודע אני כי דבר אחד מסומל בדרכים רבות בביטויים גופניים, והוא מובן בדרך אחת על ידי השכל; ודבר אחד מובן בדרכים רבות בשכל, והוא מסומל בדרך אחת בביטוי גופני. הנה, האהבה היחידה לאלוהים ולרענו, בכמה סודות מגוונים, ובשפות אין-ספור, ובכל שפה ושפה בכמה אופני דיבור לאין-ספור היא מובעת באופן גופני. כך צאצאי המים פרים ורבים. התבונן שוב, כל הקורא זאת; הנה, מה שהכתוב מוסר והקול הוגה בדרך אחת בלבד — "בראשית ברא אלוהים את השמים ואת הארץ" — האם אין הוא מובן באופנים מרובים, לא דרך שום מרמת טעות, אלא בסוגים שונים של מובנים אמיתיים? כך צאצאי האדם פרים ורבים.

אם, על כן, נתפוס את טבעם של הדברים כשלעצמם, לא בדרך האלגוריה אלא כפשוטם, הרי שהביטוי "פרו ורבו" יתאים לכל דבר הבא מן הזרע. אך אם נתייחס למילים כנאמרות בדרך המשל (כפי שאני נוטה להניח שהייתה כוונת הכתוב, שבוודאי לא ייחס ללא צורך ברכה זו לצאצאי חיות המים ולאדם בלבד); אזי נמצא כי ה"ריבוי" שייך לברואים רוחניים כשם שהוא שייך לגופניים, כבשמיים ובארץ; ולישרים ולרשעים, כבאור ובחושך; ולמחברים הקדושים שהיו משרתי החוק עבורנו, כרקיע המבדיל בין מים למים; ולחברה של אנשים המצויה עדיין במרירות הכפירה, כבים; וללהיטותן של נשמות קדושות, כביבשה; ולמעשי חסד השייכים לחיים הנוכחיים, כעשב מזרע זרע ובעץ עושה פרי; ולמתנות רוחניות שניתנו לצורך בנייה רוחנית, כמאורות השמיים; ולרגשות המעוצבים לכדי מתינות, כנפש חיה.

בכל הדוגמאות הללו אנו פוגשים המון, שפע וריבוי; אך מה שיפירה וירבה באופן שבו דבר אחד יובע בדרכים רבות, וביטוי אחד יובן בדרכים רבות; זאת לא נמצא, אלא בסימנים המובעים באופן גופני ובדברים הנתפסים בשכל. בסימנים המבוססים גופנית אנו מבינים את "צאצאי המים", שנגרמו בהכרח בשל עומק הבשר; בדברים הנתפסים בשכל אנו מבינים את "צאצאי האדם", בשל פריזם של השכל. ולתכלית זו מאמינים אנו כי אמרת להם, אדוני: "פרו ורבו". שכן בברכה זו, סבורני כי הענקת לנו כוח ויכולת, הן להביע בדרכים אחדות את מה שאנו מבינים כדבר אחד; והן להבין בדרכים אחדות את מה שאנו קוראים כדבר שנמסר בערפול בדרך אחת בלבד. כך מתמלאים מי הים, שאינם נעים אלא על ידי משמעויות מרובות; כך בריבוי האנושי מתמלאת גם הארץ, אשר יבשותה נראית בכמיהתה, והתבונה מושלת עליה.

אומר גם, אלוהי, את אשר המקרא הבא מזכיר לי; אכן, אומר ולא אירא. שכן אומר את האמת, כאשר אתה עצמך משרה בי את אשר רצית שאמסור מתוך מילים אלו. אך בשום השראה אחרת מלבד שלך איני מאמין שאדבר אמת, שכן אתה האמת, וכל אדם כוזב. לפיכך, הדובר כזב — משלו הוא מדבר; על כן, כדי שאוכל לדבר אמת, אדבר משלך. הנה, נתת לנו למאכל כל עשב מזרע זרע אשר על פני כל הארץ, ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זרע זרע. ולא לנו לבדנו, אלא גם לכל עוף השמיים ולבהמת הארץ ולכל רמש; אך לדגים וללווייתנים הגדולים לא נתת אותם. והרי אמרנו כי בפירות הארץ הללו נרמזו, וצויירו בדרך האלגוריה, מעשי החסד המיועדים לצורכי החיים הללו מתוך הארץ הפורייה. ארץ כזו הייתה אוניסיפורוס החסיד, שלביתו הענקת רחמים, כי לעיתים מזמנות סעד את פאולוס שלך ולא בוש בכבליו. כך עשו גם האחים, ופרי כזה נשאו אלו אשר ממקדוניה השלימו את אשר חסר לו. אך כמה הצטער הוא על עצים מסוימים, שלא העניקו לו את הפרי המגיע לו, במקום שבו הוא אומר: "בְּהִגָּנִי הָרָשׁוֹנָה לֹא עָמַד לִי אִישׁ, אֶלָּא כָּלָם עֲזָבוּנִי. אֵל יִחְשֹׁב לָהֶם הַדָּבָר". שכן פירות אלו מגיעים לאלו המשרתים אותנו בתורה הרוחנית מתוך הבנתם את הסודות האלוהיים; והם מגיעים להם כבני אדם; ואכן מגיעים להם גם כ"נפש חיה", המגישה עצמה כדוגמה בכל איפוק; ומגיעים להם גם כ"עופות כנף", בשל ברכותיהם המתרבות על הארץ, כי בכל הארץ יצא קוום.

אך פירות אלו מזינים את אלו המתענגים עליהם; ואין הם מענגים את אלו אשר אלוהיהם הוא בטנם. שכן גם באלו המעניקים אותם, אין הדברים המוענקים הם הפרי, אלא הכוונה שבה הם מעניקים אותם. לכן, זה שעבד את אלוהים ולא את בטנו שלו, אני רואה בבירור מדוע שמח; אני רואה זאת ושמח עמו. שכן הוא קיבל מאנשי

פיליפי את אשר שלחו לו ביד אפרודיטוס: ובכל זאת אני מבחין מדוע שמח. שכן ממה ששמח – מכך ניזון; כי בדברו אמת אמר: "שְׁמַחְתִּי בְּאֶדוֹן שְׁמַחָה גְדוֹלָה, כִּי סוֹף סוֹף הִתְחַדַּשׁ דְּאֶגְתְּכֶם לִי". אנשי פיליפי אלו יבשו מזה זמן רב, ונבלו כביכול בכל הנוגע לנשיאת פרי זה של מעשה טוב; והוא שמח עבורם על כך ששבו לפרוח, ולא עבור עצמו על כך שסיפקו את מחסורו. לכן הוא מוסיף ואומר: "לֹא מִתוֹךְ מַחְסוֹר אֲנִי מְדַבֵּר, שֶׁכֵּן לְמִדַּתִּי לְהִסְתַּפֵּק בְּמַצֵּב שְׂאֲנִי נִמְצָא בּוֹ. יוֹדַע אֲנִי לְחַיּוֹת בְּצִמְצוֹם וְיוֹדַע אֲנִי לְחַיּוֹת בְּשֹׁפֵעַ... הִכַּל אֲנִי יָכוֹל בְּעֶזְרַת זֶה הַנוֹתֵן בִּי כֹחַ".

על מה אם כן אתה שמח, פאולוס הגדול? על מה אתה שמח? ממה אתה ניזון, בן אדם שהתחדש בדעת אלוהים כצלם בוראו, אתה "נפש חיה" של איפוק כה רב, אתה "לשון כעוף כנף" המדברת סודות? (שכן ליצורים כאלו מגיע מזון זה); מהו הדבר המזין אותך? השמחה. נשמע נא את ההמשך: "עַם זֹאת הֵיטִבְתָּם לַעֲשׂוֹת בְּשֶׁהִשְׁתַּתְּפָתָם בְּצֶרְתִּי". על כך הוא שמח, מכך הוא ניזון; על כך שהם היטיבו לעשות, לא על כך שמצוקתו הוקלה. שכן הוא ידע לשבוע ולרעוב בך, המחזק אותו. "גַּם אַתָּם, פִּילִיפִים, יוֹדְעִים כִּי בְּרֹאשִׁית הַבְּשׂוּרָה... שׁוֹם קָהֵלָה לֹא הִשְׁתַּתְּפָה אֶתִּי בְּעֵנִין מִתֵּן וְקִבְּלָה, אֲלֹא אַתָּם לְבִדְכֶם". למעשים טובים אלו הוא שמח עתה שהם חזרו; והוא מתעודד מכך ששבו לפרוח, כמו שדה פורה המחדש את ירקותו.

האם היה זה למען צרכיו שלו, כי אמר "שְׁלַחְתֶּם לְצֶרְכִּי"? האם על כך הוא שמח? ודאי שלא על כך. וכיצד נדע זאת? משום שהוא עצמו אומר מיד: "לֹא שְׂאֲנִי מְבַקֵּשׁ אֶת הַמִּתְּנָה, אֲלֹא מְבַקֵּשׁ אֲנִי אֶת הַפֶּרִי". למדתי ממך, אלוהי, להבחין בין מתנה לבין פרי. מתנה היא הדבר עצמו שניתן, המעניק לנו את הצרכים הללו; ככסף, מזון, משקה, לבוש, מחסה, עזרה. אך הפרי הוא הרצון הטוב והישר של הנותן. שכן המורה הטוב לא אמר רק "המקבל נביא", אלא הוסיף "לשם נביא"; ולא אמר רק "המקבל צדיק", אלא הוסיף "לשם צדיק". כך באמת יקבל האחד שכר נביא והאחר שכר צדיק. ולא אמר רק "המשקה כוס מים קרים לאחד מהקטנים האלו", אלא הוסיף "לשם תלמיד"; וכך סיכם: "אֲמֵן אֲנִי אוֹמֵר לָכֶם, לֹא יֵאבֵד שְׂכוֹר". המתנה היא לקבל נביא, לקבל צדיק, לתת כוס מים קרים לתלמיד; אך הפרי הוא לעשות זאת לשם נביא, לשם צדיק, לשם תלמיד. בפרי ניזון אליהו על ידי האלמנה שידעה כי איש אלוהים היא מאכילה, ולכן האכילה אותו; אך על ידי העורב ניזון הוא במתנה. ולא האדם הפנימי של אליהו ניזון כך, אלא החיצוני בלבד; אשר יכול היה גם למות מחסרון אותו מזון.

לכן אדבר את האמת לנגד עיניך, אדוני: כאשר אנשים גשמיים וכופרים (אשר למען זכייתם וחניכתם נחוצים טקסי החניכה ופעולות הנסים הכבירות, אשר לדעתנו נרמזים בשמות "דגים" ו"לווייתנים") מקבלים על עצמם את הסעד הגופני או מסייעים בדרך אחרת למשרתך בדבר מה המועיל לחיים הללו; הרי שהם חסרי דעת מדוע יש לעשות זאת ולא יזו תכלית. אין הם מזינים את אלו, ואין אלו ניזונים מהם; כי אלו לא עושים זאת מתוך כוונה קדושה וישרה, ואלו לא שמחים במתנותיהם, שאת פרין טרם ראו. שכן על הדבר שממנו הנפש שמחה – עליו היא ניזונה. ולכן הדגים והלווייתנים אינם ניזונים מאותם מאכלות שהארץ אינה מוציאה אלא לאחר שהופרדה ונחצתה ממרירות גלי הים.

ואתה, אלוהים, ראית את כל אשר עשית, והנה טוב מאוד. אכן גם אנו רואים זאת, והנה הכל טוב מאוד. על סוגי עבודותיך השונים, כאשר אמרת "יהי" ויהיו, ראית כל אחד מהם כי טוב. שבע פעמים ספרתי כי נכתב שראית כי מה שעשית היה טוב; וזו השמינית, שראית את כל אשר עשית והנה לא רק טוב, אלא גם טוב מאוד, בהיותו עתה הכל יחד. שכן בנפרד הם היו רק טובים; אך יחד – גם טובים וגם טובים מאוד. כל הגופים היפים מבטאים זאת; בשל כך שגוף המורכב מאיברים שכולם יפים, הוא יפה הרבה יותר מאותם איברים כשהם לעצמם, אשר על ידי עירובם המסודר השלם הופך למושלם; למרות שכל איבר בנפרד הוא גם יפה.

והסתכלתי מקרוב למצוא, האם שבע או שמונה פעמים ראית כי מעשיך טובים, כאשר הם מצאו חן בעיניך; אך בראייתך לא מצאתי זמנים, שבאמצעותם אוכל להבין שראית לעיתים כה קרובות את אשר עשית. ואמרתי: "אדוני, האם אין המקרא שלך אמת, שהרי אתה אמת, ובהיותך אמת הצגת אותו? מדוע אם כן אתה אומר לי כי בראייתך אין זמנים; בעוד שהמקרא שלך אומר לי כי מה שעשית בכל יום ראית כי טוב; וכאשר ספרתי אותם, מצאתי כמה פעמים?". על כך אתה עונה לי, כי אתה אלוהי, ובקול חזק אתה אומר למשרתך באוזנו הפנימית, פורץ דרך חרשוטי וקורא: "הו אדם, את אשר המקרא שלי אומר – אני אומר; ובכל זאת הוא מדבר בזמן; אך לזמן אין קשר למילתי; כי מילתי קיימת בנצח שווה איתי. כך הדברים שאתם רואים דרך רוחי – אני

רואה; כשם שמה שאתם מדברים ברוחי – אני מדבר. ועל כן כאשר אתם רואים דברים אלו בזמן, אני לא רואה אותם בזמן; כשם שכשאתם מדברים בזמן, אני לא מדבר אותם בזמן".

ושמעתי, אדוני אלוהי, ושתיתי טיפה של מתיקות מתוך האמת שלך, והבנתי כי ישנם אנשים מסוימים שאינם אוהבים את מעשיך; ואומרים כי רבים מהם עשית מתוך כורח; כגון מבנה השמיים והרמוניות הכוכבים; וכי לא עשית אותם ממה שהיה שלך, אלא שהם נוצרו במקום אחר וממקורות אחרים, כדי שאתה תקבץ אותם ותהדק ותשלב, כאשר מתוך אויבך המנוצחים הקמת את חומות היקום; כדי שהם, כבולים על ידי המבנה, לא יוכלו שוב למרוד בך. לגבי דברים אחרים, אומרים הם כי לא עשית אותם ואף לא הידקת אותם, כגון כל בשר וכל היצורים הקטנים מאוד, וכל אשר שורשו באדמה; אלא ששכל העוין אותך, וטבע אחר שלא נוצר על ידך והוא מנוגד לך, הוליד ועיצב דברים אלו בשלבים הנמוכים של העולם. משוגעים הם האומרים כך, כי אין הם רואים את מעשיך ברוחך, ואין הם מזהים אותך בהם.

אך אלו שעל ידי רוחך רואים דברים אלו – אתה רואה בהם. לכן כאשר הם רואים שדברים אלו טובים, אתה רואה שהם טובים; וכל הדברים המוצאים חן למענך – אתה מוצא חן בהם, ואלו אשר דרך רוחך מוצאים חן בעינינו – הם מוצאים חן בעיניך בתוכנו. "כי מי מבני אדם יודע את אִשְׁר בְּאָדָם, זולתי רוח הָאָדָם אֲשֶׁר בְּקֶרְבוֹ? כִּן גַּם אֶת אֲשֶׁר בְּאֱלֹהִים לֹא יָדַע אִישׁ, זולתי רוח הָאֱלֹהִים". והרי נאמר: "אֲנַחְנוּ לֹא קִבַּלְנוּ אֶת רוח הָעוֹלָם, אֶלָּא אֶת הָרוּחַ אֲשֶׁר מֵאֵת הָאֱלֹהִים, כִּדִּי נִשְׁנָדַע אֶת הַדְּבָרִים שֶׁנִּתְּנוּ לָנוּ בְּחֶסֶד מֵאֵת הָאֱלֹהִים". ואני מקבל תזכורת: "באמת את אשר באלוהים לא ידע איש זולתי רוח אלוהים; כיצד אם כן גם אני יודעים מה ניתן לנו מאת אלוהים?". התשובה ניתנת לי: "כי הדברים שאנו יודעים ברוחו, גם אותם לא ידע איש זולתי רוח אלוהים. שכן כשם שבצדק נאמר לאלו שעמדו לדבר ברוח אלוהים 'לא אתם המדברים', כך בצדק נאמר לאלו היודעים דרך רוח אלוהים 'לא אתם היודעים'. ולא פחות מכך נאמר בצדק לאלו הרואים דרך רוח אלוהים 'לא אתם הרואים'; כך שכל מה שדרך רוח אלוהים הם רואים כטוב – אין אלו הם, אלא אלוהים הרואה כי הוא טוב".

דבר אחד הוא אפוא שאדם יחשוב כרע את מה שהוא טוב, כפי שעושים הנזכרים לעיל; ודבר אחר הוא שאת מה שטוב אדם יראה כי הוא טוב (כשם שברואיך מוצאים חן בעיני רבים כי הם טובים, אך אתה אינך מוצא חן בעיניהם בתוכם, כאשר הם מעדיפים ליהנות מהם מאשר ממך); ודבר אחר הוא שכאשר אדם רואה דבר כי הוא טוב, אלוהים יראה בו כי הוא טוב; דהיינו, שהוא יאהב בתוך מה שעשה, מי שאינו יכול להיאהב אלא על ידי רוח הקודש אשר נתן. כי אהבת אלוהים נשפכה בלבבנו על ידי רוח הקודש אשר ניתנה לנו; שעל ידה אנו רואים כי כל מה שקיים במידה כלשהי – הוא טוב. שכן ממנו הוא, אשר הוא עצמו אינו במידה, אלא מה שהוא – הוא.

הודיה לך, ה' אלוהינו. אנו מתבוננים בשמיים ובארץ, הן בחלק הגשמי, העליון והתחתון, והן בברוא הרוחי והגופני; ובעיטורם של חלקים אלו, אשר מהם מורכב בנינו הכולל של העולם, או מוטב לומר היצירה כולה, אנו רואים כי נעשה אור והובדל מן החושך. אנו רואים את רקיע השמיים, בין אם הוא אותו גוף ראשוני של העולם שבין המים הרוחניים העליונים למים הגופניים התחתונים, ובין אם (מאחר שגם זה נקרא שמיים) זהו מרחב האוויר שבו נודדים עופות השמיים, בין אותם מים הנישאים מעליהם באדים ובלילות בהירים מזדקקים לכדי טל, לבין אותם מים כבדים יותר הזורמים על פני הארץ. אנו חוזים בפני המים הנקווים יחד בשדות הים; וביבשה שהייתה ריקה, ועוצבה כך שתהא נראית לעין והרמונית, ואף בחומר של העשב והעצים. אנו חוזים במאורות המאירים ממעל, השמש המספקת ליום, והירח והכוכבים המעלים חיוך על פני הלילה; ושעל ידי כל אלו יסומנו ויצוינו הזמנים. אנו חוזים מכל עבר ביסוד הלח, המלא בדגים, בחיות ובעופות; שכן עובי האוויר, הנושא עמו את מעוף הציפורים, מתעבה על ידי אדי המים. אנו חוזים בפני האדמה המקושטים ביצורי ארץ, ובאדם, שנברא בצלמך וכדמותך, אשר דרך אותו צלם ודמות ממש (שהם כוח התבונה וההבנה), הופקד על כל היצורים חסרי הבינה. וכשם שבנפשו יש כוח אחד המושל על ידי הדרכה, ואחר שהוכנע כדי שיוכל לציית; כך נוצרה עבור האדם, גם באופן גופני, אישה, אשר בשכל בינתה תהיה שוות טבע לו, אך במין גופה תהיה מוכנעת באותו אופן למין בעלה, כשם שיצר העשייה נועד לקבל את מיומנות העשייה הנכונה מתוך תבונת השכל. דברים אלו אנו רואים, והם בנפרד טובים, וכולם יחד טובים מאוד.

יהללך מעשיך כדי שנאהב אותך; ונאהב אותך כדי שיהללך מעשיך, אשר לזמן יש להם התחלה וסוף, זריחה ושקיעה, צמיחה וקמילה, צורה והיעדר. יש להם, אם כן, רצף של בוקר וערב, חלקו בסתר וחלקו בגלוי; שכן הם נעשו מאין, על ידיך ולא ממך; לא מחומר שאינו שלך או שהיה קיים קודם לכן, אלא מחומר שנברא עמם (כלומר, נוצר באותו זמן על ידיך), כי למצבו חסר הצורה הענקת צורה ללא כל מרווח של זמן. שכן בראותנו כי חומר השמיים והארץ הוא דבר אחד, והצורה דבר אחר, עשית את החומר מלא-כלום, אך את צורת העולם עשית מתוך החומר חסר הצורה: ושניהם יחד, כך שהצורה תעקוב אחר החומר ללא כל מרווח של שהיה.

בחנו גם את אשר רצית שיירמז, אם על ידי הבריאה ואם על ידי סדר הדברים. וראינו כי הדברים בודדים הם טובים, ויחד הם טובים מאוד, בדברך, בבנך יחידך, הן שמיים וארץ, הראש וגוף הכנסייה, ביעודך מראש לפני כל הזמנים, ללא בוקר וערב. אך כאשר החלת להוציא לפועל בזמן את הדברים שיועדו מראש, כדי לגלות דברים נסתרים ולתקן את אי-הסדר שבנו; שכן חטאינו ריחפו מעלינו ושקענו אל התהום החשוכה; ורוחך הטובה נישאה מעלינו לעזרנו בעת הנכונה; ואתה הצדקת את הרשעים והבדלת אותם מהפושעים; ועשית את רקיע הסמכות של ספרך בין אלו שהוצבו ממעל, שהיו אמורים להיות קשובים לך, לבין אלו שמתחת, שהיו אמורים להיות כפופים להם. וקיבצת יחד את עדת הלא-מאמינים לקנוניה אחת, כדי שתיגלה להיטותם של המאמינים, ויוכלו להניב מעשי חסד, אף בחלוקת עושרם הגשמי לעניים כדי לזכות בעושר שמימי. ולאחר זאת הדלקת מאורות מסוימים ברקיע, את קדושיך, המחזיקים בדבר החיים; והמפיצים אור בסמכות נעלה שהוצבה במרומים דרך מתנות רוחניות. לאחר מכן שוב, למען חניכת הגויים הלא-מאמינים, הוצאת מתוך החומר הגופני את טקסי הקודש, והנסים הגלויים, וצורות המילים על פי רקיע ספרך, שבאמצעותם המאמינים יתברכו וירבו. לאחר מכן עיצבת את הנפש החיה של המאמינים, דרך רגשות המוסדרים היטב על ידי עוז האיפוק; ולאחר מכן, את השכל הכפוף לך לבדך ואינו זקוק לחקות שום סמכות אנושית, חידשת בצלמך וכדמותך; והכפפת את פעולותיו התבוניות למצוינות הבינה, כאישה לאיש. ולכל תפקידי שירותך, הנחוצים להשלמת המאמינים בחיים אלו, רצית שבעבור שימושיהם הזמניים, יינתנו דברים טובים, הנושאים פרי עבורם לעתיד לבוא, על ידי אותם מאמינים. את כל אלו אנו רואים, והם טובים מאוד, כי אתה רואה אותם בתוכנו, אתה שנתת לנו את רוחך, שבאמצעותה נוכל לראותם ובתוכם לאהוב אותך.

ה' אלוהים, תן לנו שלום: (כי את הכל נתת לנו); שלום המנוחה, שלום השבת, אשר אין לה ערב. שכן כל המעריך המפואר הזה של דברים טובים מאוד, לאחר שיסיימו את מסלולם, עתיד לחלוף, שכן בהם היו בוקר וערב.

אך ליום השביעי אין ערב, ואין לו שקיעה; כי קידשת אותו להמשכיות נצחית; כדי שאותו דבר שעשית לאחר מעשיך שהיו טובים מאוד, בנוחך ביום השביעי, אף על פי שעשית אותם במנוחה בלתי מופסקת, אותו דבר יבשר לנו קול ספרך מראש: שגם אנו, לאחר מעשינו (שהם טובים מאוד משום שאתה נתת לנו אותם), ננוח בך גם אנו בשבת של חיי הנצח.

כי אז תנוח בנו, כשם שעתה אתה פועל בנו; וכך תהיה זו מנוחתך דרכנו, כשם שאלו הם מעשיך דרכנו. אך אתה, אדוני, פועל תמיד, ונח תמיד. ואין אתה רואה בזמן, ולא נע בזמן, ולא נח בתוך זמן; ובכל זאת אתה עושה את הדברים הנראים בזמן, אכן את הזמנים עצמם, ואת המנוחה הנובעת מן הזמן.

אנו, לפיכך, רואים דברים אלו שעשית, מפני שהם קיימים: אך הם קיימים, מפני שאתה רואה אותם. ואנו רואים מבחוץ שהם קיימים, ומבפנים שהם טובים; אך אתה ראית אותם שם, כשהם עשויים, במקום שבו ראית אותם עוד לפני שנוצרו. ואנו, בשלב מאוחר יותר, הונענו להיטיב לאחר שלבנו קיבל מרוחך; אך בזמן הקודם הונענו להרע בעזבתנו אותך; אך אתה, האחד, האל הטוב, מעולם לא חדלת מלהיטיב. וגם לנו יש כמה מעשים טובים, ממתנתך, אך אינם נצחיים; אחריהם אנו מקווים לנוח בקידושך הגדול. אך אתה, בהיותך הטוב שאינו זקוק לשום טוב, נח תמיד, כי מנוחתך היא אתה עצמך. ואיזה אדם יוכל ללמד אדם להבין זאת? או איזה מלאך, מלאך אחר? או איזה מלאך, אדם? יתבקש הדבר ממך, יחופש בך, ינוקש על דלתך; כך, כך הוא יתקבל, כך הוא ימצא, וכך הוא יפתח. אמן.

הודיה לך אדוני.

סעיף 1. תנאי שימוש כלליים והפצה מחדש של יצירות אלקטרוניות של Project Gutenberg™

1.א. בקריאה או בשימוש בכל חלק של יצירה אלקטרונית זו של Project Gutenberg™, הנך מעיד כי קראת, הבנת, הסכמת וקיבלת את כל תנאי רישיון זה והסכם הקניין הרוחני (סימן מסחרי/זכויות יוצרים). אם אינך מסכים לציית לכל תנאי הסכם זה, עליך לחדול מהשימוש ולהחזיר או להשמיד את כל העותקים של יצירות Project Gutenberg™ שברשותך. אם שילמת תשלום עבור קבלת עותק או גישה ליצירה של Project Gutenberg™ ואינך מסכים להיות כבול לתנאי הסכם זה, תוכל לקבל החזר מהאדם או מהגוף לו שילמת את התשלום, כפי שמפורט בפסקה 1.ה.8.

1.ב. "Project Gutenberg" הוא סימן מסחרי רשום. מותר להשתמש בו על יצירה אלקטרונית או לקשרו אליה בכל דרך שהיא רק על ידי אנשים המסכימים להיות כבולים לתנאי הסכם זה. ישנם דברים ספורים שניתן לעשות עם רוב היצירות האלקטרוניות של Project Gutenberg™ גם מבלי לציית לתנאים המלאים של הסכם זה. ראה פסקה 1.ג. להלן. ישנם דברים רבים שניתן לעשות עם יצירות אלו אם תפעל לפי תנאי ההסכם ותסייע בשימור הגישה החופשית העתידית ליצירות Project Gutenberg™. ראה פסקה 1.ה. להלן.

1.ג. קרן הארכיון הספרותי של פרויקט גוטנברג ("הקרן" או PGLAF), מחזיקה בזכויות יוצרים על עריכת האוסף של יצירות Project Gutenberg™. כמעט כל היצירות הבודדות באוסף הן בנחלת הכלל (Public Domain) בארצות הברית. אם יצירה בודדת אינה מוגנת על ידי חוקי זכויות יוצרים בארצות הברית ואתה נמצא בארצות הברית, איננו טוענים לזכות למנוע ממך להעתיק, להפיץ, לבצע, להציג או ליצור יצירות נגזרות המבוססות על היצירה, כל עוד כל ההתייחסויות לפרויקט גוטנברג מוסרות. כמובן, אנו מקווים שתתמוך במשימת פרויקט גוטנברג לקידום גישה חופשית ליצירות אלקטרוניות על ידי שיתוף חופשי של היצירות בהתאם לתנאי הסכם זה, כדי לשמור על שמו של פרויקט גוטנברג קשור ליצירה. תוכל לציית בקלות לתנאי ההסכם על ידי שמירת היצירה באותו פורמט עם רישיון Project Gutenberg™ המלא המצורף לה בעת שיתוף ללא תשלום עם אחרים.

1.ד. חוקי זכויות היוצרים במקום מושבך חלים גם הם על מה שבאפשרותך לעשות עם יצירה זו. חוקי זכויות יוצרים ברוב המדינות נמצאים במצב מתמיד של שינוי. אם אתה מחוץ לארצות הברית, בדוק את חוקי מדינתך בנוסף לתנאי הסכם זה לפני הורדה, העתקה, הצגה, ביצוע, הפצה או יצירת עבודות נגזרות המבוססות על יצירה זו או כל יצירה אחרת של פרויקט גוטנברג. הקרן אינה מציגה מצגים כלשהם בנוגע למעמד זכויות היוצרים של יצירה כלשהי בכל מדינה מחוץ לארצות הברית.

1.ה. אלא אם הסרת את כל ההתייחסויות לפרויקט גוטנברג:

1.ה.1. המשפט הבא, עם קישורים פעילים או גישה מיידית אחרת לרישיון Project Gutenberg™ המלא, חייב להופיע באופן בולט בכל פעם שמתבצעת גישה, הצגה, ביצוע, צפייה, העתקה או הפצה של עותק כלשהו של יצירת פרויקט גוטנברג (כל יצירה עליה מופיע הביטוי "Project Gutenberg" או קשור אליה):

ספר אלקטרוני זה מיועד לשימוש לכל אחד, בכל מקום בארצות הברית וברוב חלקי העולם האחרים, ללא עלות וכמעט ללא הגבלות כלשהן. הנך רשאי להעתיקו, למסרו או לעשות בו שימוש חוזר תחת תנאי רישיון פרויקט גוטנברג הכלולים בספר אלקטרוני זה או באופן מקוון בכתובת www.gutenberg.org. אם אינך נמצא בארצות הברית, יהיה עליך לבדוק את חוקי המדינה בה אתה נמצא לפני השימוש בספר אלקטרוני זה.

1.ה.2. אם יצירה אלקטרונית בודדת של Project Gutenberg™ נגזרת מטקסטים שאינם מוגנים על ידי חוק זכויות היוצרים בארה"ב (ואינה מכילה הודעה המציינת כי היא פורסמה באישור בעל זכויות היוצרים), ניתן להעתיק ולהפיץ את היצירה לכל אחד בארצות הברית ללא תשלום עמלות או דמי שימוש. אם הנך מפיץ מחדש או מספק גישה ליצירה המשויכת לביטוי "Project Gutenberg", עליך לעמוד בדרישות פסקאות 1.ה.1 עד 1.ה.7 או לקבל אישור לשימוש ביצירה ובסימן המסחרי של Project Gutenberg™ כפי שמפורט בפסקאות 1.ה.8 או 1.ה.9.

1.ה.3. אם יצירה אלקטרונית בודדת פורסמה באישור בעל זכויות היוצרים, השימוש וההפצה שלך חייבים לעמוד הן בפסקאות 1.ה.1 עד 7.ה.1 והן בכל תנאי נוסף שהוטל על ידי בעל זכויות היוצרים. תנאים נוספים יקושרו לרישיון Project Gutenberg™ עבור כל היצירות המפורסמות באישור, וניתן למצוא אותם בתחילת יצירה זו.

1.ה.4. אין לנתק, להפריד או להסיר את תנאי הרישיון המלאים של Project Gutenberg™ מיצירה זו, או מכל קובץ המכיל חלק מיצירה זו או כל יצירה אחרת הקשורה לפרויקט גוטנברג.

1.ה.5. אין להעתיק, להציג, לבצע, להפיץ או להפיץ מחדש יצירה אלקטרונית זו, או כל חלק ממנה, מבלי להציג באופן בולט את המשפט המפורט בפסקה 1.ה.1 עם קישורים פעילים או גישה מיידית לתנאים המלאים של הרישיון.

1.ה.6. הנך רשאי להמיר ולהפיץ יצירה זו בכל פורמט בינארי, דחוס, מסומן (Markup), קנייני או לא-קנייני, כולל כל פורמט של מעבד תמלילים או היפר-טקסט. עם זאת, אם אתה מספק גישה או מפיץ עותקים של יצירה בפורמט שאינו "Plain Vanilla ASCII" או פורמט אחר המשמש בגרסה הרשמית המפורסמת באתר פרויקט גוטנברג (www.gutenberg.org), עליך לספק, ללא עלות נוספת או הוצאה למשתמש, עותק, אמצעי לייצוא עותק או אמצעי לקבלת עותק על פי בקשה, של היצירה בצורתה המקורית. כל פורמט חלופי חייב לכלול את הרישיון המלא כמפורט בפסקה 1.ה.1.

1.ה.7. אין לגבות תשלום עבור גישה, צפייה, הצגה, ביצוע, העתקה או הפצה של יצירות פרויקט גוטנברג אלא אם כן אתה עומד בפסקה 1.ה.8 או 1.ה.9.

1.ה.8. הנך רשאי לגבות תשלום סביר עבור עותקים או מתן גישה או הפצה של יצירות Project Gutenberg™ בתנאי ש:

- תשלם תמלוגים בגובה 20% מהרווח הגולמי המופק מהשימוש ביצירות פרויקט גוטנברג, מחושב לפי השיטה בה הנך משתמש לחישוב המסים החלים עליך. התשלום מגיע לבעל הסימן המסחרי של פרויקט גוטנברג, אך הוא הסכים לתרום את התמלוגים תחת פסקה זו לקרן הארכיון הספרותי של פרויקט גוטנברג. תשלומי התמלוגים חייבים להתבצע תוך 60 יום לאחר כל תאריך שבו אתה מכין (או נדרש משפטית להכין) את דוחות המס התקופתיים שלך. יש לסמן את התשלומים בבירור ולשלחם לקרן בכתובת המצוינת בסעיף 4.

- תספק החזר מלא של כל כסף ששולם על ידי משתמש שמודיע לך בכתב (או בדוא"ל) תוך 30 יום מהקבלה כי אינו מסכים לתנאי הרישיון המלא של Project Gutenberg™. עליך לדרוש ממשתמש כזה להחזיר או להשמיד את כל עותקי היצירות שבידיו במדיה פיזית ולהפסיק כל שימוש וגישה לעותקים אחרים של יצירות הפרויקט.

- תספק, בהתאם לפסקה 3.1.1, החזר מלא של כל כסף ששולם עבור יצירה או עותק חלופי, אם מתגלה פגם ביצירה האלקטרונית ומדווח לך תוך 90 יום מקבלת היצירה.

- תציית לכל שאר תנאי הסכם זה להפצה חופשית של יצירות פרויקט גוטנברג.

1.ה.9. אם ברצונך לגבות תשלום או להפיץ יצירה אלקטרונית או קבוצת יצירות של Project Gutenberg™ בתנאים שונים מאלו המפורטים בהסכם זה, עליך לקבל אישור בכתב מקרן הארכיון הספרותי של פרויקט גוטנברג, מנהלת הסימן המסחרי.

1.1.

1.1.1. מתנדבי ועובדי פרויקט גוטנברג משקיעים מאמץ ניכר בזיהוי, מחקר זכויות יוצרים, תמלול והגהה של יצירות שאינן מוגנות בארה"ב. למרות מאמצים אלו, יצירות אלקטרוניות אלו והמדיה עליה הן מאוחסנות עשויות להכיל "פגמים", כגון אך לא רק, נתונים חסרים, לא מדויקים או פגומים, שגיאות תמלול, הפרת זכויות

יוצרים או קניין רוחני אחר, דיסק או מדיה פגומה, וירוס מחשב או קוד פגום שאינו ניתן לקריאה על ידי הציוד שלך.

2.1.1. אחריות מוגבלת, ויתור על נזקים - למעט "הזכות להחלפה או החזר" המתוארת בפסקה 3.1.1, הקרן, בעל הסימן המסחרי וכל צד אחר המפיץ יצירה תחת הסכם זה, מסירים כל אחריות כלפיך לנזקים, עלויות והוצאות, כולל שכר טרחת עורכי דין. הנך מסכים כי אין לך סעדים בגין רשלנות, אחריות קפידה, הפרת אחריות או הפרת חוזה למעט אלו המפורטים בפסקה 3.1.1. הנך מסכים כי הקרן, בעל הסימן המסחרי וכל מפיץ תחת הסכם זה לא יהיו אחראים כלפיך לנזקים ממשיים, ישירים, עקיפים, תוצאתיים, עונשיים או נלווים, גם אם נתת הודעה על האפשרות לנזק כזה.

3.1.1. זכות מוגבלת להחלפה או החזר - אם תגלה פגם ביצירה זו תוך 90 יום מקבלתה, תוכל לקבל החזר על הכסף ששילמת (אם שילמת) על ידי שליחת הסבר בכתב לאדם ממנו קיבלת את היצירה. אם קיבלת את היצירה במדיה פיזית, עליך להחזיר את המדיה עם ההסבר. הצד שסיפק את היצירה הפגומה רשאי לבחור לספק עותק חלופי במקום החזר. אם העותק השני גם הוא פגום, תוכל לדרוש החזר בכתב ללא הזדמנויות נוספות לתיקון הבעיה.

4.1.1. למעט הזכות המוגבלת להחלפה או החזר, יצירה זו מסופקת לך "כמות שהיא" (AS-IS), ללא כל אחריות מסוג אחר, מפורשת או משתמעת, כולל אך לא רק אחריות לסחירות או התאמה למטרה מסוימת.

5.1.1. מדינות מסוימות אינן מתירות ויתור על אחריות משתמעת מסוימת או הגבלה של סוגי נזקים מסוימים. אם ויתור או הגבלה כלשהם בהסכם זה מפרים את החוק החל, ההסכם יפורש כך שיממש את הויתור או ההגבלה המקסימליים המותרים על פי החוק. אי-חוקיות של הוראה כלשהי לא תבטל את שאר ההוראות.

6.1.1. שיפוי - הנך מסכים לשפות ולפטור מאחריות את הקרן, בעל הסימן המסחרי, סוכני ועובדי הקרן וכל מי שמספק עותקים בהתאם להסכם זה, מכל חבות, עלות והוצאה, כולל שכר טרחת עורכי דין, הנובעים במישרין או בעקיפין ממעשיך הבאים: (א) הפצת יצירה זו, (ב) שינוי או הוספה ליצירה, ו-(ג) כל פגם שגרמת לו.

סעיף 2. מידע על משימת פרויקט גוטנברג

Project Gutenberg™ הוא שם נרדף להפצה חופשית של יצירות אלקטרוניות בפורמטים הניתנים לקריאה על ידי מגוון רחב של מחשבים. הפרויקט קיים בזכות מאמציהם של מאות מתנדבים ותרומות מאנשים מכל תחומי החיים.

סעיף 3. מידע על קרן הארכיון הספרותי של פרויקט גוטנברג

הקרן היא תאגיד חינוכי ללא כוונת רווח 501(c)(3) המאגד תחת חוקי מדינת מיסיסיפי. תרומות לקרן מוכרות לצורכי מס במידה המלאה המותרת על פי החוק הפדרלי של ארה"ב וחוקי המדינות.

סעיף 4. מידע על תרומות לקרן הארכיון הספרותי של פרויקט גוטנברג

פרויקט גוטנברג תלוי בתמיכה ציבורית נרחבת ובתרומות כדי להמשיך במשימתו להגדלת מספר היצירות הנחלת הכלל הניתנות להפצה חופשית. תרומות רבות וקטנות (\$1 עד \$5,000) חשובות במיוחד לשמירה על המעמד הפטור ממס מול ה-IRS. לפרטים על תרומות ובדיקת סטטוס ציות במדינות השונות, בקרו www.gutenberg.org/donate.

סעיף 5. מידע כללי על יצירות אלקטרוניות של Project Gutenberg™

פרופסור מייקל ס. הארט היה הוגה הקונספט של פרויקט גוטנברג כספרייה של יצירות אלקטרוניות שניתן לשתף באופן חופשי. במשך ארבעים שנה הוא הפיק והפיץ ספרים אלקטרוניים בעזרת רשת מתנדבים.

רוב האנשים מתחילים את הגלישה באתר שלנו הכולל את כלי החיפוש המרכזי: www.gutenberg.org. אתר זה כולל מידע על הפרויקט, כיצד לתרום לקרן, כיצד לעזור בהפקת ספרים חדשים וכיצד להירשם לניוזלטר שלנו.

